Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego
w Warszawie

Adam Omorczyk

Zmiany przestrzeni miejskiej w wyniku organizacji letnich igrzysk olimpijskich

Promotor rozprawy doktorskiej
Dr hab. Michał Lenartowicz, prof. AWF

Promotor pomocniczy rozprawy doktorskiej
Dr Arkadiusz Włodarczyk

Rozprawa doktorska
w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu
w dyscyplinie nauki o kulturze fizycznej

Warszawa, kwiecień 2025

Oświadczenie autora rozprawy doktorskiej

1. Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca doktorska na temat: *Zmiany przestrzeni miejskiej w wyniku organizacji letnich igrzysk olimpijskich* została napisana przeze mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

2. Oświadczam, że praca doktorska nie narusza praw autorskich na podstawie ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 2019 poz. 1231 z późn. zm.) oraz dóbr osobistych chronionych prawem cywilnym.

3. Oświadczam ponadto, że treść pracy przekazanej na zewnętrznym nośniku elektronicznym jest identyczna z wersją przyjętą przez promotora i dostarczoną w formie papierowej.

4. Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem stopnia doktora.

Pouczenie:
Zgodnie z art. 193 ust. 5 ustawy z dnia 18 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U.1668 z późn. zm.) w przypadku niedopuszczenia do obrony rozprawy doktorskiej albo wydania decyzji o odmowie nadania stopnia doktora, ta sama rozprawa nie może być podstawą do ponownego ubiegania się o nadanie stopnia doktora

30.04.2025 r. [redacted]

Data *podpis a*

30.04.2025 [redacted]

Data *podpis promotora pracy przyjmującego oświadczenie*

Moim rodzicom

Spis treści

Streszczenie i słowa kluczowe 11
Summary and keywords 15
Wstęp 19
1. Miasto i przestrzeń miejska jako arena igrzysk olimpijskich 27
1.1. Czas, miejsce i przestrzeń jako kategorie porządkujące świat społeczny 27
1.2. Koncepcje miasta na przestrzeni dziejów 30
1.3. Miasto i przestrzeń miejska w badaniach socjologicznych 36
1.3.1. Miasto jako żywy organizm 37
1.3.2. Miasto jako system społeczny 40
1.3.3. Czym jest miasto? 47
1.3.4. Przestrzeń miejska 53
1.3.5. Człowiek w mieście 58
1.4. Ustalenie obszaru miasta olimpijskiego 60
2. Igrzyska olimpijskie jako zjawisko kulturowe 65
2.1. Historyczna ewolucja sportu 65
2.2. Wprowadzenie do starożytnych igrzysk olimpijskich oraz ich wpływu na otaczającą je przestrzeń 69
2.3. Rozwój i rola infrastruktury sportowej w świecie kultury fizycznej 75
2.4. Istota nowożytnego olimpizmu 77
2.5. Igrzyska olimpijskie jako wydarzenie globalne 79
3. Miasto olimpijskie i jego charakterystyka 83
3.1. Definicja miasta olimpijskiego 83
3.2. Utopia, heterotopia czy ksenotopia? 85
3.3. Charakterystyka miast olimpijskich 87
3.3.1. Okres pionierski (1896-1912) 88
3.3.2. Okres budowania podstaw organizacyjnych i ideowych (1920-1948) 90
3.3.3. Okres wyścigu sportowego i politycznego (1952-1988) 91
3.4. Panem et circenses 93
3.5. Dziedzictwo olimpijskie jako infrastrukturalna, kulturowa i społeczna scheda sportowego mega-eventu 95
4. Założenia metodologiczne badań własnych 99

4.1. Przedmiot i cele pracy 99
4.2. Pytania i hipotezy badawcze 100
4.3. Metody, techniki i narzędzia zastosowane w pracy 104
4.3.1. Analiza danych zastanych 104
4.3.2. Badania terenowe 106
4.4. Analiza ograniczeń badawczych 109
4.5. Uzasadnienie wyboru trzech miast do studium przypadku 110
4.6. Stan badań nad przestrzenią miejską w kontekście igrzysk olimpijskich 113
4.7. Struktura studium przypadku 115
5. Wyniki badań - studia przypadku wybranych miast organizatorów igrzysk olimpijskich 119
5.1. Igrzyska XXV Olimpiady Barcelona 1992 119
5.1.1. Rys historyczny miasta 119
5.1.2. Organizacja imprez międzynarodowych w Barcelonie 122
5.1.3. Proces kandydacki do igrzysk w 1992 roku 124
5.1.4. Obszar miasta olimpijskiego 125
5.1.5. Miasto w okresie przygotowań do igrzysk 126
5.1.5.1. Przestrzeń sportu 127
5.1.5.2. Pozostała przestrzeń miejska 137
5.1.5.3. Transport i komunikacja 139
5.1.6. Przebieg igrzysk 142
5.1.7. Dziedzictwo olimpijskie 143
5.1.8. Dokumentacja wizualna 146
5.2. Igrzyska XXVIII Olimpiady Ateny 2004 149
5.2.1. Rys historyczny miasta 149
5.2.2. Organizacja imprez międzynarodowych w Atenach 153
5.2.3. Proces kandydacki do igrzysk w 2004 roku 156
5.2.4. Obszar miasta olimpijskiego 159
5.2.5. Miasto w okresie przygotowań do igrzysk 161
5.2.5.1. Przestrzeń sportu 161
5.2.5.2. Pozostała przestrzeń miejska 177
5.2.5.3. Transport i komunikacja 179
5.2.6. Przebieg igrzysk 181
5.2.7. Dziedzictwo olimpijskie 182

5.2.8. Dokumentacja wizualna 185
5.3. Igrzyska XXXIII Olimpiady Paryż 2024 187
5.3.1. Rys historyczny miasta 187
5.3.2. Organizacja imprez międzynarodowych w Paryż 190
5.3.3. Proces kandydacki do igrzysk w 2024 roku 193
5.3.4. Obszar miasta olimpijskiego 195
5.3.5. Miasto w okresie przygotowań do igrzysk 196
5.3.5.1. Przestrzeń sportu 197
5.3.5.2. Pozostała przestrzeń miejska 210
5.3.5.3. Transport i komunikacja 213
5.3.6. Integracja igrzysk z szerszymi planami 216
5.3.7. Ochrona środowiska 219
5.3.8. Zmiany w trakcie okresu przygotowawczego 220
5.3.9. SOLIDEO 221
5.3.10. Przebieg igrzysk 222
5.3.11. Dziedzictwo olimpijskie 225
5.3.12. Dokumentacja wizualna 228
6. Dyskusja i podsumowanie 231
6.1. Porównanie wybranych miast olimpijskich 231
6.2. Wybrane miasta wobec igrzysk olimpijskich 235
6.3. Plany urbanistyczne badanych miast 237
6.4. Sportowe kompleksy olimpijskie 240
6.5. Powrót do teorii 242
6.6. Ocena przyjętych hipotez badawczych 247
Wnioski 263
Zakończenie 267
Bibliografia 271
Spis tabel 297
Spis rycin 299
Aneks 303

Streszczenie

Igrzyska olimpijskie to międzynarodowe zawody sportowe, które odbywają się co cztery lata, gromadząc najlepszych sportowców z całego świata. Ich celem jest promowanie sportu, zachowań *fair play* oraz jedności międzynarodowej poprzez rywalizację sportową. Od niemal 130 lat igrzyska mają istotny wpływ na świat sportu, inspirując młodych ludzi do aktywności fizycznej, rozwijając sportowe umiejętności, budując więzi międzynarodowe czy promując olimpijskie wartości, takie jak: szacunek czy współpraca. Igrzyska mają także znaczący wpływ na tkankę miejską, przede wszystkim poprzez modernizację i rozbudowę obiektów sportowych, dróg, środków transportu publicznego oraz przestrzeni publicznych miasta. Jednak zmiany te w niektórych miastach są postrzegane jako pozytywne, podczas gdy w innych wzbudzają ambiwalentne reakcje. W rozprawie doktorskiej oparto się o koncepcje nauk społecznych oraz nauk o kulturze fizycznej. Wykorzystano zarówno założenia szkoły chicagowskiej, jak i nurtu kulturalistycznego, a także odniesiono się do podstawowych założeń z dziedziny kultury fizycznej, pokazując bogactwo i wielowątkowość olimpijskiej idei, sportu i miejskich przemian. Czerpanie z różnych podejść teoretycznych pozwoliło na osiągnięcie wielowymiarowego oglądu podejmowanej problematyki, nie ograniczając się wyłącznie do jednej dyscypliny naukowej czy koncepcji.

Celem rozprawy było poznanie zachodzących zmian w przestrzeni miejskiej, które spowodowane są organizacją letnich igrzysk olimpijskich na przykładzie Barcelony, Aten i Paryża. Dokonywana na miejscu obserwacja, uzupełniona przeglądem dokumentacji, pozwala dostrzec zmiany, jakie zaszły (lub zachodzą) ze względu na organizację igrzysk. Istotna jest także możliwość zauważenia sieci powiązań nowych przestrzeni i obiektów z otoczeniem, lokalną społecznością oraz z ruchem turystycznym. Istotnym uzupełnieniem jest także opis dziedzictwa olimpijskiego. W rozprawie skonstruowano sześć hipotez badawczych: (1) Wprowadzone poprzez organizację letnich igrzysk olimpijskich zmiany w przestrzeni miejskiej Barcelony, Aten (2004) i Paryża (2024) wiązały się głównie z likwidacją lub modernizacją istniejącej infrastruktury i – w mniejszym zakresie – budową lub tworzeniem nowych przestrzeni miejskich i obiektów. (2) Letnie igrzyska olimpijskie wpływają na przestrzeń miast-organizatorów, szczególnie poprzez ingerencję w układ urbanistyczny (transport, budownictwo, przestrzeń publiczna etc.), ale także w układ społeczny miasta (codzienne życie mieszkańców miasta, ich funkcjonowanie w przestrzeni miejskiej etc.). (3) Plany organizacji analizowanych letnich igrzysk olimpijskich

uwzględniały wykorzystanie infrastrukturalnego dziedzictwa minionych mega imprez sportowych i kulturalnych (obiektów o funkcjach sportowych, jak i pozasportowych) po organizacji tych wydarzeń. (4) Koncepcje organizacji letnich igrzysk olimpijskich wpisywały się każdorazowo w plany urbanistyczne Barcelony, Aten i Paryża, stanowiąc impuls przyspieszający projektowane zmiany w tych planach. (5) Decyzje podjęte przez organizatorów (komitet organizacyjny, władze miejskie, narodowy komitet olimpijski) na etapie przygotowań do letnich igrzysk olimpijskich mają wpływ na kształtowanie dziedzictwa olimpijskiego Barcelony, Aten i Paryża, wyrażanego m.in. poprzez wykorzystywanie powstałej infrastruktury sportowej, mieszkaniowej czy transportowej. (6) Publikowane od 2014 roku przez MKOl rekomendacje i wytyczne skutkują zmianami projektów przygotowawczych do letnich igrzysk olimpijskich, które dostosowywane są do nowych wymogów i odpowiadają współczesnym problemom ruchu olimpijskiego, potrzebom mieszkańców miast i funkcjonowaniu tkanki miejskiej.

Rozprawa doktorska ma charakter studium przypadku, w ramach którego zastosowano połączenie metod jakościowych: analizy danych zastanych (ang. *desk research*) oraz badań terenowych. W ramach analizy danych zastanych przeprowadzono analizę dostępnych źródeł: artykułów naukowych i popularnonaukowych, prasy, oficjalnych raportów oraz witryn internetowych z wykorzystaniem słów kluczowych. Badania terenowe przeprowadzono w trzech wybranych miastach (Ateny, Barcelona, Paryż) z wykorzystaniem techniki obserwacji nieuczestniczącej. Podczas badań wykonywane były notatki terenowe, a następnie spisywane w zeszycie obserwacji. Dodatkowo w trakcie badań terenowych prowadzona była dokumentacja fotograficzna. Badania terenowe przeprowadzono w Atenach (w kwietniu 2013 roku i we wrześniu 2015), w Barcelonie (we wrześniu 2019) oraz w Paryżu (w czerwcu 2019 roku i w kwietniu 2022 roku).

Jak wynika z badań, organizacja igrzysk olimpijskich istotnie i trwale zmienia przestrzeń miejską. Prócz nowych obiektów sportowych, największy procent stanowią istniejące budowle, które poddawane są modernizacji. Istotnym elementem jest także rozbudowywana lub usprawniana sieć transportu miejskiego. Zmiany zachodzące w układzie urbanistycznym wybranych trzech miast wpływają bezpośrednio także na układ społeczny i życie ich mieszkańców. Jak się okazuje, organizatorzy chętnie korzystają także z zastanego dziedzictwa poprzednich wielkich wydarzeń sportowych i kulturalnych, a w przypadku Barcelony i Paryża wprowadzane na potrzeby igrzysk zmiany w przestrzeni miejskiej wpisywały się w plany urbanistyczne tych miast. W przypadku Aten takie działania były niewystarczające lub nie miały miejsca. Badania pokazały również, że sposób

podejmowania decyzji na etapie przygotowań do igrzysk wpływa na kształtowanie dziedzictwa olimpijskiego, zarówno w jego pozytywnym, jak i negatywnym wymiarze. Dodatkowo, w przypadku igrzysk olimpijskich w Paryżu, publikowane od 2014 roku przez MKOl rekomendacje i wytyczne skutkowały zmianami w procesie kandydowania do igrzysk, a także samej ich organizacji. Przeprowadzone badania wskazują na to, że przygotowania do organizacji igrzysk muszą być ściśle powiązane z planami zagospodarowania przestrzennego, a także potrzebują one odpowiednich warunków społecznych i atmosfery politycznej. Współpraca na różnych poziomach – zarówno na poziomie państwowym, miejskim, jak i biznesowym – jest równie kluczową kwestią, jak odpowiednie rozpoznanie potrzeb lokalnej społeczności. Igrzyska nie powinny być traktowane jako cel sam w sobie, ale stanowić katalizator zmian zachodzących już w mieście i stawać się jednym z kamieni milowych tychże przemian.

Słowa kluczowe

Igrzyska olimpijskie; sport; Barcelona 1992; Ateny 2004; Paryż 2024; przestrzeń miejska; mega event; proces organizacyjny; dziedzictwo olimpijskie; tkanka miasta

Summary

Title of dissertation

Changes in the Urban Space as a Result
of the Organisation of the Summer Olympic Games

The Olympic Games are international sports competitions every four years, bringing together the best athletes worldwide. Their goal is to promote sports, fair play and international unity through sports competition. For almost 130 years, the games have significantly impacted the world of sports, inspiring young people to be physically active, developing sports skills, building international bonds and promoting Olympic values such as respect and cooperation. The games also significantly impact the urban fabric, primarily through modernising and expanding sports facilities, roads, public transport, and public spaces in the city. However, these changes are perceived as positive in some cities, while they arouse ambivalent reactions in others. The doctoral dissertation is based on the concepts of social sciences and physical culture sciences. It uses both the assumptions of the Chicago School and the culturalist trend. Also, it refers to the basic assumptions in physical culture, showing the richness and multithreading of the Olympic idea, sport and urban transformations. Drawing from various theoretical approaches allowed us to achieve a multidimensional view of the issues addressed without limiting ourselves to just one scientific discipline or concept.

The dissertation aimed to learn about the changes in urban space caused by the organisation of the Summer Olympic Games using the examples of Barcelona, Athens and Paris. On-site observation, supplemented by a review of documentation, allows us to see the changes that have occurred (or are occurring) due to the organisation of the Games. It is also important to notice the network of connections between new spaces and facilities and the surroundings, local community and tourist traffic. The description of the Olympic heritage is also an important supplement. The dissertation constructs the following six research hypotheses: (1) The changes introduced by the organisation of the Summer Olympic Games in the urban space of Barcelona, Athens and Paris were mainly related to the liquidation or modernisation of existing infrastructure and - to a lesser extent - the construction or creation of new urban spaces and facilities. (2) The Summer Olympic Games affect the space of the organising cities, primarily through interference in the urban layout (transport, construction,

public space, etc.), but also in the social layout of the city (daily life of city residents, their functioning in urban space, etc.). (3) The plans for organising the analysed Summer Olympic Games considered using the infrastructural heritage of past mega sports and cultural events (venues with sports and non-sports functions) after organising these events. (4) The concepts for organising the Summer Olympic Games were each time included in the urban plans of Barcelona, Athens and Paris, constituting an impulse accelerating the planned changes in these plans. (5) The decisions made by the organisers (organising committee, city authorities, national Olympic committee) at the stage of preparations for the Summer Olympic Games have an impact on the shaping of the Olympic heritage of Barcelona, Athens and Paris, expressed, among others, through the use of the created sports, housing and transport infrastructure. (6) The recommendations and guidelines published by the IOC since 2014 result in changes to the preparatory projects for the Summer Olympic Games, which are adapted to new requirements and respond to the contemporary problems of the Olympic movement, the needs of city residents and the functioning of the urban fabric.

The doctoral dissertation is a case study using a combination of qualitative methods: desk research and field research. As part of the analysis of existing data, an analysis of available sources was conducted: scientific and popular science articles, the press, official reports and websites using keywords. Field research was conducted in three selected cities (Athens, Barcelona, Paris) using the non-participant observation technique. Field notes were taken and then written down in an observation notebook during the research. Additionally, photographic documentation was kept during the field research. Field research was conducted in Athens (in April 2013 and September 2015), Barcelona (in September 2019) and Paris (in June 2019 and April 2022).

As the research shows, the organisation of the Olympic Games significantly and permanently changed the urban space. In addition to new sports facilities, the most significant percentage are existing buildings undergoing modernisation. Another important element is the expanded or improved urban transport network. The changes taking place in the urban layout of the three selected cities also directly affect the social structure and the lives of their residents. As it turns out, the organisers are also eager to use the legacy of previous significant sports and cultural events. In the case of Barcelona and Paris, the changes in urban space introduced for the needs of the games were in line with the urban plans of these cities. In the case of Athens, such actions were insufficient or did not occur.

The research also showed that the way decisions are made at the stage of preparations for the games influences the shaping of the Olympic legacy, both in its positive and negative

dimensions. Additionally, in the case of the Olympic Games in Paris, the recommendations and guidelines published by the IOC in 2014 resulted in changes in the application process for the games and their organisation. The research conducted for this doctoral dissertation showed that preparations for organising the games must be closely linked to spatial development plans, and they also need appropriate social conditions and a political atmosphere. Cooperation at various levels – state, city and business – is just as crucial as adequately identifying the local community's needs. The Games should not be treated as an end in themselves but should be a catalyst for changes already taking place in the city and become one of the milestones of these changes.

Keywords

Olympic Games; sport; Barcelona 1992; Athens 2004; Paris 2024; urban space; mega event; organizational process; Olympic heritage; urban fabric

Wstęp

Igrzyska olimpijskie to największe cykliczne wydarzenie sportowe i kulturalne na świecie. Co cztery lata sportowcy z całego świata, z sześciu kontynentów i już niemal wszystkich krajów, reprezentujący różne narody, tradycje i wartości zjeżdżają do jednego miejsca na ziemi, by walczyć o olimpijskie trofea. Razem z nimi przybywają kibice, turyści, działacze sportowi, politycy i dziennikarze. Nie jest łatwo rzetelnie określić, jaki wpływ mają igrzyska na współczesny świat. Choć nie zawsze zdajemy sobie z tego sprawę, dotykają one bardzo wielu dziedzin życia. Brak tej świadomości bierze się z traktowania igrzysk jako wydarzenia *stricte* sportowego, zwłaszcza jeśli uczestniczy się w nim wyłącznie pośrednio, poprzez telewizję, radio, prasę czy Internet. Nietrudno jednak zauważyć, że olimpijska idea wykracza poza pole rywalizacji sportowej. Im dłużej przyglądamy się tym wielkim medialnym wydarzeniom, tym nabieramy coraz większego przekonania, że sport pozostając w centrum wydarzeń, jest tylko jednym z wielu trybików w (raz lepiej, a raz gorzej) działającym zegarze. Odlicza on równomiernie sekundy, dni i lata, a gdy już nadejdzie pora uderzenia w dzwon, jest on słyszalny w każdym niemal zakątku globu.

Początki nowożytnych igrzysk nie były proste. Uznawany za wskrzesiciela igrzysk, francuski historyk i pedagog baron Pierre de Coubertin (1863-1937), od samego początku osadził rodzące się wydarzenie w szerokim kontekście kulturowym, czerpiąc z bogatej historii starożytnych agonów. Nie był też pierwszym, który zajmował się tą tematyką, wszak odkrycie ruin w Olimpii miało miejsce wiele lat przez nim. Jednak to właśnie Francuz wraz z garstką towarzyszy zamienili wydobytą z gruzów iskierkę w olimpijski płomień, który świeci do dziś. Igrzyska, jak żadne inne sportowe wydarzenie na świecie, zostały zręcznie wyposażone w całe zaplecze tradycji, zwyczajów i obrzędów. Sam sport był tutaj tylko nośnikiem, wokół którego rozrastały się rozmaite reguły oraz zasady. Coubertin wprawił w ruch machinę, która stosunkowo wcześnie wymknęła mu się spod kontroli i zaczęła żyć własnym życiem. Przede wszystkim zaś idea ta przyciągała, najpierw wybranych, możnych i wpływowych, z czasem każdego, kto dał się jej oczarować. Myśląc nad tym, co spowodowało, że igrzyska stały się światowym fenomenem, a ruch olimpijski tak szerokim zjawiskiem, można zauważyć co najmniej trzy główne ich cechy: powtarzalność, powszechność oraz przekaz.

Istota ludzka funkcjonuje w pewnym naturalnym cyklu, który wyznaczają przyrodnicze czynniki, takie jak pory roku, ale także twory kulturowe, organizujące

upływający czas w godziny, dni i lata. W tym monotonnym rytmie życia, co jakiś czas pojawiają się momenty szczególne, które odwracają uwagę od szarej codzienności i trudów dnia. Skupiają się zwykle wokół istotnych dla danej kultury wydarzeń (np. rocznice bitew), religijnych obrzędów (takich jak święta) czy osobistych historii (m.in. urodziny). Te pauzy w powszedniości dają ludziom chwilę oddechu, miejsce na zabawę lub refleksję, a także czas na nabranie sił przed powrotem do pracy. Celebrowanie niesie też ze sobą obfitość, której – zwłaszcza kiedyś – brakowało w życiu codziennym. Stoły pełne wykwintnych potraw, na które czekano cały rok, przyrządzanych tylko w określonym czasie, a także zestaw zwyczajów mających moc magiczną i rozpalających wyobraźnię, miały funkcję organizowania i porządkowania życia społeczeństw. Wydarzenia jednorazowe nie posiadają już takiej mocy. Są czymś, na co być może się czeka, ale ze świadomością, że więcej się już nie powtórzy. Rocznice, święta i urodziny to też okazja do podsumowania roku, osiągnięć i doświadczeń. Gospodynie i gospodarze domu pokazują jakich umiejętności nabrali, prezentując najnowsze potrawy; państwa manifestują swój wkład w obronność kraju podczas przemarszów w dniach niepodległości czy rocznic bitew; sportowcy egzaminują się z miesięcy i lat treningów. Z drugiej strony powtarzalność to także bezpieczeństwo, ponieważ pokazuje, że cykl trwa. Codzienność człowieka obfituje już w zdarzenia niespodziewane, często przykre. Monotonna praca, problemy życia przyczyniają się do społecznej frustracji i niezadowolenia. Święta, rocznice i obchody to zatem także wentyl bezpieczeństwa, który nagromadzoną energię może (choć nie musi) nakierować w inną stronę i odpowiednio spożytkować. Dla sportowców cykliczność to centrum, wokół którego kręci się ich życie. Osiągane sukcesy poprzedzają miesiące i lata nieustających prób, podnoszenia poprzeczki i pokonywania kolejnych barier. Pewność, że po czasie przygotowań przychodzi miejsce próby, motywuje i daje poczucie, że wykonana praca nie poszła na marne. Zawody to także sprawdzian pokazujący popełnione błędy. Przesunięcie igrzysk w 2020 roku na rok następny wywołało niemałe poruszenie wśród sportowców, którego przeciętny człowiek nie zawsze był w stanie zrozumieć. Zaburzenie powtarzalności to zawsze moment krytyczny. Pokazuje ono, że wydarzyło się coś, co nie było planowane, a jednocześnie było zbyt istotne, by konkretne wydarzenie miało się odbyć. Tak było w przypadku zarówno pierwszej, jak i drugiej wojny światowej, a ostatnio ze względu na pandemię koronawirusa.

Pierre de Coubertin musiał zdawać sobie sprawę z tego, że nowożytne igrzyska olimpijskie mimo wszystko będą czymś innym od swojego pierwowzoru. Minęły całe epoki, odkąd greccy, a później również wychowani w kręgu kultury greckiej sportowcy

rywalizowali na piasku stadionu w Olimpii. Wówczas było to święto całego greckiego świata, który jednak już dawno minął. Królestwo Grecji było małym i niezbyt silnym państwem pod koniec *belle époque*, a rzeczywistość nie ograniczała się do jednego obszaru kulturowego. Jednocześnie narastały nowe napięcia w świecie politycznym i gospodarczym, otoczenie człowieka na dobre zaczęło rozkręcać się po rewolucji przemysłowej. Świat sportu, który rodził się na nowo, uwidaczniał się w sporadycznych imprezach i zawodach rangi lokalnej czy krajowej, były to jednak wydarzenia o niewielkiej skali, nie wywołujące szerszego zainteresowania. Odbywały się także cykliczne zawody sportowe, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii (np. Wenlock Olympian Games) czy też w Grecji (tzw. Igrzyska Zappasa), jednak brakowało im właśnie tych cech, która wynosi wydarzenie daleko poza granice regionu czy państwa. Wskrzeszane igrzyska powinny mieć charakter międzynarodowy, pozwalający na uczestnictwo, ale też zainteresowanie państw nie tylko z jednego kontynentu, ale i zza oceanu. Być może właśnie fakt zaangażowania w rodzący się ruch olimpijski Stanów Zjednoczonych, przepowiadało przyszły sukces igrzysk. Stary Kontynent wszak zmierzał nieuchronnie do Wielkiej Wojny, która miała przeorientować jego mapę. Stany Zjednoczone z kolei stawały się nowym graczem na arenie międzynarodowej, mającym przejąć pałeczkę pierwszeństwa od Zjednoczonego Królestwa. Wystarczyły zaś tylko cztery lata, by na paryskich igrzyskach olimpijskich zagościć mogły już reprezentacje takich państw jak Imperium Rosyjskie, Argentyna czy Meksyk[1]. Dwanaście lat później dołączy do nich Japonia, później Brazylia, Chiny[2], kolejne uniezależniające się kraje postkolonialne, aż w końcu niewielkie, wyspiarskie państwa na Oceanie Spokojnym. Dzisiaj Międzynarodowy Komitet Olimpijski (MKOl) zrzesza 206[3] Narodowych Komitetów Olimpijskich[4] w tym także z państw nieuznawanych (lub uznawanych częściowo) na arenie międzynarodowej jak Kosowo, Palestyna czy Tajwan[5]. Uczestnictwo w igrzyskach jest często jedną z niewielu sposobności, by zamanifestować swoją obecność przez niewielkie kraje, narody czy też państwa, które aspirują do bycia w pełni niepodległymi. Jasnym jest zatem, że obecnie igrzyska skupiają uwagę rzeczywiście całego świata, niezależnie od kultury, reprezentowanych wartości, systemów religijnych

[1] W igrzyskach olimpijskich brali już udział sportowcy także z terenów Australii, Kanady czy Indii, jednak były one wówczas częścią Imperium Brytyjskiego.
[2] Jako Republika Chińska.
[3] Wszystkie dane dotyczące członków Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego pochodzą z jego oficjalnej strony: www.olympic.org (dostęp na dzień 08.07.2022).
[4] Pod tym pojęciem kryją się komitety zrzeszające sportowców także z zależnych terytoriów, będących częścią innego państwa.
[5] Jako Chińskie Tajpej.

i filozoficznych. Jeżeli dołożymy do tego multidyscyplinarność wydarzenia, a zatem skupianie w jednym miejscu nie tylko sportowców z całego globu, ale też z różnych dyscyplin sportowych, nietrudno wyjaśnić fenomen popularności igrzysk.

Uzbrojone w powtarzalność i powszechność igrzyska jednak nie różniłyby się znacząco od Mundialu[6], Commonwealth Games[7] czy Mistrzostw świata w lekkoatletyce[8] gdyby nie treści jakie ze sobą przenoszą. Ponowne odwołanie się w tym miejscu do barona de Coubertina jest jak najbardziej na miejscu, był on wszak pedagogiem, doskonale zdającym sobie sprawę z roli jaką niesie wychowanie i edukacja. Dlatego też mówi się o wskrzeszeniu, a nie powstaniu igrzysk olimpijskich. Nie były one co prawda już „świętymi", jednak od samego zarania jasno i wyraźnie nawiązywały do antycznej idei. Zwłaszcza na samym początku bardzo rozważnie trzeba było balansować pomiędzy tym, co warto pozostawić i pielęgnować, a co należało zmienić, dostosowując do czasów, w których ponownie narodzić miały się igrzyska. Świat był już bowiem w zupełnie innym miejscu niż dwa tysiące lat temu. Sportowcy nie mieli już rywalizować ku czci greckich bogów, ale nadal symbolizować mieli hart ducha, dążenie do doskonałości i pielęgnowania piękna i dobra[9], czy też sprawiedliwej walki, tak jak ich poprzednicy przed wieloma wiekami. Młodość, energia, pasja i... amatorstwo w sporcie były tym, co napędzać miało młodzież z całego świata do udziału i czystej rywalizacji. Jednak osadzenie w tak konkretnym kontekście kulturowym, opartym na wzniosłych ideach, było także doskonałym zabiegiem promocyjnym. Zarówno zawodnicy, jak i kibice uczestniczyć mieli w czymś bardziej istotnym, niż pospolite gry na lokalnych boiskach. Stworzony zrazu ceremoniał olimpijski, dawał poczucie uporządkowania, przewidywalności, ale i osłaniał wszystko aurą magiczności, pierwotnych rytuałów i mistycyzmu. Ruch olimpijski jednocześnie nie zamykał się na nowe, dodawane później tradycje, wręcz przeciwnie, jeśli tylko były wystarczająco nośne, wchłaniał je bez reszty. Formuła otwarcia igrzysk, wniesienie olimpijskiej flagi (używanej od 1920 roku), przemarsz sportowców w kolejności alfabetycznej[10], wypuszczanie gołębi[11], olimpijskie ślubowania czy w końcu najbardziej

[6] Mistrzostwa świata w piłce nożnej, organizowane od 1930 roku (FIFA, 2015).
[7] Igrzyska Wspólnoty Narodów, organizowane od 1930 roku (Commonwealth Sport, 2022).
[8] Organizowane od 1983 roku (IAAF, 2022).
[9] Kalokagatia (od greckiego *kalos kagatos*, dosł. *piękny i dobry*) – grecka idea łącząca pojęcie piękna i dobra w jedno, oznaczać miała honorowe, cnotliwe i szlachetne postępowanie (Beatson, 1837, s. 73).
[10] Tzw. Parada Narodów (ang. Parade of Nations), czyli przemarsz sportowców odbywa się, zgodnie z tradycją, w alfabetycznej kolejności alfabetu, który używany jest przez oficjalny język kraju organizującego igrzyska olimpijskie. Nieco inaczej było w przypadku igrzysk chińskich (2008, 2022), kiedy to sportowcy maszerowali podług liczby kresek jaka potrzebna jest do zapisania chińskich znaków (Mather, Buckley, 2022).
[11] Zwyczaj ten został zaniechany po igrzyskach olimpijskich w Seulu w 1988 roku, kiedy to część wypuszczonych gołębi, spaliła się żywcem w ogniu znicza olimpijskiego (Deccan Herald, 2004).

wyczekiwany i tajemniczy moment zapalenia olimpijskiego znicza, poprzedzonego sztafetą z pochodnią – to wszystko elementy dopracowywanej przez dziesięciolecia układanki, która dopełniła antyczną ideę o nowe symbole i zwyczaje. Wielu obserwatorów czy uczestników nie musi nawet zdawać sobie sprawy ze znaczenia poszczególnych znaków czy alegorii, a jednak wywołują one w nich pewien rodzaj ekscytacji. Ona, jak i inne emocje towarzyszące przeżywaniu igrzysk olimpijskich, to wynik dobrze skoordynowanych działań, które powodują, że wydarzenie to, choć odbywa się co cztery lata[12], gromadzi tłumy bezpośrednio na trybunach oraz miliardy ludzi za pośrednictwem mediów.

Działalność człowieka, jaka by ona nie była i czego by nie dotyczyła nie odbywa się w pustce. Człowiek rodzi się, żyje i umiera w określonej dla siebie przestrzeni i w określonym miejscu. Od momentu, kiedy ludzie zaczęli kopać w piłkę dla zabawy[13], narodziła się nowa płaszczyzna, pojawiła się nowa przestrzeń – miejsce, w którym mogą spotkać się ludzie, by uprawiać sport. Kawałek udeptanego pola, odcinek ścieżki czy dająca cień wiata były protoplastami stadionów, bieżni i hali sportowych. Święte Igrzyska Olimpijskie wrosły w teren, na którym się odbywały. Z marnych początków zrodziły się budowle gimnazjonu, prytanejonu, palestry czy świątyń ku czci Hery oraz Zeusa. Przybywający na igrzyska sportowcy musieli bowiem gdzieś się przygotowywać, oficjele musieli gdzieś obradować, a widzowie gdzieś się gromadzić. Z czasem obiektów przybywało, zmieniały one swoje położenie (jak stadion w Olimpii), przebudowywały się, by sprostać nowym zadaniom. Starożytna Olimpia przez tak długi czas, a mowa tutaj o ponad tysiącu lat, zdążyła na wskroś nasiąknąć potem sportowców i dymem ofiarnym z ołtarzy. Igrzyska były olimpijskie, ponieważ odbywały się zawsze w Olimpii. Współcześnie, choć nadal noszą tę nazwę, organizowane są w różnych miejscach i w różnych obszarach kulturowych. Jakież musi być ich znaczenie, że mimo swoich ponad 120 lat, potrafią rozpalić serca Paryża, Melbourne, Tokio czy Rio de Janeiro. Pomysł, by za każdym razem igrzyska odbywały się w innym mieście na świecie, był posunięciem tyleż niebezpiecznym, co zaskakująco trafnym. Nie było wiadomo bowiem jak odradzające się na nowo igrzyska mogą wpasować się w miasta i kulturę Stanów Zjednoczonych, Francji czy też Szwecji. Po sukcesie pierwszych nowożytnych igrzysk w Atenach, które choć nie były Olimpią, to jednak odbywały się w mieście greckim, przyszedł czas na słynny Paryż

W późniejszych latach jego namiastkę dawać miały papierowe gołębie lub multimedialne, wyświetlane na stadionowych ekranach.

[12] Mowa tutaj o letnich igrzyskach olimpijskich.

[13] Mówiąc o ‘kopaniu w piłkę’ mam tutaj na myśli początki sportu jako takiego.

i amerykańskie St. Louis. Edycje te były jednak wyjątkowo nieudane i nie napawały optymizmem co do przyszłości tego wydarzenia. Olimpijscy działacze, podobnie do sportowców, nie dawali za wygraną i kontynuowali dzieło, które nabrało rozmachu i stało się tym, czym dzisiaj jest dla nas – sportowym mega eventem.

Żadne miasto tymczasem nie było nigdy w pełni gotowym produktem, który mógłby przyjąć bez cienia modyfikacji zawody sportowe tej rangi. Mimo, iż niektóre z nich posiadały część obiektów, które mogły gościć konkretną konkurencję, trzeba było wybudować także nowe lub zmodernizować już istniejące. Potrzeby jednak rosły. Wraz ze zwiększaniem się zainteresowania igrzyskami, poszerzaniem programu sportowego czy zmianą wymogów, przybywało nowych budowli, które pełnić miały określone funkcje. Igrzyska zaczęły ingerować w przestrzeń miasta, które chciało je organizować. Rosnący prestiż stawał się coraz bardziej kuszący, międzynarodowa rozpoznawalność dawała szansę na promocję i propagandę. Włodarze miast nie tylko musieli przygotować miejsca dla sportowców, oficjeli i kibiców, ale także chcieli zrobić to w sposób lepszy od poprzedników. Prócz stadionów, kortów i basenów, trzeba było zadbać o całą przestrzeń, w której się znajdują. Początkowo wiązało się to z niewielkimi jej modyfikacjami, w tym nieśmiałymi dekoracjami ulic i placów na czas igrzysk. Z czasem jednak potrzebne były bardziej istotne zmiany, które ingerowały już w sposób trwały w tkankę miejską. Przebudowa ulic, wyburzanie niepotrzebnych budynków, uruchamianie nowych połączeń komunikacyjnych – to tylko niewielka część inwestycji, jakie podejmowane musiały być w celu sprawnej organizacji igrzysk. Nierzadko przyznanie miastu statusu organizatora było powodem przyspieszenia projektów, które wcześniej zwolniły lub zostały zatrzymane. Napływ tysięcy kibiców wiązał się też ze sporymi wpływami dla lokalnych przedsiębiorców, zwłaszcza w gastronomii i hotelarstwie. Także i oni przygotowywali się do tych kilkunastu dni sportowych zmagań, by móc jak najpełniej je wykorzystać. Organizacja tak wielkiej imprezy to także wpływ na przyszłość miejsca, w którym ma się odbyć. To czas, by pokazać je z najlepszej strony, mając nadzieję, że dobre wrażenie zaowocuje w kolejnych latach. Dziedzictwo olimpijskie to dziś temat coraz częściej poruszany, także przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski. Doświadczenia zarówno dobre, jak i złe zaczęły być intensywniej analizowane, a wyciągane z tego wnioski mają zmienić oblicze ruchu olimpijskiego w przyszłości.

Choć to zaledwie wprowadzenie do niniejszej pracy, poruszonych zostało kilka istotnych kwestii dotyczących igrzysk jako wielowymiarowego przedsięwzięcia. Mając jednak choć tak pobieżny ogląd, można zakładać, iż tak wielka impreza sportowa, musi

wywierać wpływ na społeczeństwo i przestrzeń, w której ono funkcjonuje. Nie potrzeba wielkich obserwacji, by zauważyć w mieście, które kiedyś organizowało igrzyska, budowle, które z powodu nich powstały. Nie potrzeba tęgich umysłów, by wyczuć w mieście, które przygotowuje się do kolejnych igrzysk, atmosferę podekscytowania i zauważyć prowadzone inwestycje. To jednak tylko powierzchowne obserwacje. Zrozumienie wymaga szerszej analizy podejmowanego problemu. Pytanie, które nurtuje mnie od dawna, to nie „czy" ale „jak" zmienia się przestrzeń miasta w obliczu igrzysk olimpijskich? Prowadzi ono do szeregu kolejnych, istotnych i przede wszystkim ciekawych pytań, na które odpowiedzi potrafią doprecyzować wiedzę, ujawnić szczegóły i zaskoczyć. Jeśli bowiem prześledzimy historię, wgłębimy się w raporty, zapytamy uczestników tego przedsięwzięcia, dojdziemy do wniosku, że imponujące stadiony czy kryte hale sportowe, są zaledwie częścią ogromnego projektu. Dotyka on całego miasta, nierzadko wychodząc poza jego granice. Działania te przebudowują przestrzeń miejską, która jak żywy organizm może przyjąć nowy narząd – przeszczepioną ideę lub ją odrzucić. Igrzyska to także najnowsze technologie, które nie muszą wcale zniknąć po zgaszeniu olimpijskiego znicza. Wręcz przeciwnie, mogą zostać wykorzystane do usprawnienia funkcjonowania miasta. Nie bez znaczenia są także wartości jakie niesie organizacja tego efektownego wydarzenia, które w swym przekazie dotyczą rozwoju fizycznego, intelektualnego i duchowego człowieka. Po drugiej jednak stronie są także ciemne karty, o których nie wolno zapominać. Propaganda, pieniądze, terroryzm należą do tych najbardziej spektakularnych, ale są także takie, które powodować mogą społeczne napięcia, kryzysy ekonomiczne czy miejskie problemy. Ta druga grupa to często wynik nie celowego działania, ale popełnianych błędów, braku pomysłu czy ludzkiej opieszałości.

Igrzyska olimpijskie są dla miasta i jego mieszkańców niewątpliwym wyzwaniem, z którym trzeba się zmierzyć. Poznanie procesów kierujących zmianami zachodzącymi w przestrzeni miejskiej, a także próba odpowiedzi na istotne pytania dotyczące podejmowanych działań organizacyjnych to jedne z kluczowych kwestii analizowanych w niniejszej rozprawie doktorskiej.

1. Miasto i przestrzeń miejska jako arena igrzysk olimpijskich

Nowożytne igrzyska olimpijskie, które od 1896 roku odbywają się w różnych miastach[14] na całym świecie, to nie tylko sportowe święto, ale także istotny czynnik wpływający na urbanistykę i rozwój społeczny miasta organizatora, a czasem także całego regionu danego państwa. Stają się często katalizatorem przekształceń miejskich przestrzeni, ingerując w lokalną infrastrukturę i zmieniając sposób życia mieszkańców. W niniejszym rozdziale omówię wybrane koncepcje teoretyczne z zakresu socjologii miasta oraz przedstawię podstawowe definicje dotyczące przestrzeni miejskiej i miast, które są istotne dla dalszych rozważań o oddziaływaniu igrzysk na miasta organizatorów.

1.1. Czas, miejsce i przestrzeń jako kategorie porządkujące świat społeczny

Obecność człowieka wraz z jego wszelką działalnością nie odbywa się w próżni. Wszystkie ludzkie aktywności, także te związane z wykorzystaniem czasu wolnego oraz uprawianiem sportu, mają swoje określone miejsce, dzieją się w konkretnym czasie i w pewnej przestrzeni (Pióro, 1982, s. 113). Z tych trzech wymienionych pojęć wydaje się, że najłatwiej przychodzi nam rozróżnić czas, podczas gdy dwa pozostałe zdają się być bardziej płynnymi konceptami, których znaczenia nierzadko nakładają się na siebie. Fizycy i matematycy, ale także socjologowie, geografowie czy urbaniści potrafią je jednak dokładnie rozróżnić.

Miejsce jako pauza, coś stałego jest dla amerykańskiego geografa Yi-Fu Tuana przeciwieństwem czasu, będącego ciągłym ruchem (Tuan, 1987, s. 247). Miejsce może jednak nabierać znaczenia dla człowieka poprzez upływ czasu i nagromadzony przezeń sentyment (Tuan, 1987, s. 49). Miejsce jest mniej więcej ograniczone, określane przez istotne dla pamięci człowieka punkty czy cechy (Jałowiecki i Szczepański, 2002, s. 306-307). Charakterystyczne formacje skalne, wyjątkowe budowle, pomniki czy rzeźby przykuwają naszą uwagę, zapadają w pamięci i można się do nich odnieść, opowiadając swoją historię. Ludzie nadają miejscu znaczenie, utożsamiają się z nim i są jego świadomi.

[14] Do 2018 roku Karta Olimpijska wskazywała wyłącznie na miasto jako organizatora igrzysk olimpijskich, od 2019 roku, w tym samym podpunkcie dodano stwierdzenie: „W stosownych przypadkach MKOl może wybrać kilka miast lub innych podmiotów, takich jak regiony, stany lub kraje, jako gospodarzy Igrzysk Olimpijskich". (IOC, 2019b, s. 69).

Kształtując miejsce, oswajają je, staje się ono dla nich czytelne, a w rezultacie trudne do odczytania dla obcego (Tuan, 1987, s. 211). Ostatecznie jednak, miejsce w głównej mierze jest częścią większej całości, wycinkiem przestrzeni (PWN: przestrzeń) w której funkcjonują ludzie i w której zachodzą rozmaite procesy, mechanizmy i zjawiska.

Arystotelesowską przestrzeń, z Ziemią w centrum, ograniczała sfera gwiazd stałych, poza którą według tego greckiego filozofa nie ma niczego[15] (Roskal, 2004, s. 118). Geometria euklidesowa wzmacnia z kolei wyobrażenie „życia w przestrzeni", które przekazywane jest kulturowo (Löw, 2021, s. 118). Dla Immanuela Kanta, przestrzeń była „formą naoczności zewnętrznej, a nie przedmiotem rzeczywistym, który można zewnętrznie oglądać" (Kant, 2010, s. 126). O licznych przestrzeniach, powiązanych zawsze z jakimiś systemami wartości (np. ekonomicznymi czy religijnymi) i niedających się oddzielić od ludzkiego doświadczenia pisał z kolei Florian Znaniecki (1938, s. 91). Konkretne grupy społeczne są w posiadaniu wartości przestrzennych, którymi jak pisał Znaniecki, „władają" i używają ich do swej działalności (zarówno zbiorowej, jak i indywidualnej) (Znaniecki, 1938, s. 91). Foucault pisał niemal proroczo, że „obecna epoka będzie przypuszczalnie w większym stopniu epoką przestrzeni" (Foucault, 2005, s. 117), a Anthony Giddens (2008) z kolei zauważył, że współczesnemu człowiekowi towarzyszą procesy odrywania się przestrzeni od miejsca, które były ze sobą niegdyś nierozerwalnie powiązane.

Polski geograf Stanisław Leszczycki (1977, s. 16) wymieniał trzy różne przestrzenie: geodezyjną (związaną m.in. z kształtem naszej planety), geograficzną (dzielącą Ziemię na rozmaite, różniące się od siebie krainy) oraz ekonomiczną (tą w której funkcjonują ludzie). Dla Yi-Fu Tuana przestrzeń jest „intymnym doświadczeniem ludzkiego ciała" (Rewers, 2005, s. 165). Geograf ten zresztą nierzadko przygląda się bliskim relacjom człowieka z otaczającą go przestrzenią, zwracając uwagę na rodzące się uczucia, proces oswajania jej czy też osobiste doświadczenia. Należące do niej zasoby naturalne mogą być dla istoty ludzkiej gwarantem bogactwa i dobrobytu, a co za tym idzie, prestiżu (Tuan, 1987, s. 80). Człowiek stając się właścicielem określonej przestrzeni zyskuje na niej i pomnaża swój majątek niezależnie od tego, czy mówimy o polu pozwalającym na zebranie plonów, czy o obiekcie, w ramach którego wynajmowane są lokale usługowe. Z drugiej strony, przestrzeń może pobudzać człowieka do wydawania pieniędzy w ramach takich miejsc jak choćby

[15] Kwestia tego, jak rozumiana jest m.in. przestrzeń w ujęciu arystotelesowskim, to znaczy czy poza sferą gwiazd stałych jest jeszcze jakaś przestrzeń, jak twierdził Michał Heller, czy też nie ma nic, jak pisał Zenon E. Roskal, zarzucając Hellerowi prezentyzm, ujęta jest w pracy *Fizyka ruchu i czasoprzestrzeni* (Roskal, 2004, s. 117-118).

centra handlowe (Celińska-Janowicz, 2021, s. 71). Szerzej na przestrzeń patrzyli ekologowie społeczni na czele z Robertem E. Parkiem oraz Williamem E. Burgessem, którzy przyglądali się relacjom pomiędzy ludźmi a środowiskiem. Zwracali oni uwagę na cechy fizyczne przestrzeni, porównując poszczególne jej elementy do zjawisk znanych ze świata przyrody. W swych analizach skupiali się głównie na „zależności między rozdziałem przestrzeni, zwłaszcza miejskiej, a wzorami jednostkowych i zbiorowych zachowań" (Jałowiecki i Szczepański, 2002, s. 17).

Urodzony już po czasie największej popularności szkoły ekologicznej Manuel Castells, zwracał uwagę na fakt, iż przestrzeń sama jest „wytworem naturalnym pozostającym w relacji do innych elementów materialnych – między innymi ludzi, oni z kolei wchodząc w określone stosunki społeczne, nadają przestrzeni [...] jakąś formę, funkcję i znaczenie społeczne" (Castells, 1982, s. 123). Przestrzeń pozostaje dla Castellsa (s. 135-136) demonstracją społecznej struktury, na kształt której wpływ mają rozmaite stosunki (np. własności), związki (np. produkcja i konsumpcja) i relacje (np. dominacji-regulacji), będące elementami trzech systemów: ekonomicznego, politycznego i ideologicznego. Bohdan Jałowiecki (2000, s. 10) podkreślał, że twórcami przestrzeni są żyjący w niej ludzie, nieposiadający jednak pełnej dowolności przy jej kreowaniu. Wszystko zatem, co nas otacza, zarówno w wąskim znaczeniu, jak i w tym najszerszym, jest przestrzenią, a badanie i poznawanie relacji tworzących się w jej ramach jest głównym zadaniem socjologii przestrzeni. Jest nią zarówno nasze mieszkanie, w którym toczą się intymne losy rodzin, jest nim także stadion, będący areną sportowej ekspresji i gamą ludzkich emocji, będzie nim także wioska czy miasto. Każde z nich pełni określone funkcje, od najprostszych do tych najbardziej skomplikowanych, każde również jest wzajemnie powiązane i połączone z poszczególnymi elementami składającymi się na daną przestrzeń.

Najnowsze podejścia do kwestii przestrzeni, zwłaszcza w naukach społecznych, kładą nacisk na łączenie różnych perspektyw, pojęć i koncepcji, traktując ją jako mieszaninę czynników ekonomicznych, politycznych, społecznych i kulturowych. Na swoisty eklektyzm naukowy w tej materii wskazywał Andrzej Majer i wymieniał jako jego przedstawicieli trzech socjologów: Amerykanina Marka Gottdienera, Brytyjczyka Anthonego Giddensa oraz Czecha Jiří Musila. Z kolei Martina Löw proponuje całkiem inne podejście do poruszanego problemu, kwestionując wspomniane wcześniej pojęcie „życia w przestrzeni". Poddając krytyce podejścia socjologów do tej kwestii, Löw (2021, s. 217) formułuje własną definicję, którą modyfikuje i uzupełnia, podając ostatecznie taką jej wersję: „przestrzeń jest relacyjnym (uk)ładem dóbr społecznych i ludzi (organizmów

żywych) w określonych miejscach". Nie można by zatem mówić o jednej przestrzeni miasta olimpijskiego, ale o przestrzeniach poszczególnych uczestników tego wydarzenia: innych dla sportowców, innych dla kibiców i w końcu innych dla organizatorów.

Czasy współczesne to z kolei całkiem nowy rodzaj przestrzeni, która zaczęła się kształtować wraz z początkami Internetu. Cyberprzestrzeń jako wirtualny świat (Gogołek i Cetera, 2014, s. 60) to dziś obszerny temat wielorakich podejść teoretycznych, badań i niezwykle interesujących eksperymentów. Publikowane z kolei artykuły naukowe i pozycje książkowe dezaktualizują się bodaj najprędzej w tym temacie. Rozwój w tej dziedzinie jest niezwykle szybki i pozostawia w tyle nawet największe dyscypliny naukowe, które – jak medycyna czy psychologia – muszą reagować na negatywne skutki wpływu cyberprzestrzeni na nasze życie, a zwłaszcza życie dzieci i młodzieży. Ta zaś uzależnia się szybciej niż dorośli, bowiem nie posiada odpowiednio wykształconych narzędzi kontroli, a świat wirtualny poprzez swoją atrakcyjność zastępuje powoli świat rzeczywisty, rodząc problemy natury fizycznej i – przede wszystkim – psychicznej (Panasiuk i Panasiuk, 2017, s. 75-76).

1.2. Koncepcje miasta na przestrzeni dziejów

Miasto, będące sumą narastających warstw historycznych, jest przepełnione dziedzictwem wielorakiego typu: od religijnego po architektoniczny, od społecznego po kulturowy. Igrzyska olimpijskie, będąc wydarzeniem niemal nieustannie odnoszącym się do historycznej spuścizny, nakładają na tkankę miejską kolejne pokłady społecznych i kulturowych znaczeń. Stają się one dla miasta kolejnym elementem trwających nieprzerwanie procesów, odciskając swe piętno na kartach jego historii. Od kiedy człowiek zaczął prowadzić osiadły tryb życia, naturalnym tego następstwem było powolne przywiązywanie się do zajmowanej ziemi, która dawała nie tylko schronienie, ale także zapewniała pożywienie. Zabudowa takich osad była z czasem coraz bardziej zwarta, a głównym zajęciem była praca na roli, charakteryzująca do dzisiaj tereny wiejskie. Ludność wsi cechowała się (i nadal cechuje) przede wszystkim poszanowaniem tradycji, opieraniem się na autorytecie starszych i bardziej doświadczonych członków społeczności czy też lękiem, wobec tego, co obce i nieznane (Gorlach, 2004, s. 14). Wraz ze wzrostem produkcji rolniczej, zaczęła powstawać nadwyżka towarów. To właśnie z nią naukowcy wiążą powstanie pierwszych miast (Benevolo, 1995, s. 16; Jałowiecki i Szczepański, 2006, s. 42),

w których zaczęto prowadzić wymianę produktów, a z czasem i usług. W zależności od badaczy przyjmuje się różne daty za początek istnienia miast. Leonardo Benevolo (1995, s. 17) podaje trzecie i drugie tysiąclecie przed naszą erą jako czas, w którym powstawały w Mezopotamii pierwsze miasta. Jednak Uruk, uważane powszechnie za pierwsze miasto w historii, zasiedlono około 4500 roku p.n.e. (Mark, 2014). Jak wymienia Joshua J. Mark (2014), sporo miast świata, niezależnie czy była to Afryka, Azja czy Europa było w starożytności obwarowywanych murami, co było raczej naturalną konsekwencją troski o bezpieczeństwo, a nie transmisji kulturowej. Były też miasta, które nie posiadały murów. Benevolo jednak zwraca uwagę, że dopiero w III wieku naszej ery zaczęto powszechnie zamykać miasta w granicach murów obronnych, kiedy to najazdy barbarzyńców stały się coraz liczniejsze. Konstantynopol, będąc już stolicą Cesarstwa Bizantyjskiego należał do najsłynniejszych warownych miast, które otaczały m.in. mury teodozjańskie wybudowane przez Teodozjusza II (Benevolo, 1995, s. 21) – wnuka słynnego Teodozjusza I, tego samego który najpierw wprowadził chrześcijaństwo jako religię państwową w całym Cesarstwie Rzymskim, a rok później (w 393 roku) zakazał organizacji igrzysk olimpijskich. Sam Teodozjusz II rozkazał w 426 roku zniszczenie świątyń w Olimpii (Vikatou, 2012).

Na Dalekim Wschodzie miasta rozwijały się równie wcześnie jak na terenie Bliskiego Wschodu. Położone w dzisiejszym Pakistanie Mohendżo Daro swoją świetność przeżywało w okresie od około 2500 do 1900 r. p.n.e. (Roach, 2009), z kolei na obszarze Chin miasta budowano w oparciu o filozoficzne reguły, zawarte m.in. w *Kao Gong Ji* (pol. *Księdze Rozmaitych Rzemiosł*). Księga ta zawierała opis dotyczący wielu dziedzin życia, w tym także planowania miejskiego, które musiało być zgodne z estetycznymi zasadami i w harmonii między naturą a człowiekiem (Xueyang, 2021, s. 49 i 51). Na amerykańskim lądzie, choć ślady istnienia człowieka i pierwszych osad sięgają wielu tysięcy lat przed Chrystusem, dopiero około 150 r. p.n.e.[16] wykrystalizowało się jedno z największych prekolumbijskich miast – Teotihuacán, które swój szczytowy rozwój osiągnęło w okresie pomiędzy 200 a 650 r. naszej ery (Both, 2022, s. 157). Odrębnie prezentowały się także miasta islamu, które zwykle (inaczej niż miasta europejskie) podlegały centralnej władzy. Ich architektura była stosunkowo jednolita, a życie w takich miastach skupiało się wokół meczetów i targowisk (Jałowiecki i Szczepański, 2006, s. 88-89). Co istotne, miasta te były w średniowieczu zwykle bardziej rozwinięte niż miasta chrześcijańskiej Europy (Benevolo, 1995, s. 65).

[16] Badania nad Teotihuacán trwają nadal i pojawiają się także koncepcje, że zostało ono założone na wcześniejszej osadzie jeszcze przed przybyciem Azteków, około 1000 lat p.n.e. (Lehmann, 2022, s. 2).

Od momentu, kiedy chrześcijaństwo zostało ustanowione oficjalną religią Cesarstwa Rzymskiego rozpoczął się proces znaczącej zmiany struktury miejskiej, w której zaczęły pojawiać się kościoły, katedry, klasztory czy inne sakralne obiekty (Benevolo, 1995, s. 24). Starożytne miasta zaczęły popadać w ruinę. Trapiły je katastrofy naturalne (np. trzęsienia ziemi), najazdy ludów z północy Europy czy w końcu rozbiórka w celu wykorzystania budulca na potrzeby nowych obiektów. Co ciekawe, o ile antycznych miast było niewiele, ale za to były stosunkowo licznie zaludnione, średniowieczne miasta były mniejsze pod względem populacyjnym, jednak było ich zdecydowanie więcej. Miastom antycznym, co warto podkreślić, prócz budynków administracyjnych, pałaców czy świątyń, towarzyszyły także areny sportowe/widowiskowe (np. Stadion Panatenajski w Atenach, Koloseum w Rzymie). Łacińskie zawołanie *Panem et circenses* (pol. *Chleba i igrzysk*) w najdosadniejszy sposób podsumowywało potrzeby ludzi tamtych czasów. Ponieważ jednak chrześcijaństwo kładło nacisk na modlitwę i pracę, obiekty sportowe nie znalazły miejsca w średniowiecznej przestrzeni miejskiej. Mimo, iż miasta w okresie średniowiecza rozwijały się w różnym stopniu, nękane epidemiami i licznymi wojnami, dopiero rewolucja przemysłowa ponownie zmieniła ich oblicze. W 1801 roku Londyn był już ponad milionowym miastem, wiek później liczba jego mieszkańców wzrosła ponad sześciokrotnie (Demographia, 2001a). Półmilionowy Paryż stał się ponad dwa i pół razy większy w tym samym okresie (Demographia, 2001c). Miasta Nowego Świata rozrastały się w równie szybkim tempie. Nowy Jork, który liczył zaledwie 60 tys. mieszkańców w 1800 roku, sto lat później był miastem dla ponad 3,8 mln ludzi (Demographia, 2001b). W 1853 roku podczas Wystawy Przemysłów Wszystkich Narodów mającej miejsce właśnie w Nowym Jorku zaprezentowano po raz pierwszy windę, a 32 lata później ukończono pierwszy wieżowiec w Chicago – Home Insurance Building (Gajda i Szcześniak, 2018, s. 120 i 124). Choć pierwsze drapacze chmur nie były z dzisiejszej perspektywy imponujące, to w tamtych czasach uchodziły, jeśli nie za prawdziwe arcydzieła architektoniczne, to na pewno jako cuda techniki budowlanej.

W pierwszej połowie XIX wieku pojawiła się koncepcja *falansteru*, którą stworzył Charles Fourier, utopijny francuski socjalista. Była to próba (kolejna w dziejach miast) stworzenia wspólnoty (w tym przypadku 1620 ludzi wolnych i równych względem siebie) zamieszkujących coś na kształt „kolektywnego pałacu" (Jędruch, 2021). Jednak dopiero na przełomie XIX i XX wieku pojawiły się eksperymentalne koncepcje związane z miastem, które zaczęły być wcielane (w całości lub po części) w życie społeczeństwa. Coraz szybszy rozwój technologiczny, widmo nadchodzących przemian społecznych, kulturalnych

i politycznych oraz wzrastające zainteresowanie przestrzenią miejską były doskonałym gruntem, na którym wyrastać zaczęły kolejne koncepcje planistyczne. U progu XX wieku, szeregowy urzędnik Ebenezer Howard, wyłuszczył swoją koncepcję mieszanki miasta i wsi, będącej odpowiedzią na zatłoczone, brudne i niebezpieczne obszary miejskie ówczesnej Europy i Stanów Zjednoczonych (Howard, 2015, s. 14). Jego koncepcja miast-ogrodów rozprzestrzeniła się na cały świat i do dziś, wprawne oko może zauważyć inspiracje tym niezwykłym pomysłem także i w polskich miasteczkach i dzielnicach miast (np. Kolumna-Las, obecnie część miasta Łask w województwie Łódzkim). W 1904 roku francuski architekt Tony Garnier zaproponował trzydziestopięciotysięczne *Une Cité Industrielle* (pol. Miasto Przemysłowe), które podzielone miało być na strefy o różnych funkcjach (Graham, 2016, s. 106). Jak się ostatecznie okazało, była to kolejna utopijna wizja urbanistyczna. W roku wybuchu II wojny światowej, amerykański socjolog i planista Clarence Arthur Perry wydał książkę *Housing for the Machine Age*, w której wyjaśnił z kolei swoją koncepcję *jednostki sąsiedzkiej*. Na 65 ha mieszkać miało od 5 do 9 tys. ludzi, których życie toczyłoby się poza zatłoczonymi miastami i brudnymi dzielnicami przemysłowymi, ze szkołą w centrum – dla bezpieczeństwa dzieci, licznymi parkami oraz terenami rekreacyjnymi. Tym razem jednak pomysł okazał się ciekawą wizją przyjaznego osiedla, która zainspirowała kolejnych architektów i urbanistów przy tworzeniu mieszkalnych dzielnic (Gnich, 2014).

Te wszystkie wizje, a także porażki z nimi związane, inspirowały kolejną z kluczowych dla planowania miejskiego postaci – Le Corbusiera. Charles-Édouard Jeanneret-Gris, bo tak naprawdę nazywał się ten szwajcarski architekt, podobnie jak poprzednicy, chciał usprawnić i unowocześnić miasto. Ponownie to Paryż stał się laboratorium, w którym wizjoner snuł swoje marzenia o lepszym jutrze. Inspiracji jednak szukał wędrując wcześniej po wielu różnych zakątkach świata, a także w kilku architektonicznych pracowniach Europy. W 1925 roku podczas Międzynarodowej Wystawy Sztuk Dekoracyjnych i Nowoczesnego Przemysłu (od której to nazwę wziął styl art déco) zaprezentował swój pawilon L'Esprit Nouveau (pol. Nowy Duch) (Flint, 2021, s. 58-59), wyrażający wszystkie idee i wizje Le Courbusiera – prostotę, minimalizm, użytkowość, powszechność, łatwość w produkcji i powtarzalność. W śnieżnobiałym, betonowym budynku, przez którego otwór w dachu przebijała się korona drzewa, twórca ulokował także szkice *Plan Voisin* (dosł. Projektu Sąsiedzkiego) (Flint, 2021, s. 58-59), który miał być jego pomysłem na przebudowę Le Marais – obecnie kultowej dzielnicy Paryża, chętnie odwiedzanej przez turystów oraz będącej centrum społeczności LGBT w tym mieście. Projekt zakładał oczywiście wyburzenie historycznej części miasta i przebudowanie jej na

modłę Le Corbusiera, stawiając m.in. 18 wysokich, białych bloków w kształcie krzyża, między którymi plątały się drogi i ścieżki dla pieszych. Plan ten, podobnie jak *Ville Radieuse* (pol. Promienne Miasto), nie został jednak zrealizowany. Mimo utopijnych wizji i niedoszłych planów, Le Corbusier jest dzisiaj ikoną architektury i planowania miejskiego. Pod jego przewodnictwem opublikowano *Kartę Ateńską*, to on zaprojektował słynną *Unité d'habitation* (pol. Jednostkę mieszkaniową) w Marsylii, będącą protoplastą powojennych bloków (Sachanowicz, 2020), a także szereg architektonicznych symboli, w tym Kwaterę Główną ONZ w Nowym Jorku czy Kaplicę Notre Dame du Haut koło francuskiego Ronchamp.

Wszystkie te koncepcje łączyła jedna cecha – były one odpowiedzią na trapiące miasta problemy w danym okresie historii. Architekci, urbaniści, a czasem po prostu entuzjaści miejskiego planowania inspirowani swoimi poprzednikami oraz posiadający własne doświadczenia, chcieli zerwać z dotychczasowym wyobrażeniem miasta, mając nadzieję (a w wielu przypadkach – pewność), że ich wizja przyniesie ludziom wytchnienie i okaże się panaceum na miejskie bolączki. W końcu także i wspomniane wcześniej wizje zaczęły być powszechnie krytykowane. Jedną z czołowych postaci pojawiających się w kontrze do spektakularnych, ale i brutalnych przemian miejskich była Jane Jacobs. Optowała za tradycyjnymi ulicami i kwartałami miasta, w których życie społeczne toczyło się na chodnikach i placach wokół kamienic. Wyburzanie ich pod nowe osiedla lub poszerzanie jezdni kosztem deptaków uważała za działanie wymierzone w mieszkańców i łączące ich więzi. Zwracała też uwagę, że rozległe i puste przestrzenie, tak uwielbiane przez modernistycznych architektów, nie są przydatne mieszkańcom. Jej wizja dzielnicy była jasna: powinny być one wielofunkcyjne, zawierające w sobie budynki starsze i nowsze, ulice powinny krzyżować się jak najczęściej tworząc małe kwartały, a zagęszczenie ludzi powinno być odpowiednio duże (Jacobs, 2014, s. 164). Powstały w latach 80. XX wieku Nowy Urbanizm zdaje się być odpowiedzią na postulaty m.in. Jacobs. Jego przedstawiciele, forsowali zwrot w stronę wspólnoty i tradycyjnego modelu miasta z rynkiem jako centralnym punktem (Lewoc, 2021). Nowy Urbanizm ponownie nawiązywał do historycznych miast i ich przestrzeni, która tworzyła się nie przez kilka lat w pracowniach architektów, ale przez wieki, a nawet tysiąclecia. Jednak także i ten nurt nie obył się bez krytyki. Zarzuca mu się obecnie pewną nienaturalność, kreowanie miejsc pozornie przyjaznych wspólnocie, ale często będących karykaturą i jedynie fasadą realnego miasta (czymś co nie wytworzyło się w procesie historycznym, ale zostało – ponownie – zaplanowane z góry) (Brzozowska, 2017, s. 214). W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego

stulecia powstały dwa istotne dokumenty, będące odpowiedzią na problemy współczesnego świata. Pierwszym była *Deklaracja Agenda 21*, przyjęta w Rio de Janeiro w 1992 roku, w której zwracano uwagę na kwestie „rozwoju zrównoważonego", a także podkreślano „znaczenie społeczności lokalnych i społeczeństwa obywatelskiego w kształtowaniu przestrzeni" (Załęcki, 2009, s. 58). Sześć lat później, „humanistyczny i symboliczny aspekt miasta" uwypukliła *Nowa Karta Ateńska*, która powstała dzięki komisji tworzonej przez europejskich urbanistów (Załęcki, 2009, s. 60). U progu nowego tysiąclecia, zaczęto uważniej przyglądać się relacjom człowiek – środowisko, niezależnie od tego, czy miano na myśli naturalne otoczenie z jego przyrodniczymi walorami czy też przestrzeń wytworzoną przez ludzkość (Załęcki, 2009, s. 62).

Współcześnie mamy do czynienia z ogromem koncepcji, pomysłów i wizji urbanistów, planistów, architektów, coraz częściej także przy współpracy z socjologami czy antropologami miasta. Jak stwierdził Michael Matlosz, przewodniczący EuroScience[17], „naukowcy mogą być kluczowi do przeprowadzenia transformacji miast"[18], a dzięki ich wiedzy i doświadczeniu naukowemu, proponowane projekty mogą uwzględniać więcej zmiennych i dostosowywać się do panujących warunków społecznych, kulturowych czy urbanistycznych. Społeczne niezadowolenie wiąże się dziś z powstaniem licznych aktywizmów miejskich, które w zależności od swoich postulatów gromadzą albo grupę ludzi zainteresowanych konkretnym problemem, dotykającym ich szeroko rozumianej przestrzeni, albo też aktywizują mieszkańców wielu miast świata, pod wspólnym, globalnym hasłem (Lewenstein i in., 2020, s. 13). Ten międzynarodowy fenomen miejskich ruchów, które razem (niezależnie od lokalizacji) podnoszą bunt, nie byłby możliwy dzięki towarzyszącej nam technologii, a zwłaszcza globalnej sieci internetowej. Miasta stają się coraz bardziej inteligentne, to znaczy wykorzystujące najnowsze zdobycze technologii, a jego mieszkańcy są częścią sieci, którą sami współtworzą i w której odbywa się wymiana zasobów i usług (Muraszkiewicz, 2016, s. 19). Idea *Smart City* jest coraz intensywniej rozwijającą się gałęzią w zarządzaniu miastem, które jest dziś daleko bardziej skomplikowanym systemem z jeszcze bardziej nieprzewidywalną przyszłością. Obiekty igrzysk olimpijskich od samego początku odzwierciedlały panujące trendy w planowaniu miejskim i architekturze. Stadiony, hale i wioski olimpijskie projektowane

[17] EuroScience – organizacja, która przyznaje tytuł Europejskiego Miasta Nauki.
[18] Wypowiedź profesora Michaela Matlosza podczas panelu dyskusyjnego *Designing the City of Science – what can the university give to the city? Science as a transformation tool* w dniu 30.06.2022 r. w ramach odbywającego się w Katowicach od 26 do 30 czerwca 2022 roku World Urban Forum.

były przez przedstawicieli różnych szkół i reprezentujących różne style, na które nierzadko wpływ miała polityka państwa i wizje jego przywódców.

1.3. Miasto i przestrzeń miejska w badaniach socjologicznych

Socjologia, jak zresztą i inne dziedziny naukowe, posiada rozliczne subdyscypliny zajmujące się szczegółowo wybranymi elementami związanymi z problematyką społeczną. Na początku XX wieku zaczęto żywo interesować się także miastem oraz jego przestrzenią. Zasługi te przypisuje się dziś bezapelacyjnie naukowcom szkoły chicagowskiej. O mieście pisali już wcześniej także i inni socjologowie, jednak nigdy tak obficie i z takim zaangażowaniem jak naukowcy z Uniwersytetu Chicagowskiego. Ponieważ temat miast olimpijskich jest w tej pracy powiązany z teoriami wyrosłymi w obrębie socjologii miasta, niniejszy podrozdział zawiera syntetyczny opis wraz z odniesieniami do przedmiotu niniejszego tekstu.

Temat miasta był początkowo dla socjologów tłem opisywanych idei i teorii. Wspominali o nim tylko przy okazji omawiania interesujących ich kwestii. Ferdinand Tönnies widział miasto jako przykład dla swojej teorii rozwoju społeczeństwa ilustrujący jednocześnie słynne *Gesellschaft* (pol. *Społeczeństwo*), formę nowoczesnego społeczeństwa, w którym liczy się zimna kalkulacja i wyrachowanie w stosunkach między ludźmi, a które było przeciwieństwem *Gemeinschaft* (pol. *Wspólnoty*) charakteryzującej tradycyjne społeczeństwa (Tönnies, 2008). Podobnie czynili także inni naukowcy, tacy jak Georg Simmel, Max Weber czy Émile Durkheim (który m.in. to, w jaki sposób i gdzie w przestrzeni rozmieszczone są społeczeństwa, czy też problemy migracyjne, badał w ramach stworzonej przez siebie morfologii społecznej [Gołdyka, 1976, s. 196]). Naturalnie każdy z nich, z różnym natężeniem, oddawał się krytyce miast, wiążąc z nimi głównie kwestie rozrywania więzi społecznych, bardziej postawy zdroworozsądkowe niż emocjonalne, wymianę handlową oraz wszelkiego rodzaju napięcia i walki pomiędzy rozmaitymi elementami tworzącymi miejskie środowisko. Dopiero nadejście XX wieku dało szansę na zaistnienie odrębnej gałęzi socjologii, która zająć miała się przede wszystkim tematyką miejską. Wiek ten związał także dość mocno socjologię miasta ze Stanami Zjednoczonymi, w których najżywiej powstawały kolejne podejścia. W konsekwencji stały się one głównym zasobem dla przyszłych socjologów miasta, niezależnie od tego, skąd pochodzili. Na ten ewenement zwracał uwagę chociażby Manuel Castells, który podnosił tezę, że socjologie miast z państw

innych niż USA to jedynie „nieudolne kopie" anglosaskiego protoplasty (Castells, 1982, s. 18).

1.3.1. Miasto jako żywy organizm

Rozpoczynając rozważania na temat miasta i jego przestrzeni, nie sposób nie zacząć od szkoły chicagowskiej (ekologicznej), która dała podwaliny pod rodzącą się nową subdyscyplinę socjologii. Reprezentujący ją naukowcy pozostawali pod silnym wpływem nauk przyrodniczych w tym darwinizmu, co przyczyniło się do przejęcia pewnych sformułowań typowych dla biologii czy geografii, takich jak: tkanka, walka o byt czy sieć. Ekolodzy społeczni, tacy jak Ernest Watson Burgess i Horace Hoyt, proponowali modele miast oparte na obserwacjach konkretnych przykładów w Stanach Zjednoczonych, zwłaszcza rodzimego dla ekologii społecznej Chicago. Pomimo że uproszczona struktura miejska dawała pewien pogląd na podział przestrzeni badanych miast, proponowane przez tych badaczy modele nie były w stanie odzwierciedlać struktury przestrzennej niezliczonej liczby innych ośrodków miejskich, zwłaszcza na pozostałych kontynentach (Wallis, 1977, s. 83). Przestrzeń rozumiana była przez większość ekologów społecznych jako „naturalnie dane tereny, które dzieli się na pojemniki różnej wielkości" (Löw, 2021, s. 64). Nieustające napięcia w miejskim środowisku były głównym motywem poruszanym przez szkołę ekologiczną, która zakładała jednocześnie, że procesy dziejące się w mieście mają charakter schematu, przez co można je łatwiej przewidywać (Stevenson, 2019, s. 24). Robert Park wysnuwał tezę, że z jednej strony społeczeństwem kierują siły podobne do tych, które powodują walkę o przestrzeń i byt poszczególnych gatunków w przyrodzie, z drugiej strony tym, co wyróżnia nas od świata zwierząt i roślin, jest kultura, która potrafi skłonić do wzajemnej kooperacji (Majer, 2010, s. 91).

Perspektywa szkoły chicagowskiej może okazać się pomocna zwłaszcza w opisywaniu miasta olimpijskiego wraz ze wszystkimi jego elementami, które zmieniły, unowocześniły i usprawniły tkankę miejską, lub wręcz przeciwnie – skomplikowały czy zdegradowały. Zwracanie uwagi na usytuowanie poszczególnych elementów miasta na mapie, z uwzględnieniem uwarunkowań naturalnych, oczywistych barier i przeszkód, jest cenne, ponieważ pozwala zrozumieć specyfikę konkretnych części miasta, to, czym charakteryzuje się dana dzielnica i jakie problemy ją trapią. Szukanie prawidłowości w rozmieszczeniu fragmentów miasta ze względu na warunki ekonomiczne czy etniczne może pomóc

w przewidywaniu i kreowaniu hipotetycznych relacji danej społeczności z narzuconymi im nierzadko stadionami czy halami sportowymi w kontekście tej pracy. Odgórne narzucenie planów architektonicznych wyklucza z kolei przeniesienie tez związanych z naturalnością rozmieszczenia poszczególnych sektorów miasta. Trudno jest bowiem mówić o bezosobowym procesie, który powoduje, że w danym miejscu powstanie stadion czy nowa droga dla rowerzystów. Są to w zdecydowanej mierze realizacje zaplanowanych projektów urbanistycznych, często niepoprzedzonych konsultacjami społecznymi, co wyklucza lokalną społeczność z procesu decyzyjnego. Trend ten oczywiście ulega zmianie. Przykładem może być Paryż, który przygotowując się do igrzysk w 2024 roku wykorzystywał partycypację społeczną w procesie organizacyjnym, organizując m.in. w 2021 roku konsultacje związane ze wzgórzem Colline d'Élancourt, mającym zostać przekształconym w miejsce zawodów kolarstwa górskiego.

Pewna naturalność w doborze miejsc pod konkretną budowlę olimpijską istnieje jednak zwłaszcza w przypadku obiektów takich dyscyplin, jak kajakarstwo, żeglarstwo czy wspomniane wyżej kolarstwo górskie. Sporty te muszą odbywać się na specjalistycznych torach czy miejscach o charakterystycznych cechach fizjograficznych (zbiornik wodny, zbocza góry, tor kajakowy imitujący górski potok), a przez to grupy odpowiadające za proces planowania są zmuszone – w tym przypadku barierami geograficzno-przyrodniczymi – do wyboru odpowiedniego miejsca. Mimo to, choć wybór jeziora czy morza na konkretne zawody może być naturalny i oczywisty, jego przekształcenie oraz zmiana są ingerencją odgórną. Pewnych podobieństw lub inspiracji można doszukiwać się także w podziale na sektory, gdzie w centrum umieszcza się kompleksy sportowe z głównym stadionem, w dalszej kolejności liczne hale, korty, boiska otaczające to centrum, aż w końcu pełniące poniekąd rolę peryferii pojedyncze obiekty czy stadiony piłkarskie (chociaż te wychodzą już daleko poza centralne miasto).

Pewne odniesienia można także odnaleźć w późniejszych podejściach, nazywanych nurtami neoekologicznymi. Podnoszony przez ich przedstawicieli wątek zależności pomiędzy wielkością miasta a poziomem intensywności wzajemnych relacji dziejących się w jego ramach (Castells, 1982, s. 83) można logicznie odnaleźć przy porównywaniu igrzysk letnich do zimowych. Te pierwsze, odbywające się zwykle w największych populacyjnie miastach świata (np. Mexico City, Pekin, Londyn) są prawdziwymi mega eventami[19] na skalę globalną, z kolei zimowe igrzyska olimpijskie charakteryzują się mniejszym formatem

[19] Więcej o mega eventach i typologii z tym związanej w rozdziale 2.5. na stronie 79.

oraz większym skupieniem na relacjach z lokalną społecznością i środowisku (np. Albertville, Lillehammer).

Orientacja ekologiczna była przez kolejne pokolenia socjologów wielokrotnie poddawana krytyce, ale także – co warto zaznaczyć – bywała źródłem ich inspiracji. Bohdan Jałowiecki, cytując Grafmeyera i Josepha (1979, za: Jałowiecki, 2010, s. 45), zwracał uwagę, że w obrazie miasta, jaki tworzą ekolodzy miejscy nie ma miejsca na „aktorów społecznego wytwarzania przestrzeni". Zmiany, jakie zachodzą w mieście są według nich powodowane naturalnymi i bezosobowymi siłami. Z tego też względu tak dużą uwagę skupiali chicagowscy naukowcy na próbach statystycznego ujęcia problemów miejskich. To z kolei, jak zauważał Florian Znaniecki (1938, s. 112), zaciemniało pełny obraz skomplikowanych społecznych systemów i procesów w nich zachodzących, których nie da się rozpoznać i w pełni wyjaśnić wyłącznie statystycznie. Zresztą niebezpieczeństwo w podejmowaniu takich prób w dalszych dziesięcioleciach XX wieku, a zwłaszcza w dobie informatyzacji życia (w tym badań naukowych), dostrzegał niemiecki socjolog Bernd Hamm. Jeżeli ekologia społeczna miałaby się dalej rozwijać, musiałaby według niego wyjść poza opieranie się na danych ilościowych (Hamm, 1990, s. 43), a te z kolei najłatwiej obecnie dają się analizować dzięki programom komputerowym. Wspominane przeze mnie wcześniej ekologiczne przewidywanie konkretnych cech miejskich na podstawie wybranych miast amerykańskich, traktowanych niemal jako szablonu dla pozostałych ośrodków miejskich na świecie było dość trudne do obrony. Już w samych Stanach Zjednoczonych miasta różniły się od siebie chociażby w zależności na jakim wybrzeżu się znajdowały czy też były one ulokowane na południu lub północy kraju. Wyjście jednak poza strefę kultury anglosaskiej czy dalej – europejskiej nie pozostawiało złudzeń, że czynniki, które kształtują miasto w jednym miejscu świata, mogą być zupełnie nieistotne na drugim jego krańcu. Między innymi na te wymienione wcześniej kwestie wskazywał Jan Węgleński, podejmując krytykę tradycyjnej koncepcji urbanizacji Louisa Wirtha (Węgleński, 1983, s. 32-33).

Na taki sposób wyprowadzania wniosków zwracał także uwagę Aleksander Wallis (którego koncepcje szerzej omawiam w kolejnym podrozdziale). Porównywał przy tym prace szkoły chicagowskiej z tekstami Znanieckiego, zauważając, że ta pierwsza zwykle na podstawie jednego lub kilku podobnych miast przewidywała procesy zachodzące we wszystkich miastach przemysłowych. Z kolei Znaniecki, aby wysnuć takie wnioski, posługiwał się badaniami przeprowadzonymi w wielu różnych miejscach na świecie, a zatem w odmiennych warunkach kulturowych, społecznych i ekonomicznych (Wallis, 1990, s. 11-12). Wallis często powracał zresztą w swych pracach do ekologii społecznej,

inspirując się niekiedy stanowiskiem jej przedstawicieli. Wychodząc od ich założeń proponował jednak podejście humanistyczne, podobnie jak Florian Znaniecki (1938, s. 25). Pomimo krytyki, ale także czasu jaki upłynął od momentu wykrystalizowania się szkoły ekologii społecznej, jest ona niezwykle ważnym ogniwem, spajającym początki socjologii jako takiej z wyodrębnieniem się subdyscypliny, jaką jest socjologia miasta. Wkład ekologów w podwaliny badań nad miastem jest nie do przecenienia, a dzięki kolejnym naukowcom, którzy z należną ostrożnością i wnikliwością, mniej lub bardziej intensywnie inspirowali się dziełami pracowników Uniwersytetu w Chicago, możemy nadal czerpać z tej wiedzy. Wspomniane elementy tego podejścia przewijać się będą także w tej pracy jeszcze niejednokrotnie, stanowiąc zwykle punkt wyjścia do dalszej, jakościowej analizy miasta.

Wszystkie te inspiracje i odniesienia są jedynie próbą odnalezienia – w tej jakże istotnej orientacji – powiązań i pomysłów na odczytanie olimpijskiego miasta. Nie są jednak bez znaczenia, ponieważ zwracają uwagę na szukanie i poznawanie pewnych prawidłowości, elementów stałych i cech charakterystycznych, które – zestawione razem – mogą pomóc pełniej zrozumieć podejmowany temat. Mogą one, jednakże powodować również pokusę utworzenia sztywnego modelu na wzór modelu koncentrycznego Ernesta Burgessa, sugerującego pewną powtarzalność oraz schemat organizowania igrzysk olimpijskich. Pomimo że impreza ta posiada modelowe rozwiązania i sztywne reguły, każde kolejne igrzyska są jednak zupełnie odrębnym przypadkiem, do którego trzeba podchodzić w odmienny sposób. Przy takiej eksplikacji potrzebny jest ogląd całościowy na badaną sytuację, uwzględniający kontekst kulturowy, historyczny i społeczny. To z kolei kieruje nas ku drugiej istotnej orientacji w ramach socjologii miasta – szkołom kulturalistycznym.

1.3.2. Miasto jako system społeczny

Jeśli szkołę chicagowską można by podsumować pytaniem (które zadawali sobie ekolodzy społeczny) „Jak wygląda miasto?", to zadawane przez Floriana Znanieckiego pytanie „Czym jest dla Ciebie miasto?" (Znaniecki, 1984) mogłoby stanowić clou orientacji antynaturalistycznej. Przedstawiciele tego podejścia kierowali swoją uwagę na systemy wartości i powiązania między nimi, na doświadczanie miasta przez jego mieszkańców (Jałowiecki i Szczepański, 2002, s. 22). Interesowały ich wartości, które były produktem kultury danych grup lub pojedynczych ludzi, a sam Znaniecki optował za badaniem miasta, uwzględniając słynny współczynnik humanistyczny – aby podchodzić do kultury w sposób,

w jaki podchodzą do niej ludzie, którzy ją współtworzą (Znaniecki, 1988, s. 123). Miasto bowiem (tak jak wszystkie inne przedmioty uważane przez Znanieckiego za humanistyczne) jest całością obiektywną niezależnie od tego, jak jest doświadczane przez różnych ludzi (Znaniecki, 1988, s. 46-47). Igrzyska olimpijskie, które mają miejsce w danym mieście, mogą być dla każdego z ich uczestników inaczej postrzegane, odczuwane i doznawane. Sportowiec, kibic, oficjel, dziennikarz, mieszkaniec miasta – każdy będzie widział je inaczej, w odrębny sposób, z całym zasobem doświadczenia i wiedzy, które zmieniają perspektywę obcowania z igrzyskami. Mimo to igrzyska pozostają igrzyskami jako takimi, tą samą imprezą sportową – wspomnianą wcześniej – obiektywną całością. Patrzenie na mieszkańców miasta jak na zbiór jednostek, które mają swoje pragnienia, potrzeby i odczucia, a także na fakt ich zanurzenia w konkretnej kulturze, którą sami jednocześnie współtworzą, jest wyjątkowo cenne dla tej pracy. To, jak postrzegają swoje miasto w obliczu igrzysk, może mieć kluczowe znaczenie zarówno na początku przygotowań, jak i po zakończeniu igrzysk. Zupełnie inaczej bowiem miasto będą postrzegać i odczuwać tokijczycy, inaczej sydnejczycy, a jeszcze inaczej mieszkańcy Rio de Janeiro. Może się to okazać niezwykle przydatne na wstępnym etapie planowania igrzysk, gdzie zadane pytanie – „jak mieszkańcy postrzegają swoje miasto w obliczu mających się tam odbyć igrzysk?" – może być istotnym punktem odniesienia dla organów kierujących organizacją tych wydarzeń.

Kontynuując wątek nurtu kulturalistycznego, szczególną część chciałbym poświęcić koncepcji wybitnego polskiego socjologa miasta, Aleksandra Wallisa (1930-1984). Ten urodzony w Warszawie naukowiec, skupiał się w swej pracy badawczej na sztuce, kulturze, relacji człowiek-przestrzeń oraz na mieście, samemu zresztą uważając się za socjologa miasta (Kaltenberg-Kwiatkowska, 1986, s. 207-208). W swoich niezbyt obszernych, za to treściwych pracach dotykał istotnych kwestii miejskich, które analizował i omawiał, rozkładając je na czynniki pierwsze. Szczególnie ciekawe z perspektywy tematu tej pracy okazuje się być jego widzenie miasta jako systemu społecznego. Aleksander Wallis widział miasto jako system, na który składają się dwa podsystemy: *urbanistyczny* (zwany czasem po prostu *miastem*) oraz *społeczny* (nazywany krótko *społeczeństwem*). Zarówno jeden, jak i drugi podsystem wpływają na siebie wzajemnie będąc jednocześnie częściami autonomicznymi (Wallis, 1977, s. 79). Zanim przyjrzymy się im dokładniej, warto podkreślić, że głównym celem społeczeństwa (zarówno jego mieszkańców, jak i włodarzy), który wprawia tę dwoistą machinę w ruch jest doskonalenie, modernizacja i przebudowa systemu (Wallis, 1977, s. 128). Miasto zatem w swej istocie jest permanentnie aktywne

dzięki nieustannym procesom społecznym, mającym na niego kluczowy wpływ. Sama zaś struktura urbanistyczna oddziałuje z kolei zarówno na jednostki i grupy, jak i mieszkańców miasta jako całości. Relacje te rodzą naturalnie całą gamę emocji powodujących konflikty, kompromisy, zbliżenia i oddalenia się poszczególnych części względem siebie. Co oczywiste, to podsystem społeczny jest tutaj elementem bardziej ruchliwym, wyprzedzającym miasto w swych działaniach i podejmowanych decyzjach (Wallis, 1977, s. 80). Miasta nie powstały bowiem same z siebie, mimo iż uwarunkowania geograficzne miały na nie zawsze ogromny wpływ, to jednak człowiek konstruował je i rozwijał. Na myśl przychodzi tutaj porównanie do gazet, które choć wydane dziś, zawierają informacje, które aktualne były co najwyżej poprzedniego dnia. System pierwszy zatem zawsze będzie zostawał *w tyle* za systemem drugim. Obydwa podsystemy można by dość pochopnie scharakteryzować jako „to co widać" oraz „to co czuć", ale nie oddają one w pełni ich złożoności. Podsystem urbanistyczny, wszakże to nie tylko nagie domy, świątynie, budynki użyteczności publicznej, stadiony, ulice, drogi, ale także cały system symboli jakie za sobą niosą. Człowiek widząc imponujący gmach sądu, nie znając jednak jego funkcji, zauważy jego wielkość i cechy charakterystyczne. Osoba, która wie czym jest ów budynek, odczuje także powagę instytucji jaką reprezentuje. Dzięki architekturze przestrzeń fizyczna staje się przestrzenią kulturową (Wallis, 1990, s. 211). Podsystem drugi z kolei, prócz poczucia wspólnotowości w ramach pewnej grupy czy grup społecznych, to także widoczni mieszkańcy miasta, ich codzienność, funkcjonowanie i praca.

Podsystem urbanistyczny jest przestrzenią, która namacalnie nas otacza, ujednolica i nadaje majestat (Benevolo, 1995, s. 18), a jednocześnie „określa rozmieszczenie przestrzenne ekonomicznej bazy miasta oraz jego infrastruktury mieszkaniowej i kulturowej" (Wallis, 1977, s. 80). Dzięki temu, rodząc się w danym mieście lub do niego przybywając, wiemy dokładnie (lub możemy się tego stosunkowo łatwo dowiedzieć), gdzie znajdują się poszczególne dzielnice i charakterystyczne strefy. Każda z nich ma swoją odrębną specyfikę. Przestrzeń ta jest jednocześnie sumą nakładających się historycznych losów miasta, swoistym dziedzictwem kulturowym (Wallis, 1971, s. 195), które łączy miasto i mieszkańców z przeszłością (Benevolo, 1995, s. 28). Dzieje te mogą być zarówno widoczne dla naszego oka (jak pojedyncze budowle lub zespoły budynków z poszczególnych wieków wkomponowane w bryłę współczesnego miasta), jak i ukryte. O tych drugich zwykle dowiadujemy się dzięki pracom remontowym dokonywanym na skwerach, rynkach czy ulicach miejskich. Czasami są to jedynie fragmenty dawnego życia w mieście lub jego funkcjonowania (np. część XVII-wiecznego rurociągu pod płytą starego

rynku w Poznaniu [Gnaś, 2022]), bywa jednak i tak, że archeolodzy odkrywają ruiny budowli, pomieszczenia czy całe ulice (np. pozostałości średniowiecznej ulicy w szkockim mieście Inverness, przy której działały formy przemysłu żelaznego, a która znajduje się tuż pod współczesną ulicą i budynkami powstałymi w XIX wieku [BBC, 2021]). Wspomniane warstwy historyczne, drobne elementy architektoniczne (pomniki, monumenty), budowle, zespoły urbanistyczne czy całe dzielnice to tylko część elementów wartości kulturowych miasta (Wallis, 1977, s. 91; 1971, s. 195). Pełnią one rozmaite funkcje, w zależności od miejsca, w którym się znajdują i społeczności, która ją wypełnia. Dla jednych stadion olimpijski będzie bowiem przestrzenią do uprawiania sportu (sportowcy), dla innych miejscem pracy (administracja, ochrona), jeszcze inni widzieć będą w nim dzieło wybitnego architekta (turyści, pasjonaci architektury), dla kibiców z kolei będzie to miejsce przeżywania sportowych emocji i uczestnictwa w sportowym wydarzeniu.

Poszczególne dzielnice poprzez swoją specyfikę, na którą składają się m.in. charakterystyka zamieszkujących ją ludzi, specyficzne dla tej części miasta instytucje, odrębne oblicza (jak np. urbanistyczne czy komunikacyjne), mogą być interesujące dla różnych grup funkcjonalnych (Wallis, 1977, s. 88). Dlatego też powszechnie uważa się, że artyści będą poszukiwać miejsc nietuzinkowych, rodziny z dziećmi lepiej odnajdą się w spokojnych, pełnych zieleni dzielnicach, a amatorzy sportu – w przestrzeniach zapewniających dostęp do potrzebnej infrastruktury lub otwartych miejsc publicznych, takich jak ścieżki leśne, trasy rowerowe etc. Osoby, które na co dzień biegają, będą unikać traktów typowo turystycznych, które są zatłoczone i często nieosłonięte przed słońcem. Wybiorą one za to przyjemnie zacienione ścieżki w parkach, lasach i wzdłuż rzek. Warto jednak być świadomym, że jest to w pewnym stopniu generalizacja, o atrakcyjności poszczególnych dzielnic czy obszarów miasta decyduje bowiem więcej czynników, wśród których Wallis (1977, s. 89) wymienia standard dzielnicy, stopień patologii społecznej, jakość środowiska, wartości krajobrazowe i elementy indywidualne. Dlatego amator sportu, mimo iż inna dzielnica wydaje się mu atrakcyjniejsza, zamieszka w mniej przyjaznej przestrzeni, ale za to takiej, która skraca jego dystans do pracy lub też zapewnia tańsze mieszkania. Dla uboższej części społeczeństwa, pierwszym wyborem obszaru handlowego będzie miejskie targowisko lub bazar, podczas gdy zamożniejsi udadzą się do galerii handlowej, a jeszcze bogatsi zajrzą do ekskluzywnych butików przy modnej ulicy lub nawet opuszczą miasto, jeśli w innym są atrakcyjniejsze oferty i bardziej interesujące marki. To wszystko hierarchizuje wspomniane przestrzenie i powoduje, że następuje między nimi ciągła (mniej lub bardziej intensywna) wymiana ludności (Wallis, 1977, s. 90).

Miasto to w końcu także wartości informacyjne. Wspomniane budynki bowiem to nie tylko obiekt budowlany czy dzieło kunsztu architektonicznego, ale także przekaz płynący z ich wizualnego oblicza (Wallis, 1977, s. 94). Strzeliste wieże kościołów ukazywać miały przecież łączność instytucji, którą reprezentowały z niebem, a potężne gmachy urzędów państwowych symbolizują posiadaną władzę. Symbolizują – a więc „odsyła[ją] do treści [...], które w danym momencie nie są dostępne naszym zmysłom, ale dzięki symbolicznej reprezentacji przywodzą skojarzenia z tymi treściami" (Kubicki, 2010, s. 19). W okresie III Rzeszy burzono stare, zabytkowe budynki i zastępowano je nowymi, wznoszonymi w charakterystycznym dla nazistów stylu. Plan Germania miał odzwierciedlać ducha nazizmu, pokazywać wielkość Rzeszy i rasy aryjskiej. Poszczególne jego budowle (w tym także wzniesiony już kompleks obiektów olimpijskich na potrzeby igrzysk w 1936 roku), nie tylko pełnić miały swoje konkretne funkcje na rzecz planowanej, ośmiomilionowej stolicy, ale także symbolizować nazistowskie pragnienia dominacji nad wszystkim aspektami życia. Dla Hitlera był to projekt kluczowy, a wraz ze swym zaufanym architektem Albertem Speerem szczegółowo omawiał go nawet wówczas, kiedy naziści ponosili coraz więcej porażek (Richie, 2021, s. 138). Warszawski Pałac Kultury i Nauki, bukareszтańska Casa Presei Libere czy ostrawska dzielnica Poruba to przykłady socrealizmu w architekturze i urbanistyce[20] państw byłego bloku wschodniego, który miał być z definicji nurtem w sztuce niewymagającym od społecznych mas intelektualnego wysiłku, a których przekaz powinien być jasny, prosty i zgodny z obowiązującymi standardami. Niemal każda większa budowla jednak posiada prócz widocznych cech także głębsze znaczenie. Architekci chcą przekazać zwykle coś więcej niż tylko funkcję obiektu. Kengo Kuma, japoński architekt, który zaprojektował Stadion Olimpijski w Tokio na 2020 rok, opisywał symbolikę liczby 47, która przejawia się w wielu elementach składających się na cały obiekt takich jak: 47 m wysokości, 47 tys. drzew, którymi go obsadzono czy 47 prefektur, z których pozyskano drewno na ramę dachu (Omorczyk, 2021, s. 40). Obserwator stojąc przed stadionem w Tokio nie widzi tylko ogromnego gmachu, ale także nawiązania do tradycyjnej japońskiej architektury oraz powiew nowoczesności i dbałości o środowisko naturalne w drewnie i zieleni, która obrasta poszczególne piętra stadionu. Współcześnie, myśląc o wartościach informacyjnych miasta, częściej wyobrażamy sobie wszystkie te elementy, które tworzą jego szatę informacyjną. Plakaty, szyldy, reklamy czy dekoracje są dzisiaj nieodłącznym składnikiem miejskiej przestrzeni. Mimo świata wirtualnego, który towarzyszy nam

[20] Realizm socjalistyczny jest oczywiście kierunkiem obecnym we wszystkich gałęziach sztuki, od malarstwa przez architekturę po film.

obecnie, potrzeba namacalnego, drukowanego obrazu jest nadal aktualna, choć nierzadko psuje architektoniczne walory czy krajobraz przyrodniczy, zwłaszcza wtedy, kiedy jest niekontrolowana (Wallis, 1977, s. 95). Dostrzeżenie tego w ostatnich latach przez poszczególne miasta, także w Polsce jest swego rodzaju „estetycznym przebudzeniem", jakie nastąpiło po wielu latach niemalże reklamowej anarchii. W 2022 roku w 26 polskich miastach w całości obowiązywała przyjęta przez ich włodarzy uchwała krajobrazowa, jednak w 636 objętych monitoringiem ośrodkach miejskich nie dokonano niczego w tej materii (Sprzątamyreklamy.org, 2022). Szata informacyjna tworzyć jednak może również zupełnie nową scenografię miasta (Wallis, 1977, s. 95), co jest także udziałem i igrzysk olimpijskich, podczas których miasta dekorowane są banerami, flagami i grafikami spójnymi z zaprojektowaną identyfikacją wizualną, oryginalną dla każdych kolejnych igrzysk. Ma to także na celu stworzenie atmosfery święta, symbolizując jednocześnie wyjątkowość mającego miejsce wydarzenia sportowego.

Drugim komponentem miasta jako całości jest podsystem społeczny (społeczeństwo), który tworzony jest przez zbiorowość użytkowników miasta wraz z ich podstawową strukturą – mieszkańcami (Wallis, 1977, s. 79). To ludzie są owym spiritus movens miasta, projektując, konstruując, wznosząc i rujnując je wedle własnych potrzeb, pragnień i targających nimi emocji. Aleksander Wallis (1977, s. 84) grupuje społeczeństwo na trzy zbiorowości: terytorialne, terytorialno-funkcjonalne oraz funkcjonalne. Pierwsza i druga powiązane są z konkretną przestrzenią (mieszkanie, praca), druga i trzecia z kolei związane są z instytucjami (fabryka, stadion). Szczególnie interesująca jest w kontekście tej pracy zbiorowość funkcjonalna. Jest ona ze swej natury rozproszona, niestabilna ilościowo i charakteryzuje się nieregularnością, a jednocześnie w jej ramach jednostki mają dość szeroki zakres dowolności i spontaniczności w wyborze miejsca i czasu korzystania np. z instytucji sportowej (Wallis, 1977, s. 85-87). Analizując przypadek sportowców-amatorów bardzo łatwo można odnaleźć przytoczone wcześniej cechy. To od nich zależy, jakie miejsce treningu wybiorą. Im większe miasto, tym szersza oferta obiektów sportowych służących tej samej dyscyplinie, co stwarza warunki do konkurowania o potencjalnych użytkowników poprzez lepszą jakość, łatwiejszy dostęp oraz niższe koszty. Liczba osób zainteresowanych daną przestrzenią jest zmienna i zależy od wielu czynników, takich jak organizacja imprez sportowych czy ograniczenia w dostępie. Zarówno użytkownicy, jak i instytucje mogą wzajemnie regulować stopień zagęszczenia tej przestrzeni w określonym czasie. Ponieważ obydwa podsystemy tworzące miasto są ze sobą sprzężone, jak pisze architekt i historyk Leonardo Benevolo (1995, s. 15) „rozpad zorganizowanej społeczności

[...] postrzegany jest poprzez fizyczną degradację struktur przestrzennych miasta". Kryzys w jednym podsystemie wpływa bezpośrednio na funkcjonowanie drugiego. By zapobiegać takim sytuacjom potrzebne są mechanizmy regulujące, które wyznaczać będą to, jak miasto ma być kształtowane i użytkowane. Funkcję taką pełnią „procesy funkcjonalnego wartościowania miasta" (Wallis, 1977, s. 81-82).

Społeczeństwo żyjące w określonej, miejskiej przestrzeni w naturalny sposób nawiązuje z nią pewien stosunek, który przejawia się w jej poznawaniu, określaniu swoich potrzeb i kształtowaniu kryteriów oceny. Ludzie muszą nieustannie pozyskiwać informację o mieście, kulturze, sieciach, ponieważ to, w co są wyposażeni nie wystarcza do pełnego zrozumienia przestrzeni (Wallis, 1977, s. 100). Przejawia się to między innymi w trakcie spornych działań w danej dzielnicy. Na potrzeby wielkich imprez sportowych wybrana część miasta musi zwykle zostać przekształcona w celu organizacji wydarzenia. Mieszkańcy mają do dyspozycji nie tylko swoje doświadczenia i wiedzę, ale kształtują swoją opinię dzięki pozyskiwaniu informacji z różnych źródeł. Trafia do nich często sprzeczny przekaz w zależności do tego, czy wypływa on od organizatorów, czy od polityków i zaangażowanych społeczników. Organizowane konsultacje społeczne mają na celu przeprowadzenie dyskusji zmierzającej do poznania opinii samych mieszkańców i – przynajmniej w teorii – doprowadzenie do konsensusu w spornej kwestii. Każdy mieszkaniec miasta lub jego dzielnicy ma inne potrzeby przestrzenne, które mogą być realizowane na różne sposoby. Zwykle angażuje się on jedynie w projekty związane z częścią miasta, z którą się utożsamia i którą traktuje jako *swoją* (Wallis, 1977, s. 108-109). Tak skomponowane miasto, składające się z opisanych wcześniej dwóch składników – podsystemu urbanistycznego i społecznego, jest całością funkcjonującą w pewnym, swoistym dla siebie rytmie. Jeśli wszystko współgra na stosunkowo dobrym poziomie (bo nie jest możliwym, by współbrzmiało w sposób idealny), to serce miasta – by użyć tutaj ekologicznego porównania do ludzkiego organizmu – bije miarowo. Jednak, gdy zaczynają się większe tarcia, konflikty i sprzeczności, serce dotyka arytmia, migotanie przedsionków i w końcu zawał. Społeczeństwo realizując swoje potrzeby, formułuje cele, które doprowadzić mają do konkretnej zmiany przestrzeni. Tutaj jednak ponownie natrafiamy na trudności. Mamy bowiem do czynienia z wieloma grupami wewnątrz systemu społecznego, które zajmują różne pozycje w miejskiej hierarchii. Od samych podstaw, gdzie mieszkańcy, kierowani rozmaitymi czynnikami — zarówno osobistymi, jak i bardziej kolektywnymi — krystalizują swoje cele, poprzez lokalne instytucje mające silniejszy głos w debacie publicznej o przestrzeni, aż po władze miasta (a czasem także instytucje rządowe), które

mają swoje interesy polityczne i gospodarcze (Wallis, 1977, s. 131-133). Zasada jest jednak prosta: im wyżej w strukturze się znajdziemy, tym cele będą bardziej ogólne. Wypracowanie odpowiedniego, harmonicznego i kompromisowego rozwiązania to zadanie niezwykle trudne. Miasto, jak czytamy u Wallisa (1977, s. 133-136), jako całość ma bowiem pewne cele nadrzędne, które realizowane są w procesie długofalowym i związane są z jego: dążeniami normatywnymi (ideologie kształtujące funkcjonowanie miasta), unikalnymi (takimi jak położenie nad morzem czy w górach, wybitne postaci, tradycje) oraz kształtującymi spontaniczny rozwój społeczeństwa (konwencjonalne potrzeby poszczególnych ludzi, rodzin czy instytucji).

Miasta, które pragną zorganizować igrzyska olimpijskie mają już swoje określone, strategiczne cele oraz wykształcony (choć nie zawsze pożądany) wizerunek. Tak wielkie wydarzenie sportowe (choć oczywiście nie można ograniczać się tylko do igrzysk), może być istotnym punktem na linii długofalowego rozwoju. Może nim być zmiana wizerunku miasta z nieprzyjaznego, zatłoczonego, zanieczyszczonego w miejsce przyjazne turystom i mieszkańcom (jak np. Barcelona, której przypadek omówiony zostanie szerzej w rozdziale 5.1., na stronie 119). Za tym kryje się cała gama mniejszych celów, które powstają albo na samym początku planowania, albo krystalizują się w jego trakcie. Ingerencja w tkankę miejską zaczyna w końcu dotykać także i poszczególne dzielnice, uaktywniając ich mieszkańców do protestów i debat nad przyszłością konkretnej części miasta. Na przykład, dla miejskiego ratusza osuszenie jeziora i zbudowanie w jego miejscu hali sportowej ma przynieść zarówno korzyści finansowe, jak i wizerunkowe. Organizacja licznych imprez o randze lokalnej, ponadlokalnej czy międzynarodowej to potencjalna promocja miasta oraz wpływy do budżetu. Dla ekologów i lokalnych aktywistów będzie to zamach na krajobraz i środowisko naturalne. Mieszkańcy z kolei odczują brak ulubionego miejsca wypoczynkowego czy uciążliwości związane z organizacją imprez w hali (hałas, tłumy kibiców). Nietrudno się domyślić, że napięcia powodowane różnymi wizjami i rozbieżnymi potrzebami są ogromne, a jest to tylko niezwykle uproszczony przykład sytuacji, które mają miejsce we wszystkich miastach świata, w różnej skali i na różnych poziomach.

1.3.3. Czym jest miasto?

Poświęcając uwagę wymienionym wcześniej podejściom i orientacjom teoretycznym w socjologii miasta, nadal nie padła odpowiedź na pytanie – czym właściwie jest miasto?

Jak widzieli je naukowcy kiedyś i jak definiują je obecnie? Socjolożka Deborah Stevenson (2019, s. 21) zwraca uwagę, że „nie istnieje jeden zespół ostatecznych definicji", ponieważ miasto jest zarazem czymś fizycznym, namacalnym jak i wyobrażonym. Geografowie podejmując się rozważań na temat miasta, kierują swoją uwagę na jego położenie względem ukształtowania terenu, warunków naturalnych, barier i możliwości, które daje konkretne miejsce na kuli ziemskiej. Zauważając pewną powtarzalność w położeniu miast na całym świecie, wyróżniają zwykle trzy prawidłowości lokowania się miast: (1) położenie centralne, (2) stykowe i (3) przy zbiegu szlaków komunikacyjnych (Słodczyk, 2001, s. 20). Pierwszy typ miast związany jest z ich centralnym ulokowaniem względem obszaru, którego są częścią (np. konkretnego państwa). Słodczyk podaje tutaj przykłady Madrytu (ukształtowanego tak w toku historii) oraz Brasilii, stolicy Brazylii, która powstała w drugiej połowie ubiegłego stulecia w sercu amazońskiej dżungli, a która przyczyniła się do ukucia przez Brazylijczyków sformułowania *brasilica* na określenie „apatii i złego samopoczucia będącego wynikiem życia pozbawionego przyjemności, rozrywek, pogawędek, flirtów i małych rytuałów, jakie niesie ze sobą uliczne życie w innych brazylijskich miastach" (Kubicki, 2017, s. 142). Drugim typem miast są te, związane z położeniem stykowym, a zatem znajdujące się nad brzegiem morza, u podnóża gór czy na krańcach pustyni. Wśród przykładów znaleźć się powinny miasta, które są przedmiotem moich badań w tej pracy: Barcelona i Ateny. Ostatnim typem są miasta położone przy zbiegu szlaków komunikacyjnych (np. w górskich dolinach, nad jeziorami, czyli wszędzie tam, gdzie krzyżują się rozmaite drogi handlowe i transportowe).

W myśleniu potocznym miasto zwykle jawi się jako ograniczona przestrzeń z wysokim stopniem zaludnienia. Jest to zresztą widzenie miasta zbliżone do tego, w jaki sposób postrzegali je ekolodzy ze szkoły chicagowskiej. Według wspominanego już Louisa Wirtha „miasta odznaczają się relatywnie większą liczbą ludności, relatywnie gęstszą zabudową i relatywnie większą heterogenicznością ludności" (za: Hamm, 1990, s. 27). Charakterystyczne budynki skupione wokół centrum kontrastują w naszych umysłach z małymi gospodarstwami rolnymi, chaotycznie porozrzucanymi w wiejskim krajobrazie. Wystarczy jednak rozejrzeć się nieco dalej i uważniej, aby dostrzec, że miasta i wsie odbiegają znacznie od naszych wyobrażeń. Dlatego socjolodzy bardziej skupiają się na tym, jak wyglądają procesy społeczne wewnątrz miejskiej struktury (podobnie jak w wiejskiej), które w połączeniu z fizycznością dają wgląd w to, czym jest miasto. Już starożytni filozofowie, tacy jak Platon czy Arystoteles zwracali uwagę na definiowanie miasta nie tylko jako miejsca, w którym żyje społeczeństwo. Miasto jest bowiem także „przestrzenną

podstawą określonej struktury społeczności miejskiej" (Wallis, 1990, s. 185). Nie chodzi zatem w definiowaniu miasta o jego typowo fizyczny, demograficzny charakter, ale przede wszystkim o to, jaką platformą jest dla określonej społeczności, która posiada specyficzne cechy (Wallis, 1990, s. 185).

Jako przestrzeń silnie zurbanizowana i zaludniona, miasto bywa często rozpatrywane w kwestii wyobcowania mieszkańców (czy też bycia obcym w mieście [Rewers, 2005, s. 6]) i słabych relacji, które ich wiążą. Aleksander Wallis (1971, s. 22) widział w tej anonimowości oraz izolacji „ucieczkę spod nadmiernej kontroli społecznej", która charakteryzować miała tereny wiejskie i niewielkie miasteczka. Na „atmosferę anonimowości" w wielkich miastach zwracał uwagę także Manuel Castells (1982, s. 79). W podobnym tonie, chociaż kilka dekad wcześniej, miasto podsumowywał brytyjski urbanista[21] Ebenezer Howard, twórca wspominanej już koncepcji miasta-ogrodu. Świadomość „samotności w tłumie" była jedną z wad miasta, obok armii bezrobotnych, zachmurzonego nieba czy też długich godzin pracy (Howard, 2015, s. 32-34). Howard zestawiał miasto i wieś, wyliczając mankamenty oraz mocne strony obu, co miało prowadzić do wniosku, że jego idea połączenia zalet miast i wsi jest najsłuszniejszą drogą w rozwoju społeczeństw. W socjologii miasta owa konfrontacja przestrzeni miejskiej jako antytezy terenów wiejskich stała się niemal motywem przewodnim, na co wskazywał chociażby Leonardo Benevolo (1995, s. 16). Na wady miasta, a zwłaszcza przytaczane wcześniej odczucie samotności, wyizolowania oraz anonimowości zwracają uwagę także współcześni naukowcy, krytycy miejskości czy badacze społeczni. Dysponują oni twardymi danymi związanymi z licznymi eksperymentami oraz analizami miejskiej przestrzeni i jej mieszkańców. Marta Żakowska zwraca na przykład uwagę na wpływ miasta na zdrowie psychiczne. Szanse zachorowania m.in. na depresję zwiększają się dla mieszkańców miast o 40% w stosunku do ludzi zamieszkujących tereny poza miastami (Żakowska, 2017, s. 289; Adlakha, 2020). Jak zatem widać, problemy miast zauważane już sto lat temu współcześnie nadal pozostają realnym wyzwaniem.

Jeśli więc przebywanie w mieście wiąże się z wieloma uciążliwościami, co skłania ludzi do przenoszenia się z wsi i małych miasteczek do dużych miast? Jedni zwracają uwagę na łatwość społecznych kontaktów (Cohen, 2021, s. 2), które poszerzają znacznie możliwości jednostki. Mając w zanadrzu sieć rozmaitych połączeń, dowolnie z nich korzystając, można zdecydowanie więcej osiągnąć. To w miastach toczy się życie kulturalne

[21] Chociaż nie był z wykształcenia ani architektem, ani urbanistą, lecz pianistą i urzędnikiem mieszkającym w Stanach Zjednoczonych, dokąd przybył ze Zjednoczonego Królestwa (Howard, 2015, skrzydełko przednie).

i polityczne, mające wpływ zarówno na region, jak i na cały kraj, a wpływy wielu miejskich gigantów, takich jak Londyn czy Nowy Jork, rozciągają się na całe kontynenty. Dla jednostki życie w mieście może wiązać się nie tylko z osobistymi celami, takimi jak osiągnięcie lepszej edukacji czy znalezienie lepiej płatnej pracy, lecz także z obcowaniem w miejskiej kulturze i przestrzeni. Nie trzeba jednak mieszkać w wielkim mieście, by być z nim powiązanym. Wielu mieszkańców wsi i niewielkich miasteczek dojeżdża codziennie do pracy lub szkoły, nie będąc jednak mieszkańcami dużego miasta ani jego przedmieść. Jest więc ono z pewnością platformą umożliwiającą i ułatwiającą międzyludzkie kontakty, ale też może dla tych kontaktów stwarzać nowe bariery (Wallis, 1971, s. 21).

Na miasto można także patrzeć uwzględniając jego historię i przez pryzmat kultury w jakiej powstało. Sami historycy utożsamiają zresztą rozwój cywilizacji z rozwojem miasta (Benevolo, 1995, s. 15), a część z nich optowała za rozpatrywaniem kwestii miasta wyłącznie z perspektywy długiego trwania, która przeniknęła także w końcu do socjologicznego środowiska (Kubicki, 2016, s. 18). Obraz dzisiejszego Krakowa, Tokio czy Rzymu to pasmo zdarzeń, które działy się na przestrzeni wieków (Wallis, 1977, s. 79), narastając i nakładając się na siebie jak kolejne warstwy osadów w przekroju skał. Być może dlatego sam Mario Botta (Głażewska, 1998, s. 22), wybitny szwajcarski architekt, stwierdził, że o wiele atrakcyjniejsze dla architekta jest projektowanie na terenie już użytkowanym, z którym wiąże się pewna historia czy ludzkie doświadczenia, niż na dziewiczym architektonicznie obszarze. Nowo powstałe miasta z kolei budowane były w oparciu o doświadczenia i wiedzę swoich budowniczych (Gzell, 2020, s. 17; Wallis, 1977, s. 79). Przestrzeń miasta to zatem przeszłość, która wpływa na jego przyszłość, a dokonywane w nim nieustanne modyfikacje, których skutków nie sposób przewidzieć, mogą istotnie wpływać na losy przyszłych mieszkańców (Benevolo, 1995, s. 9-11). Z drugiej strony jednak każde nowe pokolenie wyrasta z tej zastanej przestrzeni i traktuje ją jak swoją. Szczególną rolę odgrywa wówczas dzielnica – fragment miasta, stanowiący najbliższe otoczenie. To w niej człowiek może poczuć się swojo i traktować ją jako własną (Wallis, 1971, s. 25). Przez fakt zapominania o społecznych kontaktach i uwarunkowaniach, burzenie starych dzielnic mieszkaniowych, slumsów i przenoszenie ludzi do nowych (Jałowiecki, 1982, s. 81-82), wywołuje kontrowersje i niezadowolenie, a ostatecznie okazuje się nierzadko chybionym działaniem. Być może właśnie z tego względu ludzie miasta[22] powinni traktować

[22] Pod tym pojęciem mam na myśli wszystkich działaczy miejskich, urbanistów, socjologów miasta, społeczników, architektów, urzędników, którzy zajmują się na co dzień sprawami miasta, planami i zmianami w jego obrębie.

modernizację jako unowocześnienie (Golka, 2008, s. 247), a nie jako zastąpienie starego nowym.

Projektowanie miasta i zmian w jego obszarze to zadanie niezwykle delikatne i trudne. Niektórzy optują za tym by „[...] zaplanować miasto w ten sposób, aby w projekcie zawarta była możliwość zmiany" (Giedion, 1968, s. 836-837), inni zwracają uwagę na dylematy mieszkańców i włodarzy odnośnie tego, jaki symbol niesie ze sobą dana budowla, a w konsekwencji tego, które budynki powinny zostać wymazane z mapy miasta, a które stanowić będą jego wizytówkę (Tuan, 1987, s. 245). Niewiele dużych miast podjęło się w przeszłości kompleksowej reorganizacji przestrzeni. Wydaje się to być zadaniem niemal niemożliwym do wykonania; czasami jednak niespodziewana sytuacja zmuszała do przebudowy miast. Tak było w przypadku Londynu po pożarze w 1666 roku, który został odbudowany – jak zwracają uwagę historycy – według *nowoczesnego* projektu (Benevolo, 1995, s. 162). W wiekach późniejszych władze miejskie same podejmowały decyzje o modernizacji części lub całości przestrzeni miejskiej. Na podstawie planu niemieckiego architekta Leo von Klenzego zostały odbudowane Ateny, do których w 1834 roku przeniesiono stolicę Królestwa Grecji z Nauplionu (Nafplionu) (Benevolo, 1995, s. 202). W latach 1852-1870 dokonano najsłynniejszej bodaj przebudowy wielkiego miasta – Paryża. Podjął się tego zadania francuski urbanista Georges-Eugène Haussmann, a jego nazwisko stało się synonimem gruntownych zmian w przestrzeni miejskiej, często nieliczących się z historyczną zabudową, która staje projektantowi na drodze. Paryż był w połowie XIX wieku przeludnioną stolicą zmieniającej ciągle ustrój Francji, pełną rozpadających się kamienic, otwartych rynsztoków i ślepych zaułków (Flint, 2021, s. 56). Przebudowa miasta zbiegła się w czasie z nastaniem II Cesarstwa Francji i zakończyła mniej więcej w momencie jego upadku. Chociaż docenia się dziś dokonane przez Haussmanna zmiany, nie da się ukryć, że kryły się za nimi ludzkie (i miejskie) dramaty – wyburzono ponad 27 tys. budynków, wysiedlono 1/5 populacji miasta, a ostateczny koszt przebudowy był piętnastokrotnie większy niż zakładano (Flint, 2021, s. 57). W okresie międzywojnia przebudowano także Amsterdam według planu opracowanego w latach 1928-1934 pod kierunkiem Corneliusa van Eesterena (Benevolo, 1995, s. 215). Taka znacząca ingerencja w przestrzeń miasta może być wywołana zarówno przez społeczeństwo, jak i instytucje rządzące. W pierwszym przypadku dzieje się to zwykle na kanwie kryzysu w miejskim systemie, na co reagują włodarze. W drugim przypadku z kolei, samorząd miasta podjąć może decyzję o reorganizacji przestrzeni miejskiej według własnego uznania i logiki (Castells, 1982, s. 335). Im większe miasto, tym większa intensywność wszelkiego rodzaju

przemian i transformacji. Jak wskazuje Wojciech Łukowski (2023, s. 95) małe miasta „tracą i tak już skromne funkcje", duże z kolei, posiadając tych funkcji więcej, „rozwijają się". Dlatego też zarówno włodarze, jak i mieszkańcy miasteczek napotykają zupełnie inne rodzaje trudności, z którymi muszą sobie poradzić, a które nie dotyczą (lub dotyczą w innej skali) większych miast.

Czymże zatem (po raz wtóry) jest miasto? Czy jest to „najbardziej samodzielny twór urbanistyczny, jaki znamy" będący zarazem „sceną przeróżnych widowisk" (Wallis, 1971, s. 65 i 28)? Czy może, jak twierdził wspominany wcześniej Haussmann, „zadaniem miasta [...] jest skupienie dużej liczby jednostek przestrzennych, nadających się do wszelkiego rodzaju działalności i posiadających najlepsze warunki, jakie może zaoferować współczesna technologia" (Benevolo, 1995, s. 190). Wspomniane jednostki przestrzenne jako „jednostki (przestrzennej) reprodukcji siły roboczej" widział także Manuel Castells (1982, s. 249), który procesy zachodzące w mieście rozpatrywał w ekonomicznym, politycznym i ideologicznym kontekście, krytykując jego kapitalistyczne oblicze. Socjolog Jan Turowski z kolei zwracał uwagę na „dużą koncentrację ludności na względnie ograniczonej geograficznej przestrzeni" (za: Wallis, 1967, s. 176), wskazując również na produkcję, wymianę i usługi charakteryzujące miasto. Louis Wirth (1938, s. 8), jeden z czołowych przedstawicieli szkoły chicagowskiej, definiował z kolei miasto jako „stosunkowo obszerną, [ludnościowo] zwartą, stałą osadę społecznie różnorodnych jednostek". Na gęstość zaludnienia już wcześniej zwracał także uwagę francuski socjolog René Maunier (1910, s. 543-545), który podkreślał jednocześnie, że miasto jest faktem społecznym i złożoną społecznością. Współcześnie, wielu naukowców uważa, że tradycyjne pojmowanie miasta ulega poważnym zmianom, a jego historyczne rozróżnianie, jako przeciwieństwa wsi (i na odwrót) – jak wskazuje w swoich publikacjach Katarzyna Kajdanek (2011; 2012) – ulega zatarciu, między innymi poprzez silną suburbanizację czy też rozlewanie się miasta (ang. urban sprawl)[23]. Z kolei Marek S. Szczepański i Anna Śliz (2022, s. 56) pisali, że dzisiaj „[...] mówimy raczej o przestrzeniach miejskich pozbawionych granic fizycznych niż miastach".

W zależności od tego, jaką dziedzinę nauki reprezentują uczeni, czy też w jej ramach, z jakim nurtem lub orientacją teoretyczną są utożsamiani, różnie rozumieją oni miasto i jego przestrzeń. Można to uzupełnić definicjami administracyjnymi, które jednak różnią się w zależności od państwa i obowiązującego w nim systemu prawnego. W Polsce miastem

[23] Katarzyna Kajdanek wskazuje na różnice między pojęciem *urban sprawl* a *suburbanizacją* mimo, iż są one obecnie traktowane jako niemalże synonimy (Kajdanek, 2011, s. 24).

jest według ustawy „jednostka osadnicza o przewadze zwartej zabudowy i funkcjach nierolniczych posiadająca prawa miejskie bądź status miasta" (Dz. U. z 2019, poz. 1443). Ustawa zwraca uwagę zatem na charakter budownictwa, funkcje i status prawny. W ujęciach statystycznych bierze się zwykle pod uwagę liczebność mieszkańców.

Wymienionych do tej pory zostało kilka, jeśli nie definicji, to przynajmniej koncepcji lub założeń na temat tego, co można miastem nazwać i czym się ono charakteryzuje. W następnym rozdziale omawiał będę go szerzej w kontekście organizowanych w nim letnich igrzysk olimpijskich. Wszystkie miasta, które były gospodarzami tego wydarzenia sportowego są nam znane i ich pula jest ograniczona. Uznać więc można, że miastem jest duża jednostka osadnicza, charakteryzująca się gęstym zaludnieniem, funkcjami pozarolniczymi i społeczną złożonością. Nie jest to jednak definicja, która kondensowałaby w sobie rozmaitość miejskich procesów i uwarunkowań geograficznych, ekonomicznych, społecznych i historycznych. Na potrzeby tej pracy, istotniejsze jest nakreślenie obrazu miasta i przestrzeni miejskiej, który przejawia się w twierdzeniach i koncepcjach cytowanych wcześniej naukowców z różnych dziedzin, którzy jednocześnie nierzadko unikają podawania konkretnej i sprecyzowanej definicji. Być może właśnie ten fakt jest doskonałym wyjaśnieniem tego jak wyjątkowym, wielowątkowym i ciągle poznawanym tworem jest miasto.

1.3.4. Przestrzeń miejska

Pojęcie przestrzeni opisywałem w rozdziale 1.1., jednak skupiłem się tam na kwestii wyjaśnienia samego znaczenia słowa „przestrzeń". Przyszła jednak pora, by przyjrzeć się jej w kontekście miasta. Naukowcy zajmujący się problematyką miejską, niezależnie od tego, czy są geografami, urbanistami czy socjologami, zwykle wyróżniają podział na fizyczną i społeczną część przestrzeni miasta. Taki podział omówiony już został w podrozdziale 1.3.2., na przykładzie sposobu, w jaki dzieli miasto Aleksander Wallis (podsystem urbanistyczny i społeczny). Jakkolwiek te dwa elementy są od siebie różne, tak samo jednak są ze sobą niemal nierozerwalnie związane, a zatem w rozważaniach nad miastem ciągle uciekać się trzeba do zależności jednego elementu od drugiego. Użytkowanie danego obszaru sprawia, że staje się on przestrzenią społeczną. Każda grupa społeczna będzie ją dodatkowo różnie widzieć, a przez to wartościować. Inaczej też będzie ta przestrzeń użytkowana. Jedne przestrzenie łatwiej zidentyfikować i przyporządkować do konkretnych

grup społecznych, inne z kolei odwrotnie. Mogą one przy tym być „płynne i zmienne" zarazem (Wallis, 1990, s. 26).

Bohdan Jałowiecki (2000, s. 10-12) zwracał uwagę na cztery czynniki, które determinują to, w jaki sposób przestrzeń jest przez człowieka tworzona. Są nimi: „środowisko naturalne, rozwój techniki i technologii, stosunki władzy oraz systemy wartości i kategorie kultury". Do wymienionych czterech dodał jeszcze jeden niezwykle istotny czynnik, jakim są „aktorzy społecznego wytwarzania przestrzeni". Właśnie temu ostatniemu warto przyjrzeć się nieco bliżej. W każdej miejskiej przestrzeni niezależnie od czasów, w jakich byśmy ją analizowali funkcjonują ludzie (a także organizacje, grupy i instytucje), którzy odgrywają kluczową rolę w procesie urbanizacji, będącej przede wszystkim zjawiskiem koncentracji ludzi w dużych miastach (Szczepański, 1963, s. 173). Jałowiecki (2000, s. 10-12) zwraca przy tym uwagę, że należą oni zwykle do klasy dominującej w określonym społeczeństwie, choć zdarzają się wyjątki. Przestrzeń miejska nie jest zatem wytwarzana w sposób nieplanowany i bezwiedny. W ramach rozmaitych stosunków władzy i panowania działają liczni architekci oraz urbaniści (Bernd Hamm [1990, s. 45] wymienia dodatkowo m.in. przedsiębiorców budowlanych czy posiadaczy gruntów), którzy wykonują zlecone im zadania (Szczepański, 1991, s. 16). Dodatkowo aktorzy ci nadają wytwarzanej przez siebie przestrzeni określony sens (Szczepański, 1991, s. 17). W przypadku igrzysk, to władze miasta wpływają na planistów i architektów, na których naciska dodatkowo komitet organizacyjny, a nań z kolei presję wywierają władze państwowe. Wszyscy ci aktorzy mają własne cele, interesy i narzędzia, za pomocą których mogą swoje idee i założenia wcielać w życie. Aby zrozumieć motywy działalności każdego z tych aktorów społecznego wytwarzania przestrzeni trzeba znać zajmowane przez nich pozycje, posiadaną wiedzę, ale także zasady, którymi w ramach konkretnego miasta muszą się posługiwać (Hamm, 1990, s. 45). Ludzie rodzący się w określonej przestrzeni, a także ci, którzy do niej przybywają i osiedlają się, naturalnie dążą do oswajania, przyjmowania jej za swoją oraz orientowania się w niej (Jałowiecki, 2010, s. 21), nieustannie ją oceniając (Jałowiecki, 2000, s. 154). Jest to proces ciągły, który towarzyszy ludziom w ich codziennym życiu. Miasta ulegają bowiem ustawicznym zmianom, kolejne budowle przestają na naszych oczach istnieć (wyburzanie zresztą nierzadko gromadzi tłumy widzów), inne są budowane, a jeszcze inne zmieniają swoje przeznaczenie lub wygląd.

Aleksander Wallis (1990, s. 19) także zwracał uwagę na to, jak zachowują się ludzie w określonej przestrzeni. Działania te podzielił na cztery kategorie: „poznawanie, wartościowanie, kształtowanie i użytkowanie". Wszystkie z tych kategorii dotyczą

nieustannych procesów, które dzieją się często w sposób nieuświadomiony, automatyczny i ciągły. Poznawanie miasta, które Wallis (1990, s. 21) łączy z wartościowaniem to przede wszystkim proces nabywania i poszerzania już zdobytej wiedzy o otaczającej nas przestrzeni. Dzięki zajmowanym pozycjom w społeczeństwie, każdy z nas posiada inną wiedzę o mieście, mając do niektórych jego części większy dostęp, a do innych ograniczony lub żaden. Organizacja igrzysk może zaburzać procesy poznawania, zwłaszcza nieuświadomionego. Dla przykładu, kiedy codziennie pokonujemy określoną trasę, robimy to niemal automatycznie. Imprezy sportowe mogą przyczynić się do zmian w przebiegu tej trasy oraz do powstania nowego obiektu w tym miejscu. Człowiek musi zatem na nowo rozpocząć proces poznawania przestrzeni, jej nowych ścieżek prowadzących go do celu, mijanych budowli, roślinności etc. Dobrze znany mu teren może stać się nawet obcym, który trzeba na nowo oswoić. Dotyczy to zwłaszcza większych projektów, związanych m.in. z budową parków olimpijskich, które zawierają na sporej połaci terenu nie tylko obiekty sportowe, ale także parki, aleje i place. Istotnym okazuje się być także wartościowanie, dzięki któremu nadajemy konkretnej przestrzeni znaczenie. Aleksander Wallis (1990, s. 23) wymienia kilka kryteriów wartościowania, takich jak: „przyrodnicze, społeczne czy sakralne", ale wśród nich nie ma kryterium sportowego. Wspomniany socjolog wyjaśnia jednak, iż jest to tylko część z niemalże nieskończonej liczby różnych wskaźników. Kryterium sportowe zatem pojawić by się w tym zestawieniu mogło i na potrzeby tej pracy nawet powinno. Jednak nie wartościujemy większości przestrzeni z perspektywy wyłącznie jednego kryterium (Wallis, 1990, s. 23). Prawie stutysięczny Camp Nou, który jest domem FC Barcelony, jest nie tylko przestrzenią sportową, społeczną, ekonomiczną, ale także sakralną. Dla kibiców barcelońskiego klubu, stadion jest niemalże świątynią, na której mecze rozgrywa naznaczona duchowo drużyna. Takie przykłady można mnożyć zwłaszcza w świecie piłki nożnej. Stadiony to zresztą daleko szerszy temat, stając się wyjątkowymi, społecznymi przestrzeniami sportu, na których realizowane są potrzeby najrozmaitszych grup i które w toku ewolucji coraz bardziej izolowały się „od otoczenia oraz [zaczęły] fizyczn[ie] zamyka[ć] sportowców i kibiców w coraz bardziej kontrolowanej przestrzeni" (Lenartowicz i Mosz, 2018, s. 87). Szerzej ten temat omawiany jest przez cytowanych autorów w książce *Stadiony i widowiska. Społeczne przestrzenie sportu*. Pozostając w tematyce stadionowej, warto przeanalizować dwa ostatnie kryteria ludzkich zachowań w przestrzeni. Chodzi mianowicie o jej kształtowanie i użytkowanie. Według Wallisa (1990, s. 24) ludzie nadają przestrzeni materialny kształt, któremu następnie precyzuje się funkcje i wartości, by ostatecznie określić, w jaki sposób w tej przestrzeni można się zachowywać.

Konstruując stadion wraz z jego otoczeniem realizujemy pewien plan, zakładający również to, w jakich celach będzie on miastu służył. Przychodząc na mecz czy też koncert musimy stosować się do wielu zasad, zakazów i norm, za których złamanie grożą konkretne konsekwencje. Na trybunach stadionu można jednak pozwolić sobie na inną ekspresję emocji niż choćby w kościele czy szkole. Głośne krzyki, kolorowe stroje w barwach klubowych lub narodowych to tylko nieliczne z wielu takich przykładów.

Dość specyficznie rozumie pojęcie obszaru kulturowego Aleksander Wallis. Nie wyodrębnia go z całości przestrzennej miasta dzięki specjalistycznym funkcjom pełnionym przez konkretne instytucje (w tym przypadku kulturalne). Rozszerza on to pojęcie o wszystkie te miejsca, które – przy spełnieniu określonych warunków – zaczynają pełnić taką kulturalną funkcję (Wallis, 1990, s. 99-102). Dzięki temu, przestrzenie, które nie posiadają formalnie funkcjonujących instytucji kultury (ulice, targowiska, stadiony, boiska) mogą takimi się stać. Procesy te jednak zachodzą wyłącznie w wyniku ludzkiej działalności. Pewne okoliczności mogą dodatkowo sprzyjać powstawaniu takiego obszaru kulturowego. Doskonałym przykładem mogą być odbywające się w mieście masowe eventy (artystyczne, sportowe etc.). Ulice zamieniają się wtedy w barwne miejsca zabaw, wystaw, drobnych występów artystycznych, sportowych wydarzeń. Dodatkowo, jak wspomina Wallis (1990, s. 103), obszary te muszą być powiązane z szerszą „społeczno-przestrzenną całością", by mogły w pełni funkcjonować. Aby stadion mógł stać się kulturowym centrum reprezentującym nie tylko dumę narodu czy lokalnej społeczności, ale także miejscem spotkań i współdzielenia emocji oraz odzwierciedleniem szczytnych sportowych idei, musi funkcjonować w oparciu o społeczność, która go otacza i wypełnia. To ona nadaje mu więcej znaczeń niż tylko te przyznane przez architekta w fazie projektowania. Jeśli zatem społeczność może nadać kulturalne znaczenie pewnemu obszarowi, może też taką pozycję mu odebrać. Nie dzieje się to oczywiście przez podjęcie jednostkowej decyzji, ale raczej przez automatyczne i bezwiedne procesy społeczne. Jeden pomnik może stać się historycznym miejscem spotkań, inny z kolei może pozostawać w zapomnieniu, mimo iż walory artystyczne obydwu mogą być porównywalne. Dla przykładu, zaprojektowana strefa przybrzeżna w ateńskiej Delcie Faleronu, miała stać się miejscem aktywnego spędzania czasu. Przestrzeń odgórnie zaplanowana, łącząca trzy spore obiekty sportowe, leżące tuż nad brzegiem Zatoki Sarońskiej nie stała się jednak miejscem, jakim chciano. Otwarte, betonowe arterie zamiast oferować przyjemny cień, potęgowały odczucie gorąca, a dostępność samych obiektów sportowych, otwieranych zwykle przy okazji większych imprez sportowych (lub też całkowicie opuszczonych) podważała sensowność poruszania się tym traktem przez

pieszych. Oczywiście każda taka sytuacja to ciąg wielu czynników nakładających się na końcowy efekt, zarówno pozytywny, jak i negatywny.

Społeczność miejska, zwłaszcza ta, zorganizowana w różne grupy (zawodowe, religijne, zainteresowań), może konkretną przestrzeń traktować jako swoją, czyli nią *władać* (Znaniecki, 1938, s. 91). Co ciekawe Znaniecki nie pisał tylko o trwałych grupach, ale wspominał także te zbiorowości, które tworzą się na krótki okres. Podczas meczu zatem i kibice „wchodzą w posiadanie" konkretnego stadionu, który przez niedługi czas staje się miejscem ich wspólnego odczuwania emocji, udziału w meczu, dzielenia radości i złości, etc. W takim stadionowym tłumie Piotr Rymarczyk widział przykład *nowoplemienia*, określenia zaczerpniętego od francuskiego socjologa Michela Maffesoliego (Maffesoli, 1988, za: Rymarczyk, 2019, s. 78). Aleksander Wallis (1990, s. 30) pisał z kolei o tym, że jednostka cały czas ocenia swoją sytuację w kontekście przebywania w określonej przestrzeni – widzi ona ją za pomocą nagród bądź kar (także korzyści lub strat), które będą jej dane dzięki pozostawaniu w tej przestrzeni. W kontekście przestrzeni olimpijskiej sportowiec spotyka nie tylko równych sobie, ale także cały sztab ludzi, którzy towarzyszą mu od strony technicznej, dbając o prawidłowy przebieg zdarzeń. Jak się okazuje, różne czynniki mogą mieć wpływ na to, jak sportowiec będzie daną przestrzeń postrzegał. Prócz osiąganych wyników sportowiec może różnie postrzegać przygotowanie techniczne obiektu oraz jego walory fizyczne, które mogą zarówno wspierać, jak i utrudniać jego start (np. źle wyprofilowane tory, najazd skoczni, detale, które mogą być wyczuwalne wyłącznie dla profesjonalisty, podczas gdy dla zwykłego odbiorcy mogą wydawać się bez znaczenia lub nawet nie być widoczne). Doping widzów również odgrywa znaczącą rolę – mogą oni wspierać sportowca, być wobec niego obojętnymi lub też rozpraszać go, utrudniając rywalizację. Finalnie, zawody kojarzyć mogą się zatem dla sportowca w sposób pozytywny, neutralny bądź negatywny. Dla przykładu warto wspomnieć skoczków narciarskich, którzy w wywiadach nierzadko dzielą się swoimi odczuciami co do konkretnych skoczni. Kamil Stoch w 2017 roku stwierdził: „Nie przepadam za skocznią w Wiśle Malince, ale przyznaję, że kiedy czuję się mocny, potrafię na niej skakać daleko i dobrze. Bywa, że się na niej męczę i sobie na niej nie radzę (...)" (Janeczko, 2017). Trzykrotny mistrz olimpijski nie był zresztą jedynym polskim sportowcem, który wyraził się niepochlebnie o wiślańskiej skoczni. Nie polubił jej także Dawid Kubacki (Formela, 2021).

W analizie przestrzeni miejskiej poruszać się można pomiędzy wieloma różnymi, choć zwykle świetnie się uzupełniającymi koncepcjami. Ekologiczna, makroekonomiczna czy w końcu kulturalistyczna to zresztą tylko niektóre z podejść w socjologii miasta, które

dotykają problemu przestrzeni. Dodając do tego optykę urbanistów, architektów czy geografów, otrzymujemy szeroko zakrojoną perspektywę, która pozwala nam podchodzić do przestrzeni miejskiej holistycznie i interdyscyplinarnie.

1.3.5. Człowiek w mieście

Przytoczona wcześniej (rozdział 1.3.2.) koncepcja Aleksandra Wallisa dotycząca dwóch podsystemów, które tworzą miasto uwzględniała komponent urbanistyczny i społeczny. W tym drugim, to działalność człowieka ma wpływ na kształtowanie się przestrzeni miejskiej, choć nie dzieje się to w oderwaniu od przestrzeni fizycznej, w której się on znajduje. W czasie, gdy wspomniany polski socjolog miasta działał i tworzył swoje prace naukowe, na zachodzie krystalizowała się za sprawą Henriego Lefebvra koncepcja *prawa do miasta*. Głębokie przemiany społeczne, a także intensywna urbanizacja powodowały tarcia i konflikty w miastach, w których elity zarządzały i decydowały o życiu klasy robotniczej. Postępująca marginalizacja ludzi biednych czy imigrantów, powodowana była ich przesiedlaniem z pierwotnych miejsc zamieszkania (zwykle w centrach miast) do tych części miasta, które były najmniej atrakcyjne i w których z czasem tworzyły się całe dzielnice biedy (Szczepański i Śliz, 2022, s. 60). W czasie igrzysk olimpijskich również zdarzały się przypadki „oczyszczania" miasta z ludzi biednych, bezdomnych, pijaków czy mniejszości etnicznych. Zabiegi takie miały na celu poprawę wizerunku miasta (a zarazem i państwa), które miało być wolne od niepożądanych grup społecznych (Omorczyk, 2024). Działo się tak np. tuż przed igrzyskami w Berlinie w 1936 roku (Walters, 2008, s. 192), propozycja taka padła nawet przed igrzyskami w Los Angeles w 1984 roku (Baldwin, 2022, s. 113). Przy okazji niemal każdych igrzysk relokowani lub przesiedlani są mieszkańcy miejsc, w których powstać mają nowe obiekty. W zależności od kraju, jego sytuacji politycznej, dzieje się to z mniejszą lub większą szkodą dla przesiedlanej ludności. Przykłady takie można mnożyć: Pekin 2008, Londyn 2012, Soczi 2014 czy Rio 2016 (Kumar, 2012). Nic więc dziwnego, że to w tych najbiedniejszych sferach i najniższych warstwach miejskiej tkanki rodzić zaczęła się potrzeba sprzeciwu wobec takiego stanu rzeczy. Ludzie spychani na margines przez elity posiadające kapitał zaczęli dostrzegać, że ich życiem kieruje niewielka, uprzywilejowana grupa. Krystalizujące się przez lata *prawo do miasta* w obecnym kształcie „to prawo społeczności miejskiej do porównywalnego poziomu życia oraz współdecydowania o przestrzeni miejskiej" (Szczepański i Śliz, 2022,

s. 55). Na partycypację społeczną jako jedną z kluczowych kwestii wskazują także Tadeusz Markowski i Maciej J. Nowak (2022, s. 12). Organizacja międzynarodowej imprezy sportowej to, jak się okazuje, obszerny proces w pewnym sensie „narzucania" zmian miastu i jego społeczności, która zwykle nie miała większego głosu. Sytuacja ta jednak ulega zmianie. Przed igrzyskami w Paryżu, podjęto się dyskusji, debat i konsultacji społecznych (przykład: wspominane już konsultacje społeczne w sprawie przeobrażenia Wzgórza Colline d'Élancourt na potrzeby kolarstwa górskiego), a także stworzono platformę informacyjną, mającą formę spotkań i wycieczek z przewodnikiem (w dwóch z takich spotkań w 2019 i 2022 roku miałem szansę uczestniczyć), podczas których nie tylko prezentowana jest cała koncepcja urbanistyczna, ale na „żywym organizmie" pokazywane są toczące się przeobrażenia. Wspomniani wcześniej autorzy przestrzegają przed pozorną partycypacją, kiedy konsultacje, mimo że są przeprowadzane, nie skutkują realnym wpływem mieszkańców na decyzje, które już zostały podjęte. Takie działania ze strony władz, jeśli wyjdą na jaw, mogą powodować spore konflikty. Zaangażowanie poszczególnych jednostek we wspólnym interesie może się znacząco osłabić, jeśli udział w decyzyjności nie jest realny. Mimo wszystko w miastach partycypacja społeczna w procesach miejskich jest nieporównywalnie większa niż w suburbiach czy wsiach. Jak wskazuje Katarzyna Kajdanek (2012, s. 49-50), im więcej nowej ludności napływa na tereny poza miastem, tym niższy stopień zaangażowania jednostek w sprawy lokalnej społeczności, której stają się częścią. Poczucie wspólnotowości, bycia częścią żywego organizmu miejskiego, które miało zostać wzbudzone w mieszkańcach przez urbanistów było istotnym wątkiem, poruszanej już przeze mnie doktryny Nowego Urbanizmu (Kajdanek, 2012, s. 49-50) postulującego powrót do dawnego charakteru miast. Temat *prawa do miasta* wciąż się rozwija i staje się palącym problemem w kolejnych ośrodkach miejskich. To na włodarzach spoczywa bowiem obowiązek zapewnienia równych praw, szans i dostępu do miejskiego stylu życia jego mieszkańcom. Jak jednak ma do tego dojść, kiedy władzę tworzy jednocześnie pewna elita miejska posiadająca własne cele i dążąca do uzyskania własnych korzyści? Odpowiedzią może być szansa na udział mieszkańców we współtworzeniu ich miasta. Budżety obywatelskie czy prawo do strajków z wolnością wypowiedzi to jedynie niewielka część z możliwości, jakie do dyspozycji mają ludzie chcący aktywnie uczestniczyć w miejskich procesach. Odrębną kwestią jest sam fakt poziomu uczestnictwa w partycypacji społecznej związanej z działalnością obywatelską.

1.4. Ustalenie obszaru miasta olimpijskiego

Wyznaczenie dokładnego obszaru miasta nie jest obecnie rzeczą prostą. Wgłębiając się w tematykę można poznać coraz więcej różnych podejść, koncepcji i idei, które w odmienny sposób podchodzą do kwestii miejskiej, ujmując ją z różnych perspektyw. Potoczne myślenie kieruje się zwykle w stronę pojedynczego miasta, którego granice wyznaczane są na administracyjnych mapach. Te z kolei pojawiają się na głównych placach miejskich, pokazując zainteresowanym dokładny obszar, który zalicza się do tej czy innej gminy. Poza nim rozpościerają się albo tereny wiejskie, albo kolejna gmina. Tak rozumiane miasto, które ma konkretne granice administracyjne i zwykle w swym obszarze zawiera swoje historyczne centrum wiązać można z pojęciem *miasta właściwego* (ang. *proper city*; UN-Habitat, s. 4). Jeśli spojrzeć na organizację igrzysk olimpijskich z perspektywy mapy można bardzo łatwo zauważyć, że infrastruktura sportowa i towarzysząca wychodzi zdecydowanie poza granicę właściwego miasta. Trudno bowiem tak wiele potrzebnych obiektów znaleźć (lub też wybudować) na ograniczonym, zabudowanym i ścisłym obszarze. Miasta w długim procesie historycznym rozlewają się na obszary je otaczające, wchłaniając kolejne tereny wiejskie jak i mniejsze miejscowości. Przyjrzeć należy się jeszcze zatem pojęciom, które związane są z procesami miejskimi i urbanizacyjnymi. Organizacja Narodów Zjednoczonych (2016) w swojej publikacji *The World's Cities in 2016* dokonuje podziału na (a) miasta właściwe, (b) aglomerację miejską i (c) obszar metropolitalny.

Aglomeracja to według najprostszej definicji słownikowej „zespół miast i osiedli, skupionych wokół dużego miasta lub ośrodka przemysłowego" (PWN: aglomeracja). Zjawiska związane z rozszerzaniem się wpływów centralnego miasta na pobliskie, mniejsze jednostki przyspieszyły w XIX wieku dzięki urbanizacji (Jałowiecki i Szczepański, 2006, s. 101). Według wspomnianych autorów, zjawiska aglomeracyjne zachodzić mogą na dwa sposoby: „wokół istniejącej poprzednio przestrzeni centralnej (...) bądź przez zespalanie się poszczególnych obszarów, z których jeden zaczyna w pewnym momencie nabierać niektórych funkcji centralnych". Andrzej Majer (2010, s. 173) z kolei przytaczał słowa polskiego geografa i urbanisty, Stanisława Liszewskiego, który uważał, że aglomeracje to „po prostu duże skupiska miejskie", które rodzą się dzięki siłom „koncentracji" (zabudowy czy ludzi) i „centralizacji" (kiedy to jeden element tej układanki przejmuje rolę centrum). Na procesy koncentracji zwracają także uwagę Tadeusz Markowski (ekonomista i urbanista) i Tadeusz Marszał (ekonomista i geograf) (2006, s. 16), a „aglomeracja miejska [jest dla nich] przede wszystkim jednostką morfologiczną i tworzy ją zwarty zespół wzajemnie

powiązanych (choć odrębnych z administracyjnego punktu widzenia) jednostek osadniczych (duże miasto wraz z otaczającym obszarem)". Geograf Janusz Słodczyk (2001, s. 38) wskazuje, że aglomeracja jest jedną z kolejnych „faz rozwoju miejskich układów osadniczych", sytuująca się za fazą koncentracji, a tuż przed fazą metropolizacji i następującą po niej fazą megalopolizacji. Warto wspomnieć, że według Aleksandra Wallisa (1977, s. 145), o ile mieszkańcy aglomeracji mogą się z nią identyfikować, posiadając poczucie przynależności, o tyle nie możemy jednak mówić o jakiejś specyficznej społeczności aglomeracji. Autor ten zwracał przede wszystkim uwagę na jej społeczne oblicze, które – jak sam wskazywał – rzadko przez socjologów jest badane.

Jeżeli miasto centralne zaczyna zastępować relacje z otaczającym je regionem związkami z innymi podobnymi ośrodkami, możemy wtedy mówić o metropolizacji (Jałowiecki, 1999, s. 29). Ze zjawiskiem tym wiążą się także inne procesy, takie jak wzrost znaczenia ponadnarodowych korporacji, rozwój centrów badawczych oraz funkcji usługowych (z jednoczesnym przenoszeniem fabryk do regionów m.in. państw tzw. Trzeciego Świata), a także gromadzenie w jednym miejscu metropolii pracowników o najwyższych kwalifikacjach (Jałowiecki i Szczepański, 2006, s. 201, 205 i 207). Wewnętrzna różnorodność, możliwości, jakie stwarzają czy potencjał innowacyjny to tylko nieliczne z szeregu cech metropolii, które przyciągają fale przybyszów (Wallis, 1967, s. 151). Warto jednak podkreślić, że część z tych cech charakteryzuje także omawiane wcześniej aglomeracje, które nie zawsze są metropoliami. Istotny jest tutaj składnik wspomniany na początku tego akapitu – relacje z innymi metropoliami – niezależnie od tego, czy położone są na tym samym czy innym kontynencie. Najnowsze technologie, a zwłaszcza cyfryzacja, są doskonałym narzędziem umożliwiającym tworzenie się i utrzymywanie takich powiązań. Powstanie tak obszernych i złożonych obszarów, nie tylko geograficznie, ale przede wszystkim społecznie, ekonomicznie i politycznie, jest ściśle związane z przemianami, jakie nastąpiły pod koniec XX wieku, mniej więcej od lat osiemdziesiątych, kiedy to nowoczesność została zastąpiona przez ponowoczesność, a procesy globalizacji przyspieszyły. Wiązało się to z powstawaniem globalnych łańcuchów dostaw, intensyfikacją przepływu wiedzy i informacji oraz wymianą kulturową. Warto jednak pamiętać, że jak każde zjawisko, globalizacja może nieść istotne zagrożenia dla ludzkości, takie jak terroryzm, kryzysy ekonomiczne, zmiany klimatu itp.

O ile zaproponowany tutaj podział na aglomerację i metropolię jest dość klarowny, o tyle w praktyce sytuacja wygląda na nieco bardziej skomplikowaną. W zależności od państwa, jego podziału administracyjnego i używanego tam języka, różne miasta tworzą

rozmaite konstrukcje formalne, które nie zawsze dokładnie pokrywają się z obszarem wyznaczanym przez odmienne czynniki, takie jak zagęszczenie populacji, ciągłość zabudowań tkanki miejskiej, poziom zatrudnienia ludzi mieszkających na peryferiach miasta, ale w nim pracujących oraz czas potrzebny na dojazd do centrum. Publikacje dotyczące obszarów metropolii danego miasta również inaczej konstruują ich mapy, powołując się na konkretne dane, których źródłem bywają oficjalne statystyki i organizacje zajmujące się takimi badaniami. Urban Atlas (2018), będący częścią unijnego programu Copernicus na swoich mapach pokazuje m.in. Funkcjonalne Obszary Miejskie (ang. *Functional Urban Areas, FUA*), na tle których oznacza obszary tzw. wielkich miast (ang. *greater cities*). Funkcjonalne obszary miejskie z kolei „obejmują miasta i ich strefy dojazdów do pracy. [...] składają się w związku z tym z gęsto zaludnionego miasta (rdzenia obszaru) i strefy dojazdowej, o mniejszej gęstości zaludnienia, której rynek pracy jest silnie zintegrowany z rdzeniowym miastem" (GUS, 2023).

Analizując wstępnie rozmieszczenie obiektów olimpijskich na mapach widać wyraźnie, że – w zależności od igrzysk – znajdują się one w różnych częściach miast. W przypadku Barcelony, cztery największe kompleksy sportowe mieszczą się w granicach gminy Barcelona, w Atenach z kolei w ramach właściwego miasta znalazły się tylko dwa obiekty. Wybór szerszego tworu miejskiego, jakim są zgrupowania gmin tworzące tzw. wielkie miasta rozszerzają obszar, jednak w przypadku Aten czy Paryża nadal kilka istotnych obiektów znajduje się, poza tym obszarem. Warto także podkreślić, że analizując te trzy miasta olimpijskie, mamy do czynienia z trzema zupełnie różnymi ośrodkami miejskimi zarówno pod względem powierzchni, populacji i warunków ekonomicznych. Dodatkowo prace naukowe na temat obszarów metropolii konkretnego miasta biorą pod uwagę odmienne czynniki, które wyznaczają analizowany obszar. To powoduje problem z przełożeniem go na inne organizmy miejskie. Z tego względu posłużę się obszarami, które są wyznaczane zarówno przez organizatorów, jak i publikacje Centrum Studiów Olimpijskich (ang. *Olympic Studies Centre*), dotyczących podsumowań związanych z igrzyskami olimpijskimi. Oficjalne raporty różnią się w tym względzie w zależności od igrzysk, których dotyczą. Barceloński dokument dzieli obiekty na cztery kompleksy sportowe (znajdujące się w samej tylko gminie Barcelona) oraz te, które są „pod-miejscami"[24] (ang. *the subsites*), do których zaliczane są wszystkie pojedyncze budowle igrzysk (także te, znajdujące się poza granicami Katalonii) (COOB'92, 1992b, s. 273).

[24] Wydaje się jednak, że zdecydowanie lepszym sformułowaniem, które trafniej oddaje znaczenie tego słowa w tym przypadku byłoby „pozostałe miejsca".

Raport z igrzysk w Atenach nie stosuje właściwie żadnego widocznego podziału, jedynie zdawkowo wspominając o obszarze Wielkich Aten (ang. Greather Athens) oraz Miast Olimpijskich (ang. *Olympic Cities*) (ATHOC, 2004, s. 181, 418), do których zalicza miasta goszczące rozgrywki piłkarskie w ramach tego wydarzenia. Wydaje się, że autorzy dokumentu wydanego przez Centrum Studiów Olimpijskich (OSC, 2022a) kierowali się właśnie podziałem zastosowanym w oficjalnych raportach, dzięki temu obiekty nazwane w nich „the subsites" oraz „Olympic Cities" w raporcie OSC wymienione są jako „miejsca poza Barceloną/Atenami" (ang. *venues outside Barcelona/Athens*) (OSC, 2022a, s. 135, 156). Warto jednak zaznaczyć, że w przypadku Barcelony, główne kompleksy sportowe oraz wioska olimpijska znalazły się w samej tylko gminie Barcelona, natomiast dla kontrastu – w gminie Ateny znalazł się tylko Kompleks Goudi (bez hali sportowej) oraz starożytny Stadion Panateński. Reszta ateńskich obiektów znalazła się w granicach innych gmin, tworzących tzw. Wielkie Ateny. Dodatkowo, takie obiekty jak wioska olimpijska znalazły się poza nimi, na obszarze regionu Attyki. W przypadku Paryża oficjalna witryna igrzysk grupowała obiekty na te, zlokalizowane w gminie paryskiej (w mieście właściwym), następnie te, które mieszczą się poza nią, ale w obrębie regionu Île-de-France, a także pozostałe obiekty zlokalizowane w różnych częściach Francji oraz poza nią[25]. Z analizy wspomnianych oficjalnych raportów, a także oficjalnych witryn, obiekty podzielić można według trzech poziomów związanych z administracyjnym podziałem państwa. Będą nimi: (1) gmina, (2) jednostka podstawowego podziału administracyjnego państwa w ramach której znajduje się dana gmina, (3) całe państwo. Podział ten przedstawia poniższa tabela. W niniejszej pracy analizie poddane zostaną wyłącznie tereny poziomu pierwszego i drugiego, stanowiące obszar olimpijskiego miasta. Wiąże się to przede wszystkim z określaniem jego granic przez samych organizatorów, jak i ściślejszymi powiązaniami (np. komunikacyjnymi) obiektów i miejsc z miastem właściwym oraz aglomeracją.

[25] *Plaża Teahupo'o* leżąca na Tahiti (wyspie należącej do Polinezji Francuskiej będącej wspólnotą zamorską Francji) była miejscem rywalizacji surferów w trakcie igrzysk olimpijskich w 2024 roku. Surfing pojawił się po raz pierwszy na poprzednich igrzyskach w Tokio w 2021 roku.

Tabela 1. Poziomy administracyjne Hiszpanii, Grecji i Francji na obszarze których znalazły się obiekty olimpijskie igrzysk w Barcelonie w 1992 roku, Atenach w 2004 roku i Paryżu w 2024 roku

Lp.	Poziom administracyjny	Igrzyska olimpijskie		
		Barcelona 1992	**Ateny 2004**	**Paryż 2024**
1	Poziom 1 – gmina	Barcelona	Ateny	Paryż
2	Poziom 2 – jednostka podstawowego podziału administracyjnego	Wspólnota Autonomiczna Katalonii	Zdecentralizowana administracja Attyki	Region Île-de-France
3	Poziom 3 - państwo	Hiszpania	Grecja	Francja

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

2. Igrzyska olimpijskie jako zjawisko kulturowe

W ciągu niemal 130-letniej historii nowożytnego ruchu olimpijskiego, już ponad dwadzieścia różnych miast przynajmniej jeden raz organizowało letnie igrzyska olimpijskie. Historia starożytnych agonów, odbywających się wówczas zawsze w jednym miejscu, liczy sobie jednak ponad jedenaście wieków. W tym czasie kształtował się nie tylko fizyczny krajobraz sanktuarium w Olimpii, ale także obraz starożytnego sportu i kulturowych podstaw Świętych Igrzysk.

2.1. Historyczna ewolucja sportu

Historia sportu to właściwie historia ludzkości, a jeżeli zagłębimy się w jego początki, które przejawiały się w rozmaitych formach dziecięcych zabaw odkryjemy, że to również zachowanie wychodzące poza gatunek ludzki. Niewinnie wyglądające zabawy młodych, które obserwować możemy w świecie zwierząt są tak naprawdę ćwiczeniami fizycznymi, mającymi przygotować zwierzę do funkcjonowania i przetrwania w przyszłości (Held, Špinka, 2011, s. 894; Sułkowski, 1991, s. 220). Dzieci również bawią się, wykorzystując różne narzędzia i poznając otaczający je świat. Holenderski językoznawca i historyk Johan Huizinga traktował gry i zabawy za pierwotne źródło kultury (Huizinga, 196 za: Sułkowski, 1991, s. 223). Celem zabawy u pierwszych ludzi było przygotowanie do polowań (a zatem zapewnienie sobie i swojej grupie pożywienia) oraz do walki (ochrona własnej grupy czy też poszerzenie terytorium). Z czasem jednak człowiek zaczął zapewniać sobie stały dostęp do żywności, a także umacniał bezpieczeństwo. Przejście z koczowniczego w osiadły tryb życia spowodował powstawanie stałych osad, rozbudowujących się w większe miasta. Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom i zgromadzonym dobrom spoczywało na strażnikach, a także umocnieniach i fortyfikacjach. W wojnach brali udział wyszkoleni wojownicy, odpowiednio do tej roli przygotowywani. Rodząca się rywalizacja o charakterze sportowym, bywała swego rodzajem substytutem, czy to walk na polach bitewnych (Lipiec, 2014, s. 22), czy to przemocy (Jakubowska, 2017, s. 26). Jerzy Łanowski (1981, s. 187) zwraca uwagę, że to w Grecji nastąpiła znacząca zmiana w pojmowaniu sportu – „od greckości krwi do greckości kultury". Początkowo bowiem udział ograniczał się wyłącznie do wolnych obywateli greckich miast-państw, by później rozszerzyć się na regiony i ich

mieszkańców wychowanych w kręgu kultury greckiej, takie jak Macedonia czy Armenia. To był wstęp do rozumienia sportu we współczesnym znaczeniu, jako linii łączącej ludzi za pośrednictwem wspólnej idei, ponad – nie tylko fizycznymi – granicami.

Rywalizacja o charakterze sportowym nie była wyłącznie domeną Greków. Jej odmiany w formie ludowych zabaw i gier towarzyszyły ludzkości na każdej szerokości geograficznej. W większości jednak w bardziej lub mniej bezpośredni sposób łączyły się one ze sztukami wojennymi i przygotowaniem do walki. W starożytnej Persji rytuał *varzesh-e pahlavāni* był połączeniem muzyki, treningu siłowego, kalisteniki i sztuk walki, który odbywał się w przeznaczonych do tego pomieszczeniach. W ciągu kolejnych wieków stał się on połączeniem antycznych wierzeń perskich, gnostycyzmu i islamu (UNESCO, 2022). Rytuał *varzesh-e pahlavāni* uprawiany jest do dziś, a w 2010 roku został wpisany na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Z kolei na kontynencie amerykańskim, już w II tys. p.n.e. Majowie i Aztekowie grali w piłkę zwaną *ullamaliztli* na specjalnie do tego wybudowanych stadionach. Badacze tacy jak Jeffrey P. Blomster i Víctor E. Salazar Chávez (2020) zajmujący się tym tematem wskazują, że budowli tych było w całym ówczesnym świecie prawdopodobnie ponad 2300, co stanowi przykład tego, jak ważnym sportem było *ullamaliztli*. Niezależnie od miejsca na świecie, tradycyjna rywalizacja sportowa opierała się zwykle na podobnych założeniach, związanych z kultem religijnym i/lub formą przygotowań wojennych i/lub ćwiczeniem zdolności łowieckich. Jednocześnie, niemal w każdym przypadku, gry zespołowe odbywały się w konkretnej przestrzeni sportowej, zamkniętej w charakterystycznych budowlach i pomieszczeniach. Wspomniane wyżej dwa przykłady rytuału i gry z dwóch różnych obszarów kulturowych, a także różnych okresów w historii pokazują, jak istotne były także miejsca ich uprawiania. Prócz wymogów technicznych związanych z samą aktywnością i jej regułami, obiekty te były częścią materialnego dziedzictwa danej społeczności. Z punktu widzenia tej pracy doktorskiej ma to szczególne znaczenie, gdyż ukazuje istotność i ewolucję sportowej infrastruktury.

W Europie, po upadku starożytnych igrzysk olimpijskich, kwestia sportu uprawianego w rozumieniu greckim została uśpiona na setki lat. Jedynym świadectwem minionego czasu były zachowane gdzieniegdzie pozostałości po sportowych obiektach oraz przekazy spisane przez starożytnych. Wielkim krytykiem igrzysk olimpijskich, ale także wszelkich przedstawień czy to greckich czy rzymskich, był chrześcijański teolog Tertulian. Kolejni wczesnochrześcijańscy działacze, jak mnich Hypatiusz z Bitynii, pogańskie święta sportowe i teatralne traktowali jako źródło moralnych grzechów, a chrześcijan biorących udział

w takich wydarzeniach uważano za bałwochwalców (Jiménez Sánchez, 2013, s. 42). Mimo że okres średniowiecza uznaje się za czas nieprzyjazny pod wieloma względami, również dla sportu, to jednak gry, zabawy oraz zawody sportowe towarzyszyły życiu ówczesnych ludzi. Sprawność fizyczna była ponownie związana z przygotowaniem do bitew (Newman, 2012). Zwycięstwo w zawodach sportowych podkreślało zwinność, krzepę i siłę zawodnika, co zwiększało jego szanse na przeżycie w walce. Turnieje rycerskie stanowiły okazję do prezentacji kunsztu wojennego oraz całego zestawu szlachetnych cnót. W Polsce pierwszy taki turniej według Jerzego Chełmeckiego i Sławomira Wilka (2012, s. 45) miał miejsce w 1243 roku we Lwówku Śląskim[26], a ostatni odbył się w 1788 roku (Szujecki, 2018, s. 10). Łucznictwo, kręgle czy rzut młotem to tylko niektóre z gier popularnych w średniowieczu (Newman, 2012). Na ich potrzeby nie budowano specjalnych, trwałych obiektów znanych z czasów greckich czy rzymskich. Miejscem rywalizacji zawodników były otwarte pola i zamkowe dziedzińce (Newcomb, 2015), rzadko otoczone tymczasowymi, drewnianymi trybunami. Jednak w przypadku bractw kurkowych, ich członkowie ćwiczyli już w budynkach przeznaczonych specjalnie do tego celu, zwanych celestatami (Bąkowski, 1911, s. 278). Rywalizacja o charakterze sportowym w średniowieczu nie była celem samym w sobie, lecz środkiem pozwalającym zdobywać umiejętności przydatne w walce zbrojnej lub codziennym życiu oraz pozyskiwać uznanie społeczne. Dopiero w okresie Oświecenia stopniowo zaczęło rosnąć zainteresowanie mniej utylitarnymi formami rywalizacji fizycznej.

Ponieważ sport zawsze był powiązany z kulturą, w której się rozwijał, a ta wywierała na niego istotny wpływ (Kossakowski, 2017, s. 206), współczesny sport ma w dużej mierze europejskie oblicze. Reguły i zasady, które z biegiem czasu doprecyzowywano, prowadziły do stopniowego podziału przestrzeni rywalizacji na część przeznaczoną dla sportowców oraz tej, w której mógł przebywać widz (Lenartowicz i Mosz, 2018, s. 62). Podział ten przyczynił się do profesjonalizacji rywalizacji sportowej, na którą pozwalała sprzedaż biletów osobom, które chciały oglądać tego typu atrakcyjne wizualnie spektakle. Te dwa obszary, które oddzielają od siebie fizyczne i symboliczne bariery, są mimo wszystko ze sobą ściśle związane (Dziubiński, 2022, s. 180) i wzajemnie na siebie wpływają. Potrzeba zapewnienia równych szans rywalizacji, bezpieczeństwa zawodników i kibiców oraz uczciwego sędziowania była motorem napędowym zmian na boiskach i zapleczach. Potrzeba zwiększania komfortu oglądania widowisk przez widzów skutkowała rozwojem

[26] Według Wojciecha Lipońskiego, pierwszy turniej rycerski miał miejsce w 1142 roku we Wrocławiu (Lipoński, 2004, s. 103).

wielopoziomowych trybun oraz ich zadaszania w celu ochrony przed deszczem i słońcem. Sport stawał się coraz bardziej dostępny dla ludzi z różnych środowisk, a wokół niego powstawać zaczęły w Europie od połowy XIX wieku pierwsze organizacje zrzeszające miłośników konkretnej dyscypliny, przeprowadzające własne zawody o randze lokalnej, krajowej czy międzynarodowej. O ile początki amatorskiego sportu nowożytnego wiążą się z działaniami klasy wyższej (Lenartowicz, 2017, s. 64), o tyle dość szybko zaczął on być „wyrazem uniwersalnej emancypacji", w tym także klasowej (Lipiec, 2018, s. 56). Z czasem w sport zaangażowały się nie tylko różne klasy społeczne, ale także różnorodnie grupy zawodowe, religijne i narodowe. Przyczyniała się do tego popularyzacja sportu w rozwijających się systemach powszechnej edukacji. Świat akademicki również włączył się w sport. Zaczęto dostrzegać jego rolę w kształtowaniu społecznych postaw, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży. Na polskich terenach zaborowych, w pierwszej połowie XIX wieku zaczęły powstawać stowarzyszenia jeździeckie i strzeleckie (Szujecki, 2018, s. 9). Mówiono wówczas jednak o kulturze lub edukacji fizycznej, słowo „sport" pojawiło się dopiero w 1856 roku (Szujecki, 2018, s. 9). Schyłek XIX wieku i nadchodzące przemiany społeczne, kulturowe, gospodarcze i polityczne miały niebotyczny wpływ na rozwój sportu (Lipiec, 2018, s. 62), który zyskiwał nie tylko kolejnych zawodników, ale i edukatorów, wychowawców, a także naukowców zajmujących się jego prozdrowotnymi właściwościami. Zbigniew Krawczyk (1970) zwracał uwagę na związek społecznej refleksji teoretycznej nad kulturą fizyczną z praktyką społeczną pedagogów, lekarzy, higienistów i działaczy społecznych. Wychowanie fizyczne, sport i rekreacja ruchowa zawsze były realizowane w przestrzeni fizycznej, której nadawano nowy sens kulturowy w specjalnie do tego przygotowanych lokalizacjach i w ramach odpowiedniej infrastruktury. Rozważania i dyrektywy jej dotyczące można odnaleźć w pracach i działalności społecznej Henryka Jordana (1842-1907) (więcej o jego działalności w podrozdziale 2.3), Eugeniusza Piaseckiego (1872-1947), czy innych polskich i zagranicznych teoretyków ruchu higienicznego (czego przykładem może być gimnastyka szwedzka z jej infrastrukturą, przyborami i przyrządami). Współczesny sport, wychowanie fizyczne i rekreacja ruchowa nie mogą być de facto praktykowane bez specjalnie zaadaptowanych przestrzeni fizycznych lub różnorodnych obiektów sportowych.

Sport jest dzisiaj pojmowany różnorako, a zbiór jego desygnatów może być bardziej lub mniej obszerny, w zależności od tego, jak szerokie podejście jest w definicji zastosowane. Zwykle jednak zwraca się uwagę na różne formy aktywności fizycznej (GUS 2022, s. 92; Dz. U. 2010 nr 127 poz. 857; Znaniecki, 1973, s. 348), które wpływają na

poprawę kondycji fizycznej (Lipiec, 2014, s. 63), ustanawianie rekordów (Eichberg, 1998, za: Lenartowicz i Mosz, 2018, s. 24) oraz rozwój stosunków społecznych (Rada Europy, 2021, s. 3). Niezależnie jednak od podejścia, sport jest kluczowym elementem kultury fizycznej rozumianej za Krawczykiem (2019b, s. 29) zarówno jako „całokształt materialnego środowiska kształtowanego przez człowieka zgodnie z jego potrzebami, możliwościami i wartościami" oraz „świat »uczłowieczonej natury«", jak i tak zwana kultura materialna, to jest „»sztuczne« otoczenie człowieka" oraz „względnie zintegrowany i utrwalony system zachowań w dziedzinie dbałości o rozwój fizyczny, sprawność ruchową, zdrowie, urodę, cielesną doskonałość i ekspresję człowieka, przebiegających według przyjętych w danej zbiorowości wzorów, a także rezultaty owych zachowań". Jednym ze wspomnianych rezultatów, związanym także z rozwojem nowożytnych igrzysk olimpijskich, jest przekształcanie krajobrazu i przestrzeni miejskich na potrzeby sportu i rekreacji ruchowej. Istota sportu posiadającego formę autoteliczną jest w polemikach nauk o kulturze fizycznej zestawiana zwykle z jego realizacyjnością (Krawczyk, 2019a, s. 41-42), czy też instrumentalnością (Lipiec, 2014, s. 156-157). Jest to zatem dyskusja na temat tego, czy sport jest wartością samą w sobie, czy jednak stanowi rodzaj narzędzia pozwalającego na realizację określonych celów zewnętrznych. Niezależnie od tego, na którą odpowiedź kładziony jest większy nacisk i która z interpretacji jest trafniejsza, kultura fizyczna bez wątpienia stanowi element życia społecznego. W jego ramach ma ona cenne wartości, takie jak: edukacyjna – ucząc nowych umiejętności, postaw i zachowań (Dziubiński, 2011; Nowocień, 2022), prozdrowotna – w ramach której człowiek dba o swoją kondycję fizyczną i psychiczną (Lipiec, 2014), a nawet patriotyczna – kształtując postawy nakierowane na dbałość o własny naród, wspólną kulturę i wynikającą z tego dumę (Krawczyk, 2019b).

2.2. Wprowadzenie do starożytnych igrzysk olimpijskich oraz ich wpływu na otaczającą je przestrzeń

Około czterech tysięcy lat przed Chrystusem na terenie Olimpii pojawili się pierwsi ludzie. Była to wówczas niczym nie wyróżniająca się kraina na Półwyspie Peloponeskim. O jej losach w tamtym okresie dowiadujemy się dzięki mitologii i zróżnicowanemu zbiorowi faktów, których dostarcza nam głównie archeologia. Głównym źródłem wiedzy dla archeologów i historyków są dzieła Pauzaniasza – greckiego geografa żyjącego w II w. n.e.

To dzięki jego opisom można było odtworzyć nie tylko wygląd całego kompleksu w Olimpii, ale także przebieg poszczególnych dyscyplin sportowych. Filolog klasyczny Jerzy Łanowski (1981, s. 20) zwracał uwagę na to, iż miejsce to było otoczone czcią i kultem od „czasów najdawniejszych, jeszcze przedgreckich". Igrzyska w Olimpii odbywały się najprawdopodobniej na długo przed znaną nam datą 776 r. p.n.e. (Lipoński, 2000, s. 96), bywając wielokrotnie zaniechiwane i wskrzeszane głównie ze względu na zmianę bóstwa, które im patronowało (Łanowski, 1981, s. 13-26). Bardzo prawdopodobne jest też, że z początku odbywały się nie co cztery, a co osiem lat. Informacje te jednak nie znajdują jasnych potwierdzeń historycznych i pozostają przede wszystkim w sferze domysłów. Dodatkowo o organizowaniu agonów na długo przed 776 r. p.n.e. świadczyć może Dysk Ifitosa, który był spisanym porozumieniem władców trzech miast-państw: Elidy, Pisy i Sparty. Ustanowili oni w 884 r. p.n.e. traktat wprowadzający słynny pokój olimpijski, czyli *Ekecheriję* (Łanowski, 1981, s. 25-26).

Sława, jaką otoczona była i jest nadal Olimpia, może sugerować, że było to ważne miasto lub osada jeszcze w starożytności. Jest to jednak błąd, ponieważ nigdy nie była miastem ani nawet wsią. Dla Greków takie miejsca jak gaj Altis, w których czczono bóstwa pośród świętych drzew i gdzie składano ofiary były nazywane „temenosami", czyli „okręgami bożymi" (Łanowski, 1981, s. 37). Był to okres, w którym nie budowano jeszcze kamiennych świątyń, a jeżeli jakieś budynki powstawały, to wyłącznie z nietrwałych materiałów. Tak też właśnie powstawał pierwszy obiekt w Altis – świątynia Hery[27]. Początkowo miała ona drewnianą konstrukcję, która po licznych przebudowach w szóstym stuleciu przed Chrystusem stała się budowlą wykonaną z materiałów takich jak gliniane cegły, terrakota czy wapień. Jako że „temenos" nie było nawet osadą, pozostawało pod panowaniem konkretnego miasta-państwa. W przypadku Olimpii początkowo władzę nad nią sprawowała (czyli posiadała „agonothesję") Pisa (Parnicki-Pudełko, 1964, s. 18), ale o ten zaszczyt walczyła także pobliska Elida. Olimpia przechodziła kilkukrotnie z rąk do rąk, aż ostatecznie to Elida zwyciężyła nad Pisą w 57 r. p.n.e., którą to zrównała z ziemią nie pozostawiając po niej śladu (Szczepański, 1980, s. 44). Władanie nad takim miejscem nie było wyłącznie kwestią prestiżu, ale także profitów płynących z organizacji igrzysk. Do Olimpii ściągały tłumy z całego ówczesnego świata greckiego, a to wiązało się

[27] Historyk i archeolog, Stefan Parnicki-Pudełko podaje, że Herajon (świątynia ku czci Hery) powstał w VIII w. p.n.e. (1964, s. 19), Jan Alfred Szczepański, literat i publicysta wskazuje aż na XI w. p.n.e. (1980, s. 25), a hellenista Jerzy Łanowski z kolei pisze o połowie VII w. p.n.e. (1981, s. 38) i taką też datę podaje grecka archeolożka, Olimpia Vickatou (2012) oraz Judith Swaddling – kustosz w British Museum (2003, s. 22). Wszyscy jednak zgodnie podają wiek VI p.n.e. jako czas gruntownej przebudowy świątyni Hery.

z wymiernymi korzyściami. Dodać należy także, że dla Greków, świętość tego miejsca była bodaj najistotniejszym czynnikiem. Kto zatem posiadał „temenos" miał niejako bliższy kontakt z bóstwami, a te zapewniać mogły mu ochronę.

Rycina 1. Widok na Stadion w Olimpii od strony wejścia i linii startu/mety w 2015 roku.
Źródło: fotografia własna

Niewielki obszar, który odgradzają do dziś naturalne bariery w postaci wzgórza Kronion, rzeki Alfios oraz jej dopływu – Kladeosu, stał się miejscem o wyjątkowej historii. Z Olimpii do Morza Jońskiego jest zaledwie 15 km. Żyzne tereny, obfitujące w bujną roślinność przyciągały jednak w zupełnie innym celu niż rolnictwo. Nie wiadomo, co skłoniło ludzi do otoczenia kultem Olimpii. Być może było to wzgórze Kronionu (którego nazwa pochodzi od Kronosa, ojca Zeusa i jednego z tytanów), Grecy bowiem podchodzili z dystansem, szacunkiem, a czasem nawet lękiem do gór (Szczepański, 1980, s. 10). Archeolodzy wskazują, że na wzgórzu tym czczono bogów już w najdawniejszych czasach. Takie swoiste przesiąknięcie religijnością i kultem tego miejsca okazało się doskonałą podwaliną pod rodzące się zawody sportowe, które – co warto podkreślić – były wówczas ściśle i nierozerwalnie związane z oddawaniem czci bogom. Wokół wspomnianej wcześniej świątyni Hery, w następnych wiekach zaczęły powstawać kolejne budowle, które można by podzielić według funkcji, jakie pełniły na trzy kategorie: sakralne, administracyjne i sportowe. Do tych pierwszych należały świątynie (Zeusa, Herajon [poświęcony Herze], Pelopejon [Pelops], Metroon [Rea/Kybele]), liczne ołtarze i posągi bóstw, a także skarbce,

w których greckie miasta-państwa składowały swe podarunki, ofiary i wota. Do administracyjnych budynków zaliczyć można zarówno siedzibę zarządców sanktuarium (Prytanejon), budynek, gdzie odbywały się rady Elejczyków i który mieścił dokumenty związane z igrzyskami (Parnicki-Pudełko, 1964, s. 30), Leonidajon – ówczesny „hotel" dla ważniejszych gości, a także szereg technicznych budowli służących utrzymaniu całego kompleksu (jak np. znajdujące się na obrzeżach sanktuarium paleniska do produkcji dachówek, młyny pyłu kamiennego czy warsztaty) (Parnicki-Pudełko, 1964, s. 35). Ostatnią grupę stanowiły obiekty sportowe.

Rycina 2. Widok na ruiny świątyni Hery (Herajonu) i zrekonstruowane kolumny tej budowli. Fotografia wykonana w 2015 roku.
Źródło: fotografia własna

Początkowo sportowcy rywalizowali na pozbawionym zabudowań terenie, który stanowiły udeptane place. Z czasem zaczęto udoskonalać je, tworząc wokół potrzebną infrastrukturę. Sam główny stadion olimpijski był kilkukrotnie przebudowywany, a znany nam dzisiaj kształt osiągnął w V w. p.n.e. (Szczepański, 1980, s. 80). Jak zauważa kustosz British Museum, Judith Swaddling (2003, s. 29-30), początkowo stadion mieścił się w obszarze Altis. Z czasem, gdy sport zyskiwał pewną autonomię w stosunku do kultu religijnego, zbudowano stadion już poza murami świętego gaju. By zadowolić widzów przybyłych do Olimpii, a także umożliwić im dobrą widoczność niezależnie od wybranego miejsca, wykorzystano zbocze Kronionu z jednej strony i wykonano nasyp po przeciwnej stronie stadionu tworząc widownię dla ponad 40 tys. ludzi (Łanowski, 1981, s. 150). Inaczej

niż np. stadion w Delfach, ten olimpijski nie posiadał kamiennych siedzeń (prócz swego rodzaju loży dla sędziów). Parnicki-Pudełko w 1964 (s. 28) roku stwierdza, że prawdopodobnym jest, by znajdowały się tam drewniane ławy, które siłą rzeczy nie mogły przetrwać do czasów obecnych, 17 lat później Łanowski (1981, s. 109) utrzymuje w swej książce *Święte Igrzyska Olimpijskie*, że ówcześni kibice zawsze w Olimpii stali. Przybywający na miesiąc przed agonami sportowcy, przygotowywali się ćwicząc m.in. w palestrze, będącej częścią gimnazjonu. Najdalej wysuniętym poza obszar Altis był hipodrom, który został całkowicie zalany wodami Alfejosu w okresie średniowiecza. Sportowcy mogli także zażywać kąpieli w najstarszej w świecie greckim pływalni wyposażonej w centralne ogrzewanie oraz łaźni i term, zarówno z okresu greckiego, jak i rzymskiego. Przez cały okres, kiedy organizowano igrzyska osoby zajmujące się zapleczem technicznym dbały o wszystkie obiekty, w tym także te sportowe, gdzie m.in. starano się oczyszczać i przesiewać piasek przed zawodami (Łanowski, 1981, s. 107).

Wszystkie budowle powstałe w ciągu wieków tworzyły zwarty, choć z dzisiejszej perspektywy dość chaotyczny zbiór obiektów o rozmaitej funkcji. Święty gaj ogradzano murami, przebudowywano świątynie, udoskonalano sportowe miejsca, a także wprowadzano techniczne nowinki. Centralne ogrzewanie, dzięki specjalnym konstrukcjom takim jak hipokaustum[28], pozwalało – niezależnie od pogody – cieszyć się ciepłą wodą; ta zresztą sprowadzana była ze wzgórza systemem akweduktów, rur i koryt. Siatka kanalizacyjnych i wodociągowych kanałów oraz studzienek łączyła większość z olimpijskich zabudowań. Wszystko to świadczy o znaczeniu tego obszaru na mapie ówczesnej Hellady. Inwestycje oraz wprowadzanie nowoczesnych technologii w tym miejscu wskazują na jego istotność, a nie przypadkowe znaczenie. To właśnie tutaj przybywały liczne tłumy. Olimpia, z otwartych przestrzeni, w których paliły się ofiarne ogniska, do jednego z najważniejszych sanktuariów starożytnej Grecji, przeistaczała się setki lat. Okres jej świetności przypadł na wiek V przed Chrystusem. Rozszerzany pomału program igrzysk, który z jednego dnia wydłużył się do co najmniej pięciu (Minkiewicz, 1991, s. 8) powodował, że coraz więcej sportowców widziało sens uczestnictwa w zawodach. Zmierzali tam już nie tylko biegacze, ale i zapaśnicy, pięściarze czy pięcioboiści. Z czasem do stawki doszły wyścigi konne, które nie były sportem dla ubogich. Zainteresowanie wyrażali zatem i zamożni ludzie. Ciekawość sprowadzała z kolei

[28] Hipokaustum (*hypocaustum*) – system ogrzewania centralnego wymyślony w Grecji, który znajdował się pod podłogą ogrzewanego pomieszczenia, jako rodzaj piwnicy, w której dzięki piecowi przepływało gorące powietrze nagrzewając jej sufit (Parnicki-Pudełko, 1964, s. 23).

liczniejsze rzesze widzów[29] w tym osób, dla których igrzyska były okazją do zarobku czy prezentacji własnych umiejętności. Artyści wystawiali swoje dzieła, poeci i mówcy zbierali wokół siebie grupki zainteresowanych słuchaczy, a ówcześni naukowcy prezentowali wyniki swoich dociekań (Łanowski, 1981, s. 153; Szczepański, 1980, s. 110). Ponieważ tylko nieliczni goście igrzysk liczyć mogli na nocleg w którymś z budynków sanktuarium, większość tłumu koczowała wokół Altis, rozstawiając namioty i prowizoryczne szałasy (Parnicki-Pudełko, 1964, s. 39). Ta wielość rozmaitych profesji, stanów, podejść filozoficznych czy w końcu dialektów językowych niosła ogromne znaczenie dla spójności Greków (Parnicki-Pudełko, 1964, s. 42 i 62). Łanowski (1981, s. 151) pisze, że w czasie igrzysk „wytwarzała się [...] nowa wspólnota zjednoczona kultem i sportem i przeżywaniem wielkich dni uroczystości". Miało to o tyle duże znaczenie, że, jak wiemy, świat grecki był zbiorem osobnych, niezależnych miast-państw, a nie unitarnym krajem. Każde z takich miast miało swoją specyfikę, nieco odrębny dialekt i specjalizowało się w różnych dziedzinach życia. Święto, które zrzeszało tych wszystkich ludzi w jednym miejscu, w regularnych odstępach czasu i pod ołtarzami wspólnych bogów, dawało Grekom poczucie wspólnoty oraz bycia częścią większej całości.

Po okresie świetności igrzyska zaczęły tracić na znaczeniu, zyskując ponownie w okresie rzymskim. Z narodowego święta wszystkich Greków stało się wówczas przede wszystkim wydarzeniem sportowym (Szczepański, 1980, s. 56). Z czasem słabła sakralna istota igrzysk, a idea uczciwego współzawodnictwa była coraz częściej nadszarpywana (Minkiewicz, 1991, s. 10). Zawodowstwo, korupcja i polityka (Szczepański, 1980, s. 51, 103; Swaddling, 2003, s. 98) dodatkowo przyczyniły się do osłabienia idei olimpijskiej w klasycznym, greckim rozumieniu. Gdy chrześcijaństwo stało się panującą religią w Cesarstwie Rzymskim, Teodozjusz I Wielki w 393 roku naszej ery zakazał organizowania Świętych Igrzysk Olimpijskich. Bardzo szybko, bo zaledwie dwa lata później, Olimpię nawiedzili Goci, którzy zniszczyli ją, wcześniej ograbiając z cennych przedmiotów. Wnuk Teodozjusza I Wielkiego, Teodozjusz II rozkazał spalenie świątyni Zeusa w 426 roku. W VI wieku dwa duże trzęsienia ziemi zniszczyły całe sanktuarium, a teren przykrył piasek i nanoszony z nurtem Kladeosu i Alfejosu muł (Rotkiewicz, 2011, s. 6-7).

[29] Jan Alfred Szczepański szacował, że do Olimpii mogło przybywać od 20 do 40 tysięcy ludzi (1980, s. 69). Dwadzieścia lat później, Wojciech Lipoński wskazywał na liczbę 10 tysięcy widzów (2000, s. 102). Trudno jednak będzie określić dokładną liczbę ludzi, którzy w tym czasie mogli przebywać zarówno na terenie *Altis*, obiektów sportowych jak i obszaru otaczającego sanktuarium.

2.3. Rozwój i rola infrastruktury sportowej w świecie kultury fizycznej

Przez trzynaście wieków Olimpia pozostawała nie tylko poza wzrokiem ludzi, ale także ich zainteresowaniem. Sportem nie zajmowano się w ówczesnym świecie powszechnie, a fakty historyczne lub mityczne opowieści o dawnych czasach znajdowały się w bibliotekach. Dopiero w epoce odrodzenia zaczęto interesować się wychowaniem fizycznym, niemniej były to przypadki jednostkowe. W XV wieku pojawiły się we Włoszech pierwsze szkoły, w których wychowanie fizyczne było brane w ogóle pod uwagę (Wroczyński, 1979, s. 73). Nie sposób nie zauważyć, że wszelkie ćwiczenia fizyczne traktowano wówczas przede wszystkim jako przygotowania do służby wojskowej. Później, już w epoce oświecenia, pojawiać zaczęli się pedagodzy, tacy jak Jan Amos Komeński, którzy zwracali uwagę nie tylko na to, czego uczy się w szkołach, ale także jak budynki te powinny wyglądać: wizualnie przyciągająco, z zielonym otoczeniem, do którego powinno się od czasu do czasu zapraszać uczniów (Wroczyński, 1979, s. 83). Okres wielkich przemian społecznych, które zapoczątkowane zostały rewolucją przemysłową przyspieszył rozwój w każdej dziedzinie życia, także w wychowaniu fizycznym i sporcie. Na terenach Polski – wówczas pod zaborami, zaczęły powstawać pierwsze organizacje, które skupiały się na wychowaniu młodzieży przez promowanie rekreacji ruchowej, sportu, współzawodnictwa czy turystyki. Warto chociażby wymienić powstałe we Lwowie w 1867 roku Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”[30] (Orlewicz-Musiał, 2019, s. 151). Były to niezwykle cenne inicjatywy, które pod pretekstem rekreacji i ćwiczeń fizycznych kreowały patriotyczne postawy wśród młodzieży urodzonej już pod zaborami, a zatem nie pamiętającej wolnej Polski. Głównym celem działalności „sokolich gniazd” było „pielęgnowanie gimnastyki w ogóle, a w szczególności gimnastyki hygieniczno-racjonalnej i wychowawczej” (Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”, 1888, s. 78). Rodząca się z kolei koncepcja promowania zdrowia, ruchu i patriotyzmu dra Henryka Jordana skupiała się na odpowiedniej infrastrukturze, umożliwiającej realizację statutowych założeń. Ten polski lekarz, uważany za pioniera fizycznego wychowania, włożył wiele wysiłku (i własnych pieniędzy), by stworzyć w Krakowie w 1889 roku specjalistyczny park rekreacyjno-wychowawczy, nazwany później jego imieniem (Smarzyński, 1955, s. 230). Było to rozwiązanie niespotykane w tamtych czasach, które pozwalało na bardziej zintegrowane

[30] W momencie powstania nosiło nazwę Towarzystwo Gimnastyczne we Lwowie (Orlewicz-Musiał, 2019, s. 151).

i usystematyzowane wychowanie dzieci oraz młodzieży w realiach zaborowej Polski. W późniejszych latach na ten wzór zaczęły powstawać w innych miastach podobne parki zwane „ogrodami jordanowskimi". Powodzenie parku było jednak nierozerwalnie związane z działalnością jego inicjatora i założyciela, który z pasji poświęcał się zadaniom wychowawczym. Kiedy dr Jordan zmarł, zamierać zaczęła także jego idea edukacji młodych ludzi poprzez gry i zabawy (Torowska, 2006, s. 28). Wspomnieć należy także o kształtującym się na przełomie wieku XIX i XX skautingu, który na ziemie polskie dotarł kilka lat przed rozpoczęciem I wojny światowej (Orlewicz-Musiał, 2019, s. 266). Ruchy tego typu (także późniejsze harcerstwo) miały na celu wychowanie zdrowego, wysportowanego i sprawnego członka narodu, mogącego uczestniczyć w ewentualnych walkach zbrojnych (Rymarczyk, 2019, s. 76). Jednak, jak wskazuje Zbigniew Dziubiński (2019, s. 245), mimo tak wielu projektów i inicjatyw związanych z wychowaniem fizycznym, sytuacja polskiego sportu pozostawała zdecydowanie w tyle, zwłaszcza w stosunku do Zjednoczonego Królestwa.

Warto przyjrzeć się także wspomnianym wyżej terenom Wielkiej Brytanii, gdzie już od XVII wieku organizowano Olimpick Games w Cotswold[31]. Prócz zawodów w wyścigach konnych, rzutu oszczepem czy biegów, rywalizowano w tradycyjnych sportach i grach ówczesnej Anglii (Swaddling, 2004, s. 104). Trzeba wspomnieć jednak, że celem tej imprezy było również przygotowanie do walki na wojnie. W 1850 roku w miejscowości Much Wenlock zorganizowano zawody będące swego rodzaju pomostem pomiędzy starożytnymi, a nowożytnymi igrzyskami olimpijskimi (Lee, 2013, s. 201-202), które wskrzeszono niecałe pół wieku później. Co ważne, zawody te rozgrywane są do dziś, mniej więcej na tych samych obiektach zlokalizowanych w hrabstwie Shropshire takich jak: Much Wenlock Leisure Centre (zawody lekkoatletyczne), Cound and District Tennis Club (tenis ziemny) czy Bridgnorth Golf Club (golf) (Wenlock Olympian Society, 2023). Jedną z ważniejszych cech łączących te zawody ze starożytnymi igrzyskami olimpijskimi jest fakt, że odbywają się zawsze w tym samym miejscu (w tym przypadku jest to całe hrabstwo, chociaż zmieniać mogą się poszczególne obiekty sportowe). Igrzyska wskrzeszone przez Coubertina zerwały z tym zwyczajem. Warto wspomnieć także o inicjatywie Evangelosa Zappasa, który zainicjował w Grecji zawody inspirowane starożytnymi agonami w Olimpii. W Atenach odbyły się cztery edycje tej imprezy, pierwsza w 1859 roku (Swaddling, 2004, s. 104).

[31] Obecnie są to tereny dystryktu Cotswold w angielskim hrabstwie Gloucestershire.

Inspiracje starożytnością, a zwłaszcza igrzyskami w Olimpii były oczywiście możliwe w związku z zainteresowaniem wykopaliskami w dolinie Kladeosu. Już w 1723 roku, francuski mnich benedyktyński Bernard de Montfaucon, wysyła list do kardynała Angelo Marii Quiriniego z propozycją odnalezienia Olimpii (Szczepański, 1980, s. 156; Lipoński, 2000, s. 107). Mimo iż pomysł ten pozostał niezauważony przez możnych tamtego świata, co jakiś czas w Olimpii zjawiali się uczeni i naukowcy. Początkowo były to jednak sporadyczne wyprawy, podczas których niewiele odkrywano. Dopiero w latach 70. XIX wieku, rozpoczęły się szerokie prace archeologiczne, które krok po kroku odsłaniały Altis i całe sanktuarium. Jan Alfred Szczepański (1980, s. 160) wylicza 25 nazwisk ludzi, którzy zajmowali się lub chcieli się zająć terenem Olimpii do czasu pierwszych nowożytnych igrzysk, począwszy od wspomnianego mnicha po niemieckiego archeologa Ernsta Curtiusa. Pod jego kierunkiem prowadzono w latach 1875-1881 na szeroką skalę prace archeologiczne, uznane powszechnie za przełomowe dla świata nauki i moment zwrotny w historii sportu (Włodarczyk i in., 2024). Prace wykopaliskowe były także wznawiane w XX wieku i są prowadzone do dziś. Pomysł odrodzenia igrzysk, który zaproponował francuski baron Pierre de Coubertin, natrafiłby na trudności (a może nawet byłby niemożliwy), gdyby nie odkrycia w Olimpii oraz inicjatywy podejmowane m.in. w Anglii czy Grecji, a inspirowane starożytnymi agonami. Coubertin zresztą odwiedził zawody w Much Wenlock w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, gdzie został niezwykle gościnnie przyjęty (Lipoński, 2014, s. 130).

2.4. Istota nowożytnego olimpizmu

Wspominane w poprzednim rozdziale przemiany, które dotykały społeczeństwo, zwłaszcza w czasach rewolucji przemysłowej i tuż po niej, wywarły także wpływ na rodzącą się ideę olimpizmu. Krystalizowała się ona, tak jak inne koncepcje i teorie, w czasach rozwoju społeczeństwa nowoczesnego (Dziubiński, 2019, s. 83), które doświadczało szeroko zakrojonych przeobrażeń systemowych. Gwałtowne zmiany we wszystkich dziedzinach życia zdawały się nie mieć granic. Antyczne wzorce miały zatem charakter zdecydowanie porządkujący, pomagający nakreślić nowe kierunki w rozwoju człowieka. Sam twórca nowożytnego ruchu olimpijskiego, baron Pierre de Coubertin nie stworzył precyzyjnej i naukowej definicji olimpizmu, a raczej metaforycznie ujmował jego zadania, kładąc nacisk na spajanie fizyczności z rozumem oraz na jego ponadpaństwowy

i ponadklasowy charakter (Firek, 2016, s. 14). Wskrzeszona na nowo przez Pierre de Coubertina filozofia olimpizmu, wykorzystując antyczne wzorce, zaproponowała nowożytnym igrzyskom formę bardziej uniwersalistyczną, a jednocześnie niewolną od dziewiętnastowiecznych ograniczeń (m.in. problemu uczestnictwa kobiet w sportowych rozgrywkach). Próba wyjścia poza narzucone od setek lat ramy polityczne, społeczne i ekonomiczne była domeną współczesnych Coubertinowi, żadnej bowiem koncepcji – filozoficznej, społecznej czy każdej innej – nie można rozpatrywać w oderwaniu od rzeczywistości w jakiej się zrodziła. Idealny obraz olimpizmu był zatem jak najbardziej spójny z ówczesną wizją społeczeństwa nowoczesnego.

Istotną cechą olimpizmu jest jego edukacyjna wartość (Nowocień, 2014, s. 198; Dziubiński, 2019, s. 86; Lipiec, 2014, s. 93). Sport był niejako drogą do osiągania wyższych celów niźli te fizjologiczne. Tężyzna fizyczna miała zatem być jedną z wielu wypadkowych w procesie kształtowania się człowieka w duchu braterstwa, bezinteresowności, szlachetności i rycerskości (Płoszaj i Firek, 2018, s. 39). Formułując uniwersalne podejście do wychowania młodzieży, olimpizm jawił się jako wariant globalnej edukacji, która poprzez sport łączy, a nie dzieli (Wołoszyn, 2014, s. 75). Sport u progu XX wieku zaczął być traktowany w końcu nie tylko jako przygotowanie paramilitarne, przygotowujące młodych mężczyzn do zbrojnej walki przeciwko wrogim siłom, ale jako droga do bardziej holistycznego rozwoju człowieka. Coubertin chciał, by to właśnie dialog i pokojowe nastawienie, a nie spory i wojny, charakteryzowały młodzież (Nowocień, 2014, s. 198). Zbigniew Dziubiński (2022, s. 13-14) proponuje by obecnie olimpizm rozumieć:

> jako wszelkie przejawy sportu, od amatorskiego zaczynając a na profesjonalnym kończąc, ukierunkowanego na realizację wartości humanistycznych, pedagogicznych i uniwersalnych, według norm, reguł, zasad i wzorów charakterystycznych dla współczesnego społeczeństwa globalnego, ale także jego efekty w sferze bytowej, społecznej i symbolicznej.

Niezależnie jednak na jaką definicję byśmy postawili, każda z nich wybiega poza sprawnościowe walory sportu i dotyka szerszych zagadnień związanych z ogólnym rozwojem człowieka. Jest też w końcu przekaźnikiem istotnych społecznie norm, zasad i wartości (Foszczyńska, 2022, s. 330), dzięki którym ludzkość może działać na zasadzie kooperacji, a nie rywalizacji. Warto przytoczyć także, co o olimpizmie mówi Karta Olimpijska. Wymienia ona siedem jego fundamentalnych zasad, wśród których nacisk kładzie się na takie kwestie jak powszechne prawo człowieka do uprawiania sportu, apolityczność ruchu olimpijskiego czy antydyskryminacyjny charakter (IOC, 2018, s. 8).

Pierwsza z tych siedmiu zasad z kolei świetnie podsumowuje samo pojęcie olimpizmu, który:

> jest filozofią życia, chwalącą i łączącą w zrównoważoną całość jakość ciała, woli i umysłu. Łącząc sport z kulturą i edukacją, olimpizm dąży do stworzenia sposobu życia opartego na radości z wysiłku, wychowawczych wartościach dobrego przykładu, odpowiedzialności społecznej i poszanowaniu uniwersalnych podstawowych zasad etycznych (IOC, 2018, s. 8).

Jak łatwo można zauważyć, poszukiwania definicji olimpizmu kierują nas w stronę idealnych wzorów zachowania, które – zwłaszcza w metaforycznych stwierdzeniach samego Coubertina – brzmią z dzisiejszej perspektywy dość górnolotnie. Na przestrzeni niemal 130 lat olimpizm przebył bardzo długą i wyboistą drogę. Zwraca się uwagę na fakt nastawienia na zysk, pojawiające się nierówności społeczne i napięcia pomiędzy rozmaitymi grupami, a profesjonalizacja sportu uczyniła ze sportowców „atrakcyjny towar" (Dziubiński, 2019, s. 87-88). Olimpizm nie jest wolny od zagrożeń i wpływów, które dotyczą każdej innej dziedziny życia, podobnie jak sport nie jest wolny od zachowań dyskryminacyjnych i wciąż wikła się w zależności polityczne, podczas gdy pieniądze odgrywają często rolę kluczową, a nawet decydującą. Przeobrażenia miejskie, jakie dokonały się za sprawą sportowych wydarzeń pod flagą pięciu kół doskonale obrazują ten stan rzeczy. Olimpizm, który wedle definicji i założeń miał być ponadnarodową inicjatywą, spajającą ludzkość i pozwalającą na jej pokojową i braterską ekspresję, dawał nierzadko pole do popisu autorytarnym reżimom, międzynarodowym korporacjom czy społecznemu wykluczeniu. Niemniej jednak, jest on także niezwykle elastyczną i dostosowującą się do zmiennej sytuacji ideą. Mimo iż jej trzon zdaje się być niezmiennym, realizacja podstawowych założeń może odbywać się na różnych zasadach. Ponownie sięgając do interesującego nas z perspektywy tej pracy tematu wpływu igrzysk na miasta, nowe podejścia MKOl (w tym *Agenda 2020* oraz *Agenda 2020+5*) pokazują, że porażka może być cenną nauką, jeśli wyciągnie się z niej odpowiednie wnioski.

2.5. Igrzyska olimpijskie jako wydarzenie globalne

Mistrzostwa świata w piłce nożnej, igrzyska azjatyckie, mistrzostwa Europy w piłce nożnej czy w końcu letnie i zimowe igrzyska olimpijskie organizowane pod egidą „globalnych organizacji sportowych", takich jak MKOl czy FIFA (Forster i Pope, 2004) to

dziś imprezy uważane za przykład mega-eventów[32]. Badacze próbujący stworzyć definicyjne podstawy tego angielskiego wyrażenia wskazują na jego podobne elementy składowe takie jak: międzynarodowy charakter, zaangażowanie mediów o największym zasięgu (Mills i Rosentraub, 2013, s 239; Jago i Shaw, 1998, s. 29), wysokie koszty ekonomiczne, wpływ na środowisko i społeczność oraz atrakcyjność dla dużej liczby odwiedzających (Müller, 2015b, s. 629). Każda impreza sportowa wymaga infrastruktury odpowiedniej do jej skali zapewniającej właściwy przebieg wydarzenia. Wśród różnych obiektów pełniących funkcje zgodne z dyscyplinami sportowymi, jakim mają służyć najistotniejszymi wydają się być stadiony. Ze względu na swoją wielofunkcyjność dostarczają wrażeń kibicom zarówno piłki nożnej, lekkiej atletyki, a także koneserom muzyki i spektakli kulturalnych. Budowle te imponują rozmachem, prezentując śmiałe wizje architektoniczne, ale jednocześnie istotnie wpływają na otaczającą je przestrzeń wraz z żyjącymi tam ludźmi (Lenartowicz i Mosz, 2018). Ingerencja mega-eventów w tkankę miejską nie ogranicza się jednak wyłącznie do tego. Głębokie zmiany (zarówno o wydźwięku pozytywnym, jak i negatywnym) następują na poziomie m.in. infrastruktury transportowej (Frantzeskakis i in., 2006; Kassens-Noor, 2013; Justo i in., 2023), mieszkalnictwa (Newman, 1999; Kontokosta, 2012), czy środowiska naturalnego (Konstantaki, 2018; Malchrowicz-Mośko i in., 2019). Widząc jak potężnym narzędziem są wielkie wydarzenia o randze międzynarodowej, władze miejskie i państwowe (w zależności od tego komu powierzana jest organizacja imprezy) mogą kształtować wizerunek miejsca w sposób, który przyciągnie turystów, inwestorów i nowych mieszkańców. Wzajemne powiązania mega-eventów z ich gospodarzami przyczyniać mają się do zwiększonego ruchu turystycznego (Lee i in., 2005; Dang, 2014), mimo to odbywają się często kosztem lokalnej społeczności, zwłaszcza zaś osób należących do grup marginalizowanych. Upiększanie miasta (ang. beautification) to proces, który towarzyszy wielkim wydarzeniom zarówno w świecie sportu, ekonomii, jak i kultury. Towarzyszą mu przymusowe wywłaszczenia i przesiedlenia części mieszkańców (Davis, 2011; Corrarino, 2014) z dzielnic mających ulec metamorfozom budowlanym, a te zwykle prowadzą do ich gentryfikacji (Kennelly i Watt, 2012). Należy wspomnieć także o kosztach ekonomicznych, które bywają przez

[32] W całej rozprawie doktorskiej stosuję oryginalny, angielski zapis słowa *event*. Pomimo pojawiania się w dyskursie językowym spolszczonych propozycji tego zapożyczenia (np. *ewent* lub *iwent*), to jak tłumaczy prof. Mirosław Bańko, językoznawca i leksykograf: „*event* nie został na razie przyswojony ortograficznie [...], nie został też przyswojony fonetycznie" (PWN, 2008). Aby uniknąć niepotrzebnych powtórzeń, w tekście mogą być także użyte synonimy, takie jak: „wydarzenie", natomiast według mojej opinii nie oddają one w pełni znaczenia i ekspresji oryginalnego, angielskiego słowa.

organizatorów zaniżane w przeciwieństwie do korzyści, którymi wypełnia się oficjalne raporty (Müller, 2015a).

Spośród wielkich imprez zarówno sportowych jak i kulturalnych tylko letnie igrzyska olimpijskie są największym wydarzeniem w skali światowej, plasując się – jako jedyne – w klasie giga-eventów w zaproponowanej przez Müllera skali (2015b, s. 636). Od momentu ich wskrzeszenia przez Pierre de Coubertina i jego współpracowników, ruch olimpijski od początku wychodził poza ramy samego sportu i stadionowej rywalizacji. Holistyczne i interdyscyplinarne podejście do tematu kultury fizycznej miało kształtować ówczesnego człowieka modelując jego osobowość, postawy i zachowania (Dziubiński, 2022). Jedne z pierwszych nowożytnych igrzysk, mimo iż ich skala była nieporównywalnie mniejsza od współczesnych, były dla miast (choć nie wszystkich – przykład Paryża i igrzysk z roku 1900 czy St. Louis w roku 1904) donośnymi wydarzeniami. W okresie międzywojnia także i w Polsce pojawiały się pomysły ich organizacji, które jednak ostatecznie pozostały w sferze niezrealizowanych projektów (Potrzuski, 2024). Od początku swej historii igrzyska powiązane zostały bezpowrotnie z wpływami polityki, przejmującej czasami niemal pełną kontrolę nad wydarzeniem, wykorzystującej go do własnych celów propagandowych (np. Berlin 1936, Moskwa 1980, Pekin 2008). Tuż za polityką pojawiły się – dzięki nowym wynalazkom, a następnie procesom globalizacji – media. Początkowo realizowały zadanie przekazu i przybliżania zawodów szerszej publiczności niemającej szans uczestniczenia w igrzyskach na miejscu. Bardzo szybko jednak telewizja, a następnie Internet, zaczęły intensywnie kontrolować całe wydarzenie, co zresztą skrzętnie wykorzystał MKOl. Dzięki prawom do transmisji (Peña, 2009; Włoch, 2017) oraz umowom z korporacyjnymi gigantami (Coburn i McCafferty, 2017) igrzyska przynoszą MKOl znaczne profity, które nie trafiają do budżetu miasta-organizatora. Musi ono wykorzystać inne środki do budowy pozytywnego wizerunku na arenie międzynarodowej. Igrzyska nie ograniczają jednak swego wpływu wyłącznie do obszaru jednego miasta, ale mają wpływ na cały region, w którym się znajduje. W organizację tej imprezy zaangażowane są władze na poziomie gminnym, regionalnym i państwowym. Zanim jednak miasto zostanie wybrane na gospodarza igrzysk, musi partycypować w procesie wyboru dokonywanego przez władze Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego. MKOl wyraźnie wskazuje, iż aby tego dokonać samorząd musi posiadać zgodę Narodowego Komitetu Olimpijskiego oraz spełniać odpowiednie warunki zawarte w Karcie Olimpijskiej (2018, s. 70-71). Decyzja taka poprzedzona powinna być zatem konsultacjami zarówno na poziomie instytucji krajowych, jak i lokalnych, ale także w porozumieniu z mieszkańcami miast. Obecnie coraz większą wagę przykłada się właśnie

do uzyskania aprobaty społeczeństwa, której brak prowadzić powinien do anulowania oferty. Na polskim gruncie stało się tak w przypadku Krakowa, którego projekt organizacji zimowych igrzysk w 2022 roku przepadł po decyzji wyrażonej przez mieszkańców w referendum w 2014 roku (Woźniak, 2015; Rulka, 2015). Rok później podobna sytuacja zdarzyła się w Hamburgu wobec kandydatury na 2024 roku (Wicker i Coates, 2018).

3. Miasto olimpijskie i jego charakterystyka

Mimo iż sytuacja wydaje się być dynamiczna, MKOl nadal powierza organizację igrzysk miastu (lub miastom), a nie całemu państwu. Nie oznacza to jednak, że szersze struktury instytucjonalne nie angażują się w przygotowania tej imprezy. Będąc największym wydarzeniem sportowym na świecie, igrzyska nie ograniczają swego wpływu wyłącznie na obszar jednego miasta. Przemiany dotyczą zwykle całego regionu, w obrębie którego się ono znajduje. Dodatkowo w organizację zaangażowane są zwykle władze państwowe, których celem nadrzędnym jest kreowanie pozytywnego wizerunku kraju na arenie międzynarodowej. Jednak mimo to najbardziej obciążone kwestią wpływu igrzysk jest miasto, odgrywające centralną rolę w przebiegu tej sportowej imprezy. W tym rozdziale prócz podjęcia próby stworzenia definicji miasta olimpijskiego, przyjrzę się koncepcjom, które mogłyby pozornie wyodrębniać tę przestrzeń ze względu na określone, wyjątkowe cechy bądź też założenia idealne, zwykle niemożliwe do spełnienia. W dalszej kolejności omówię pokrótce sytuację kilku wybranych miast letnich igrzysk olimpijskich, skupiając się na problemie wpływu igrzysk na przestrzeń miejską. Rozdział ten zakończę tematem dziedzictwa olimpijskiego, niezwykle dziś popularnego, zwłaszcza w dyskursie medialnym poruszanym przy okazji każdych kolejnych igrzysk olimpijskich.

3.1. Definicja miasta olimpijskiego

Wbrew pozorom stosunkowo trudno określić jest pełną liczbę miast na kuli ziemskiej, a w zależności od przyjmowanych kryteriów, otrzymujemy inne wyniki. Organizacja Narodów Zjednoczonych w 2016 roku oszacowała, że są 1692 miasta z ponad 300 tys. mieszkańców, w tym 512 z co najmniej jednym ich milionem (ONZ, 2016, s. 1-2). Ogólna liczba miast sięgać może nawet 10 tys. (Scruggs, 2020). Zaledwie 23 miasta świata organizowały do tej pory 30 edycji letnich igrzysk olimpijskich. Warto dodać, że podaną liczbę uzupełniają miasta, które zorganizowały zimową edycję tej imprezy, a było ich w sumie 20. Wydawać by się mogło więc, że w historii olimpizmu 43 miasta dostąpiły zaszczytu organizacji igrzysk. Jednak jak się okazuje, sprawa nie jest tak oczywista. Zanim miasto zostanie wybrane na gospodarza igrzysk, musi partycypować w procesie wyboru, dokonywanego przez władze Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego. Karta

Olimpijska wyraźnie wskazuje, że aby tego dokonać, władze miejskie muszą posiadać zgodę Narodowego Komitetu Olimpijskiego (IOC, 2018, s. 70). W momencie uznania przez MKOl konkretnej oferty, miasto staje się kandydatem i może używać tego tytułu na materiałach promujących swoją aplikację. Wcześniej, spełnione muszą zostać odpowiednie warunki, by móc ubiegać się o prawo do organizacji igrzysk (w tym gwarancje finansowe) (IOC, 2018, s. 71). Co istotne, w 2019 roku zmieniono zapis w 33 punkcie Karty, który do 2018 roku brzmiał: „jeżeli w tym samym kraju jest kilka potencjalnych miast kandydujących do tych samych Igrzysk Olimpijskich, tylko jedno miasto może złożyć wniosek, zgodnie z decyzją Narodowego Komitetu Olimpijskiego danego kraju" i zastąpiono „miasto" słowem „kandydatura", co pozwoliło na startowanie w wyścigu kilku ośrodkom miejskim stanowiącym jedną, wspólną propozycję (IOC, 2018, s. 71; IOC, 2019b, s. 70)[33]. Po trwającym kilka lat procesie, następuje w końcu ostateczny wybór na gospodarza igrzysk.

Światowa Unia Miast Olimpijskich (ang. World Union of Olympic Cities, WUOC) to organizacja zrzeszająca miasta, które gościły igrzyska olimpijskie. Jej misją jest „ułatwianie i kwalifikowanie istniejącego dialogu między byłymi i przyszłymi miastami-gospodarzami igrzysk olimpijskich, zapewniając ciągły pozytywny wpływ igrzysk i dzieląc się wynikami tego dialogu z miastami na całym świecie" (WUOC, 2023). Obecnie związek ten skupia 45 miast członkowskich i jedno stowarzyszone. Udział w tym projekcie jest dobrowolny, dlatego też nie wszystkie miasta do niego przystąpiły (nie znajdziemy tam m.in. Oslo, Helsinek czy Berlina). Są tam natomiast miasta, które na pierwszy rzut oka nie powinny się tam znaleźć. Sytuacja staje się jednak klarowna, gdy zrozumiemy, że członkiem może zostać miasto, które organizowało nie tylko letnie lub zimowe, ale także młodzieżowe igrzyska oraz – co ciekawe – było organizatorem jednej z konkurencji odbywającej się w ramach konkretnych igrzysk. Tak jest w przypadku Richmond (Zimowe Igrzyska Olimpijskie 2010 – zawody w łyżwiarstwie szybkim na obiekcie Richmond Olympic Oval) czy Quingdao (Letnie Igrzyska Olimpijskie 2008 – zawody żeglarskie w Qingdao International Sailing Centre). Dzięki zastosowaniu tak szerokiego pojęcia miasta olimpijskiego, zwiększa się znacząco liczba ośrodków miejskich, które mogłyby należeć do tej elitarnej grupy. Nie jest to wbrew pozorom niewłaściwe podejście do tematu definicji miasta olimpijskiego. Przestrzeń miast i regionów leżących poza miastem olimpijskim (będącym centralnym miejscem igrzysk) także ulega przemianom. Na potrzeby przeprowadzenia nawet jednej

[33] W konsekwencji tego, prawo do organizacji zimowych igrzysk w 2026 roku wygrały wspólnie Mediolan i Cortina d'Amprezzo.

konkurencji sportowej trzeba stworzyć odpowiednie warunki zarówno dla sportowców, jak i kibiców.

Myśląc jednak o definicji miasta olimpijskiego, trzeba wyjść poza obszar jednego wyłącznie ośrodka, ponieważ obiekty olimpijskie także przekraczają tę granicę. Omówione zostało to zresztą przy okazji próby ustalenia obszaru miasta olimpijskiego w rozdziale 1.4. Rozszerzenie tej definicji pozwala na zaobserwowanie zmian także w pobliskich jednostkach, które tworzą jeden miejski system (choć administracyjnie mogą być oddzielone od siebie), takich jak Wielki Londyn czy Île-de-France. Turysta, będący uczestnikiem igrzysk, przemieszczając się z jednego obiektu do drugiego nie musi mieć nawet pojęcia, że właśnie zmienił dzielnicę czy miejscowość, bowiem funkcjonuje cały czas w przestrzeni jednego miasta olimpijskiego. Takim miastem może być zatem zarówno „miasto właściwe", jak i aglomeracja miejska, ale także miejscowość, w której odbywała się wyłącznie jedna konkurencja olimpijska. Warto zaznaczyć, że igrzyska odbywały się także na obszarach niebędących miastami (jak przypadek zimowych IO 1960 w amerykańskim Squaw Valley będącym obszarem niemunicypalnym, czyli takim, nad którym władzę sprawuje wyższa jednostka jak hrabstwo czy stan). Trudno zatem wskazać konkretne granice olimpijskiego miasta, ponieważ w przypadku różnych igrzysk może być ono różnie postrzegane, również przez samych organizatorów.

3.2. Utopia, heterotopia czy ksenotopia?

Miasto olimpijskie jawi się nam często jako miejsce nierzeczywiste, będące czasowym, odświętnym obszarem skupionym wokół idei współpracy, zasad fair-play, braterstwa i pokoju. Chciałbym przyjrzeć się kilku koncepcjom, o które miasto igrzysk olimpijskich zdaje się czasami ocierać. Termin utopii znany jest dzięki angielskiemu politykowi i myślicielowi – Thomasowi Morusowi (1516, wydanie polskie: 1947), który w swym eseju opisywał fikcyjną wyspę z panującym na niej idealnym systemem społeczno-politycznym. Wszelkie utopijne myśli i konstrukty były, co prawda nierealne do urzeczywistnienia, ale pozostawały w sferze marzeń wielu wybitnych myślicieli. W późniejszej historii, wielokrotnie próbowano stworzyć utopijne społeczności i miasta. W założeniu miały być one idealnymi ośrodkami, jednak dość szybko okazywały się nie nadawać do codziennego funkcjonowania (jak choćby wspólnota „Nowa Harmonia" stworzona przez Roberta Owena, która również nie wytrzymała próby czasu [Baranowska,

2008, s. 313]). Ponieważ utopia jest nierealnym konstruktem, Michel Foucault zwrócił uwagę na miejsca odrębne od realnej rzeczywistości, ale mimo to istniejące w prawdziwym świecie. Podczas wykładu, który wygłosił na konferencji *Cercle d'Etudes Architecturales* w 1967 roku, opisał kwestię „heterotopii", jako „kontrmiejsc czy innych miejsc", będących niczyimi, czasowo tylko odwiedzanymi (Foucault, 2005, s. 117-125). Wymienił także sześć zasad heterotopii: powszechność występowania; możliwość utrzymywania i zmiany zasad funkcjonowania przez społeczeństwo; zawieranie w sobie licznych, nie powiązanych ze sobą miejsc; powiązania z własnym, specyficznym czasem; specyficznymi kryteriami dostępności oraz spełniania pewnych, specyficznych funkcji w stosunku do reszty przestrzeni (Foucault, 2005, s. 117-125). Za przykłady każdej z tych zasad służyły mu m.in. internaty, cmentarze, ogrody, biblioteki, miejscowości wypoczynkowe czy pierwsze kolonie tworzone przez Anglików w Ameryce. Takie miejsca to przestrzenie pomiędzy światem nierealnym a prawdziwym. Wchodząc do nich mamy poczucie odrębności otaczającej nas rzeczywistości. Czujemy, że wiąże się z nimi zupełnie inny podział czasu. Jesteśmy wtedy niejako uczestnikami pewnej opowieści, co do której zwykle wiemy, że nie możemy w niej tkwić wiecznie, będąc ciągle żywymi. Miasto olimpijskie roztacza wokół aurę niecodzienności, przez ustrojenie ulic, budynków i placów staje się kolorowym teatrem przeżyć i emocji, które często tylko z pozoru dotyczą sportu. Ceremonie otwarcia i zamknięcia to ogromne, przytłaczające rozmachem spektakle, oglądane (bezpośrednio na miejscu i za pośrednictwem mediów) przez ludzi różnych narodowości, reprezentujących odmienne kultury. Sportowa rywalizacja pochłania naszą uwagę, zatracając zupełnie poczucie czasu. Gdy olimpijski ogień gaśnie, z miasta na powrót znikają kolorowe banery, nazwy obiektów olimpijskich przybierają przydomki związane z ich sponsorami, komunikacja miejska likwiduje specjalne trasy przejazdu, a ci z mieszkańców, którzy uciekli przed olimpijskim gwarem, powracają do swoich mieszkań. Pojęcie heterotopii[34] ukute przez Foucaulta zdaje się być intrygującym ujęciem olimpijskiego miasta wartym zgłębienia w osobnej pracy.

Zastanawiać by się można także czy te olimpijskie przestrzenie nie są rodzajem jeszcze innej przestrzeni – *ksenotopii*. Pojęcie to, stosunkowo mało znane, pojawiło się w książce *Deliryczny Nowy Jork. Retroaktywny manifest dla Manhattanu* autorstwa holenderskiego

[34] Według antropologa Dariusza Czai istnieją pewne analogie pomiędzy koncepcją *heterotopii* Foucaulta a koncepcją *nie-miejsc* (fr. *non-lieux*) francuskiego etnologa Marca Augé, zwłaszcza w kontekście wyjątkowości owych miejsc oraz ich odmienności w stosunku do otaczającej je przestrzeni (Czaja, 2013, s. 15). Augé pisał jednak przede wszystkim o sprowadzaniu się funkcji takich miejsc do przemieszczania się ludzi, a nie jako przestrzeni kulturowych.

architekta Rema Koolhaasa, który posłużył się nim w kontekście rozmyślań nad współczesnymi miastami i ich skomplikowanych relacji z otoczeniem (Koolhaas, 2013). Ksenotopie jako miejsca obce, nieznajome (od greckiego słowa *xeno*) nie są związane z żadną tradycją historyczną czy kulturową, stworzone są wobec tego całkowicie od nowa. Za przykład Koolhas podaje Nowy Jork, dążący do uzyskiwania jak największej efektywności nie posiadając przy tym żadnych tradycji kulturowych. Sformułowanie to pojawia się też w tekstach innych autorów. U pisarza i podróżnika Roberta Macfarlane'a (2012, s. 78), granice ksenotopii nie są tak oczywiste, bywają za to nieuświadomione. Przechodzimy przez nie bez specjalnej obrzędowości, a znajdujemy się już w innym świecie. Dla Irvina C. Schicka ksenotopia pozwalała wyznaczać i definiować „topografię obcości" (Gaibulina, 2021 s. 142). Joanna Sieradzka (2015, s. 210) z kolei określa tym mianem Afrykę, którą opisuje w swej książce jako „leżącą poza czasem, ale i poza kulturą". Wydaje się jednak, że miasto olimpijskie posiada stosunkowo jasno określone terytorium, a jego przestrzeń jest ściśle skorelowana z kulturą, w której się znajduje. Mimo, iż nie zyskuje ono nowych granic, nawet mniej spostrzegawczy obserwator zauważy, że inaczej wygląda przestrzeń, w której się znalazł, od tej, z której przybył.

Koncepcje stworzone zarówno przez filozofów, antropologów, socjologów, ale także osoby niezwiązane bezpośrednio ze światem nauki, pozwalają rozpatrywać także problemy związane z miastem olimpijskim z często niespodziewanej perspektywy. Powyższy, syntetyczny opis kilku z nich jest jedynie zwróceniem uwagi na bogactwo olimpijskiej tematyki, dotykającej nierzadko zagadnień z pozoru ze sobą niepowiązanych. Dynamika z jaką rozwija się ruch olimpijski stwarza możliwość nieustannego odnajdywania w nim nowych znaczeń i otwiera drogę do kolejnych badań.

3.3. Charakterystyka miast olimpijskich

Zanim dokonam charakterystyki wybranych miast olimpijskich w empirycznym rozdziale, chciałbym nakreślić obraz zmian w przestrzeni miejskiej dokonywujących się w czasie ponad 125 lat trwania idei nowożytnego olimpizmu. Oczywiście nie sposób dokonać na kilku stronach głębokiej analizy wszystkich przypadków, choćby i wyłącznie letnich igrzysk, jednak zwięzły szkic wybranych edycji będzie z pewnością pomocny. Periodyzacja, jakiej dokonałem na potrzeby tego podrozdziału opiera się na podziale

zaproponowanym przez Jerzego Chełmeckiego i Sławomira Wilka (2012, s. 196-198). Szeregują oni historię igrzysk olimpijskich na cztery okresy:

- pionierski (1896-1912),
- budowania podstaw organizacyjnych i ideowych (1920-1948),
- wyścigu sportowego i politycznego (1952-1988),
- globalizacji, mediów i wielkich pieniędzy (od 1992).

W pierwszym okresie skupię się pokrótce na wszystkich (prócz pierwszych) nowożytnych igrzyskach olimpijskich, aż do I wojny światowej. W drugim i trzecim z kolei nieco szerzej opiszę wyłącznie przypadki Los Angeles, ponieważ miasto to zorganizowało igrzyska zarówno w okresie, kiedy tworzyły się założenia ruchu olimpijskiego (IO 1932), jak i w okresie sportowego i politycznego wyścigu (IO 1984). Zestawienie takie na jednym mieście pokaże jak bardzo igrzyska zdążyły się zmienić przez nieco ponad pół wieku. Okres ostatni nie zostanie tutaj przedstawiony, ponieważ wszystkie z miast rozdziału empirycznego zorganizowały igrzyska (bądź będą je organizować) właśnie w nim.

3.3.1. Okres pionierski (1896-1912)

Po udanych pierwszych igrzyskach nowożytnych w Atenach w 1896 roku (więcej o nich w rozdziale 5.2.2.), dwie kolejne edycje były niemalże organizacyjną katastrofą. Warto jednak prześledzić powody tego stanu, by docenić wizję, która przetrwała początkowe perturbacje. W 1900 roku igrzyska odbyły się w Paryżu, będąc jednocześnie imprezą towarzyszącą Wystawie Światowej mającej wówczas długą historię i bogate tradycje organizacyjne, a ponadto prestiż, który ruch olimpijski dopiero zaczynał zdobywać. Zawody sportowe nazywano oficjalnie Międzynarodowymi Konkursami Ćwiczeń Fizycznych i Sportów (fr. Concours Internationaux d'Exercices Physiques et de Sports), nie zaś igrzyskami olimpijskimi. Trudno wskazać także zmiany, jakie dokonały się w przestrzeni miejskiej Paryża, ponieważ, były one związane bardziej z organizacją Wystawy Światowej niż zawodów sportowych. Jedynym w pełni nowym obiektem była strzelnica w Satory na południe od Wersalu. Teren pod obiekt przekazało wojsko (Mérillon, 1901, s. 203) i do dzisiaj nim zawiaduje. Na słabe przygotowanie obiektów narzekali nie tylko sportowcy, ale także organizatorzy, którzy przyznawali to w oficjalnym raporcie po zakończeniu tejże imprezy. Podobny los spotkał kolejne igrzyska olimpijskie w St. Louis w 1904 roku. Także i tym razem zawody towarzyszyły Wystawie Światowej, która celebrowała setną rocznicę

zakupu przez USA Luizjany od Francji. Od 2010 roku Komisja Sportu St. Louis pragnie zwrócić uwagę na dziedzictwo tych igrzysk poprzez projekt *St. Louis Olympic Legacy* (pol. *Dziedzictwo Olimpijskie St. Louis*) (Shinn, 2017). Znajomość historii tych igrzysk stoi wciąż na niskim poziomie, a komisja chce w pierwszej kolejności zidentyfikować miejsca, które były faktycznymi arenami w 1904 roku, a także oznaczyć je specjalnymi tablicami. Jeżeli igrzyska trzeciej olimpiady mogą mieć jakiś wpływ na tkankę miejską St. Louis, to jak się wydaje, będzie to miało miejsce ponad 120 lat po ich rzeczywistej dacie. Ponieważ jednak prace są nadal w toku, trudno określić stopień tychże zmian.

Igrzyska czwartej Olimpiady w Londynie odbywały się od końca kwietnia do końca października. Główną areną był, wybudowany specjalnie na tę okazję w niecały rok, Stadion Olimpijski mogący pomieścić 68 tys. widzów. Ten wielofunkcyjny obiekt (prócz tradycyjnej bieżni, płytę stadionu okalał tor kolarski, a w środku znajdowały się także baseny pływackie i do nurkowania) powstał jako część całego kompleksu związanego z organizowaną w podobnym czasie Wystawą Francusko-Brytyjską. Zgodnie z umową pomiędzy Brytyjskim Stowarzyszeniem Olimpijskim a Komitetem Wykonawczym Wystawy Francusko-Brytyjskiej, na tym drugim spoczywał obowiązek sfinansowania budowy stadionu (Cook, 1908, s. 26). Obszarem, na którym miał znaleźć się cały kompleks wystawy łącznie z obiektami sportowymi wyznaczono tereny orne na zachód od centrum miasta w dzielnicy Shepherd's Bush. Powstałe tam budowle wystawy obłożone zostały białym marmurem – z czego kilka lat później obszar White City (pol. Białe Miasto) wziął nazwę (McLaren, 2021). Stadion zburzono w 1985 roku pod budowę budynku BBC. Sztokholm był piątym z kolei miastem, które podjęło się organizacji igrzysk w 1912 roku. Igrzyska nie były już rozłożone na kilka miesięcy, lecz trwały 16 dni, co pozwoliło na skondensowanie działań miasta na rzecz odpowiedniego przebiegu imprezy. Ulice były ozdobione nie tylko oficjalnymi masztami z powiewającymi na nich flagami państw uczestniczących w igrzyskach, ale także licznymi, kolorowymi chorągiewkami i kwiatami (Bergvall, 1913, s. 826). Działania były zakrojone na szeroką skalę, a cały teren wokół głównego stadionu został przebudowany i dostosowany na potrzeby igrzysk. Około półtora kilometra na północ od głównej areny igrzysk, na osuszonym terenie zbudowano park miejski Olympia, który mieścił restaurację, podesty taneczne, teatrzyk marionetek i inne mniejsze atrakcje (Bergvall, 1913, s. 828). Powstały trzy nowe i cztery tymczasowe obiekty sportowe na terenie samego Sztokholmu, w tym wspomniany Stadion Olimpijski, funkcjonujący do dziś. Czas igrzysk wypełniony był licznymi wydarzeniami kulturalnymi, takimi jak koncerty,

spotkania strzeleckie, wystawy czy królewskie bankiety. Kolejne igrzyska planowano zorganizować w Berlinie, jednak pierwsza wojna światowa przekreśliła te zamierzenia.

3.3.2. Okres budowania podstaw organizacyjnych i ideowych (1920-1948)

Drugie letnie igrzyska olimpijskie odbywające się na kontynencie amerykańskim przyznano Los Angeles (IO 1932). Świat pogrążał się właśnie w kryzysie ekonomicznym po krachu giełdowym z 1929 roku, a rosnąca liczba bezrobotnych w kalifornijskim mieście domagała się pełnych talerzy zamiast sportowego święta (Moore, 2012, s. 38). Trudna sytuacja finansowa spowodowała, że na potrzeby igrzysk wykorzystano istniejące obiekty sportowe, budując niewiele nowej infrastruktury. Tuż przed kryzysem, jeszcze w latach prosperity wybudowano m.in. główny stadion olimpijski (obecnie: Los Angeles Memorial Coliseum) czy halę widowiskową Olympic Auditorium (obecnie: Glory Church of Jesus Christ)[35]. Istniejące przed igrzyskami obiekty wymagały jedynie dostosowania do rangi imprezy. Dla przykładu pojemność stadionu olimpijskiego zwiększono z nieco ponad 75 tys. do 101 tys. miejsc (OSC, 2022a). Prócz tej głównej areny igrzysk, drugim, emblematycznym miejscem na olimpijskiej mapie Los Angeles w 1932 roku była wioska olimpijska. Na ten cel wybrano najchłodniejsze miejsce w całym mieście (ponoć różnica wynosiła aż 10 stopni[36]) (Moore, 2012, s. 46; Petersen, 2017), w ten sposób sportowcom miało mniej dokuczać upalne, kalifornijskie lato. Cały obszar przeznaczony wyłącznie dla płci męskiej (sportsmenki umieszczono w Chapman Park Hotel) wyposażony był we wszelkie udogodnienia, w tym stołówki, szpital, straż pożarną etc. (Lis i Olszański, 1980, s. 168). Jednak co najistotniejsze, składał się z ponad 500 mobilnych domków (OSC, 2022b) i ze względu na fakt, iż teren został wynajęty od lokalnego właściciela i w stanie niezmienionym miał być mu oddany, nie powstały tam żadne stałe obiekty czy trwałe drogi (Morgan, 2021b). Co ciekawe, wioska olimpijska w Los Angeles wzorowana była na urbanistycznych pomysłach Le Corbusiera, a jej część parkowa na założeniach Ebenezera Howarda i jego koncepcji miasta-ogrodu (o których wspominam w rozdziale 1.2.) (Moore, 2012, s. 53).

[35] Budynek ten istnieje do dzisiaj i posiada bogatą historię. Zbudowany do celów sportowo-widowiskowych, był areną walk zapaśniczych i boksu, ale także wielu koncertów muzycznych. W 2005 roku obiekt został kupiony przez koreańsko-amerykański kościół Glory Church of Jesus Christ i służy obecnie tej niewielkiej społeczności wyznaniowej za świątynię (Kang, 2005).

[36] Źródło danych nie podaje o jaką skalę temperatury chodzi, jednak ze względu na fakt, iż tekst, do którego się odwołuję jest amerykański, domniemać należy, że chodzi o skalę Fahrenheita. W tej skali różnica 10 stopni odpowiadałaby mniej więcej różnicy 5,5 stopnia w skali Celsjusza.

Przestrzeń transportu i komunikacji również uległa modyfikacjom by ułatwić przemieszczanie się pomiędzy poszczególnymi obiektami olimpijskimi. Ze względu na duże zainteresowanie, powstały regularne linie autobusowe, regulujące ruch z pobliskich terenów do Los Angeles, w samym mieście można było korzystać także z tramwajów. Najbliższe stadionowi olimpijskiemu ulice zostały zmienione na jednokierunkowe, pojawiły się ograniczenia w parkowaniu, a ruchem kierowała policja (Petersen, 2017). Transatlantyckie linie udzielały 20% zniżki dla płynących na igrzyska ekip sportowych (Moore, 2012, s. 39), a Komitet Organizacyjny wyczarterował flotę autobusową do transportu sportowców, trenerów i VIPów (Petersen, 2017). Dodatkowo, kompleksowy system telekomunikacyjny połączył wszystkie olimpijskie obiekty (OSC, 2022a). Igrzyska wywarły tak wielki wpływ na Los Angeles, że postanowiono zmienić nazwę jednej z głównych ulic (10 ulicę) na Olympic Boulevard (OSC, 2022a). Igrzyska te ustanowiły kilka nowych założeń, które z czasem stały się szablonowymi (np. 16 dniowy kalendarz przebiegu igrzysk), co doskonale obrazuje fakt, że należą one do okresu budowania podstaw organizacyjnych i ideowych.

3.3.3. Okres wyścigu sportowego i politycznego (1952-1988)

Lata osiemdziesiąte ubiegłego wieku to w historii ruchu olimpijskiego czas kojarzony z momentem największych perturbacji politycznych i związanych z nimi bojkotów (Słoniewski, 2016). Ze względu na radziecką interwencję w Afganistanie, część państw w proteście (w tym USA, Kanada, Niemcy Zachodnie czy Norwegia) nie pojawiła się w stolicy ZSRR, a większość tzw. zachodnich krajów, których sportowcy wzięli udział w moskiewskich igrzyskach, wystąpiło pod neutralną olimpijską flagą (np. Wielka Brytania, Francja czy Australia). Związek Radziecki postanowił odegrać się na gospodarzach kolejnych igrzysk w 1984 roku i wraz z państwami, znajdującymi się w strefie jego wpływów, nie wysłał sportowców do Los Angeles[37]. Igrzyska olimpijskie w tym czasie były naznaczone wielką polityką, ogromnymi kosztami[38], atakiem terrorystycznym w Monachium w 1972 roku czy bojkotami. Nie napawało to optymizmem, co bardzo szybko znalazło przełożenie w liczbie kandydatów do organizacji tej imprezy. Teheran wycofał się z tego wyścigu i ostatecznie samotne Los Angeles zostało wybrane na kolejnego gospodarza igrzysk. To wielkie, zatłoczone miasto spotkało się z falą obaw, czy da sobie radę z tak

[37] Oficjalnie podając powód m.in. że sportowcy z tych państw nie mieliby dostatecznej ochrony.
[38] Montreal (IO 1976), który nabawił się 1,5 mld dolarów długu, spłacał go do 2006 roku (Walker, 2014).

wielkim przedsięwzięciem nie tylko pod względem finansowym, ale może nawet bardziej pod względem organizacyjnym. Przede wszystkim jednak podjęto decyzję, że miasto nie wybuduje prawie żadnych nowych obiektów (ostatecznie powstały tylko dwa: Olympic Velodrome oraz McDonald's Olympic Swim Stadium [obecnie: Uytengsu Aquatics Center]). Wykorzystanie istniejącej infrastruktury jednak niesie za sobą pewne niedogodności. Powoduje to zwykle rozproszenie na większym obszarze wielu różnych, pojedynczych obiektów. Tak też było i w tym przypadku. Obiekty olimpijskie igrzysk w Los Angeles mieściły się na terenie ponad 10 tys. km^2 (Wertheim, 2021), z czego tylko siedem w samym mieście, a 19 poza jego granicami[39]. Igrzyska nie były też już finansowane przez rząd, ale przez prywatny kapitał (Walker, 2014), co przełożyło się bezpośrednio na nastawienie całego projektu na uzyskanie jak największego zysku. By uzyskać spójny wizerunek całego olimpijskiego miasta, wypełniono je banerami, flagami, słupami, wysokimi rusztowaniami, które zawierały zaprojektowaną na te igrzyska kolorystykę. Uczyniono to jednak na tanich nośnikach (korzystano m.in. z kartonów). Projektanci brandingu chcieli uzyskać obraz kolorowego święta, używając w tym celu jasnych i mocnych barw (Morgan, 2021a), co zresztą zostało nazwane przez Deborah Sussman, amerykańską designerkę (jedną ze współtwórców brandingu Los Angeles), „świątecznym federalizmem" (ang. Festive Federalism) (Walter, 1984). Co istotne, nie miało to wyłącznie charakteru ozdobnego, ale przede wszystkim miało zbudować tożsamość igrzysk w Los Angeles, które, jak zaznaczył Paul Prezja (również twórca olimpijskiego brandingu) „[...] po raz pierwszy [...] było jednolitą całością" (Morgan, 2021a). Do dziś igrzyska z 1984 roku traktowane są jako modelowy przykład imprezy, która przyniosła miastu nie tylko finansowe korzyści, ale przede wszystkim pewnego rodzaju przywrócenie (bądź stworzenie?) spójnej tożsamości (Morgan, 2021a). Był to bez wątpienia kamień milowy w historii miasta, które – jak opisuje w swojej książce Rosecrans Baldwin (2022) – jest bardziej miastem-państwem, swoistym systemem samym w sobie, niezależnym od reszty Stanów Zjednoczonych. Po sukcesie tych igrzysk, listy miast kandydujących do organizacji następnych zaczęły się ponownie wydłużać.

[39] Raport MKOl podaje z kolei podział na obiekty położone w obrębie hrabstwa Los Angeles (był ich w sumie 17 w tym dwie wioski olimpijskie) oraz poza nim (OSC, 2022a, s. 120-125).

3.4. Panem et circenses[40]

Igrzyska olimpijskie tak samo jak miasta, są wytworem działalności człowieka na przestrzeni kilku tysięcy lat. Obydwa terminy są wieloaspektowe i wielowymiarowe, co starałem się udowodnić w poprzednich rozdziałach. Społeczeństwo nie tylko jest ich autorem, ale także ciągłym uczestnikiem. Słynne zawołanie Juwenalisa, satyrycznego poety z Rzymu, które stało się tytułem niniejszego podrozdziału ukazuje pragnienia towarzyszące ludzkości niemal od zarania. Podstawowe potrzeby fizjologiczne, materialne i namacalne dopełnione są ucztą zmysłową, emocjami i rozrywką. Jeśli wszystko, co niezbędne człowiekowi do życia zostaje mu zapewnione, może on oddać się zabawie, grze i rekreacji. Poparcie społeczne dotyczące igrzysk olimpijskich przedstawiane jest w różnych kontekstach. Organizatorzy zwykle starają się uwypuklić pozytywne podejście społeczności do organizacji igrzysk: w dokumentach kandydackich (ang. Candidature File/Bid File) sugeruje się zwykle, że lokalna społeczność jest przychylna pomysłowi (AOBC, 1996, s. 11, 16 i 23): „W tym rozdziale można [...] znaleźć dane, które dowodzą powszechnego pragnienia mieszkańców Aten i Grecji, aby to miasto było gospodarzem igrzysk w 2004 r., pragnienia, które państwo greckie i oficjalne władze oczywiście podzielają". Ma to wzmacniać i niejako legitymizować pomysł zgłoszenia kandydatury danego miasta. Oficjalne raporty publikowane po igrzyskach dowodzą z kolei, że cały proces organizacyjny przebiegał w pozytywnej, pełnej społecznego poparcia atmosferze (przykład Barcelony: COOB'92, 1992a, s. 259). Inaczej sprawę postrzegają media, które przed igrzyskami zwracają uwagę na sprzeciw różnych grup społecznych wobec organizacji igrzysk. Przykładowo, kilka miesięcy przed rozpoczęciem przeniesionych o rok igrzysk w Tokio w 2021 roku The Guardian alarmował, że według sondażu, aż 80% Japończyków była przeciwna igrzyskom (Agence France-Presse, 2021). Wydaje się, że o ile w państwach demokratycznych protesty mają charakter wewnętrzny, wychodzący albo od mieszkańców miasta (i jego poszczególnych części), albo od obywateli danego kraju, w którym igrzyska mają mieć miejsce, o tyle w przypadku państw z systemami rządów niedemokratycznych, protesty przychodzą z zewnątrz. W przypadku letnich igrzysk olimpijskich w 2008 roku w Pekinie, organizacje broniące praw człowieka wzywały do bojkotu igrzysk, do czego przychylały się niektóre państwa (Jacobs, 2008). Podobnie było przed zimowymi igrzyskami organizowanymi w tym samym mieście w 2022 roku (Maizland, 2021). O ile rzeczą

[40] Chleba i igrzysk (łac. *panem et circenses*).

oczywistą jest, że tak wielkie wydarzenia sportowe powodują różnorakie napięcia, o tyle czasami przybierają one zupełnie nieoczekiwany obrót. Przykładem tego może być miasto Salt Lake, które organizując XIX Zimowe Igrzyska Olimpijskie w 2002 roku, miało na siebie sprowadzić rzekomy koniec świata[41]. Przepowiadał to Warren Jeffs, ówczesny przywódca FLDS (Fundamentalistycznego Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich) – skrajnego odłamu mormońskiego. To właśnie przez niego miasto opuściło wielu jego współwyznawców, którzy zamykając wcześniej swoje firmy oraz sprzedając domy przenieśli się do Short Creek[42], będącego ostoją tej fundamentalistycznej wspólnoty (Dretzin i McNally, 2022). Z przypadkiem zimowych igrzysk w 2002 roku wiąże się także skandal korupcyjny, który miał wpływ na wybór gospodarza tychże (Longman, 2000).

Zmiany następujące w społeczeństwie, przeobrażenia polityczne, nieprzewidziane sytuacje gospodarcze, ale także wojny czy – jak się niedawno okazało – globalne pandemie mają wpływ nie tylko na przebieg samych igrzysk, ale także na procesy je poprzedzające, a także na dziedzictwo olimpijskie. Rodząca się rewolucja islamska w Iranie pod koniec lat 70. ubiegłego stulecia, a także chyląca się ku upadkowi dynastia Pahlawich spowodowała wycofanie się z pomysłu organizacji igrzysk przez Teheran w 1984 roku (Omorczyk, 2022, s. 74-76). Irańska stolica była jednak stosunkowo dobrze przygotowana do stawania w szranki z innymi miastami (w tym przypadku z Los Angeles) o prawo do organizacji igrzysk. Posiadała wszak ogromny kompleks sportowy Āryāmehr (obecnie nosi nazwę Āzādi Sport Complex) z głównym stadionem na 100 tys. widzów, welodromem, krytymi halami sportowymi, sztucznym jeziorem do wioślarstwa, kortami tenisowymi, polami do strzelectwa oraz całą infrastrukturą techniczną, treningową oraz hotelarską. Dochodziła do tego dobra lokalizacja względem centrum miasta, poparcie władz miejskich i Komitetu Olimpijskiego Cesarstwa Iranu. Dynamiczna sytuacja polityczno-społeczna zmusiła jednak pomysłodawców do ogłoszenia rezygnacji z ubiegania się o igrzyska w Teheranie.

[41] Późniejszy brak końca świata, który wywołał niemałe poruszenie wśród współwyznawców, Warren Jeffs tłumaczył przeprowadzeniem sprawdzianu przez Boga, mającego dać wspólnocie więcej czasu na odpowiednie przygotowanie się do kolejnej apokalipsy. Wspomniany przywódca FLDS, ścigany przez FBI, został zatrzymany w 2006 roku i skazany na dożywocie za m.in. utrzymywanie kontaktów seksualnych z nastolatką będącą jedną z jego kilkudziesięciu żon (Dretzin, McNally, 2022).

[42] Short Creek – obecnie Colorado City w stanie Arizona, do którego przeniosła się Wspólnota Przyjaciół (ang. *Council of Friends*) będąca skrajną grupą kościoła mormońskiego (oficjalnie: Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, w skrócie LDS), od którego odłączyła się w latach 30. XX wieku. Niewielkie miasteczko okazało się być doskonałą ostoją dla tej wspólnoty, ze względu na jego oddalenie od cywilizacji i możliwość kontrolowania wyznawców przez religijnego przywódcę (Modern Polygamy and Mormon Fundamentalism, 2022).

3.5. Dziedzictwo olimpijskie jako infrastrukturalna, kulturowa i społeczna scheda sportowego mega-eventu

Na zakończenie rozdziału teoretycznego chciałbym zwrócić uwagę na temat, który budzi spore emocje, zwłaszcza w dyskursie medialnym, przy okazji każdych kolejnych igrzysk olimpijskich. Niszczejące, opuszczone obiekty sportowe są kontrowersyjnym obrazem ukazującym skutki rozmaitych procesów, zachodzących zarówno w trakcie organizacji igrzysk (np. Ateny 2004), jak i mających miejsce po ich zakończeniu (np. Sarajewo 1984). Niewielką uwagę zwraca się wówczas na pozytywny wpływ jaki niosą igrzyska dla miasta i jego przestrzeni. Moje badania siłą rzeczy wkraczają w obszar dziedzictwa, ponieważ jest ono ściśle powiązane z organizacją każdej wielkiej imprezy sportowej. Nawet jeśli usunęlibyśmy wszystkie fizyczne elementy związane z przeprowadzeniem igrzysk i cofnęli poczynione zmiany przywracając status sprzed rozpoczęcia imprezy, pozostałoby nam dziedzictwo niematerialne. Mega-eventy mają wpływ na ludzi, nawet jeśli ci nie zdają sobie z tego sprawy lub nawet nie są imprezą zainteresowani. Według najprostszej definicji, jaką podaje słownik PWN, dziedzictwo to „dobra kultury, nauki i sztuki pozostawione przez poprzednie pokolenia" (PWN: dziedzictwo), jest też nim majątek, który otrzymać można w spadku. Bardzo często zamiennie używa się także słowa *spuścizna*, które ma podobne znaczenie. Międzynarodowy Komitet Olimpijski (IOC, 2013, s. 9) wymienia pięć kategorii olimpijskiego dziedzictwa: (1) sportowe, (2) społeczne, (3) środowiskowe, (4) miejskie i (5) ekonomiczne. Jak widać, obejmuje ono bardzo duży obszar, w skład którego wchodzą nie tylko sportowe obiekty, budynki techniczne czy wioski olimpijskie, ale także zmiany w przestrzeni miejskiej: nowe drogi, linie metra, tramwaje, lotniska, parki, place, ścieżki, etc. Prócz typowo materialnej spuścizny mamy jeszcze do czynienia z niematerialnym dziedzictwem igrzysk – to nie tylko nowe programy społeczne, kulturalne i sportowe, promocja aktywności fizycznej, zdrowego stylu życia, ale także popularyzacja takich wartości jak tolerancja, zasada fair play, wzajemne zrozumienie czy poczucie solidarności. Oczywiście są to tylko jedne z wielu składników poolimpijskiej spuścizny, które można by wymieniać jeszcze długo.

W pracy tej pojawiać się będą, co jakiś czas odniesienia do dziedzictwa olimpijskiego choćby z racji faktu, iż badania terenowe bazują na obszarze już zmienionym (lub właśnie zmienianym). Poznając historię przemian przestrzeni miasta, docieramy w końcu do teraźniejszości i aktualnego użytkowania obiektów i miejsc, które uległy modernizacjom lub

powstały na skutek organizacji igrzysk. Już na etapie planowania trzeba podejmować decyzje, które będą miały dalekosiężne skutki. Nie wszystko jednak można przewidzieć, a popełnione błędy skutkują nie tylko niszczejącymi budynkami, ale także niezadowoleniem lokalnej społeczności. Z tego właśnie względu, dziedzictwo olimpijskie jest widzialnym i klarownym wskaźnikiem realizacji i adaptacji planów podjętych na wstępnym etapie przygotowań do igrzysk. Warto wrócić tutaj jeszcze do aktorów społecznego wytwarzania przestrzeni, którzy – jak już wspomniałem w poprzednich podrozdziałach – są kreatorami konkretnego obszaru, miejsc i obiektów. To oni „nadają [przestrzeni] określony sens", który według Marka S. Szczepańskiego (2011, s. 282) może być utylitarny i symboliczny. Jednak sens, który był pierwotnie nadany jakiejś przestrzeni może nie być spójny z tym, jaki nadany zostaje jej wtórnie. Obiekty, którym nadany został sportowy sens na etapie planowania i budowy, a także początkowej ich działalności, z czasem zmieniać mogą swoje przeznaczenie pierwotne, między innymi ze względu na jego dysfunkcjonalność[43] (Szczepański, 2011, s. 282) czy też ze względu na wydarzenia historyczne[44]. Poddając obserwacji wybrane części przestrzeni miasta olimpijskiego możemy dostrzec, jakie mechanizmy działają i przyczyniają się do jego sprawnego funkcjonowania, a jakie zdecydowanie się nie sprawdziły. Nie da się tego dokonać jednak wyłącznie poprzez samą obserwację takiego czy innego obiektu. Prócz możliwych do dostrzeżenia skutków zmiany, trzeba sięgać także do jej początków, ustalając przy okazji, jakie środki powzięto, by owej metamorfozy dokonać.

Omawiając kwestię dziedzictwa warto wspomnieć o pojęciu tożsamości, które według mnie stanowi istotny czynnik charakteryzujący spuściznę każdej wielkiej imprezy sportowej mającej wpływ na przestrzeń miasta. Pojęcie to różnie definiują i rozumieją poszczególni badacze miejscy. Jedni skupiają się bardziej na fizycznych elementach kształtujących tożsamość miasta czy miejsca, inni z kolei kładą nacisk na jej niematerialną stronę. Aleksander Wallis (1990, s. 173) wiązał przestrzenie publiczne (nazywając je „publicznymi ośrodkami centralnymi") z jednymi z warunków, dzięki którym zaistnieć może poczucie tożsamości mieszkańców z miastem. Ewa Jurczyńska-McCluskey (2012, s. 98) wiąże tożsamość kulturową miast z pojęciem zbiorowej pamięci (wraz z jej nośnikami). Organizacja igrzysk olimpijskich może bez wątpienia zarówno pielęgnować tożsamość

[43] Marek S. Szczepański podaje tutaj doskonały przykład stadionu X-lecia w Warszawie, który z obiektu sportowego stał się przestrzenią handlu (Szczepański, 2011, s. 282).
[44] Za przykład niechaj posłuży treningowy stadion piłkarski w Sarajewie, znajdujący się tuż obok olimpijskich obiektów, a który w czasie wojny w Bośni i Hercegowinie, trwającej od 1992 do 1995 roku, zamienił się w cmentarz (Geiling, 2014).

miejsc, modyfikować ją, bądź też tworzyć nową. W pierwszym przypadku dzieje się to za sprawą podkreślania znaczenia przestrzeni miasta, która charakteryzuje się specyficzną funkcją: miejski park na zboczu wzniesienia, który staje się miejscem kolarstwa górskiego, umacnia wypoczynkowo-rekreacyjny charakter (np. tor rowerowy na zboczu góry Parnitha, IO 2004); historyczny plac na którym odbywać będą się zawody sportowe z zastosowaniem tymczasowych obiektów sportowych, dzięki którym zyska większą rozpoznawalność, a widzowie będą mogli wzbogacić się o wiedzę o nim (np. Place de la Concorde będący miejscem zmagań współczesnych sportów olimpijskich, takich jak koszykówka 3x3, breakdance czy skateboarding, IO 2024). W drugim przypadku organizacja igrzysk redefiniuje tożsamość konkretnej przestrzeni. Dobitnym przykładem może być przebudowa linii brzegowej w Barcelonie, kiedy to przestrzeń industrialna, związana z przemysłowym charakterem miasta i dawnymi mieszkańcami tych dzielnic, przekształcona została w modne deptaki i plaże z nadmorskimi restauracjami, hotelami i klubami (IO 1992). Warto zaznaczyć, że zmiany te nie wiążą się z całkowitym zatarciem śladów po dawnej tożsamości przestrzeni, ale bardzo często nawiązują do niej czy to poprzez użycie tradycyjnego nazewnictwa czy poprzez odniesienia i inspiracje architektoniczne lub pomniki i płyty pamiątkowe przypominające o historii miejsca. W trzecim przypadku praktyki przestrzenne tworzą nam nową tożsamość miejsca. Przykładem z igrzysk niech będzie budynek powstały w Atenach na potrzeby Międzynarodowego Centrum Nadawczego (International Broadcasting Centre Athens 2004), a który cztery lata po igrzyskach przekształcony został w modne i ekskluzywne centrum handlowe Golden Hall[45]. Tożsamość miasta najobficiej przejawia się w jego architektonicznych elementach. Poszczególne budynki, powstające z konkretnych materiałów i inspirowane podobnymi ideami i wzorcami projektowania z biegiem czasu splatają się z obliczem miasta, którego są częścią. Nowe elementy architektonicznej przestrzeni miejskiej są poddawane niezwykle intensywnym procesom wartościowania w momencie powstania. Nadawanie znaczeń zdaje się następować zarówno w sposób zbiorowy, jak i indywidualny. Co innego oznaczać może stadion dla lokalnej społeczności (np. duma z posiadania tak wielkiego obiektu w swoim mieście), co innego z kolei oznaczał będzie dla konkretnej jednostki (np. mało interesującą estetycznie bryłę czy obiekt zasłaniający widok z okna mieszkania).

Wymienione tu czynniki i elementy przestrzeni miejskiej oraz jej tożsamości i procesów ją kształtujących są zaledwie niewielką częścią sił, które mają wpływ także na

[45] W 2021 roku z tyłu budynku Golden Hall (od strony kompleksu OAKA) otwarte zostało Muzeum Olimpijskie Aten (Athens Olympic Museum).

szerokie pojęcie dziedzictwa. Nakreślają one jednak kształt zmian, które mają miejsce za sprawą igrzysk. Dlatego też nie można olimpijskiej spuścizny oceniać wyłącznie z perspektywy ekonomicznej (źle wydanych pieniędzy) czy wizerunkowej (chęci pokazania się światu z jak najlepszej strony). Stanowią one bowiem tylko część z całej palety błędów, które doprowadziły do tego, że dany obiekt czy miejsce jest opuszczone lub użytkowane niezgodnie z jego pierwotnymi założeniami. Warto także przyglądać się przykładom pozytywnym, które wyznaczać mogą szereg dobrych praktyk zarówno dla przyszłych organizatorów, jak i urbanistów czy architektów. Uczenie się na doświadczeniach poprzednich miast pozwala uniknąć wielu błędów i wdrożyć pomysły sprawdzone przez poprzedników. Miejsca związane z igrzyskami olimpijskimi, zwłaszcza zaś konkretne obiekty czy całe kompleksy sportowe nie tylko stanowią o olimpijskim dziedzictwie miasta, ale także zaczynają być punktami na mapie olimpijskiego turysty, który uprawia turystykę sentymentalną/nostalgiczną (Banio i Omorczyk, 2018, s. 98). Nie są to zwykle miejsca przystosowane do ruchu turystycznego, ponieważ na co dzień pełnią funkcję typowo sportową lub eventową. Niemniej jednak ze względu na indywidualne odczucia potencjalnego turysty i związane z tym wspomnienia czy też marzenia, obiekty te stają się dla niego celem podróży. Warto też wspomnieć o opuszczonych, niszczejących obiektach poolimpijskich, które stają się celem eksploracji miejskiej zwanej dziś *urbexem*, noszącej nierzadko znamiona nielegalności, wstęp bowiem na takie obiekty bywa zabroniony. Mimo to także i olimpijskie budowle stają się celem takich miejskich eksploratorów[46].

[46] W internecie znaleźć można strony, blogi i vlogi poświęcone urbexowi, które zawierają relacje z wypraw do obiektów olimpijskich. Jedną z ciekawszych jest fotorelacja z wioski olimpijskiej z 1936 r. w Berlinie (Arcanum Urbex, 2023).

4. Założenia metodologiczne badań własnych

4.1. Przedmiot i cele pracy

Sportowe wydarzenia (ang. sport events) niezależnie od tego, czy są giga, mega czy major (ang. giga-events, mega-events, major-events; Müller, 2015b, s. 636), stanowią każdorazowo wyzwanie dla ich organizatorów. Euro 2012, plasujące się w tej klasyfikacji na drugiej pozycji (jako mega-event), okazało się być dla Polski impulsem do znaczących i pozytywnych przemian (Włoch, 2016, s. 165). Dla Ukrainy, będącej współorganizatorem Euro, impreza miała mimo wszystko dużo bardziej obciążający (m.in. budżet) charakter (Włoch, 2016, s. 162). Igrzyska olimpijskie poprzez swój multidyscyplinarny wymiar gromadzą jednak liczniejszą i bardziej różnorodną widownię niż mistrzostwa świata czy kontynentu w jednej tylko dyscyplinie. Wymagają również większej liczby obiektów sportowych i towarzyszących. Skupiając się na ograniczonym obszarze centralnego ośrodka miejskiego oraz kilku mniejszych znajdujących się wokół, igrzyska zdają się być kamieniem milowym w procesie rozwoju miast.

Celem niniejszej rozprawy doktorskiej jest poznanie zachodzących zmian w przestrzeni miejskiej, które spowodowane są organizacją letnich igrzysk olimpijskich na przykładzie Barcelony, Aten (2004) i Paryża (2024). Miasta wybrane do przeprowadzenia badań terenowych reprezentują odmienne państwa, regiony i tradycje, mimo iż pozostają w ramach europejskiego kręgu kulturowego. Są to także przykłady różnych podejść organizacyjnych, a także odrębnych przedziałów czasowych. Barcelona, która zorganizowała igrzyska w 1992 roku, podawana bywa za przykład dobrego wykorzystania sportowego mega-eventu do sprawnego przekształcenia nie tylko tkanki miejskiej, ale także zmiany wizerunku (tzw. efekt barceloński). Ateny, reprezentujące państwo, będące kolebką starożytnych igrzysk olimpijskich, przedstawiane są z kolei jako przeciwieństwo katalońskiej imprezy. Proces kandydacki greckiej stolicy, a następnie okres organizacyjny przypadły na czas politycznych i finansowych zawirowań w strukturach MKOl, a także sporego apetytu władz miejskich na zdobycie praw do organizacji największej imprezy sportowej. Po 2004 roku pozostały jednak zaniedbane obiekty sportowe, a potencjał igrzysk został wykorzystany jedynie w niewielkim stopniu. Paryż, który po Londynie jako drugie miasto dostąpiło zaszczytu trzykrotnej organizacji tego multidyscyplinarnego święta sportu, stanowi w tej pracy kontrapunkt dla dwóch wcześniejszych kazusów, pokazujący toczące

się (w trakcie badań) aktualnie zmiany wewnątrz francuskiej stolicy. Analiza tych przypadków pozwoli na zestawienie trzech różnych podejść organizacyjnych, które doprowadziły do konkretnych i odmiennych jednocześnie efektów. Dokonywana na miejscu obserwacja, uzupełniona przeglądem dokumentacji, pozwala na „żywym organizmie" miejskim dostrzec zmiany, jakie zaszły (lub zachodzą) ze względu na organizację igrzysk. Istotna jest także możliwość zauważenia sieci powiązań nowych przestrzeni i obiektów z otoczeniem, lokalną społecznością oraz ruchem turystycznym. W tym celu ważny jest także opis dziedzictwa olimpijskiego, które powinno odzwierciedlać decyzje powzięte na etapie przygotowawczym (ang. pre-event [Preuss, 2007, s. 221]). W przypadku Paryża istotne jest natomiast przeanalizowanie planowanego dziedzictwa, a także korelacji pomiędzy założeniami Komitetu Organizacyjnego, a wytycznymi MKOl, takimi jak *Agenda 2020+5*.

Większość miast, niezależnie od ich wielkości i populacji, posiada zazwyczaj stosowne plany dotyczące zagospodarowania przestrzeni (zwane także „master planami" czy też „planami generalnymi"), dzięki którym wyznaczane są kierunki rozwoju miejskiego wraz z całym zestawem zaleceń, obostrzeń, zakazów i nakazów. Zmiany zachodzące w tkance miasta ze względu na igrzyska olimpijskie (m.in. nowe obiekty sportowe, przebudowa ulic, powstawanie budynków mieszkalnych etc.) powinny zatem zachodzić w ramach tychże planów miejskich. Analiza dokumentów, raportów, map i fotografii pozwala uzyskać informacje dotyczące tego, czy działania organizacyjne skorelowane były z szerszymi planami urbanistycznymi miast. Dodatkowo, dzięki przeprowadzonym badaniom, będzie można uzyskać informację o potencjalnym wykorzystaniu dziedzictwa innych imprez sportowych (w tym także igrzysk olimpijskich), odbywających się w danym mieście we wcześniejszych latach. Wiąże się to bowiem z nurtem racjonalnego gospodarowania istniejącą infrastrukturą sportową (zamiast budowania nowej), co z kolei wpisuje się w zrównoważony rozwój i wytyczne organizacji zewnętrznych wobec MKOl, takich jak ONZ (wraz z częścią jego agend).

4.2. Pytania i hipotezy badawcze

W pracy doktorskiej sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jakie zmiany w przestrzeni miejskiej Barcelony, Aten i Paryża zostały wprowadzone ze względu na organizację w nich letnich igrzysk olimpijskich?

2. W jaki sposób w planach organizacji letnich igrzysk olimpijskich poddawanych analizie miast uwzględnia się wykorzystanie infrastrukturalnego dziedzictwa sportowego i pozasportowego minionych mega imprez sportowych i kulturalnych?
3. W jakim zakresie koncepcje organizacji letnich igrzysk olimpijskich w wybranych do analizy miastach wpisywały się w wieloletnie miejskie plany urbanistyczne sprzed decyzji o organizacji igrzysk?
4. W jaki sposób decyzje podjęte przez komitet organizacyjny letnich igrzysk olimpijskich, władze miejskie i narodowe komitety olimpijskie na etapie przygotowań do igrzysk wpływają na krótko- i długotrwałe materialne dziedzictwo olimpijskie Barcelony, Aten i Paryża?
5. Jakie jest znaczenie publikowanych od 2014 roku przez MKOl rekomendacji i wytycznych dotyczące organizacji letnich igrzysk olimpijskich dla przebiegu i zmian procesów przygotowawczych do igrzysk na przykładzie badanych miast-organizatorów?

Wobec opisanego wcześniej celu pracy, a także podanych wyżej pytań badawczych, postanowiłem skonstruować sześć odpowiadających im hipotez, które w końcowym rozdziale rozprawy będą mogły zostać potwierdzone lub odrzucone. Brzmią one następująco:

H1. Wprowadzone poprzez organizację letnich igrzysk olimpijskich zmiany w przestrzeni miejskiej Barcelony, Aten i Paryża wiązały się głównie z likwidacją lub modernizacją istniejącej infrastruktury i – w mniejszym zakresie – budową lub tworzeniem nowych przestrzeni miejskich i obiektów.

Uzasadnienie: Analiza dokumentów kandydackich (ang. Bid Files/Candidature Files) Barcelony, Aten i Paryża sugerowała maksymalizację wykorzystania istniejących obiektów i budowę jedynie tych, które są przez MKOl wymagane. Polityka MKOl, od czasu wejścia w życie *Agendy 2020* (IOC, 2014), skupia się w jednym ze swych filarów na minimalizacji kosztów organizacyjnych, które przejawiają się przede wszystkim w budowie nowej infrastruktury (sportowej, transportowej, mieszkaniowej etc.).

H2. Letnie igrzyska olimpijskie wpływają na przestrzeń miast-organizatorów, szczególnie poprzez ingerencję w układ urbanistyczny (transport, budownictwo,

przestrzeń publiczna etc.), ale także w układ społeczny miasta (codzienne życie mieszkańców miasta, ich funkcjonowanie w przestrzeni miejskiej etc.).

Uzasadnienie: Zarówno dokumenty kandydackie, jak i oficjalne raporty igrzysk olimpijskich kładą nacisk na pozytywne przemiany w przestrzeni miasta. Wykorzystanie dualnego podziału przestrzeni miejskiej zaproponowanego przez Aleksandra Wallisa (1977) pokazuje, że nie są możliwe przemiany w strukturze obydwu podsystemów osobno. Są one ze sobą sprzężone, więc ingerencja w urbanistyczną tkankę miejską związana z igrzyskami olimpijskimi ma bezpośrednie przełożenie na funkcjonujące w niej społeczeństwo.

H3. Plany organizacji analizowanych letnich igrzysk olimpijskich uwzględniały wykorzystanie infrastrukturalnego dziedzictwa minionych mega imprez sportowych i kulturalnych (obiektów o funkcjach sportowych jak i pozasportowych) po organizacji tych wydarzeń.

Uzasadnienie: Dokumenty kandydackie wszystkich trzech miast (Barcelony, Aten i Paryża) wyraźnie odnosiły się do miejskich doświadczeń w organizacji wcześniejszych eventów sportowych i kulturalnych (COOB'92, 1986; AOBC, 1996; PCCOG, 2016). Uzasadniało to w ten sposób próbę wykorzystania części infrastruktury pozostałej po tych wydarzeniach, co bezpośrednio przyczyniać miało się do obniżenia kosztów igrzysk. Także raporty końcowe wskazywały na zasadność oraz korzyści płynące z wykorzystania dziedzictwa wcześniejszych eventów.

H4. Koncepcje organizacji letnich igrzysk olimpijskich wpisywały się każdorazowo w plany urbanistyczne Barcelony, Aten i Paryża, stanowiąc dla tych planów impuls przyspieszający projektowane zmiany.

Uzasadnienie: Analiza dokumentów miejskich, w tym lokalnych planów zagospodarowania przestrzennego pokazała, iż projekty te nie dopuszczają zmian w przestrzeni miasta, które nie wpisywałyby się w spisane w nich założenia. Ponieważ władze miejskie reprezentujące swoje miasto biorą czynny udział w procesie organizacyjnym, powinny sprawować pieczę nad spójnością działań z założeniami urbanistycznymi (Chalkley i Essex, 1999). Wszelkie wyjątki muszą z kolei zostać głęboko przeanalizowane i poddane ocenie przez ekspertów (architektów, urbanistów, urzędników etc.), aby mogły być wcielone w życie.

H5. Decyzje podjęte przez organizatorów (komitet organizacyjny, władze miejskie, narodowy komitet olimpijski) na etapie przygotowań do letnich igrzysk olimpijskich mają wpływ na kształtowanie się dziedzictwa olimpijskiego Barcelony, Aten i Paryża, wyrażanego m.in. poprzez wykorzystywanie powstałej infrastruktury sportowej, mieszkaniowej czy transportowej.

Uzasadnienie: Procesy decyzyjne kształtują rzeczywistość organizacji i instytucji których dotyczą. Wskazują na to głównie badania z zakresu zarządzania. W przypadku igrzysk na problem ten zwracają uwagę przede wszystkim ekonomiści, którzy skupiają się zwykle na finansowych i gospodarczych mechanizmach doprowadzających do konkretnego dziedzictwa (Koba i in., 2021). Część z autorów zwraca z kolei uwagę na powiązania pomiędzy poszczególnymi grupami interesu, takimi jak: MKOl, Komitet Organizacyjny, władze miejskie i lokalny biznes (Persson, 2002). Występujące między nimi napięcia przekładają się ostatecznie na olimpijskie dziedzictwo zarówno infrastrukturalne, jak i ekonomiczne. Idąc tym tropem procesy decyzyjne w przypadku igrzysk w Barcelonie, Atenach i Paryżu powinny mieć bezpośrednie przełożenie na kształt olimpijskiego dziedzictwa.

H6. Publikowane od 2014 roku przez MKOl rekomendacje i wytyczne skutkują zmianami projektów przygotowawczych do letnich igrzysk olimpijskich, które dostosowywane są do nowych wymogów i odpowiadają współczesnym problemom ruchu olimpijskiego, potrzebom mieszkańców miast i funkcjonowaniu tkanki miejskiej.

Uzasadnienie: Wszystkie dokumenty opublikowane po 2014 roku przez MKOl zawierają w sobie nie tylko rekomendacje, ale także stawiają wymagania przed ewentualnymi kandydaturami. Paryż należy już do tych miast, które od samego początku spełniać musiały odpowiednie warunki zapisane zarówno w *Agendzie 2020*, jak i następującej po niej *Agendzie 2020+5*. Porównując zatem przygotowania do igrzysk w 2024 roku z procesami organizacji igrzysk barcelońskich i ateńskich, powinny uwidocznić się konkretne różnice wynikające ze zmieniającej się polityki MKOl, mającego wyłączne prawo do wyboru organizatora.

4.3. Metody, techniki i narzędzia zastosowane w pracy

Odpowiedzi na sformułowane i przedstawione pytania oraz ocena hipotez badawczych uzyskane mogą być za pomocą odpowiednio dobranej metodologii i związanych z nią metod badawczych. Rozprawa doktorska ma charakter studium przypadku, w ramach którego zastosowano połączenie metod jakościowych: analizy danych zastanych (ang. *desk research*) oraz badań terenowych przez Koneckiego (2016) uznawanych za pierwszorzędną drogę prowadzenia projektów badawczych. Studium przypadku będące „[...] wszechstronnym opisem badanego zjawiska" (Grzegorczyk, 2015, s. 9), na konkretnych przykładach pozwala na poznanie przyczyn i skutków badanego fenomenu. Takie jakościowe podejście do problematyki poddawanej badaniom jest powszechnie stosowane także w naukach społecznych, w tym w socjologii (Kwiatkowska, 2010). W ramach studium przypadku stosowanych jest zwykle wiele innych metod badawczych, które wzajemnie się uzupełniają (Pizlo, 2009). Nowe informacje pojawiające się w jednej z metod wzbogacają zakres drugiej, korygując niektóre z jej założeń. Otwartość i elastyczność badań jakościowych, o której pisze Uwe Flick (2007, s. 63) jest jednym z ich kluczowych atutów. Świat społeczny jest bowiem w nieustannym ruchu, a badacz wchodząc w rolę obserwatora nieustannie dostosowywać musi się do zmieniającej się wokół niego rzeczywistości. Wybór powyższych metod badawczych wpisuje się także w holistyczne podejście do analizowanego tematu, uwzględniające zarówno perspektywę nauk o kulturze fizycznej, socjologii miasta, jak i dziedzin pokrewnych, w tym urbanistyki, ekonomii czy geografii miejskiej.

4.3.1. Analiza danych zastanych

Badania wykonywane w ramach tej metody dostarczają cennych informacji ze źródeł, które zostały uprzednio przygotowane wstępnie, bądź opracowane na potrzeby publikacji naukowych czy raportów instytucji, których dotyczą. Marian Malikowski (1989, s. 340) uważał wręcz, że taki typ badań mógłby charakteryzować właśnie socjologię miasta i różnicować ją od pozostałych subdyscyplin. Jak wskazuje Zofia Bednarowska (2015, s. 19), w „desk researchu korzysta się zarówno z analizy treści (już na etapie szukania źródeł), [...] z istniejących danych statystycznych, a także przeprowadza się przekrojowe analizy i porównania danych historycznych". Jest to więc już na wstępie zadanie zakrojone

na szeroką skalę, mogące obejmować swym zasięgiem niezliczone ilości pozycji, informacji, danych i zapisków. Co ciekawe, często korzysta się tutaj z danych typowo ilościowych, które jednak poddawane są dalszej interpretacji na potrzeby konkretnych badań. Współczesny świat daje nam już niemal nieograniczony dostęp do bibliotek, archiwów, wypożyczalni, książnic, zbiorów danych, spisów i katalogów. Do niektórych akces jest ograniczony poprzez uiszczenie odpowiedniej opłaty, bądź też przynależność do konkretnej instytucji, są jednak także i takie, do których wstęp jest wolny i bezpłatny. Biorąc te ułatwienia pod uwagę, nie można jednak zapominać o tym, iż także i tutaj czają się rozmaite trudności, niebezpieczeństwa i dylematy. Stefan Nowak (2012, s. 290) zwraca uwagę na fakt wiarygodności danych poddawanych analizie. Dlatego też w przeprowadzanych badaniach, starałem się wybierać źródła sprawdzone – zwłaszcza w przypadku tych, które dostępne są za pośrednictwem internetu. Czasami pomocne i wystarczające okazywało się sprawdzenie wydawcy (lub właściciela/redaktora witryny), w przypadku zaś stron, wobec których miałem podejrzenia, co do ich wiarygodności, starałem się potwierdzić pojawiające się w nich informacje w innym, sprawdzonym miejscu. Mimo wszystko do pewnych źródeł trzeba podchodzić z należytą ostrożnością i daleko idącym, tak zwanym „ograniczonym zaufaniem". Wśród danych, które zostały przeanalizowane na potrzeby tej pracy, brałem pod uwagę: publikacje naukowe (książki, monografie, artykuły), artykuły popularnonaukowe i prasowe, witryny internetowe, dane statystyczne (w tym wykresy, tabele, diagramy), oficjalne raporty (w tym raporty z igrzysk olimpijskich, które wydawane są każdorazowo po ich zakończeniu i stanowią formalne podsumowanie procesu kandydackiego i organizacji tego wydarzenia), mapy (w tym mapy w wersji papierowej oraz te dostępne on-line), materiały audiowizualne (w tym fotografie, filmy, programy telewizyjne, podcasty i audycje radiowe) oraz artykuły prasowe. Przy wyszukiwaniu odpowiednich treści wykorzystano zestaw słów kluczowych, głównie w języku angielskim, związanych z nazwami konkretnych edycji igrzysk (np. *Athens 2004; Games of the XXVIIIrd Olympiad*) czy działaniami związanymi z mega-eventami (np. ang. *preparations; organisation process; candidacy* etc.). Warto podkreślić, że w wielu przypadkach w analizowanej treści pojawiały się odniesienia do kolejnych, wartych uwagi tekstów, co poszerzało wiedzę o kolejne materiały. W przypadku map wykorzystano przede wszystkim program Google Earth Pro™, pozwalający na porównanie zdjęć satelitarnych terenu od czasów obecnych wstecz (w przypadku Barcelony do grudnia 1985 roku). W niektórych przypadkach korzystano także ze zdjęć lotniczych wykonanych na potrzeby m.in. oficjalnych raportów.

4.3.2. Badania terenowe

Badania terenowe zostały spopularyzowane przez szkołę chicagowską (o której więcej w rozdziale 1.3.1.), a jej przedstawiciele z Robertem E. Parkiem i Ernestem Burgessem na czele zachęcali swych studentów do „ubrudzenia sobie rąk rzeczywistymi[47] badaniami" (Prus, 1996, s. 119). Obecnie badania terenowe traktuje się po prostu jako „badania prowadzone w naturalnych warunkach społecznych, w których ludzie żyją bądź pracują" (Angrosino, 2015, s. 173). Ten sam autor stwierdza także, że publiczna przestrzeń miejska jest doskonałym obszarem badań jako swego rodzaju skondensowana wersja zróżnicowanego społeczeństwa (Angrosino, 2015, s. 119). Główną techniką wybraną w tej metodzie jest obserwacja nieuczestnicząca. Jest to szczególny rodzaj widzenia otaczającej nas rzeczywistości, który powinien dążyć do unikania jej kategoryzowania, oceniania i wartościowania. Ponieważ w sposób naturalny jako ludzie dokonujemy interpretacji świata, a także jego oceny, przyjęcie obiektywnej postawy nigdy nie należy do łatwych (Kostera, 2003, s. 102). Jako że obszar badawczy jest zazwyczaj ogólnie dostępny dla każdego (parki, ulice, ścieżki, place) lub też po uzyskaniu możliwości wstępu takim się staje (stadiony, hale, boiska, korty), nie ma potrzeby (a często także możliwości), by starać się wniknąć do określonych grup czy zespołów ludzi. Tam, gdzie jest to możliwe lub konieczne (ponieważ pojawiają się pytania o to kim jest badacz i co robi w tym miejscu?) wystarczy odpowiedź zgodna z prawdą, która definiuje jego obecność jako doktoranta/badacza. W części miejsc, zwłaszcza tych, które na co dzień zamknięte są dla zwiedzających, bądź też nie są dla nich udostępniane, moją obecność poprzedza komunikacja z zarządcą obiektu (zwykle za pośrednictwem wiadomości e-mail, rzadziej telefonicznie). Z kolei miejsca, które są zamknięte lub też niemożliwe było uzyskanie do nich dostępu, obserwowane były z zewnątrz i z odpowiedniego dystansu (np. Agios Kosmas Marina, która w czasie badań była ogrodzona i strzeżona, a prośba o wejście na jej teren została odrzucona).

W ramach badań terenowych proponowanych jest szereg rozmaitych narzędzi, dzięki którym zapisywać można zaobserwowaną przestrzeń i zjawiska w niej zachodzące. Na miejscu obserwacji dokonywałem notatek terenowych, które ze swej natury mają charakter nieco chaotyczny, otwarty i luźny (Gibbs, 2015, s. 62). Do tego celu wykorzystałem zarówno tradycyjne formy, takie jak notes, luźne kartki i długopis, jak i, w ostatnich czterech latach, dedykowane aplikacje na smartfony, takie jak Google Keep. Ponieważ używanie telefonów

[47] Lub też prawdziwymi/realnymi/autentycznymi/poważnymi (w zależności od tłumaczenia angielskiego słowa *real*)

komórkowych na co dzień jest obecnie powszechnym zjawiskiem, prowadzenie w nich zapisków nie zwraca takiej uwagi, jak zapisywanie notatek na kartce papieru. Oczywiście nie zawsze i wszędzie zapiski takie były stosowane, a tam, gdzie to tylko możliwe starałem się udokumentować obserwację za pomocą fotografii lub krótkich filmików – co może być również traktowane jako metoda wizualna, która w ostatnich dekadach staje się niezwykle popularna w socjologii i antropologii (Flick, 2012, s. 163). Po dniu spędzonym „w terenie" starałem się zawsze na bieżąco przepisywać notatki do zeszytu obserwacji (dziennika badań), którym od kilku lat jest dla mnie program Microsoft OneNote. Znajdują się w nim nie tylko podstawowe informacje dotyczące czasu i miejsca przeprowadzonych obserwacji, ale także wszystkie spostrzeżenia i niezbędne dane. Lista badań terenowych przeprowadzonych na potrzeby niniejszej pracy doktorskiej znajduje się w tabeli nr 2 na kolejnej stronie.

Tabela 2. Tabela podsumowująca przebieg badań terenowych oraz wykonanych kwerend bibliotecznych

	Miejsce badań	Data	Cel badań	Czas przeznaczony na realizację celu		Współpraca	Uwagi
				Dni	Godziny		
1	Ateny, Grecja	13-20.04. 2013	Badania terenowe przestrzeni miejskiej Aten	6	54	-	• prowadzenie notatek terenowych: wypełniono 32 karty obserwacji, • fotografowanie wybranych elementów przestrzeni.
2	Ateny, Grecja	01-02.09. 2015	Badania terenowe przestrzeni miejskiej Aten	2	9	-	• prowadzenie notatek terenowych: wypełniono 3 karty obserwacji, • fotografowanie wybranych elementów przestrzeni.
3	Olimpia, Grecja: *Międzynarodowa Akademia Olimpijska*	07-25.09. 2015	Kwerenda biblioteczna, konsultacje naukowe	10	40	Międzynarodowa Akademia Olimpijska	• przegląd ponad 120 publikacji. • udział w seminariach i wykładach naukowych, konsultacje naukowe z wykładowcami.
4	Olimpia, Grecja *Archiwum Igrzysk XXVIII Olimpiady w Atenach*	14.09. 2015	Kwerenda biblioteczna, analiza materiału audiowizualnego	1	5	Międzynarodowa Akademia Olimpijska	• analiza oficjalnych dokumentów Komitetu Organizacyjnego igrzysk w 2004 roku, • analiza 7 materiałów filmowych
5	Paryż, Francja	16-21.06. 2019	Badania terenowe, konferencja naukowa	4	37	-	• prowadzenie notatek terenowych: wypełniono 14 kart obserwacji, • dokumentacja fotograficzna przestrzeni miejskiej, • czynny udział w międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej dziedzictwu igrzysk olimpijskich
6	Barcelona, Hiszpania	01-07.09. 2019	Badania terenowe, konsultacje naukowe, kwerenda biblioteczna	6	54	Centrum Studiów Olimpijskich (CEO), Uniwersytet Autonomiczny w Barcelonie (UAB)	• prowadzenie notatek terenowych: wypełniono 22 karty obserwacji, • dokumentacja fotograficzna wybranych elementów przestrzeni miejskiej, • analiza 12 publikacji w Centrum Studiów Olimpijskich, • konsultacje naukowe z pracownikami CEO-UAB
7	Paryż, Francja	03-13.04. 2022	Badania terenowe, konsultacje naukowe, kwerenda biblioteczna	9	72	Laboratoire d'Urbanisme, Université Gustave Eiffel	• badania finansowane w ramach programu PROM, • prowadzenie notatek terenowych: wypełniono 27 kart obserwacji, • dokumentacja fotograficzna wybranych elementów przestrzeni miejskiej, • przegląd 17 publikacji, • konsultacje naukowe z pracownikami laboratorium urbanistyki
8	Paryż, Francja	05-08.09. 2024	Igrzyska paralimpijskie	3	18	-	• obserwacja zawodów sportowych podczas igrzysk paralimpijskich, • dokumentacja fotograficzna obiektów, miejsc i przestrzeni miejskiej • prowadzenie luźnych notatek terenowych.

W trakcie przygotowywania rozprawy doktorskiej brałem także udział w kilku wyjazdach naukowych, które nie były ściśle związane z prowadzeniem badań terenowych dotyczących trzech wybranych miast olimpijskich, ale łączyły się z poszerzaniem wiedzy,

gromadzeniem materiałów do pracy, współpracą z zagranicznymi ośrodkami naukowymi i konsultacjami związanymi z wykonywaną działalnością naukową.

Tabela 3. Zrealizowane wyjazdy naukowe związane z przygotowywaniem rozprawy doktorskiej

Miejsce badań	Data	Cel wyjazdu	Czas przeznaczony na realizację celu		Współpraca	Uwagi
			Dni	Godziny		
Antwerpia, Belgia	01-07.07. 2019	Konsultacje naukowe, gromadzenie materiałów do pracy doktorskiej	5	44	Uniwersytet w Antwerpii	• udział w szkole letniej podczas której prezentowane i konsultowane były założenia rozprawy doktorskiej, • zgromadzenie materiału dotyczącego stadionu olimpijskiego w Antwerpii oraz igrzysk w tym mieście w 1920 roku.
Teheran, Iran	01-29.10. 2021	Konsultacje naukowe, gromadzenie materiałów do pracy doktorskiej	3	26	Sports Sciences Research Institute of Iran (SSRI)	• gromadzenie materiałów dotyczących igrzysk azjatyckich w Teheranie w 1974 roku oraz infrastruktury sportowej miasta, a także historii sportu w Iranie, • konsultacje naukowe z pracownikami SSRI.
Genua, Włochy	02-07.09. 2023	Konsultacje naukowe	4	32	-	• prezentacja i konsultacja działań wykonanych w ramach rozprawy doktorskiej podczas szkoły letniej organizowanej przez Europejskie Towarzystwo Socjologiczne

4.4. Analiza ograniczeń badawczych

Przeprowadzanie badań wymaga od ich autora nakreślenia ewentualnych problemów mogących pojawić się na jego drodze. Ograniczenia badawcze zaburzają proces analizy i porównywania poszczególnych przypadków, a ich poznanie i zrozumienie może znacząco wspomóc badania oraz interpretację wyników. Każde z trzech miast branych pod uwagę w rozprawie doktorskiej znajduje się na jednym kontynencie i należy w zdecydowanej większości do tych samych organizacji/układów/porozumień międzynarodowych (w tym Unii Europejskiej czy Strefy Schengen). Są to ułatwienia w logistyce i planowaniu wyjazdów zagranicznych. Mimo podobieństw, każde z miast leży w odmiennych realiach społeczno-kulturowych, różniących się także w ramach jednego państwa (np. katalońska Barcelona). Odmienne warunki społeczne, polityczne czy ekonomiczne, a także czas dzielący poszczególne igrzyska olimpijskie w Barcelonie, Atenach i Paryżu sprawiają, że samo porównanie trzech edycji tego mega-eventu jest skomplikowane. Dlatego też, w rozprawie doktorskiej główną wagę przywiązuje się do porównywania podejścia

organizacyjnego, a zatem mechanizmów umożliwiających przeprowadzenie igrzysk, które doprowadzają do konkretnych zmian w przestrzeni miejskiej. Dzięki analizie kontekstu historycznego miast, w tym doświadczenia w organizacji międzynarodowych imprez, a także dzięki poznaniu warunków socjo-ekonomicznych w okresie przygotowawczym, możliwe jest uzyskanie wglądu w procesy decyzyjne zarówno na szczeblu władz miejskich (i państwowych), jak i organizatorów mega-eventów i instytucji czuwających nad ich przebiegiem (jak MKOl). Porównanie samych przykładów zmian przestrzeni miast byłoby w tym przypadku bezcelowe i nieuzasadnione. Dopiero analiza procesów organizacyjnych mających wpływ na zmiany w odniesieniu do szerszej perspektywy społecznej, kulturowej czy ekonomicznej prowadzić może do uzyskania danych, które da się ze sobą zestawić i odnaleźć wspólne lub odmienne punkty.

Moim zdaniem bogactwo zarówno dostępnych danych zastanych, a także możliwości i sposobów przeprowadzania badań stanowi o sile i potencjale powziętych założeń. Temat wpływu igrzysk olimpijskich na przestrzeń miejską, zwłaszcza w perspektywie socjologii (a socjologii polskiej tym bardziej), a także nauk o kulturze fizycznej wciąż stanowi obszar stosunkowo mało zbadany. Być może to właśnie przez fakt, iż zajmując się taką płaszczyzną nie sposób ograniczać się wyłącznie do jednej nauki czy subdyscypliny w jej ramach. Owa interdyscyplinarność i naukowy eklektyzm były zawsze i są nadal dla mnie niezwykle interesujące, cenne i wartościowe. Zdaję sobie jednak sprawę, że w wielu przypadkach moje badania mogą okazać się niewystarczające, a powzięte metody i narzędzia badawcze momentami wykazywać pewne braki, nieścisłości czy wręcz błędy. Jakkolwiek praca ta stanowić ma odpowiedź na główny problem i pytania badawcze, część jej wątków jest zaledwie nakreśleniem następnych ścieżek wiodących do szerszego zrozumienia kolejnych, rodzących się w trakcie pisania, pytań.

4.5. Uzasadnienie wyboru trzech miast do studium przypadku

Na ruch olimpijski składają się dzisiaj nie tylko igrzyska olimpijskie, zarówno letnie, jak i zimowe, ale także młodzieżowe wersje tychże wydarzeń, które pojawiły się znacznie później. Ze względu na przyjęte przeze mnie kryterium giga-eventu, według klasyfikacji wydarzeń sportowych i kulturalnych proponowanej przez Müllera (2015b, s. 636) jedynie letnie igrzyska olimpijskie spełniają to kryterium. Mimo, iż także inne wydarzenia organizowane pod olimpijską flagą równie istotnie wpływają na otoczenie, ich skala jest

mniejsza. Warto również zaznaczyć, że zwłaszcza w przypadku zimowych igrzysk, mamy do czynienia z odmiennymi warunkami przyrodniczymi, związanymi z uprawianiem sportów zimowych. To wiąże się z kolei z innymi potrzebami infrastrukturalnymi i wykorzystaniem specyficznych obiektów (np.: skocznie narciarskie, tory saneczkarskie etc.). Zgodnie z powyższym wydaje się być całkowicie uzasadnionym ograniczenie studium przypadków niniejszej rozprawy do wyłącznie letnich igrzysk olimpijskich. Jeżeli w pracy pojawiają się odniesienia także do mniejszych wydarzeń sportowych i kulturalnych, to ich charakter jest wyłącznie uzupełniający, poszerzający wiedzę na temat analizowanego zjawiska.

Podjęta w rozprawie doktorskiej tematyka wymaga przeprowadzenia badań terenowych. Ze względu na ograniczenia finansowe i logistyczne pod uwagę wzięto wyłącznie trzy europejskie miasta, które organizowały letnie igrzyska olimpijskie. Zastosowano przy tym odwróconą chronologię – od teraźniejszości wstecz, która przedstawiona została poniżej na rycinie nr 3. Dzięki temu w puli miast znalazły się: Londyn, Ateny oraz Barcelona. Ze względu na wybuch pandemii w 2020 roku, a także na ograniczony budżet, postanowiono zrezygnować z przypadku brytyjskiej stolicy, w jej miejsce wybierając Paryż przygotowujący się do tego mega-eventu w czasie pracy nad rozprawą. Dzięki temu w rozprawie mógł zostać ukazany także wpływ nowych wytycznych MKOl na procesy organizacyjne, które pojawiły się po igrzyskach w 2012 roku. Przyjęto, że paryski przypadek stanowił będzie kontrapunkt dla kazusów Aten i Barcelony, także ze względu na możliwość przyglądania się na bieżąco procesom organizacyjnym. Wybrane ostatecznie do badań miasta znacząco różniły się od siebie nie tylko pod względem historycznym i kulturowym, ale także związanym bezpośrednio z organizacją igrzysk. Podczas gdy w przygotowaniach do paryskich igrzysk brane są pod uwagę najnowsze wytyczne MKOl, w przypadku Barcelony i Aten tak kompleksowych wytycznych dla organizatorów igrzysk jeszcze nie było. Mimo tego jednak, igrzyska w Barcelonie przyczyniły się do prawidłowego wykorzystania ich potencjału przekładającego się na trwałe zmiany w przestrzeni miejskiej oraz efektywny wpływ na wizerunek miasta (co – jak wspominałem wcześniej – nazwane zostało tzw. „efektem Barcelony" [MacDonald, 2021]). Wydatki związane z organizacją igrzysk w Atenach, a także wątpliwe dziedzictwo (zwłaszcza w infrastrukturze budowlanej), przyczyniły się z kolei nie tylko do efektownych reportaży dziennikarskich, ukazujących opuszczone obiekty sportowe (m.in. Bloor, 2014), ale także do podjęcia dyskusji na temat rzekomego wpływu igrzysk na kryzys zadłużenia w Grecji, który miał swe początki w 2007 roku (m.in. The Economic Times, 2010). Każdy

z trzech przypadków stanowi zatem przykład odmiennych praktyk stosowanych przez organizatorów na etapie przygotowań do igrzysk oraz ich konsekwencji w postaci dziedzictwa olimpijskiego.

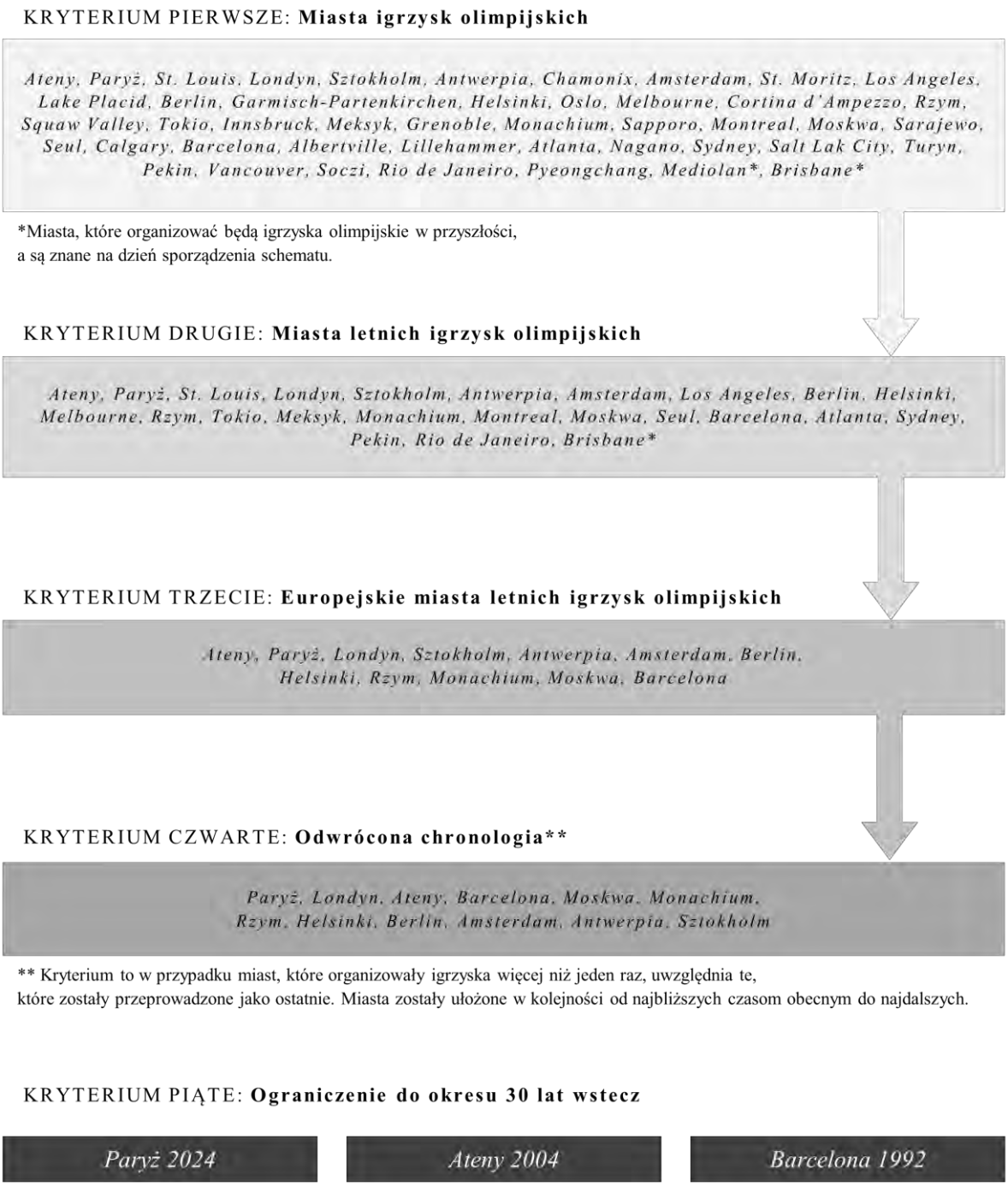

Rycina 3. Przedstawienie schematu wyboru miast do przeprowadzenia badań terenowych.

Źródło: wykonanie własne.

4.6. Stan badań nad przestrzenią miejską w kontekście igrzysk olimpijskich

Stan wiedzy naukowej związanej z tematyką szeroko pojętego olimpizmu nadal nie jest zadowalający pomimo sukcesywnego pojawiania się kolejnych publikacji. Szczególnie na polskim gruncie igrzyska olimpijskie rzadko znajdują się w centrum uwagi krajowych badaczy. Problemem tym zajmują się przeważnie filozofowie (np. Lipiec, 2014; Firek, 2016), historycy (np. Włodarczyk i Potrzuski, 2023), ekonomiści (np. Jastrząbek, 2020) czy socjolodzy (np. Mańkowski, 2018; Dziubiński, 2022). Każdy ze wspomnianych badaczy starał się podejść do tego tematu z perspektywy własnej dyscypliny naukowej, a publikacje interdyscyplinarne są nadal rzadkością. Jedną z polskich monografii o najbardziej holistycznym spojrzeniu na obiekty sportowe i wielkie sportowe imprezy jest książka *Stadiony i widowiska* Michała Lenartowicza i Jakuba Mosza (2018). Autorzy analizują tam finansowe, ekonomiczne, społeczne i w pewnym zakresie architektoniczne uwarunkowania budowy i ewolucji stadionów, sposoby ich wykorzystania, ze wskazaniem dobrych i złych światowych praktyk w tym zakresie. Sporo uwagi w tej książce poświęcone zostaje kibicom stadionowym, a także wydarzeniom sportowym organizowanym na tych obiektach.

Podejmując się analizy wpływu igrzysk na przestrzeń miejską sięgać trzeba głównie po (w przeważającej części anglojęzyczne) źródła zagraniczne. Zdecydowanie częściej autorzy wychodzą tam poza swoją macierzystą dyscyplinę naukową i śmielej korzystają z dorobku innych badaczy, zarówno z bliskich, jak i zupełnie niespokrewnionych dziedzin. Oddziaływanie mega-eventu spod znaku pięciu splecionych ze sobą kół na miejską tkankę w znaczeniu jak najszerszym rozpatrywane jest bodajże najczęściej z perspektywy ekonomicznej. Analizie poddawana jest zarówno finansowa strona igrzysk (m.in. Woertz, 2016; Taks i in., 2013), jak i wpływy lokalnego biznesu (np. Chalip i Leyns, 2002). Wiele cennych informacji przynosi także pokaźne dzieło napisane pod redakcją Wolfganga Maenniga i Andrew Zimbalisty (2012), w którym autorzy poszczególnych rozdziałów przyglądają się zarówno procesom kandydackim, a także tworzeniu i przeprowadzaniu sportowych imprez. Monografia nie ogranicza się przy tym wyłącznie do igrzysk olimpijskich, ale omawia także takie wydarzenia, jak mistrzostwa świata w piłce nożnej, Tour de France, Igrzyska Wspólnoty Narodów czy turnieje z serii Golf Majors. Warto także wspomnieć o Holgerze Preussie, który sporą część swojej pracy badawczej poświęca właśnie ekonomicznemu i socjoekonomicznemu wpływowi, jak i dziedzictwu igrzysk olimpijskich (m.in. Preuss, 2007; Preuss, 2009). Równolegle ze wspomnianą ekonomią świat nauki przygląda się turystyce i jej rozwojowi w kontekście igrzysk olimpijskich (np.

Deery i in., 2012; Malchrowicz-Mośko, 2015). Wpływowi na środowisko (zwłaszcza w przypadku zimowych igrzysk), zarządzaniu w ruchu olimpijskim oraz dziedzictwu przygląda się od wielu lat Jean-Loup Chappelet (np. 2008; 2012 oraz 2016). W naukach społecznych igrzyska stają się istotną zmienną w odniesieniu do lokalnej społeczności, która musi sobie poradzić z szerokimi zmianami przestrzeni, w której funkcjonuje (np. Chalip, 2006). Niezwykle trudno jednak znaleźć socjologów, którzy podjęliby się tematyki igrzysk olimpijskich w kontekście przemian struktury przestrzennej miasta. Jednym z nielicznych jest Henry H. Hiller, kanadyjski socjolog miasta. W takich pozycjach jak *Host Cities and the Olympics: an Interactionist Approach* (Hiller, 2012) czy swoich artykułach naukowych (np. *Public Opinion in Olympic Cities: From Bidding to Retrospection* [Hiller i Wanner, 2016]) dotyka on tematyki zbliżonej do rozprawy doktorskiej, której dotyczy niniejsza koncepcja. W pierwszej z jego wymienionych prac analizując przykład ZIO Vancouver 2010 przygląda się zachodzącym w mieście procesom z perspektywy interakcjonizmu symbolicznego. Skupia się on jednak przede wszystkim na polu kanadyjskich igrzysk olimpijskich z naciskiem na ich zimową edycję.

Sporo uwagi w publikacjach zwraca się także na dziedzictwo olimpijskie. Dzięki takim tekstom można zrozumieć fenomen śladów pozostających po igrzyskach, a także wykorzystaniu infrastruktury poolimpijskiej. Autorzy badań nie ograniczają się wyłącznie do materialnego dziedzictwa, analizując na przykład problem tzw. białych słoni (Alm i in., 2014), ale równie chętnie dotykają kwestii kulturowych, w tym obszaru nauk o kulturze fizycznej (badając wpływ igrzysk na udział mieszkańców miast w sporcie [Chalip i in., 2016]. Publikacje te, mimo iż związane są zwykle z jednym tylko wycinkiem problematyki wpływu igrzysk na miasto, stają się cennymi źródłami badawczych doświadczeń, a także wypracowanej i sprawdzonej metodologii (np. Kassens-Noor i in., 2015[48]). Konkretnym zmianom w przestrzeni miejskiej, zachodzącym dzięki organizacji igrzysk olimpijskich przygląda się coraz więcej badaczy. Patrice Ballester (2018) analizowała przede wszystkim rynek nieruchomości w obliczu barcelońskich igrzysk. Wykorzystaniu obiektów olimpijskich po igrzyskach, w tym także roli i funkcji wioski olimpijskiej po zakończeniu wydarzenia (ale także ogólnym kwestiom urbanistycznym), przyglądało się już wielu autorów (m.in. Essex i Chalkley, 1998; Muñoz, 2006; Zamani i in., 2011; Kasimati, 2015; Poynter i in., 2018; Della Sala, 2023). Szerzej o transporcie publicznym na przykładzie igrzysk od 2000 do 2016 roku pisali Kennedy Magee i W. James Weese (2023),

[48]Autorzy tej publikacji proponują wypracowane przez siebie ramy katalogowania wyników związanych z planowaniem wielokrotnego wydarzenia.

a ekonomiczny wpływ igrzysk na Barcelonę analizował między innymi Ferran Brunet (2005). Przypadek Atlanty w kontekście społeczeństwa obywatelskiego został opisany przez Mary Ann Glynn (2008).

Po dokonanym przeglądzie literatury w ramach badanego tematu wciąż widoczny jest deficyt prac, omawiających różne podejścia organizacyjne, osadzonych w kontekście miejskim (w tym społecznym). O ile zjawisko bywa podejmowane przez środowisko socjologów sportu oraz przedstawicieli nauk o kulturze fizycznej, o tyle niezwykle rzadko problem ten zajmuje socjologów miasta, których perspektywa badawcza oraz wypracowane koncepcje teoretyczne mogą wzbogacić badania o zupełnie nową perspektywę. Dostępne źródła mają zwykle charakter teoretycznych rozważań bazujących na analizie danych zastanych. Przeważają wśród nich teksty opierające się na metodach ilościowych z zastosowaniem analiz statystycznych. Badania jakościowe, a wśród nich zwłaszcza badania terenowe, są stosowane zdecydowanie rzadziej. Sporą uwagę poświęca się na ekonomię i gospodarkę, a także na zachodzące zmiany w architekturze miasta. Zainteresowaniem cieszy się także dziedzictwo olimpijskie, zarówno materialne, jak i niematerialne. Spośród trzech miast wybranych do badań w rozprawie doktorskiej, najszerzej opisany jest przypadek Barcelony. Na bieżąco powstają także prace dotyczące przygotowań igrzysk paryskich. Stosunkowo rzadko Ateny są przedmiotem naukowych dociekań w kontekście wpływu na przestrzeń miejską. Pokazuje to, że dalsze pogłębianie wiedzy na ten temat jest nadal potrzebne, a porównanie tych trzech przypadków ze sobą stanowi pewnego rodzaju novum.

4.7. Struktura studium przypadku

Kolejna część pracy doktorskiej podzielona została na trzy podrozdziały, poddające analizie wybrane miasta olimpijskie: Barcelonę, Ateny i Paryż. We wszystkich z analizowanych miast przeprowadzone były przeze mnie badania terenowe. Pozwoliły one nie tylko uzupełnić wiedzę i informacje uzyskane dzięki analizie danych zastanych, ale także wzbogacić zebrane materiały o fotografie, spostrzeżenia i fakty zdobyte na miejscu. Podczas badań miałem możliwość zobaczyć dokonane, a w przypadku Paryża – dokonujące się zmiany oraz (w niektórych przypadkach) porozmawiać z osobami, które w tych przemianach uczestniczą. Prowadzenie badań terenowych zawsze wiąże się z wieloma niespodziewanymi zdarzeniami, które weryfikują wstępne założenia i modyfikują ustalony plan dnia. Jednak to

właśnie elastyczność, jaka charakteryzuje ten typ eksploracji zdaje się być czynnikiem dostosowującym ją do wszelkich niedających się przewidzieć zdarzeń. Każdy z podrozdziałów składa się z podobnych części, które szeregują informacje na temat poszczególnych miast i sprawiają, że praca staje się czytelniejsza. Wszystkie one można dodatkowo uszeregować pod względem chronologicznym, stosując podział zaproponowany przez Preussa (2007, s. 221) na trzy okresy (w nawiasach podana jest oryginalna pisownia przytaczanego źródła):

a) przedolimpijski (ang. *pre-event*): związany jest z czasem poprzedzającym wybór miasta na gospodarza igrzysk i trwający do momentu rozpoczęcia igrzysk,
b) olimpijski (ang. *event*): rozpoczynający się w momencie ceremonii otwarcia igrzysk, a trwający do ich zakończenia,
c) poolimpijski (ang. *post-event*): za którego datę początkową można uznać zakończenie igrzysk i który trwa do dziś,

Poniżej zamieszczam krótki opis i charakterystykę części składowych studiów przypadku.

Okres przedolimpijski

Rys historyczny miasta

W tej części pokrótce pokazuję historię danego miasta od pierwszych wzmianek do czasów przed uzyskaniem prawa do organizacji igrzysk. Uwzględniam przy tym przede wszystkim te elementy, które związane są z tworzeniem się struktur przestrzennych osad, które ewoluowały w późniejsze miasta. Istotne jest też powiązanie go z kulturą społeczeństwa i uwzględnienie szerszego kontekstu w skali regionu czy kraju wraz ze wzajemnymi relacjami. Pozwala to na uzyskanie podstawowych informacji o mieście, które są bazą wyjściową do dalszych analiz.

Organizacja imprez międzynarodowych

Ta część ma za zadanie uwypuklenie doświadczeń wybranych miast w organizacji międzynarodowych imprez zarówno sportowych, jak i kulturalnych. Z ich dziedzictwa bowiem bardzo często korzystają organizatorzy igrzysk olimpijskich, używając powstałych niegdyś obiektów sportowych czy miejskich przestrzeni publicznych.

Proces kandydacki do igrzysk

Tutaj celem jest prześledzenie momentów, w których miasto starało się o organizację igrzysk olimpijskich (także tych przegranych), a także pokazanie co działo się lub zmieniało w mieście w trakcie jego kandydatury.

Obszar miasta olimpijskiego

Dzięki wyznaczeniu konkretnego obszaru miasta olimpijskiego, łatwiej jest wyodrębnić teren zmian, które poddawane mogą być dalszej analizie. Wyklucza to także te z obiektów, które znalazły się w innych częściach kraju, a zatem zawęża obszar badawczy zgodnie z założeniami zawartymi w rozdziale 1.4. W tej części także dokonuję krótkiej charakterystyki podziału administracyjnego państwa, w którym leży dane miasto, by lepiej zrozumieć funkcjonowanie gmin w ramach regionów i całego kraju.

Miasto w okresie organizacyjnym

Jest to najobszerniejsza część każdego z podrozdziałów, w której opisowi i analizie poddawane są miejsca, budowle i większe obszary miasta. Prześledzenie zmian, jakie nastąpiły ma za zadanie ukazanie wpływu igrzysk na przestrzeń miejską na konkretnych przykładach. Część ta podzielona jest dodatkowo na:

a) przestrzeń sportu, w której opisywana jest infrastruktura sportowa wraz z opisem i analizą funkcji,
b) pozostała przestrzeń miejska, związana z obiektami i miejscami, które pełniły pozasportowe funkcje bądź też nie pełniły żadnych związanych z igrzyskami, ale dzięki nim były poddawane istotnym zmianom,
c) transport i komunikacja, gdzie analizowana jest sieć drogowa, transport publiczny, a także działania związane z komunikacją teleinformatyczną.

Okres olimpijski

Przebieg igrzysk

Ta krótka część zawiera podstawowe informacje o przebiegu igrzysk, a także skupia się na pokazaniu intensywnych, choć krótkotrwałych i tymczasowych zmian w przestrzeni miasta, podobnych do zwyczaju dekorowania ulic z okazji rozmaitych świąt państwowych czy religijnych.

Okres poolimpijski

Dziedzictwo olimpijskie

W przypadku Barcelony i Aten będzie ona stanowić podsumowanie poczynionych w mieście zmian, z uwzględnieniem perspektywy czasu, jaki minął od igrzysk do momentu przeprowadzania badań. Z kolei w przypadku Paryża będzie to część związana z przewidywaniami dziedzictwa igrzysk w stolicy Francji podejmowanymi przede wszystkim przez Komitet Organizacyjny. Rozdział związany z Paryżem, zawiera także inne części, charakteryzujące toczące się właśnie procesy i zmiany w mieście, wymagające szerszego opisu.

5. Wyniki badań - studia przypadku wybranych miast organizatorów igrzysk olimpijskich

Każdy podrozdział części wynikowej zawiera rozwinięcie zagadnień wymienionych w poprzednim podrozdziale, składających się na okres przedolimpijski, olimpijski i poolimpijski, w odniesieniu do każdego z wybranych miast: Barcelony, Aten oraz Paryża. Pod koniec każdego podrozdziału umieszczona została dokumentacja wizualna. Ponieważ uważam, że w badaniach nad przestrzenią miejską obrazy są równie ważne jak opis podejmowanego problemu, starałem się przedstawić zarówno historyczne, jak i współczesne (w większości wykonane przeze mnie) fotografie przedstawiające opisywane w tekście problemy związane m.in. z zachodzącymi zmianami w przestrzeni miejskiej, nowymi obiektami sportowymi czy dziedzictwem olimpijskim. Staram się podawać oryginalne nazwy miejsc i obiektów, a także współczesne odpowiedniki tych nazw, by łatwiej można było odnaleźć je na współczesnych mapach. Zebrane informacje i dane, na które powołuję się w tej części pracy, zaprezentowane są w sposób bardziej skrótowy i zwarty w tabelach umieszczonych w aneksie tej pracy.

5.1. Igrzyska XXV Olimpiady Barcelona 1992

5.1.1. Rys historyczny miasta

Wpływu igrzysk olimpijskich na Barcelonę nie można rozpatrywać w oderwaniu od jej historycznego kontekstu, związanego z bujnym rozwojem struktury miejskiej począwszy od czasów antycznych po schyłek ery dyktatury Franco. Nie zagłębiając się jednak w szczegóły historyczne, warto odnotować cztery etapy, na które dzieli się rozwój miejski Barcelony (COOB'92, 1992a, s. 69). Pierwszym był okres rzymskiego osadnictwa, kiedy to populacja miasta osiągała maksymalnie 5 tys. ludzi i była skupiona wokół dzisiejszej Plaça de Sant Jaume. Okres drugi to czasy średniowiecznego charakteru miasta, który przetrwał aż do połowy XIX wieku, gdy rozebrano dawne mury miejskie. Liczba mieszkańców urosła od początkowych 40 tys. do 125 tys. w XVIII wieku. Dzisiaj doskonale widać – zwłaszcza na mapach – jak bardzo różni się, stosunkowo chaotyczna zabudowa Ciutat Vella, czyli

Starego Miasta, w której znajdują się najstarsze zabytki, od otaczających ją budynków Eixample, powstałych w wyniku trzeciego etapu rozwoju miejskiego.

Cały region Katalonii ostatecznie w XIX w. stał się przemysłowym sercem Hiszpanii. Powstające fabryki skupiały się na wolnych przestrzeniach wokół Barcelony, degradując przy tym wybrzeże i wżerając się w głąb lądu. Rozwój przemysłu pociągnął za sobą napływ imigrantów, którzy przybywali tam z terenu całego państwa w poszukiwaniu lepszego życia. Miasto bardzo długo nie potrafiło poradzić sobie z rosnącą liczbą mieszkańców. Tylko w latach 1920-1930 ludność Barcelony zwiększyła się o 40% (Hughes, 2017, s. 10). Ponad pół wieku wcześniej rozpisano konkurs na rozbudowę miasta, którą wykonano w latach 1860-1930 według projektu Ildefonsa Cerdy z 1855 roku. Zgodnie z jego pomysłem powstały bloki mieszkalne o wyglądzie kwadratów ze ściętymi rogami. Dzięki temu rozwiązaniu przestrzenie między budynkami (zarówno na skwerach, jak i dziedzińcach) wypełnić mogły się roślinnością. Nowe zabudowania wchłaniały pobliskie wioski, aż ostatecznie miasto podzieliło się na dziesięć dzielnic. Innowacyjny projekt Cerdy w swym założeniu brał pod uwagę nie tylko komfort życia mieszkańców, ale także ich zdrowie psychiczne i życie we wspólnocie miejskiej. Więcej zieleni i przestrzeni pomiędzy budynkami, dobrze doświetlone i przewietrzone mieszkania miały wpływać pozytywnie na ludzi.

Czwarty etap w miejskim rozwoju Barcelony to już okres dyktatury Franco i zaniku urbanistycznych założeń, które trzymały tkankę miejską w ryzach. Miasto ponownie zaczęło przyjmować rzesze imigrantów z południa i centrum Hiszpanii, co powodowało niedobór otwartych przestrzeni i obiektów publicznych (COOB'92, 1992a, s. 71). Spójne budynki Eixample zaczęto modernizować, podnosząc ich wysokość (a ta według planu Cerdy była określona w stosunku do szerokości ulicy) oraz zabudowując wewnętrzne dziedzińce magazynami i kolejnymi dobudówkami (Hughes, 2017, s. 233). Budowane naprędce osiedla dla robotników były słabej jakości, szybko się przeludniały, a ludzie musieli żyć w ciasnych, zagrzybionych mieszkaniach, sprzyjających rozprzestrzenianiu się rozlicznych chorób. Okres rządów Francisco Franco przyczynił się nie tylko do uśpienia katalońskiej tożsamości, ale także do urbanistycznego chaosu w Barcelonie. Miasto, kierowane przez naznaczonego przez dyktatora burmistrza Porciolesa „nie miało spójnej polityki konserwacji i restauracji zabytków" (Hughes, 2017, s. 12), a obiekty – zwłaszcza te modernistyczne – były albo remontowane w sposób niezgodny z pierwotnymi założeniami, albo burzone i zastępowane obiektami o wątpliwych walorach estetycznych. Nic więc dziwnego, że sami Katalończycy określali ówczesną Barcelonę „color de gos com fuig" *(*pol. barwą uciekającego psa), która

miała oznaczać szarość, chaotyczność i nijakość miasta (Hughes, 2017, s. 13). Aleksander Wallis (1967, s. 46) w swej *Socjologii wielkiego miasta* przytacza opis pokazujący strefowanie, jakiemu poddana była Barcelona. Każda z dzielnic była inną przestrzenią: bogatszą/biedniejszą, arystokratyczną/robotniczą, historyczną/nowoczesną. Z takiego podziału na strefy w latach tuż po upadku reżimu Franco chciały zrezygnować władze miasta, architekci i urbaniści (Hughes, 2017, s. 30).

Sytuacja zaczęła zmieniać się po śmierci dyktatora, kiedy nastąpiła demokratyzacja państwa i rozkwit katalońskiej tożsamości. Władze miejskie postanowiły przywrócić do życia uśpione i zniszczone obszary, ale co najważniejsze, opracowano szczegółowy plan urbanistyczny dla Barcelony, który ponownie przywracał nadzór i dbałość o przestrzeń miasta. W 1980 roku przyjęto program budowy przestrzeni publicznych, w ramach którego nabywano stare, przemysłowe oraz magazynowe części miasta i zmieniano je w miejsca sportu i rekreacji. Udostępniano także dla zwiedzających szereg historycznych budowli. Zmiany te dotknęły przede wszystkim stare miasto i przedmieścia, na które fala imigracji wpłynęła w sposób największy (COOB'92, 1992a, s. 75). Proces ten pozwolił na oddanie Barcelonie i jego mieszkańcom kilku dużych i bardzo potrzebnych parków miejskich, mających rozmaity charakter. Jednym z takich jest Parc de l'Espanya Industrial[49] projektu Luisa Peñy Ganchegui i Francesca Riusa. Ten dawny kompleks przemysłowy związany z fabryką włókienniczą stał się modnym parkiem z sadzawkami, lasem, przestrzeniami rekreacyjnymi (w tym boiskiem do koszykówki) oraz sztuką (głównie rzeźbami). Wybudowano tam także jeden z obiektów olimpijskich – Espanya Industrial. Drugim przykładem niech będzie dawna rzeźnia miejska, która obecnie nazywana jest Parc de Joan Miró. Park ten ma nieco inny charakter niż poprzednie miejsce – jest bardziej kameralny, przestrzeń wypełnia piasek i drzewa podobnej wysokości oraz rzeźby. Znajduje się tam też zadaszone boisko betonowe oraz plac zabaw. Trzeci przykład to Parc de la Creueta de Coll, który był dawnym kamieniołomem, a obecnie – przy zachowaniu jego charakterystycznych elementów związanych z przemysłową historią – stanowi urokliwe i zaciszne miejsce pełne drzew, wijących się ścieżek z ławkami, rzeźb oraz basenem. Wszystkie te parki łączą w sobie nie tylko charakter miejsc publicznych, ale przede wszystkim pozwalają odetchnąć od miejskiego zgiełku i letniego skwaru w cieniu drzew czy w otoczeniu basenów i sadzawek. Takiego, logicznego skądinąd zabiegu, zabrakło chociażby w projektowaniu wielkich terenów publicznych w Atenach (więcej w rozdziale 5.2.). Dodatkowo, jak zresztą

[49] Dane historyczne dotyczące wszystkich trzech parków pochodzą z oficjalnej strony Barcelony: barcelona.cat

w całej Barcelonie, ludziom towarzyszy ciekawa architektura i sztuka w postaci budowli czy rzeźb zmuszających do rozmyślań nad interpretacją dzieła. W trakcie moich badań miejskich, każdy z wymienionych parków był wypełniony zarówno mieszkańcami, jak i turystami. W zależności od pory dnia, zmieniał się profil ich użytkowników, począwszy od osób starszych i rodziców z małymi dziećmi o poranku, poprzez dzieci i młodzież (korzystającą głównie ze sportowych obiektów) po lekcjach, aż po dorosłych, odpoczywających po pracy. Warto także wspomnieć, że wszystkie te parki były częścią szerszego planu, w który wpisane zostały także igrzyska olimpijskie, o czym będzie jeszcze mowa.

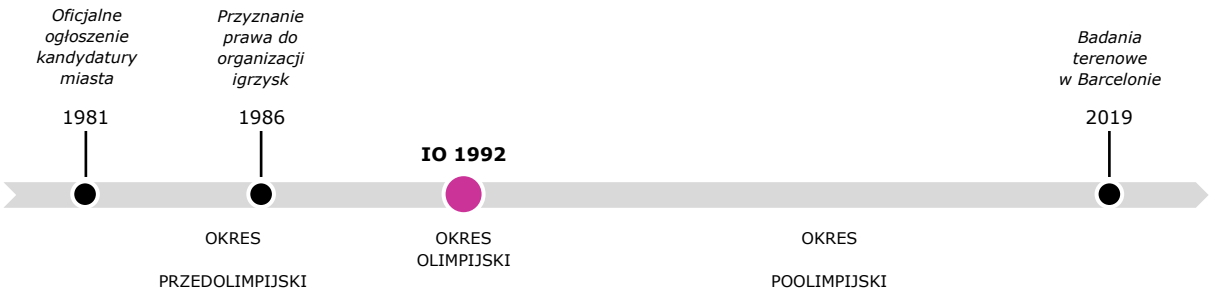

Rycina 4. Linia czasu związana z igrzyskami olimpijskimi w Barcelonie.
Źródło: wykonanie własne.

5.1.2. Organizacja imprez międzynarodowych w Barcelonie

Niniejszy podrozdział dotyczy pytania badawczego nr 2, związanego z wykorzystaniem dziedzictwa sportowego i kulturalnego mega eventów, które organizowane były w mieście przed igrzyskami olimpijskimi. Informacje zawarte poniżej poszerzają wiedzę na temat doświadczenia organizacyjnego Barcelony. Są one także potwierdzane dodatkowo w podrozdziale 5.1.5 na konkretnych przykładach obiektów i miejsc, powstałych przed igrzyskami w 1992 roku, z okazji różnorodnych wydarzeń sportowych i kulturalnych.

Władze Barcelony od początku organizowania międzynarodowych imprez, starały się wykorzystać je do szerszych zmian w przestrzeni miejskiej. Pierwszą Wystawę Światową zorganizowano tam już w 1888 roku i stała się okazją do przekształcenia ogromnej cytadeli

wojskowej, kojarzonej przez mieszkańców z władzą centralną w Madrycie[50], w największy w mieście zielony Parc de la Ciutadella (COOB'92, 1992a, s. 57). Warto przypomnieć, że w tym czasie trwała już budowa dzielnicy Eixample według projektu Ildefonsa Cerdy. Po raz pierwszy władze Barcelony chciały gościć igrzyska w 1924 roku. Pomimo, iż miastu nie przyznano ostatecznie prawa organizacji (wygrał wówczas Paryż), w 1923 roku ukończono Stadion La Foixarda, który dzisiaj znajduje się tuż przy granicy Parku Olimpijskiego i pełni funkcję stadionu do rugby. W 1929 roku w mieście ponownie zorganizowano Wystawę Światową, za sprawą, której poczyniono jeszcze większe zmiany w przestrzeni miasta, niż podczas poprzedniej edycji tej imprezy. Całość wydarzenia zlokalizowana była na zboczu wzgórza Montjuïc, które rozpoczynało się okrągłym Plaça d'Espanya, a kończyło Stadionem de Montjuïc (obecnie Olimpijskim). Współcześnie teren ten doskonale znany jest turystom ze względu na swój monumentalny charakter i oryginalne budowle, w tym dwie wieże Torres Venecianes, fontanny Font Màgica de Montjuïc czy neobarokowy pałac Montjuïc National Palace. Warto dodać, że za sprawą Wystawy Światowej, w mieście oddano pierwsze linie metra i zrekonstruowano część struktury starego miasta (COOB'92, 1992a, s. 59). Część z projektów, a zwłaszcza budowa stadionu i pływalni łączyła się z kolejną kandydaturą Barcelony do organizacji igrzysk w 1936 roku. Ostatecznie zaszczyt ten przypadł Berlinowi, a w związku z przejęciem władzy przez Hitlera i jego nazistowską partię, w stolicy Katalonii postanowiono zorganizować odrębne igrzyska – Olimpiadę Ludową w 1936 roku. Włodarze miasta oczekiwali wówczas około 20 tys. widzów, jednak wybuch hiszpańskiej wojny domowej dwa dni przed rozpoczęciem imprezy zniweczył wszelkie plany, a część sportowców (tych, którzy nie skorzystali z ewakuacji) została, by walczyć przeciwko frankistom. Trwająca wojna anulowała także plany kandydatury na 1940 rok (co zresztą i tak przekreśliłaby II wojna światowa).

W 1955 roku, już podczas rządów Franco, Barcelona była organizatorem drugich igrzysk śródziemnomorskich – imprezy skupiającej sportowców z państw, które leżą nad Morzem Śródziemnym, a w 1965 roku złożono dokumenty związane z kandydaturą miasta do organizacji igrzysk w 1972 roku. Ostatecznie jednak – ku zaskoczeniu Katalończyków – nastąpiła zmiana i kandydatem został Madryt, Barcelonie zaś zaproponowano jedynie przeprowadzenie zawodów żeglarskich (COOB'92, 1992a, s. 216). Ostatecznie igrzyska

[50] Cytadelę zbudowano po wojnie o sukcesję hiszpańską, kiedy wojska Filipa V po oblężeniu miasta w 1714 roku pokonały Katalończyków wspierających Karola Habsburga. Madryt zbudował dwa lata później cytadelę w kształcie gwiazdy, która kontrolować miała sytuację w tym niepokornym regionie (Gyurkovich, 2016, s. 117).

w 1972 roku zorganizowano w Monachium. Warto dodać, iż już w czasach demokracji, dwa stadiony barcelońskie: Camp Nou i nieistniejący już Stadion Sarria gościły jedne z meczów w ramach Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w 1982 roku. Zmiany w przestrzeni miejskiej przeprowadzane dzięki takim wydarzeniom, jak wystawy światowe czy igrzyska olimpijskie zdają się być nie tylko istotnym elementem przemian w urbanistycznej strukturze Barcelony, ale także ważnym momentem redefiniowania własnej tożsamości. Nieustanne napięcia na linii Barcelona-Madryt uwidaczniały się także i w kwestiach organizacji ważnych imprez o znaczeniu międzynarodowym. Ostatecznie jednak barcelończycy organizowali bardzo udane wydarzenia, które zmieniały przestrzeń wokół i wpisywały się w nowy krajobraz miasta.

5.1.3. Proces kandydacki do igrzysk w 1992 roku

Okres, w którym pojawiły się pierwsze pomysły na zorganizowanie igrzysk w 1992 roku trwał od 1980 roku, kiedy prezydent Barcelony wyraził taką chęć w pierwszej wzmiance prasowej z 17 lipca. Oficjalnie, ogłoszenie takiej woli zostało wypowiedziane pół roku później, w styczniu 1981 roku. Dalsze etapy prowadziły poprzez instytucje i władze (na szczeblu regionalnym i państwowym, w tym także monarchii), które kolejno wyrażały aprobatę dla pomysłu i składały odpowiednie podpisy. List ze zgłoszeniem kandydatury Barcelony do Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego wpłynął 13 maja 1985 roku, a wygraną tego katalońskiego miasta ogłoszono 17 października 1986 roku. Pokonując pięć innych kandydatur, w tym Paryż i Belgrad, miasto otrzymało przywilej zorganizowania igrzysk XXV Olimpiady. Władze miasta podeszły do tego projektu w sposób niezwykle odważny, ale jak się okazuje miało to swoje nadrzędne cele. Zanim prawo do organizacji igrzysk zostało przyznane, zaczęto czynić już spore przedsięwzięcia. Przeobrażenia dotyczące struktury miejskiej, które miały pomóc przywrócić miastu zarówno tereny nadmorskie, jak i zniszczone, poindustrialne dzielnice, były tylko początkową fazą wielkich zmian.

W proces przygotowywania miasta pod igrzyska olimpijskie niemal natychmiast włączono prywatną przedsiębiorczość, która wspierać miała projekty, zwłaszcza te, które nie zawsze związane były stricte ze sportowymi arenami (COOB'92, 1992a, s. 225). Sprawiło to, że część inicjatyw dokonywano niejako oddolnie, a budowa zaplecza hotelarsko-gastronomicznego wyrastała z potrzeb nie tylko nadchodzącego wydarzenia

sportowego, ale także przyszłego wykorzystania przez turystów. Do całości działań dodać należy te, związane z marketingiem i promocją pomysłu. Były to zakrojone na szeroką skalę, zarówno międzynarodowe (np. wystawa promująca kandydaturę podczas igrzysk w Los Angeles w 1984 roku), jak i krajowe akcje takie jak Olimpijski Autobus, który przemieszczając się po całej Hiszpanii przekonywać miał ludzi do zrozumienia, poparcia i włączenia się w ten projekt (m.in. poprzez rozpisaną na dwa lata przed wyborem na gospodarza igrzysk kampanię zachęcającą do udziału w wolontariacie). Społeczne wsparcie jest niezwykle istotną kwestią każdego publicznego wydarzenia, a jak się okazuje, twórcy projektu igrzysk w Barcelonie doskonale zdawali sobie z tego sprawę. Ich działania doprowadziły do tego, iż jak pokazały badania przeprowadzone od 1984 do 1986 roku, mieszkańcy obszaru metropolitarnego Barcelony coraz bardziej ufali w to, że igrzyska mogą przynieść profity ich miastu[51] (COOB'92, 1992a, s. 259). Nie oznacza to oczywiście, że aktywizm obywatelski nie miał tam miejsca, a ludzie nie podejmowali żadnych prób protestowania. Warto jednak zaznaczyć, że choć pojawiały się sprzeciwy wobec poszczególnych inicjatyw, takich jak poprowadzenie drogi inną trasą czy wyburzenia mające na celu udostępnienie miejsca pod nowy obiekt, to nie miały one charakteru ogólnego protestu przeciwko całej inicjatywie igrzysk (Mahon, 2007, s. 41). Wysokie zaufanie do władz miejskich, które konsultowały inwestycje z mieszkańcami, a także fakt, że działania te wspierali liderzy lokalnych stowarzyszeń (Mahon, 2007, s. 41) działał na korzyść całego wizerunku igrzysk, jako projektu harmonijnie łączącego działania na szczeblu władz, mieszkańców i przedsiębiorców.

5.1.4. Obszar miasta olimpijskiego

Podział administracyjny Hiszpanii nie należy do najprostszych, jednak na potrzeby tej pracy ważne jest, by umieścić badaną przestrzeń miejską na mapie całego kraju, regionu i mniejszych jego części składowych. Królestwo Hiszpanii dzieli się obecnie na 17 wspólnot autonomicznych. Jedną z nich jest Katalonia, która dzieli się z kolei na cztery prowincje. Jednak podział ten został narzucony przez Madryt i częściej używa się w tej wspólnocie

[51] Na pytanie: *„Czy sądzi Pan/Pani, że igrzyska olimpijskie przyniosą korzyści Barcelonie?"* odpowiedź *„bardzo"* wskazało w 1984 roku 77% ankietowanych, a w 1986 już 84%. Odpowiedź *„nie bardzo"* wybrało z kolei 3% respondentów w 1984 roku i 3,2% dwa lata później. Pełne dane dostępne w oficjalnym raporcie z igrzysk (COOB'92, 1992a), na stronie 259.

podziału historycznego na tradycyjne jednostki o nazwie „comarca". Katalonia liczy 42 takie „comarki", z czego 10 tworzy Prowincję Barcelony. Comarca Barcelonès, dzieli się z kolei na pięć gmin (cat. municipi), z których największą jest Barcelona (miasto właściwe). Miasto to składa się z 10 dystryktów (kat. districte), które ostatecznie dzielą się na mniejsze dzielnice (kat. barris).

Raport z tych igrzysk dzieli obiekty na te, które znalazły się w obrębie właściwego miasta, jakim jest gmina Barcelona, a także te, które znalazły się poza nim. Stosując podział, jaki zaproponowałem w rozdziale teoretycznym, obiekty znajdujące się poza Barceloną podzielić należy jeszcze na te, które znalazły się w obrębie podstawowej jednostki podziału administracyjnego Hiszpanii oraz te, które leżą poza nią. Według takiego podziału w gminie Barcelona znalazły się 22 obiekty sportowe, z kolei na terytorium wspólnoty autonomicznej Katalonii 14 obiektów, a na pozostałym obszarze kraju jedynie dwa.

Rycina 5. Podział administracyjny Królestwa Hiszpanii z zaznaczoną na czerwono Wspólnotą Autonomiczną Katalonii oraz gminą Barcelony (pomarańczowy punkt).
Źródło: opracowanie własne na mapach MapChart.

5.1.5. Miasto w okresie przygotowań do igrzysk

Ta część studium przypadku Barcelony dotyczy pytania badawczego nr 1, związanego ze zmianami w mieście ze względu na igrzyska olimpijskie. Dodatkowo,

przykłady obiektów i miejsc, które zostały wykorzystane na potrzeby igrzysk, a stanowiły dziedzictwo wcześniejszych wydarzeń sportowych i kulturalnych stanowią potwierdzenie danych dotyczących pytania badawczego nr 2 z podrozdziału 5.1.2. Barcelona w momencie narodzin pomysłu o igrzyskach nie była miastem, w którym czekano na wyniki wyborów MKOl, był to natomiast plac budowy, modernizujący miasto w sposób holistyczny. Igrzyska miały być jednym z punktów na drodze do tych zmian. Dlatego też w momencie wyboru gospodarza igrzysk, Barcelona miała albo ukończone, albo na finiszu prace nad istotnymi przestrzeniami miasta. W dokumentach związanych z kandydaturą do igrzysk (ang. *Candidature File*) autorzy podkreślali, że spośród planowanych 37 obiektów sportowych aż 27 było już gotowych, pięć kolejnych w budowie, a kolejnych pięć w fazie planowania (COOB'92, 1986, s. 6). Większość z założeń poczynionych w Candidature File zostało wykonanych, choć niektóre musiały zostać zmodyfikowane.

5.1.5.1. Przestrzeń sportu

Wszystkie cztery główne strefy olimpijskie, tj.: Montjuïc, Vall d'Hebron, Diagonal oraz Parc de Mar, znalazły się w obrębie gminy Barcelona, mając największy wpływ na siedem dzielnic znajdujących się w sześciu różnych barcelońskich dystryktach. Wszystkie cztery strefy były dobrze połączone z centrum Barcelony, pobliskimi miastami oraz całą Katalonią. Ich budowę poprzedziły przygotowania podzielone na trzy fazy: w pierwszej (A) zbierano dane dotyczące potrzeb przyszłych użytkowników danych obiektów i miejsc, w drugiej (B) opracowywano wstępne kryteria, a w ostatniej (C) dokonywano prognozy kosztów adaptacji każdej z inwestycji (COOB'92, 1992b, s. 133). Miało to na celu uniknięcie konstruowania miejsc i obiektów, które nie wytrzymają próby czasu ze względu między innymi na niedopasowanie się do otaczającej je przestrzeni oraz oczekiwań mieszkańców.

Montjuïc Area

Strefa Montjuïc

OPIS OBIEKTU

Jednym z głównych kompleksów olimpijskich, będącym zarazem sercem igrzysk w Barcelonie była strefa Montjuïc (rycina 6), na którą składały się obiekty zlokalizowane na wzgórzu o tej samej nazwie oraz wokół niego. Jak już wspomniałem wcześniej, było to miejsce naznaczone sportem na niemal sześć dziesięcioleci wstecz. W 1929 roku oddano do użytku stadion, który jednak po latach użytkowania nie był w pełni wykorzystywany i niszczał, tak jak część z inwestycji poczynionych jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym z okazji Wystawy Światowej. Minęło ponad pół wieku od tamtych projektów, a wzgórze wymagało dalszej rozbudowy i zintegrowania z miastem. Teren ten był dość chaotycznie zabudowany, ale miał charakter wyraźnie sportowo-rekreacyjny. Główna aleja prowadząca od stadionu obsadzona była drzewami i przechodziła obok boisk sportowych, w tym piłkarskich. Po przeciwnej stronie znajdowały się zabudowania pływalni. Całość kończyła się okrągłą sadzawką. Przestrzeń wzgórza miała charakter miejskiego parku, choć poszczególne jej elementy nie były w jakiś szczególny sposób spójne. Na fotografiach z tego okresu rzuca się w oczy także obfitość zieleni (drzew, krzewów, klombów i trawników). Według planów władz miejskich i komitetu organizacyjnego miejsce to miało stać się głównym kompleksem igrzysk, na którym odbywać miały się ceremonie otwarcia i zamknięcia oraz część olimpijskich zmagań, z lekkoatletyką, jako „królową sportu" na czele.

Na samym jego szczycie skupiono się na czterech głównych obiektach sportowych, które zostały połączone „agorą", mającą postać czterech placów/tarasów znajdujących się na różnych poziomach (co spowodowane jest rzeźbą terenu i opadaniem wzgórza w stronę zachodnią). Dzięki temu na najwyższym miejscu znajdował się wspomniany Stadion Olimpijski (kat. Estadi Olímpic Lluís Companys), który został gruntownie zmodernizowany i dostosowany do współczesnych standardów; nieco niżej po południowej stronie znalazł się nowy obiekt Palau Sant Jordi (rycina 6), będący krytą halą o nowoczesnym wyglądzie. Po przeciwnej stronie, na kolejnym, niższym poziomie znajdowały się baseny Bernat Picornel, które tak jak stadion były już częścią wzgórza od czasów Wystawy Światowej w 1929 roku i wymagały odpowiedniego remontu. Najniższy plac łączy się z drugą krytą pseudoklasycystyczną halą Narodowego Instytutu Wychowania Fizycznego Katalonii (kat.

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, INEFC), zaprojektowaną przez barcelońskiego architekta Ricardo Bofilla (Hughes, 2017, s. 35). Plac łączący wszystkie obiekty jest jednym z typowych przykładów otwartych przestrzeni wokół sportowych obiektów podzielonych na poziomy ze schodami, sadzawkami, fontannami, trawnikami oraz oświetleniem, mającym kształt charakterystycznych, żółtych cylindrów. Funkcją miejsca jest rozładowywanie ruchu pomiędzy obiektami w momencie wydarzeń sportowych. Aby bardziej zintegrować tzw. Pierścień Olimpijski (kat. Anella Olimpica) z miastem, dodano szereg ruchomych schodów łączących podnóże wzgórza z basenami oraz Palau Sant Jordi. Dodatkowo remontowi poddana została stara kolejka szynowa (również spadek po Wystawie Światowej z 1929 roku), która prowadzi od stacji Paral·lel na wzgórze Montjuïc. Dzięki tym wszystkim zabiegom dokończono rozpoczętą przed 1929 rokiem przebudowę wzgórza, które połączono z resztą miasta nowymi punktami dostępu, wzmacniając jednocześnie jego sportowy charakter. Od strony południowej, na opadających z wolna ku morzu terenach wzgórza, znalazły się jeszcze: osobne boiska do baseballa i softballa (nie odbywały się na nich zawody podczas igrzysk), a także niewielki kompleks z dwoma piłkarskimi boiskami (Complex esportiu municipal Pau Negre), który został przeniesiony z poprzedniego miejsca, gdzie wybudowano halę Palau Sant Jordi.

Prócz obiektów zlokalizowanych na wzgórzu Montjuïc do strefy tej zaliczono także obiekty znajdujące się przy Avinguda de la Reina Maria Cristina (pol. Aleja Królowej Marii Krystyny), która prowadzi od Plaça d'Espanya aż pod Magiczne Fontanny u stóp Montjuïc (kat. Font Màgica de Montjuïc). Była to zresztą główna ulica Wystawy Światowej w 1929 roku, dlatego też na potrzeby igrzysk wykorzystano istniejący tam budynek Palau de la Metal·úrgia (rycina 9), poddając go niewielkim usprawnieniom. Nieopodal tego obiektu, znajdowała się także kryta hala sportowa Palau d'Esports de Barcelona, która z kolei powstała z okazji organizacji igrzysk śródziemnomorskich w Barcelonie w 1955 roku. Po igrzyskach budynek przekształcono w Teatre Musical, a obecnie jest nieczynny. Najdalej od wzgórza Montjuïc znalazł się nowy obiekt Pavelló L'Espanya Industrial, wybudowany w ramach wspomnianego wcześniej Parc de l'Espanya Industrial (pol. Parku Przemysłowej Hiszpanii).

ANALIZA FUNKCJI

Park Olimpijski zwany Anella Olímpica jest obecnie przestrzenią, która doskonale wrosła w całe miasto, stając się chętnie odwiedzanym wzgórzem w stolicy Katalonii. Większość turystów kończy tutaj drogę, którą rozpoczęli pomiędzy dwiema słynnymi Torres

Venecianes. Szlak ten zresztą jest połączeniem historii wielkich imprez organizowanych przez miasto. Rozpoczynając trasę towarzyszą nam obiekty Wystawy Światowej z 1929 roku, których część wykorzystano jako obiekty sportowe igrzysk w 1992 roku. Imponujące budowle, wielkie fontanny i sporo schodów prowadzi nas w górę do monumentalnego Montjuïc National Palace. Co istotne, wszędzie towarzyszą nam drzewa i krzewy zacieniające ścieżki. Za pałacem rozciągają się jeszcze ogrody botaniczne, a później sam olimpijski teren z wielkimi sportowymi budowlami. Otwarta przestrzeń, którą tworzą betonowe place, sadzawki i trawniki ma już zupełnie inny charakter. Imponuje, ale też nie zachęca do dłuższego pozostania, zwłaszcza w upalne dni. Warto wspomnieć, że tuż obok Stadionu Olimpijskiego, znajduje się wejście do Muzeum Olimpijskiego i Sportowego im. Juana Antonio Samarancha (kat. Museu Olímpic i de l'Esport Joan Antoni Samaranch) stanowiącego obowiązkowe miejsce zwiedzania dla pasjonatów sportu i olimpizmu.

Cała przestrzeń jest w pełni otwarta dla zwiedzających, tak samo jak Stadion Olimpijski, do którego można wejść bez biletów (na miejscu znajduje się bar i sklepik z pamiątkami). Także baseny są otwarte dla chcących popływać. Na Stadionie oraz w hali Palau Sant Jordi prócz sportowych wydarzeń organizowane są także koncerty muzyczne. Całość sprawia wrażenie dobrze funkcjonującej przestrzeni sportowo-rekreacyjnej, oferującej szeroki wachlarz możliwości. Dzięki igrzyskom olimpijskim nie zmieniła się diametralnie funkcja, jaką pełnił ten obszar wcześniej, jednak zmodernizowanie istniejących obiektów oraz budowa nowych, a także zaaranżowanie spójnej przestrzeni wspólnej uatrakcyjniło je i wzbogaciło o nowe możliwości. Prócz obiektów sportowych czy przestrzeni publicznych, wzgórze Montjuïc oferuje także obcowanie z przyrodą w ogrodach botanicznych, edukację (INEFC, muzeum) oraz możliwości usługowe. Istotna jest także łatwość w dostępie do całego obszaru, za pośrednictwem metra, autobusów czy kolejki linowo-terenowej. Poza terenem Montjuïc prócz nowego budynku Pavelló de l'Espanya Industrial, który stanowi obecnie wielofunkcyjny kompleks sportowy, na potrzeby igrzysk zmodernizowano istniejące budynki, które powstały z okazji innych wielkich wydarzeń organizowanych przez Barcelonę. Dzięki temu nawiązano do historii miasta związanej z międzynarodowymi eventami, które również w swoim czasie miały istotny wpływ na miejską tkankę stolicy Katalonii. Obecnie tylko budynek Palau d'Esports de Barcelona jest nieczynny, będąc jedynym obiektem igrzysk z takim statusem (nie licząc Stadionu Sarrià, który został w 1997 roku zburzony).

Vall d’Hebron Area

Strefa Vall d’Hebron

OPIS OBIEKTU

Kolejną strefą igrzysk był 160 hektarowy teren o nazwie Vall d’Hebron, który charakteryzował się mizernym dostępem do reszty miasta oraz słabo rozbudowaną sferą usług. Dodatkowo, usytuowanie na zboczach masywu Collserola działało na niekorzyść rozwoju tej przestrzeni. Już dzięki budowie obwodnicy B-20 obszar zyskał dogodne i szybkie połączenie z centrum oraz innymi dzielnicami, przez co jego rozbudowa miała teraz większy sens. Projekt przebudowy obejmował stworzenie rozległego parku na zboczach Collserola z obiektami sportowymi oraz osiedlami mieszkaniowymi. Wszystko miało zostać dostosowane do ukształtowania terenu. Prócz wspomnianej obwodnicy oraz przestrzeni mieszkalnych, dzielnica zyskała kilka budowli sportowych w tym odkryty welodrom (Velòdrom d'Horta) (rycina 7), który został ukończony już w 1984 roku, kiedy odbywały się na nim Mistrzostwa Świata w Kolarstwie Torowym. Półtora kilometra na południe, po przeciwnej stronie obwodnicy powstała kryta hala (Pavelló de la Vall d'Hebron, obecnie: ègora), w której odbywały się mecze siatkówki oraz Basque pelota, który był sportem demonstracyjnym podczas barcelońskich igrzysk. Nieco ponad halą znalazło się miejsce na korty tenisowe (Tennis de la Vall d'Hebron), a poniżej z kolei ulokowano tymczasowy obiekt na potrzeby łucznictwa (Camp Olímpic de Tir amb Arc). Obecnie w tym miejscu znajdują się miejskie boiska do piłki nożnej i rugby Vall d'Hebron-Teixonera, a zatem kontynuowany jest sportowy profil tego terenu.

ANALIZA FUNKCJI

Teren ten był obszarem odizolowanym od reszty miasta, co nie sprzyjało jego rozwojowi. Pomysł organizacji igrzysk spowodował, że zaczęto interesować się jego możliwościami. To właśnie tutaj stanął pierwszy z nowych obiektów igrzysk, jeszcze przed przyznaniem Barcelonie prawa do organizacji. Budowle sportowe rozlokowano wzdłuż nowej obwodnicy, dzięki czemu poprawiła się dostępność tych obszarów. Welodrom otoczony został parkiem z alejami i placami, a pozostałe obiekty przekształciły się w niewielkie kompleksy sportowe. Warto wspomnieć, że na potrzeby igrzysk wybudowano 500 mieszkań w tym regionie, służących wówczas jako wioska prasowa. Obecnie jest to tętniąca życiem część Barcelony, z doskonałą komunikacją z resztą miasta, uniwersyteckim kampusem, szpitalami oraz wypełnionymi zielenią osiedlami. Obiekty sportowe z kolei

służą mieszkańcom jako centra sportu, rekreacji i kultury. Welodrom jest obecnie miejscem nie tylko kolarstwa (choć otoczenie toru w tym ławki jest nieco zaniedbane), lecz także piłki nożnej, dzięki dwóm boiskom znajdującym się w centralnej jego części. Pozostałe obiekty strefy, znajdujące się po przeciwnej stronie obwodnicy, stanowią dziś wielofunkcyjne centra sportowe, w których można uprawiać m.in.: rugby, tenis, judo, siatkówkę oraz – co oczywiste – piłkę nożną. Obszary zielone oraz wijące się między nimi aleje zachęcają do spacerów, jazdy na rolkach czy biegania.

Diagonal Area

Strefa Diagonal

OPIS OBIEKTU

Następną strefą barcelońskich igrzysk zostały obiekty zgrupowane w Diagonal Area. W tym przypadku wszystkie cztery budowle sportowe istniały od lat: słynny Camp Nou na niemal 100 tys. widzów (wybudowany w 1957 roku), kryta hala Palau Blaugrana (z 1971 roku), Stadion Sarrià (z 1923 roku) czy służący do zawodów jeździeckich Real Club de Polo de Barcelona (powstały w 1897 roku). Obszar ten był jednak przed igrzyskami słabo uporządkowany urbanistycznie, zwłaszcza przez braki odpowiednich połączeń między poszczególnymi dzielnicami. Dodatkowo przestrzeń wokół samych budowli sportowych była stosunkowo bezładna. Celem przebudowy tej strefy było zatem wypełnienie przestrzeni nowymi obiektami (w tym sportowymi), trasami komunikacyjnymi (w tym dokończenie tych, które do tej pory nie były sfinalizowane), wyeliminowanie części działek rolniczych oraz mieszkalnych i zastąpienie ich parkami, obiektami biurowymi, handlowymi i hotelarskimi. Ważne było także dobre skomunikowanie poszczególnych obiektów sportowych i połączenie całej strefy z resztą miasta tworząc w ten sposób nową „bramę do miasta" od strony zachodniej (COOB'92, 1992b, s. 209-210).

ANALIZA FUNKCJI

Obecnie obiekty należące w czasie igrzysk do strefy Diagonal doskonale działają, nadal spełniając swe podstawowe funkcje. Wyjątkiem jest Stadion Sarria, który został rozebrany w 1997 roku, a na jego miejscu powstały mieszkalne bloki z centralnym parkiem pośrodku, znajdującym się mniej więcej w miejscu dawnej płyty stadionu. To tutaj Aleja Diagonal, przebiegająca na ukos przez Barcelonę, krzyżuje się z wybudowaną na igrzyska

północną obwodnicą miasta B-20. Camp Nou jest jednym z najbardziej znanych stadionów piłkarskich świata i stanowi niemal sakralne centrum klubu FC Barcelony i jego kibiców. Obecnie znajduje się w gruntownej przebudowie. Real Club de Polo pełni rolę wielofunkcyjnego ośrodka sportowego, w którym uprawiać można zarówno sporty hippiczne, jak i zagrać w hokeja, padla czy tenisa. Bliskość centrum i dobre połączenie z komunikacją publiczną stanowią także atut tego miejsca. Jak widać na fotografiach i mapach, dokonano przede wszystkim usprawnienia komunikacyjnego tej części miasta, ponieważ nie trzeba było skupiać się na budowie nowych obiektów sportowych.

Parc de Mar Area

Strefa Parc de Mar

OPIS OBIEKTU

Czwartą, ale prawdopodobnie dotkniętą największymi przeobrażeniami sferą, była Parc de Mar Area. Przebudowa tej zniszczonej, poindustrialnej przestrzeni w nowoczesną dzielnicę była najbardziej ambitnym projektem w organizacji igrzysk z 1992 roku. Strefa ta miała dawać dostęp do trzech sportowych obiektów: krytej hali Pavelló de la Mar Bella (zawody badmintona), Estació del Nord (tenis stołowy) – hali będącej dawnym dworcem kolejowym oraz Olimpijskiego Wybrzeża (obecnie Port Olimpijski), które miało być głównym miejscem w żeglarstwie. W tym podrozdziale skupię się wyłącznie na obiektach sportowych, cała przestrzeń tej strefy bowiem wiązała się z szerszymi zmianami, które opiszę nieco dalej, przy okazji omawiania pozostałej przestrzeni miejskiej.

Głównym obiektem sportowym tej strefy była nowa marina zbudowana na zdegradowanym terenie plaży. Na ten cel całkowicie przebudowano tę część wybrzeża, formując odpowiednio zaprojektowane falochrony, które stworzyły spokojną przystań dla jachtów. Dodatkowo powstały nawiązujące do budowy żagli budynki zaplecza, a całość połączono z istniejącymi ulicami i ścieżkami, tworząc widokowe, nadmorskie aleje. Całość oddana została do użytku na rok przed igrzyskami olimpijskimi. Nieco ponad półtora kilometra na północ od portu olimpijskiego powstał mały kompleks sportowy z halą, boiskiem piłkarskim i niewielkim stadionem wielofunkcyjnym (właściwie jest to boisko z bieżnią lekkoatletyczną). Jeszcze dziesięć lat przed igrzyskami, przestrzeń ta była szerokim pasem zaniedbanej plaży. W nowej, minimalistycznej z wyglądu hali sportowej, której pojemność została na igrzyska tymczasowo zwiększona, planowano także stworzyć siedzibę

biblioteki i historycznego archiwum dzielnicy Poblenou. Wokół obiektów powstały pasy zieleni, miejsca parkingowe i deptaki łączące się z resztą miasta. Również półtora kilometra, lecz tym razem na zachód od portu olimpijskiego znajdował się budynek dawnego dworca kolejowego. Spora i przeszklona konstrukcja została wyłączona z użytku na początku lat 70. ubiegłego wieku i przekształcona częściowo w dworzec autobusowy. Teren przylegający do budynku od południowo wschodniej strony został zamieniony w 1988 roku w Parc de l'Estació del Nord charakteryzujący się wielkimi rzeźbami w niebieskich odcieniach, a sam budynek dworca poddano gruntownej modernizacji. Renowacja starej konstrukcji wymagała dbałości o architektoniczne detale. Dawną przestrzeń peronów i torów z kolei przekształcono w halę sportową. Zachowano także funkcję dworca autobusowego.

ANALIZA FUNKCJI

Modernizując całą strefę przybrzeżną, Barcelona zyskała na nowo nadmorskie tereny, wobec których niejako „odwróciła się" w latach, kiedy funkcjonowały tam liczne fabryki i przedsiębiorstwa. Powstanie nowych przestrzeni sportu i rekreacji pozwoliło na przyciągnięcie zarówno osób aktywnych fizycznie, jak i tych, którzy chcieliby spędzić czas nad morzem spacerując, jeżdżąc na rowerze czy korzystając z plaż. Modernizacja polegała nie tylko na budowie nowych obiektów, ale także na odpowiednim połączeniu ich z istniejącą tkanką miejską. Budowle łączą się ze sobą poprzez szereg alei, terenów zielonych, dróg i parkingów, plaży i placów, dzięki czemu nie stanowią osobnych enklaw, ogrodzonych i niedostępnych dla publiczności. Marina jest otwarta dla wszystkich, a deptaki zarówno na brzegu, jak i na falochronach przyciągają przede wszystkim pięknymi widokami. Oddalony nieco od brzegu budynek byłego dworca kolejowego także został otoczony zielenią i intrygującą katalońską rzeźbą. Połączenie zarówno sportowego charakteru budowli z zachowaniem jej funkcji jako centrum komunikacji autobusowej, pozwoliło wzbogacić jej ofertę. Założenia związane z przyszłym wykorzystaniem wszystkich obiektów strefy Parc de Mar zostały niemal całkowicie spełnione. Jedynie kwestia siedziby archiwum i biblioteki Poblenou w Pavelló de la Mar Bella nie doszła do skutku, bowiem instytucje te znajdują się w innych częściach dzielnicy. Warto dodać także, iż planowana jest kolejna modernizacja portu olimpijskiego, która ma za zadanie jeszcze bardziej otworzyć to miejsce dla mieszkańców poprzez budowę nowych lokali gastronomicznych, dodanie większej ilości zieleni i stworzenie przestrzeni biurowych (Port Olímpic Barcelona, 2023).

Pojedyncze obiekty olimpijskie poza obszarem gminy Barcelona

Na obrzeżach gminy Barcelona znalazło się 16 obiektów, w tym 14 na obszarze Katalonii. Poza tą wspólnotą autonomiczną znalazły się dwa istniejące stadiony piłkarskie (w Walencji i Saragossie), które na potrzeby igrzysk zostały poddane niewielkim modernizacjom. Prócz obiektów wymienionych poniżej, zawody kolarskie odbywały się na trasach wiodących z i do Barcelony.

NOWE OBIEKTY

Spośród nowych obiektów, najbliżej Barcelony[52] znajdował się L'Hospitalet Baseball Stadium. W miejscu tym powstał niewielki kompleks do gry w baseballa, jednak po igrzyskach, w 1999 roku stadion przebudowano na obiekt piłkarski. Obecnie jest to sportowy kompleks zawierający zarówno piłkarskie boiska, jak i te do gry w baseballa czy rugby. W Badalonie, około osiem kilometrów na północ od Placu Katalońskiego, znalazła się nowoczesna hala The Palau d'Esports o ciekawym kształcie architektonicznym, stając się ważną częścią tej gminy. Obecnie jest to wielofunkcyjna hala służąca zarówno jako baza klubu koszykarskiego Joventut Badalona, a także będąca miejscem koncertów i innych wydarzeń kulturalnych. W miejscowości Mollet del Vallès na niezabudowanym obszarze powstała strzelnica, która składa się z trzech połączonych ze sobą stref. Obiekt należy do Instytutu Bezpieczeństwa Publicznego Katalonii (kat. Institut de Seguretat Pública de Catalunya) i służy głównie jako jego siedziba i centrum treningowe. Teren w Castelldefels, gminie znajdującej się około ośmiu kilometrów od barcelońskiego lotniska, niegdyś bagienny, następnie osuszony i obsadzony sosnami, został wyznaczony na stworzenie toru kajakarskiego. Castelldefels Olympic Canal był gotowy już w 1991 roku i obecnie nadal jest miejscem uprawiania wioślarstwa i kajakarstwa. Dwadzieścia pięć kilometrów od Barcelony, w mieście Granollers, powstała kryta hala sportowa Palau d'Esports, którą zaprojektowano tak, by jak najlepiej wtopiła się w przestrzeń, w której się znalazła. Obecnie obiekt służy przede wszystkim jako hala sportowa goszcząca rozmaite rozgrywki (np. piłka ręczna, siatkówka, judo). Najdalej z nowych obiektów znalazł się tor do kajakarstwa górskiego, zbudowany na istniejącej rzece El Segre w miejscowości La Seu d'Urgell, znajdującej się około 120 km na północny zachód od Barcelony, niedaleko granicy Hiszpanii

[52] Odległość wyznaczona została w linii prostej od centrum Barcelony, za które uznałem Plac Kataloński, do centrum obszaru/obiektu (np. środek płyty stadionu). Odległości są przybliżone i mają wyłącznie charakter orientacyjny.

z Andorą[53]. Prócz budowy kanału do spływów kajakowych, powstało całe zaplecze i otoczenie z tym związane. Celem było także zwrócenie miasta ku rzece, wobec której do tej pory było ono odwrócone.

ISTNIEJĄCE OBIEKTY

Kilkaset metrów od wspomnianej już wcześniej nowej hali sportowej w Badalonie, znajdowała się niewielka, kryta hala sportowa Pavelló Club Joventut Badalona, wybudowana w 1972 roku. Budynek musiał zostać zaadaptowany na potrzeby zawodów bokserskich, co wiązało się ze skomplikowanymi działaniami modernizacyjnymi. Warto dodać, że ponieważ nie było w nim miejsca na zaplecze techniczne (obiekt znajduje się w ciasno zabudowanym kwartale), znajdującą się w kolejnej przecznicy szkołę dostosowano na te właśnie potrzeby. Obiekt, mimo iż pełni nadal sportową funkcję, jest dziś dość mocno zaniedbany. Stadion baseballowy w Viladecans powstał, co prawda na trzy lata przed igrzyskami, jednak został jeszcze przed nimi gruntownie zmodernizowany, by mogły odbywać się na nim międzynarodowe zawody. Obiekt poddany był ostatnio remontowi, który zakończyć miał się według tablic informacyjnych w 2024 roku. Warto dodać, że obok stadionu baseballowego, znajduje się także mniejsze boisko do softballu[54]. Niewielkie prace modernizacyjne przeszedł istniejący od 1967 roku stadion piłkarski Nova Creu Alta Stadium w Sabadell, służący obecnie jako siedziba klubu CE Sabadell FC. W 1960 roku otwarto z kolei inny stadion piłkarski, znajdujący się w gminie Terrassa, na północ od Barcelony. Stadion Olimpijski został na potrzeby igrzysk całkowicie przebudowany (dlatego traktowany jest przez niektóre opracowania jako obiekt całkowicie nowy) i stał się obiektem służącym do gry w hokeja, by ponownie zamienić się w stadion piłkarski po zgaszeniu olimpijskiego znicza. Obecnie jest częścią kompleksu sportowego składającego się dodatkowo z boisk treningowych (piłka nożna), boiska do hokeja, kortów tenisowych, basenów czy sal fitnessu. Około 50 km od Barcelony na sporym terenie pomiędzy miasteczkami Seva, El Brull, a Centelles, w 1991 roku powstało centrum jeździeckie El Montanyà Equestrian Centre. Ze względu na fakt, iż obiekt powstał niezależnie od igrzysk, traktowany jest jako obiekt istniejący, który został na te potrzeby zaadaptowany. Obecnie są to tereny pól golfowych Club de Golf Montanyà oraz parku sportowo-rekreacyjnego Parc

[53] Ciekawostką jest, że każdy kolejny biskup miasta La Seu d'Urgell jest jednocześnie współksięciem Andory (wraz z aktualnie urzędującym prezydentem Francji).
[54] Zawody w softballu zostały włączone do programu igrzysk olimpijskich w 1996 roku. Usunięto je z programu po igrzyskach w Pekinie w 2008 roku, by ponownie mogły wrócić podczas igrzysk w Tokio w 2021 roku.

Montanya. Ostatnie ze zmodernizowanych miejsc wymienionych tutaj znalazło się w urokliwie położonej okolicy jeziora Banyoles, około 95 km na północ od Barcelony. Prócz modernizacji otoczenia zbiornika wodnego, zajęto się pobliskim parkiem (Parc de la Draga), a także przebudowano siedzibę Klubu Pływackiego (Club Natació Banyoles). Ze względu na warunki naturalne i położenie wśród lasów i gór, miejsce to jest doskonałym obszarem rekreacyjno-sportowym.

5.1.5.2. Pozostała przestrzeń miejska

Zmiany w przestrzeni publicznej Barcelony prócz tych wymienionych wcześniej, które następowały przy budowie lub remoncie obiektów sportowych skupiły się w największym stopniu na wybrzeżu miasta. Jak już wspomniałem w rysie historycznym Barcelony, niemal cała jej industrialna sfera skondensowała się właśnie w tym regionie, który ułatwiał transport towarów dzięki portowi. Powstające budynki fabryczne i magazyny; sieć kolejowa, odcinająca miasto od morza; chaotycznie rozrastające się wokół fabryk obiekty mieszkalne przeradzające się ostatecznie w slumsy (m.in. na obecnej plaży Somorrostro) spowodowały skrajną degradację naturalnego wybrzeża i plaż Barcelony.

Jedną z takich przemysłowych dzielnic było Poblenou (pol. Nowa Wieś), w którym działały liczne zakłady tekstylne, garbarnie, gorzelnie czy młyny. U progu XX wieku zaczęto nawet nazywać to miejsce Katalońskim Manchesterem w nawiązaniu do industrialnego charakteru tego angielskiego miasta, w którym po rewolucji przemysłowej skupiło się robotnicze i przemysłowe życie Anglii. Nieco dalej na południe znajdowała się bardziej rybacka część portu (La Barceloneta), a jeszcze dalej składnica drewna w pierwszym porcie Barcelony jeszcze z czasów rzymskich (obecnie jest to Moll de la Fusta - oficjalnie: Moll de Bosch i Alsina). Ten spory obszar miasta tuż nad brzegiem Morza Śródziemnego był dla mieszkających i pracujących tam ludzi przestrzenią naznaczoną trudem pracy i środowiskową dewastacją. Oczywiście z biegiem lat kolejne fabryki zamykały się bądź przenosiły w inne, dogodniejsze miejsca, hale magazynowe pustoszały, a ludzie zaczęli przemieszczać się za pracą, opuszczając dawne mieszkania. Pod koniec rządów Franco sytuacja w tej części Barcelony przypominała typowe, zdegradowane, poprzemysłowe tereny znane z innych stron świata. Demokratyzacja Hiszpanii oraz zbliżające się igrzyska miały całkowicie odmienić tę przestrzeń.

Przebudowa portu była częścią renowacji całego starego portu Barcelony i przystosowania go do użytku rekreacyjnego i sportowego, co wymagało wielu zmian. Część linii kolejowej, która przecinała ten obszar w wielu miejscach odgradzając go od morza, została przeniesiona, część zaś poprowadzono pod ziemią. Podobnie z trasą Ronda Litoral, która została w kilku fragmentach usytuowana pod poziomem gruntu. W przypadku pierwszej z dzielnic, w której znajdował się wspominany już wcześniej Moll de la Fusta, wyburzono stare zabudowania magazynowe, rozplanowano szeroki deptak nadmorski oraz uregulowano linię brzegową, tworząc wygodną marinę. Obecnie na cyplu falochronu, który wychodzi z wybrzeża znajduje się popularne oceanarium oraz na samym jego końcu, galeria handlowa. Całość jest wypełniona deptakami, placami i trawnikami.

La Barceloneta, charakteryzująca się wcześniej swoją rybacką przeszłością, została przebudowana w modne miejsce nadmorskiego wypoczynku, z trzema piaszczystymi plażami. Nieco dalej na północ, znajduje się już w innym dystrykcie Barcelony dzielnica La Vila Olímpica del Poblenou. Co ciekawe, kamień węgielny pod budowę tej dzielnicy położono na 10 miesięcy przed przyznaniem Barcelonie prawa do organizacji igrzysk w 1992 roku. Widać zatem, że impreza ta nie była celem, a jedynie jednym z kamieni milowych gruntownej przemiany tkanki miejskiej. Pomimo, iż wioska miała mieścić przez kilkanaście dni sportowców z całego świata, tworzono ją na potrzeby przyszłych mieszkańców, którzy mieli zasiedlić tę zwróconą ku morzu dzielnicę. Jej projekt był tak skonstruowany, by nawiązywał do układu ulic i sektorów mieszkalnych Eixamle, dzięki czemu Wioska Olimpijska zintegrowana zostałaby z resztą tkanki miejskiej. Charakterystyczna zabudowa sektorowa z superblokami[55] pozwoliła ujednolicić nową przestrzeń z tą już istniejącą, dzięki czemu region ten wyglądał nadal spójnie pomimo czasu, jaki dzielił nowe obiekty od starych. Warto także podkreślić, że Wioska Olimpijska znajdowała się w dogodnej odległości od wszystkich stref olimpijskich (w tym 6 km od Stadionu Olimpijskiego czy 5 km od centrum prasowego). Ponieważ pośród klasy robotników w Poblenou był niegdyś popularny utopijny ruch Icarian, jedyną plażę, znajdującą się w obrębie tej dzielnicy nazwano Nową Icarią. Taki zabieg stosowano w Barcelonie często, łącząc dawne dzieje i historyczne nazewnictwo (zwłaszcza to związane z miejscem, które poddawane było przeobrażeniom) ze współczesnością. Dzięki temu

[55] Superbloki to koncepcja urbanistyczna, mająca swe korzenie właśnie w Barcelonie, gdzie ulice pomiędzy wybranymi kilkoma blokami (zwykle 4x4) są zamknięte dla powszechnego ruchu kołowego, poza dostawami i mieszkańcami, dzięki czemu panuje tam mniejszy ruch, jest więcej świeżego powietrza i przestrzeni dla pieszych i rowerzystów. Budowa superbloków przyczynia się także do obniżenia temperatury w takiej sekcji, zmniejszenia hałasu czy powstawania nowych stref zielonych (Puttkamer, 2022).

zapewniono ciągłość historyczną dla przestrzeni miejskiej, która uległa metamorfozie. Warto nadmienić, że w trakcie budowlanego boomu lat osiemdziesiątych, w Barcelonie wciąż żyły pokolenia ludzi doskonale pamiętających czasy zarówno przed drugą, jak i pierwszą wojną światową, kiedy – zwłaszcza nadbrzeżne – tereny Barcelony były przestrzenią fabrykantów i ich robotników oraz wytwarzanych przez nich dóbr i materiałów.

Czwartą, ostatnią z dzielnic było El Poblenou, które podobnie jak w przypadku Wioski Olimpijskiej, zostało dostosowane urbanistycznie do pozostałej części miasta i całego Eixample charakteryzującego się wspomnianymi superblokami. Część budynków, które pozostały po czasach Katalońskiego Manchesteru została zaadoptowana na nowe potrzeby (m.in. budynek, w którym w 1990 otwarto Uniwersytet Pompeu Fabra), jednak większa część została wybudowana na nowo. Co istotne, dzielnica nie została w pełni ukończona przed igrzyskami. Do dzisiaj pozostaje ona niemałym placem budowy, a kolejne sektory zawierające dawne hangary i magazyny zostają przebudowywane w biurowce lub budynki mieszkalne. Niegdysiejsze industrialne serce Katalonii jest dzisiaj określane mianem barcelońskiej doliny krzemowej jako miejsce pracy umysłowej, a nie fizycznej, technologii IT oraz artystów.

Wszystkie wymienione wyżej części wybrzeża zostały połączone parkami, deptakami i promenadami. Na szlaku pomiędzy Ronda Litoral a Passeig Maritim powstały strefy usługowe i wypoczynkowe oraz hotele (w tym dwa emblematyczne: 40-kondygnacyjne Torre Mapfre oraz Hotel Arts[56] - rycina 8). Otwarcie na morze spowodowało przede wszystkim napływ turystów, którzy mogą teraz korzystać z dobrodziejstw barcelońskich plaż, znajdujących się na wyciągnięcie ręki od centrum miasta. Jeden z podstawowych celów tej modernizacji – zwrócenie Barcelony ku morzu – najwyraźniej został spełniony. Dziś to tętniące życiem dzielnice mieszkalno-usługowe, pełne nowoczesnych firm, dogodnych przestrzeni dla artystów oraz przynoszące profity z branży turystycznej.

5.1.5.3. Transport i komunikacja

W klasyfikacji olimpijskich projektów na igrzyska w 1992 zaproponowanej przez Bruneta (1995, s. 7) to właśnie infrastruktura drogowa i transportowa zajmuje pierwszą

[56] W przypadku Hotelu Arts, na czas igrzysk udostępnionych zostało 10 pięter, po igrzyskach obiekt ponownie zamknięto i po oddaniu kolejnych 34 pięter otwarto go ponownie (Anglés, 2015).

pozycję. Telekomunikacja i usługi z kolei plasują się na trzecim miejscu. To tylko kolejny przykład, jak istotne są dla miasta kwestie związane ze sprawnym przemieszczaniem się ludności, towarów, usług i informacji. Im większe miasto i im bardziej jest zurbanizowane tym więcej czasu potrzeba, by z punktu „a" przemieścić się do punktu „b". Drogi, ulice czy sieć kolejowa powstają w miejskich organizmach równolegle z rozbudową, jednak arterie te, ze względu na swój organiczny charakter, nie posiadają miejsca dla ruchu spoza jednego kwartału mieszkalnego czy dzielnicy. Rolę taką spełniają zwykle trasy przecinające lub okalające miasto. Są szersze i wygodniejsze do sprawniejszego i szybszego przemieszczania się. W odgórnym procesie planowania, „aktorzy społecznego wytwarzania przestrzeni" wytyczali zwykle proste linie nowych ulic, kosztem istniejącej już zabudowy miejskiej. Tak było w przypadku słynnej i wspominanej wielokrotnie w tej pracy haussmannowskiej przebudowy Paryża, tak też było w przypadku Barcelony. W latach dwudziestych rozpoczęto tam budowę Carrer de Ferran, ulicy mającej połączyć prostą linią La Ramlba z Plaça de Sant Jaume. W tym celu zburzono część budynków stojących na drodze temu projektowi. Inna słynna arteria została zbudowana razem z całą przebudową części miasta według projektu Ildefonsa Cerdy. Jego Eixample, z emblematycznymi dziś kwartałami, przecina po skosie Avinguda Diagonal. Łączy ona obecnie wschodnią część miasta (blisko Camp Nou) z jego zachodnią częścią (tuż przy nadbrzeżu). Proste linie nowych alei i ulic były odpowiedzią ówczesnych architektów oraz włodarzy na nieregularną, często chaotyczną siatkę wąskich uliczek (Hughes, 2017, s. 232). Miała to być racjonalna odpowiedź na nieracjonalny wynik historycznych zaszłości.

Ponieważ drogi były istotną częścią przemieszczania się w czasie igrzysk pomiędzy poszczególnymi obiektami olimpijskimi, przykładano do tych inwestycji dużą wagę. Przede wszystkim wznowiono prace nad obwodnicą miasta od strony północno-wschodniej. Prace nad Ronda de Dalt (Autovía B-20) rozpoczęto już w 1970 roku, po czym przerwano je pięć lat później, by wznowić przed igrzyskami i otworzyć trasę w 1992 roku. Dzięki połączeniu jej z istniejącą Ronda Litoral (Autovía B-10), która jest obwodnicą od strony południowo-zachodniej (czyli od strony Morza Śródziemnego), a którą także w niektórych odcinkach zmodernizowano – można było w końcu okrążyć całą Barcelonę drogą szybkiego ruchu. Prócz nowych dróg wznowiono prace nad rozpoczętymi tunelami, oddając je do użytku tuż przed igrzyskami: tunel pod wzgórzem Rovira, który połączył wspomnianą B-20 z drogą ekspresową Ronda del Mig, a także tunele Vallvidrera pod wzgórzem Collserola (te z kolei połączyły Barcelonę z comarchą Vallès Occidental). Zreorganizowano także kilka ulic tworząc oś na linii Valldaura – Llucmajor – Via Julia, dzięki czemu powstały nowe drogi

dla samochodów i deptaki dla pieszych. Prócz głównych tras powstać musiały skrzyżowania, które łączyły trasy przelotowe z lokalnymi drogami (przykładem może być to, które otacza Parc de la Trinitat Vella). Zmodernizowano także drogi dojazdowe do poszczególnych obiektów olimpijskich. Prócz tych wielkich i istotnie zmieniających przestrzeń miejską projektów, miasto zainwestowało w mniejsze usprawnienia związane z ruchem kołowym i pieszym: dodano lub zmieniono oświetlenie ulic, dróg i placów miejskich, a także dokonano rozbudowy całej sieci kanalizacyjnej (zarówno tej deszczowej, jak i związanej ze ściekami bytowo-gospodarczymi).

Istotne zmiany dokonały się także w kwestii transportu publicznego. Ze względu na wspomniane przebudowy niektórych dzielnic (zwłaszcza tych nadmorskich) przeniesiono część linii kolejowych porządkując je i usprawniając. Także metro barcelońskie, które funkcjonowało już w mieście od 1924 roku, zostało rozbudowane o nowe stacje. Pomiędzy 1986 a 1992 rokiem zostało otworzonych 10 nowych stacji na trzech różnych liniach. Oczywiście część z tych stacji była już zaplanowana przed, z kolei inne (tak jak cała linia L2) były zaplanowane na igrzyska, ale zostały otwarte już po ich zakończeniu. Modernizacji poddano także główny port morski w mieście, kolej podmiejską, linowo terenową kolej Montjuïc Funicular, a także sieć komunikacji autobusowej. Warto także dodać, iż barcelońskie lotnisko (Barcelona-El Prat) zostało rozbudowane o dwa nowe terminale, które dzisiaj noszą nazwy 2A oraz 2C.

Organizacja tak wielkiego wydarzenia, jakim są igrzyska olimpijskie wymagała także już w latach 90. doskonałego połączenia ze światem za pośrednictwem łączy satelitarnych. W związku z igrzyskami, ale też z myślą o przyszłości, trzy projekty stały się kluczowymi w kwestii transmisji informacji. Pierwszym był Granada del Penedès Satellite Communications Complex, drugim Barcelona Teleport w Castellbisbal (obydwa obiekty położone były poza Barceloną), trzecim z kolei była wieża radiowo-telewizyjna Torre de Collserola. Wieża ta stała się na tyle istotną częścią infrastruktury olimpijskiej, iż umieszczono ją w telewizyjnej czołówce zapowiadającej transmisję z barcelońskich igrzysk. Warto także dodać tutaj jeszcze jedną wieżę telekomunikacyjną, która również stała się symbolicznym obiektem na mapie Barcelony. Mowa o Montjuïc Communications Tower (rycina 6), która powstała na terenie Parku Olimpijskiego na wzgórzu Montjuïc. Zaprojektowana przez Santiago Calatravę (ten sam architekt zaprojektuje ponad dziesięć lat później nowy wizerunek centrum olimpijskiego w Atenach) wieża o wysokości 136 metrów symbolizować miała sportowca z pochodnią olimpijską w ręku. Jej futurystyczne kształty do dziś intrygują i pojawiają się także na barcelońskich pocztówkach.

5.1.6. Przebieg igrzysk

Po latach przygotowań, gdy pochodnia z ogniem olimpijskim była już coraz bliżej Stadionu Olimpijskiego na wzgórzu Montjuïc, nadszedł dla miasta czas sportowego święta. Był to już okres, w którym identyfikacja wizualna igrzysk stawała się istotnym elementem tożsamości tej imprezy, korespondującym z miejscem, w którym miała ona miejsce. Przestrzeń publiczna miasta udekorowana została banerami, flagami i proporczykami, a hiszpański slogan barcelońskich igrzysk Amigos para siempre (kat. Amics per sempre, pol. Przyjaciele na zawsze) pojawiało się na obiektach publicznych, wiaduktach i kładkach dla pieszych. Miasto ukwiecono także roślinnością śródziemnomorską, która miała za zadanie pokazać otwartość miasta i przyjazną atmosferę. Motywem przewodnim całego brandingu olimpijskiego były potłuczone, kolorowe płytki – trencadis, które znane są głównie z prac Antoniego Gaudiego, a zwłaszcza jednego z jego słynnych dzieł – barcelońskiego Parku Güell. W części obiektów olimpijskich, które były już gotowe na przywitanie sportowców dodatkowo powiększono liczbę miejsc siedzących o tymczasowe trybuny, by pomieścić wszystkich widzów chcących oglądać zmagania. Tak było w przypadku m.in.: basenów Bernat Picornell, obiektu Real Club de Polo de Barcelona (jeździectwo) czy kortów Tennis de la Vall d'Hebron. Strefa Montjuïc została ogrodzona na czas igrzysk dla bezpieczeństwa, na miejscu zaś znajdowały się wszystkie podstawowe miejsca usługowe, takie jak przychodnia czy poczta. Ruch samochodowy i autobusowy został częściowo wstrzymany w okolicach obiektów sportowych, a tymi środkami lokomocji poruszać mogli się jedynie organizatorzy, sportowcy (w autobusach) oraz VIP-y. Dla nich też zarezerwowane i przeznaczone były pobliskie parkingi.

Organizatorzy igrzysk w Barcelonie od początku stawiali na obniżenie kosztów tam, gdzie to możliwe, a część urządzeń i budowli technicznych została wynajęta na czas zawodów od firm zewnętrznych, co ułatwiło przywracanie obiektów ich właścicielom praktyczne zaraz po zakończeniu igrzysk. Na terenie obiektów sportowych wyrastały na czas zawodów specjalne, tymczasowe kioski olimpijskie dla personelu igrzysk (mieściły się w nich m.in. informacja, opieka medyczna, sprzedaż biletów etc.). Były one również dostępne dla firm usługowych i gastronomicznych, które za odpowiednią opłatą wynajmowały tę przestrzeń na czas zawodów. Dla mieszkańców nagły napływ tak wielkich tłumów turystów z całego świata nie oznacza jednak wyłącznie profitów, bardzo często jest wręcz przeciwnie i tych kilkanaście dni okazuje się być dla nich rzeczywistym utrudnieniem. Podczas igrzysk część tras i dróg było czasowo wyłączanych z ruchu chociażby na potrzeby

biegu maratońskiego (z miasta Mataró na północ od Barcelony na Stadion Olimpijski), ale także i innych zawodów (kolarstwo, chód). Między innymi właśnie z takich względów, część mieszkańców opuszcza miasto na okres trwania igrzysk (PAP, 2023), niektórzy z kolei wynajmują swoje mieszkania (Wade, 2009; Brignall, 2011), korzystając na wzroście cen za wynajem.

5.1.7. Dziedzictwo olimpijskie

W tym podrozdziale znajdują się informacje dotyczące pytania badawczego nr 4, które odnosi się do dziedzictwa olimpijskiego, będącego rezultatem m.in. decyzji podejmowanych przez organizatorów na etapie przygotowań do igrzysk. Poszerzenie odpowiedzi na to pytanie znajduje się także w podrozdziale 6.2. Gdy olimpijski znicz zgasł, rozpoczęło się przygotowywanie podsumowania poczynionych nakładów, kosztów, a także uzyskanych profitów. Szacuje się, że 38,5% inwestycji dokonano w Barcelonie, a 61,5% dokonano poza obszarem ścisłej Barcelony (na obszarze Metropolitalnym, reszcie Katalonii lub bez określonego miejsca – jak projekty telekomunikacyjne) (Brunet, 1995, s. 8-9, 19). Infrastruktura drogowa powiększyła się o 15% w stosunku do 1989 roku, systemy kanalizacyjne o 17%, zielone przestrzenie i plaże o 78%, sadzawki, stawy i fontanny o 268%, a baza noclegowa o 38% (Brunet, 1995, s. 8-9, 19). Co istotne, 32,7% wszystkich projektów olimpijskich było finansowanych z sektora prywatnego, zwłaszcza w takich obszarach, jak mieszkalnictwo, hotele, ośrodki przedsiębiorczości czy płatne autostrady (Brunet, 1995, s. 8-9, 19). Wzrost w obszarze turystyki również jest znaczny, jednak trudno udowodnić stopień wpływu igrzysk na ruch turystyczny, goście bowiem przybywają do miasta nie tylko, by podziwiać odnowione czy oddane do użytku z okazji igrzysk obiekty, ale przede wszystkim te, na które nie miały one bezpośredniego wpływu (Valiente Salinas, 2014, s. 19). Warto jednak dodać, że w przypadku branży gastronomicznej sytuacja nie kształtuje się zawsze w ten sam sposób. Alberto Valiente Salinas (2014, s. 12) wskazuje, że w Londynie (IO 2012) w pierwszym tygodniu, restauratorzy odnotowali 70% spadek obrotów w porównaniu do poprzednich tygodni. Wiąże się to z napływającą do miasta falą specyficznych turystów, nastawionych na zupełnie inne doznania, turyści „zwyczajni" omijają czas igrzysk i przyjeżdżają w innym terminie, co może odbijać się na przychodach w branży HoReCa.

Prowadząc badania terenowe w Barcelonie można jednoznacznie stwierdzić, że pomimo, iż igrzyska odbyły się tam już ponad 27 lat temu (w momencie przeprowadzania badań w 2019 roku), wywarły i wciąż wywierają wpływ na przestrzeń tego miasta. Nadal korzysta się z dodatkowych terminali lotniczych, tak samo, jak ze stacji metra, które oddano do użytku czy to na czas igrzysk, czy później (z inicjatywy procesu organizacyjnego). Odwiedzone przeze mnie obiekty sportowe są w ciągłym użytkowaniu i służą nie tylko profesjonalistom, ale także amatorom (jak chociażby baseny na wzgórzu Montjuïc). Część z nich jest dodatkowo otwartych w ciągu dnia i swobodnie można je zwiedzać (np. welodrom), a także obserwować ich użytkowników. Główny Stadion Olimpijski również jest udostępniany do zwiedzania, a pobliskie Muzeum Olimpijskie oferuje nie tylko sportową historię regionu, ale też świadectwo odbywających się tam igrzysk. Warto także dodać, że naukowo spuścizną barcelońskich agonów (choć nie tylko, bo także szeroko pojętym obszarem związanym z ruchem olimpijskim), zajmuje się od 1989 roku Centrum Studiów Olimpijskich na Uniwersytecie Autonomicznym w Barcelonie (Centre d'Estudis Olímpics de la Universitat Autònoma de Barcelona [CEO-UAB]). Posiadając spore zasoby biblioteczne, własne publikacje i zespół doświadczonych naukowców, jest nieocenionym miejscem dla każdego, kto chciałby zgłębić wiedzę na temat olimpizmu i barcelońskich igrzysk.

Jednym z istotniejszych elementów dziedzictwa olimpijskiego w przypadku tego katalońskiego miasta jest z pewnością wejście do kanonu słownictwa tzw. efektu Barcelony. Wiąże się ono z prawidłowym wykorzystaniem potencjału igrzysk olimpijskich przez miasto-organizatora, które potrafiło przekuć dobrze zorganizowane zawody sportowe w trwałe zmiany w przestrzeni miejskiej oraz efektywnie wpłynąć na wizerunek miasta (i często także regionu) na arenie międzynarodowej. W przypadku Barcelony miasto przestano postrzegać jako przemysłowe i nieatrakcyjne turystycznie, a zaczęto je kojarzyć z oryginalną architekturą i nowoczesnością (MacDonald, 2021). Przed igrzyskami w 2012 roku, Londyn zatrudnił głównego architekta Barcelony Josepa Acebillo, by podzielił się dobrymi praktykami z 1992 roku w kwestii przekształcania londyńskiego East Endu i – jak powiedział Ken Livingstone, brytyjski polityk i burmistrz Londynu w latach 2000-2008 – „stworzył Barcelonę nad Tamizą" (Beard, 2011). Co istotne, część inwestycji, które nie zostały ukończone na czas igrzysk (jak chociażby nowa linia metra czy instytucje kulturalne) finalizowanych było po ich zakończeniu. Ponieważ igrzyska były tylko etapem w całym procesie modernizacji Barcelony, część prac kontynuowano po zgaszeniu olimpijskiego znicza. Już w 1993 roku zaczęto wdrażać nowy plan kulturalny, na bazie doświadczeń

z Olimpiady Kulturalnej, będący próbą korekcji błędów w niej popełnionych (Montgomery, 2022). W 2000 roku z kolei ogłoszono Plan *22@Barcelona*, który przekształcił 200 ha terenów przemysłowych dzielnicy Poblenou w miejsce różnorodnej działalności gospodarczej. Dawne magazyny zamienia się na loftowe przestrzenie, które przyciągać mają młodych ludzi z zasobnym portfelem. Proces ten sprzyja gentryfikacji tej przestrzeni, czemu sprzeciwia się część mieszkańców, malując na przekształconych magazynach antygentryfikacyjne graffiti (Beard, 2011).

Obecnie dzielnice w dystrykcie Sant Martí (takie, jak El Poblenou czy La Vila Olímpica del Poblenou) to nadal place nieustannej budowy i modernizacji. Kolejne przestrzenie i sektory przebudowywane są i oddawane do użytku nowym startupom czy jako mieszkania. Trwają także prace mające na celu przebudowę Portu Olimpijskiego. Władze Barcelony chcą „przekształcić Port Olímpic w przestrzeń przeznaczoną dla mieszkańców miasta. [Ma to być] odnowiony obszar, w którym niebieska gospodarka, żeglarstwo, żywność i morze staną się sercem aktywności gospodarczej i społecznej" (Port Olímpic Barcelona, 2023). Warto zaznaczyć, że dziedzictwo tak wielkich imprez sportowych, to nie tylko trwały i niezmienny ślad w przestrzeni miejskiej, ale to także nowe możliwości i ciągłe dostosowywanie się do życia i potrzeb mieszkańców, o czym świadczy chociażby wspomniany projekt metamorfozy Portu Olimpijskiego.

5.1.8. Dokumentacja wizualna

Rycina 6. Strefa Montjuïc, widok na Palau Sant Jordi (po lewej) oraz wieżę telekomunikacyjną w 2019 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 7. Velòdrom d'Horta, wnętrze w 2019 roku.

Źródło: fotografia własna.

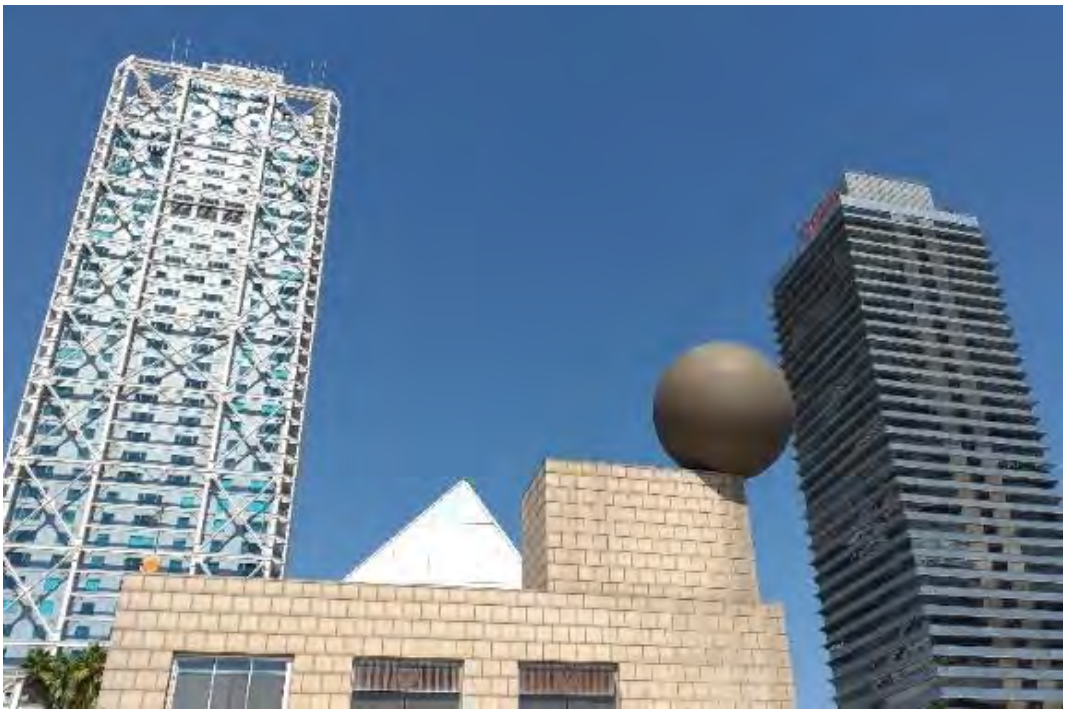

Rycina 8. Hotel Arts Barcelona (po lewej) oraz Torre Mapfre (po prawej) w 2019 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 9. Budynek Palau de la Metal·lúrgia, widok od strony Plaça d'Espanya w 2019 roku.

Źródło: fotografia własna.

5.2. Igrzyska XXVIII Olimpiady Ateny 2004

5.2.1. Rys historyczny miasta

Pierwsze ślady osad człowieka na Akropolu pochodzą z okresu neolitu. Ze względu na bliskość morza oraz ochronny charakter wzgórza, było to dogodne miejsce do zasiedlenia przez pierwszych przybyszów. Rozwijająca się wieki później w epoce brązu kultura mykeńska pozostawiła po sobie ślad w postaci murów cyklopowych, które wznoszono wokół rozległych pałaców. Po jej upadku na obszarze Grecji nastały wieki ciemne. Był to okres, który charakteryzował się degradacją kultury oraz wyludnianiem terenów zarówno na kontynencie, jak i wyspach. Nieliczne źródła nie dają wiele informacji o tym okresie, jednak szacuje się, że populacja Aten wynosiła wówczas około 2 tys. ludzi, zamieszkujących proste domostwa z cegły mułowej (Snaczke i Szuro, 2012, s. 26). Koniec tych czasów wiąże się zwykle z pierwszymi udokumentowanymi igrzyskami olimpijskimi w 776 r. p.n.e., choć dziś wiemy już, że igrzyska najprawdopodobniej odbywały się dużo wcześniej. Ateny były w tym czasie niewielką wioską zajmującą powierzchnię nie większą niż 2,5 tys. km^2 i składały się z Akropolu oraz leżących pod nim dwóch osiedli. Głównym zajęciem mieszkańców było rolnictwo, garncarstwo i metalurgia. Z czasem w wyniku procesu zwanego *synojkizmem*, powstające wokół Aten wioski (i wokół innych większych ośrodków na całym obszarze helleńskim) łączyły się w jeden organizm polityczny – polis (PWN: synojkizm). Miejscem spotkań społeczeństwa, wymiany myśli, informacji, a także handlu stała się agora, w przypadku Aten znajdująca się mniej więcej w obrębie dzisiejszego placu Monastiraki. Janusz Słodczyk (2012, s. 45) wspomina, że typowe miasta greckie składały się z trzech części: świątynnej (a zarazem obronnej), publicznej (agory) oraz mieszkalnej. Na szczególną pozycję Aten składały się z kolei prócz warownego charakteru Akropolu, także bliskość zatoki oraz centralne wobec świata greckiego położenie. Pozwoliło to na wyjątkowo obfity rozwój miasta.

Od VI wieku p.n.e. Ateny zaczęły rozwijać się za sprawą rządów kolejnych archontów. Wspomnieć wystarczy spisanie prawa przez Drakona czy reformy Solona. W okresie panowania tyrana Pizystrata, nastąpił z kolei rozwój miasta poprzez nowe budowle (m.in. akwedukt, początek budowy Partenonu), miejskie ulepszenia, a także handel (ATHOC, 2004, s. 20). On to także z Panatenajów i Dionizjów, będących chłopskimi świętami stworzył wielkie uroczystości sportowe i artystyczne trwające po kilka dni z bogatym kalendarzem rozmaitych wydarzeń. Po zakończeniu wojen perskich, w drugiej połowie V wieku p.n.e.

Ateny przeżywały swój złoty wiek. Powstały wówczas najwybitniejsze dzieła architektoniczne miasta, a niektóre – jak zabudowania Akropolu – zostały odbudowane. Bujnie rozwijała się nie tylko architektura czy sztuka, ale także rzemiosło. Populacja miasta mogła wynosić wówczas nawet do 100 tys. mieszkańców (Snaczke i Szuro, 2012, s. 35). Istotnym jest, że wypracowaną pozycję w ówczesnym świecie (nie tylko helleńskim) Ateny utrzymywały przez najbliższych kilka stuleci, pomimo znajdowania się w ramach rozmaitych imperiów. Władcy Macedonii czy później Rzymu obchodzili się stosunkowo łagodnie z przejawami kultury greckiej, co nie znaczy, że to samo tyczyło się obiektów i miejsc o mniejszym znaczeniu. Kolejni cesarze rzymscy pozostawali pod mniejszym lub większym urokiem nie tyle miasta, co wytworów jego mieszkańców, zarówno fizycznych (np.: obiektów sakralnych, sztuki), jak i niematerialnych (np.: idei filozoficznych, koncepcji naukowych). Dość wymienić Cycerona, Oktawiana Augusta, Marka Agrypę, Nerona czy Hadriana (Snaczke i Szuro, 2012, s. 40-41). Za czasów tego ostatniego powstała zresztą biblioteka, gimnazjon i akwedukt (którego część odkryta została ponad 2 tys. lat później przy okazji budowy wioski olimpijskiej na igrzyska w 2004 roku). Dopiero najazdy Gotów i innych plemion barbarzyńskich przyczyniły się do większych zniszczeń w mieście, a także wybudowania nowego muru miejskiego, który otaczał mniejszą część Aten, pozostawiając chociażby agorę poza ich granicami. W pierwszym wieku naszej ery w Atenach pojawili się pierwsi chrześcijanie, a nowa religia początkowo koegzystowała z pogaństwem, aż do zlikwidowania Akademii Ateńskiej w 529 roku. Chrześcijanie zaczęli nie tylko stawiać nowe świątynie, ale przede wszystkim przekształcali w nie budowle pogańskie – tak stało się chociażby z Partenonem, który został zamieniony w kościół poświęcony Świętej Matce Aten. W kolejnych wiekach Ateny stopniowo traciły swoją pozycję, aż stały się miasteczkiem prowincjonalnym. Przez nieco ponad 250 lat miasto było częścią Księstwa Aten (1205-1458), w którym fortyfikowano Akropol dobudowując m.in. dzwonnicę zwaną Wieżą Franków, wprowadzano także turnieje rycerskie w mieście. Co ciekawe, w okresie tym przybyli tam także Katalończycy, w ramach Kompanii Katalońskiej, którą utworzył z katalońskich najemników jeden z templariuszy Roger de Flor (Snaczke i Szuro, 2012, s. 46).

W 1456 roku Ateny zajęli Turcy i miasto znalazło się pod ich panowaniem przez kolejne stulecia. Nabrało ono wówczas bardziej orientalnego charakteru – ponownie przebudowano Partenon, tym razem na meczet, a w krajobrazie miejskim pojawiły się minarety, łaźnie czy handlowe uliczki. W XVI wieku w Atenach mieszkało ok. 16 tys. ludzi (ATHOC, 2004, s. 25). Na początku XVIII wieku przybyły do Aten francuski duchowny

Michel Fourmont stwierdził, że miasto zaczyna się odbudowywać i rozwijać (Miller, 1921, s. 7). Pod koniec tegoż wieku rozpoczęto także budowę Muru Haseki, który miał ochraniać miasto głównie przed wojennymi bandami osmańsko-albańskimi (Miller, 1921, s. 32-33). Rozebrano go w 1834 roku. Mimo niewielkiego znaczenia gospodarczego, Ateny nadal jawiły się w świadomości Europejczyków jako źródło kultury, filozofii i nauki, dzięki czemu chętnie odwiedzali je ówcześni poeci (m.in. Lord George Byron [Jakielaszek, 2022] czy Juliusz Słowacki [Polonorama Team, 2023]). Stopniowe osłabianie się Imperium Osmańskiego oraz rozprzestrzeniające się idee niepodległościowe doprowadziły ostatecznie do uzyskania przez Greków niepodległości w 1832 roku i powstania Królestwa Grecji. Pierwszy król tego państwa, Otton Bawarski przeniósł w 1834 roku stolicę państwa z Nauplionu do Aten, które wówczas liczyły niewiele ponad 7 tys. mieszkańców (ATHOC, 2004, s. 27). Dwóch architektów: Grek Stamatios Kleanthis oraz Prusak Eduard Schaubert otrzymało zlecenie zaprojektowania i przebudowy Aten. Uczynili to w modnym podówczas stylu międzynarodowym i neoklasycystycznym, planując szerokie ulice, obszerne place z ogrodami oraz tereny, które przeznaczono pod publiczne budowle (ATHOC, 2004, s. 27). Plan ten jednak nie został w pełni zrealizowany, także poprzez fakt, że Grecy dość dowolnie rozbudowywali swoje miasto. Jednak mimo to, populacja Aten w okresie panowania Ottona I urosła do ponad 43 tys. W okresie królestwa zbudowano wiele istniejących do dziś budowli, m.in.: budynek Uniwersytetu Ateńskiego, Ogrody Narodowe, Bibliotekę Narodową, Stary Pałac Królewski (obecnie siedziba parlamentu Grecji), Zappeion czy Grecką Akademię Narodową, a ateńskie ulice zaczęły oświetlać gazowe latarnie. Pośród miejsc publicznych głównym placem miasta stał się plac Omonia (pol. plac Zgody), gdzie przecinały się główne arterie Aten. Odkryty w 1869 roku Stadion Panateński (wybudowany przez archonta Likurga w latach 330-329 p.n.e., a przebudowany przez Heroda Attyka w latach 140-144 n.e. [ATHOC, 2004, s. 23]), został zrekonstruowany dzięki funduszom Georgiosa Averoffa i stał się główną areną pierwszych nowożytnych igrzysk olimpijskich, jednak prace modernizacyjne zakończono na nim dziesięć lat później. Coraz intensywniejsza rozbudowa w drugiej połowie XIX wieku spowodowała, że Ateny w 1900 roku liczyły około 110 tys. mieszkańców (Snaczke i Szuro, 2012, s. 58).

W XX wieku stolica Grecji podlegała ciągłej rozbudowie. Intensywnie rozwijał się przemysł, a powstałe w 1904 roku metro, połączyło Ateny z Pireusem. W następstwie przegranych walk z Turcją na terenie Tracji, do Aten przybyło 400 tys. ludzi, którzy osiedlali się w budowanych naprędce barakach. Spowodowało to nagły wzrost ludności stolicy i ogromne problemy z zapewnieniem odpowiedniej ilości mieszkań. W 1940 roku Ateny

liczyły 1,124 mln mieszkańców, by 40 lat później liczyć ich ponad 3 mln (ATHOC, 2004, s. 38). Po trudnych latach II wojny światowej, kiedy mieszkańcy Aten doświadczali głodu, nastąpiło ponowne odbudowywanie miasta i jego dalszy rozwój, który został zatrzymany na kilka lat w trakcie rządów junty czarnych pułkowników. Przestrzeń Aten od II wojny światowej, jak konkluduje w swej pracy Luca Salvati (2014, s. 54), charakteryzowała się następowaniem naprzemiennie fal koncentracji/polaryzacji i dekoncentracji/depolaryzacji. Wiązało się to nie tylko z napływem fali imigrantów z Turcji, ale także swobodnym rozbudowywaniem się osad wokół Aten i Pireusu, które stanowiły trzon tej przestrzeni. W 1963 roku pojawił się w prasie specjalistycznej pomysł rozbudowy metra projektu inżyniera nazwiskiem Konofou. Proponował on powiększenie sieci kolei podziemnej do 14 linii, czego dokonać można było – jego z daniem – do roku 2000. Przewidywał, że jest to jedyna odpowiedź na rozrost miasta i zwiększające się potrzeby transportowe jego mieszkańców. Proponował także, by ograniczyć ruch samochodowy miasta oraz komunikację autobusową, która miała kończyć się na jego obrzeżach – tam, gdzie ludzie mogli przesiadać się do metra (Hekimoglou, 2013). Jak się okazuje, człowiek ten był wizjonerem, potrafiącym przewidzieć logiczne następstwa miejskiego rozwoju. Gwałtowny rozkwit turystyki, zwiększająca się liczba samochodów, a także charakterystyczne położenie miasta w terenie spowodowały, że zaczęły je trapić nieustanne korki, które powodowały zarówno niekorzystne dla zabytków wibracje, ale przede wszystkim *nefos* (pol. *chmurę*) – ateński smog, zagrażający nie tylko ludziom, ale także starożytnym budynkom i rzeźbom. Pod koniec lat 80. smog i upały doskwierały wyjątkowo intensywnie, a w mieście brakowało terenów zielonych (Quinn, 1988). Sytuacja zaczęła się zmieniać w kolejnej dekadzie, zwłaszcza, że miasto chciało przystąpić do wyścigu o prawo do organizacji igrzysk olimpijskich.

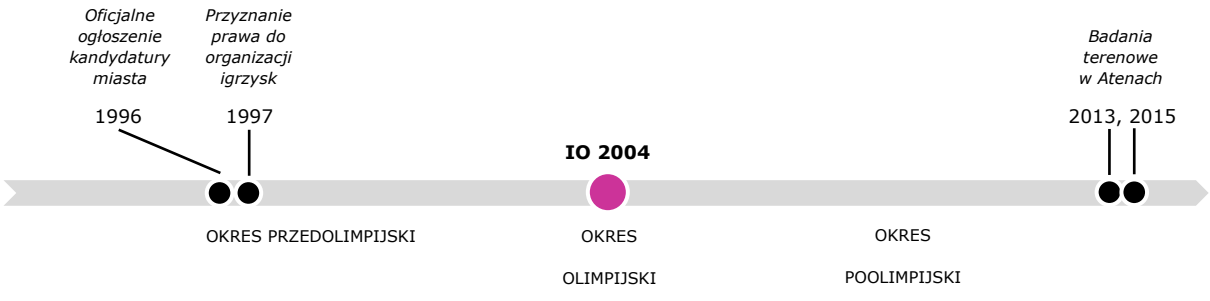

Rycina 10. Linia czasu związana z igrzyskami olimpijskimi w Atenach.

Źródło: wykonanie własne.

5.2.2. Organizacja imprez międzynarodowych w Atenach[57]

Jak już wspominałem w poprzednim podrozdziale, w starożytnych Atenach organizowano m.in. Panatenaje oraz Dionizje. Pierwsze były świętem sportowo-artystycznym, drugie wiązały się niemal wyłącznie z wydarzeniami kulturalnymi. Ateńczycy zaś jako Grecy mieli prawo brać udział w igrzyskach olimpijskich. Kultura Hellady obfitowała także w rozmaite wydarzenia mniejszej, często lokalnej rangi (zresztą, tak jak Panatenaje, większe imprezy wyrastały zwykle z ludowych pierwocin). Nie zmieniło się to także w czasach rzymskich, jednak przybierało często bardziej brutalny charakter. Dopiero ustanowienie chrześcijaństwa oficjalną religią Cesarstwa Rzymskiego spowodowało, że zainteresowanie zarówno sportem, jak i masowymi wydarzeniami kulturalnymi gwałtownie spadło. W średniowieczu, co prawda pojawiły się nieliczne turnieje rycerskie w Atenach, jednak nie miały one istotnego wpływu na społeczeństwo i przestrzeń Aten, będących wówczas prowincjonalnym miasteczkiem. Dopiero wiek XIX przyniósł odrodzenie sportowych wydarzeń.

W latach 1859, 1870 i 1875 z inicjatywy greckiego przedsiębiorcy Evangelosa Zappasa odbywały się w Atenach Igrzyska Zappasa lub Olimpie Zappasa (ang. Zappas Olympics). Pomimo iż chciano nadać im międzynarodowy charakter, były one typowo greckim świętem sportu. Co istotne, były to pierwsze masowe wydarzenia w kształtującej się dopiero stolicy państwa, a ich przebieg nie do końca był zrozumiały dla publiczności (ATHOC, 2004, s. 28-31). Pomimo chaotycznej organizacji, igrzyska te rozbudziły pewne sportowe nadzieje działaczy i entuzjastów rodzącego się kształcenia kultury fizycznej współczesnego człowieka. W latach 1888-1889 odbyły się jeszcze jedne igrzyska, jednak nie organizował ich ten sam komitet, co poprzednie trzy edycje. W następnych latach chciano rozpocząć regularną organizację igrzysk w Atenach co cztery lata, jednak brak funduszy spowodował, że nigdy to nie nastąpiło (Young, 2004, s. 151). Organizację igrzysk o charakterze międzynarodowym przejął powstały w 1894 roku Międzynarodowy Komitet Olimpijski.

Pierwsze nowożytne igrzyska olimpijskie odbyły się w Atenach mimo niezbyt entuzjastycznego podejścia rządu Królestwa Grecji. Ówczesny premier tego kraju, Harilaos

[57] Niniejszy podrozdział dotyczy pytania badawczego nr 2, związanego z wykorzystaniem dziedzictwa sportowego i kulturalnego mega eventów, które organizowane były w mieście przed igrzyskami olimpijskimi. Informacje w nim zawarte poszerzają wiedzę na temat doświadczenia organizacyjnego Aten. Są one także potwierdzane dodatkowo w podrozdziale 5.2.5 na konkretnych przykładach obiektów i miejsc, powstałych przed igrzyskami w 2004 roku, z okazji różnorodnych wydarzeń sportowych i kulturalnych.

Trikoupis, podnosił argumenty przeciwko imprezie, związane ze słabą gospodarką (ogłosił nawet bankructwo państwa [Traiou, 2016]), sytuacją po trzęsieniu ziemi i powodziach w Turcji, a także na Cyprze (Miller, 2012, s. 41). Społeczeństwo greckie było bardziej przychylne propozycji organizacji igrzysk i w głównej mierze dzięki poczuciu dumy narodowej zorganizowano udane, pierwsze igrzyska nowożytne (Traiou, 2016). Prócz istniejących obiektów poddanych renowacji powstały także trzy nowe, z czego jeden – Phaleron Bay (pol. Zatoka Faleronu), będący fragmentem Zatoki Saronskiej, w której rywalizować mieli wioślarze nie został użyty podczas igrzysk z powodu złej pogody. Przestrzeń miejska Aten nie tylko wzbogaciła się o nowe obiekty olimpijskie, ale także została unowocześniona poprzez naprawę dróg, poszerzenie mostu i nowe, drewniane kładki nad rzeką Ilisos (która obecnie jest niemal całkowicie zabudowana i znajduje się pod powierzchnią ziemi), naprawiono także uliczne oświetlenie. Przybywający do Grecji statkami i promami goście, korzystali z pociągów, które przewoziły ich z portu do miasta po preferencyjnych cenach, a na miejscu swoje usługi świadczyli woźnice, z którymi miasto zawarło specjalne umowy. Sferę symboliczną miasta stanowiły liczne dekoracje (w tym wieńce laurowe i flagi) oraz iluminacje świetlne (co wówczas było nadal pewną nowością). Olimpijski dzień wypełniony był nie tylko zawodami sportowymi, ale także wydarzeniami kulturalnymi. Miasto zapewniało rozrywkę ludziom wszelkiej narodowości i klasy, organizując uliczne parady, przemarsze z pochodniami, pokazy sztucznych ogni, bankiety, spektakle teatralne i koncerty. Co ciekawe, miasto zawarło także swego rodzaju nieoficjalną umowę dżentelmeńską z lokalnymi złodziejami, którzy powstrzymać mieli się w tym czasie od kradzieży oraz sami mieli pilnować porządku w swoim światku przed złodziejami-przybyszami (Traiou, 2016). Warto dodać jeszcze, że kilka dekad po igrzyskach, strzelnica w Kalitei została miejscem schronienia dla uchodźców z wojny grecko-tureckiej trwającej od 1919 do 1922 roku. Podobny los spotkał Hellinikon Stadium w kompleksie sportowym w Eliniko, który w czasie igrzysk olimpijskich w 2004 roku służył jako miejsce rozgrywek baseballowych, a nieco ponad dekadę później stał się schronieniem dla uchodźców w trakcie kryzysu uchodźczego w Europie (Shubert i in., 2016).

Chaotyczna organizacja igrzysk w 1900 i 1904 roku, a także wycofanie się Włoch z organizacji tychże w 1908 roku spowodowało, że idea nowożytnych agonów stała pod znakiem zapytania. Wobec tych wydarzeń wysunięto pomysł organizacji w 1906 roku w Atenach tzw. między igrzysk (ang. 1906 Intercalated Games, oficjalna nazwa w 1906 roku brzmiała: The Second International Olympic Games in Athens 1906). Wydarzenie to, podobnie, jak poprzednie igrzyska w Atenach okazało się być sporym sukcesem

organizacyjnym. Dopisali zarówno sportowcy, jak i widzowie, wykorzystano obiekty, które posłużyły dziesięć lat wcześniej. Zappeion pełnił funkcję wioski olimpijskiej, a niektóre tradycje i zwyczaje ustanowione w 1906 roku stały się w późniejszych, „prawowitych" igrzyskach normą (Lennartz, 2002, s. 18-19). Ponieważ jednak od Londynu w 1908 roku igrzyska ponownie wróciły na tory wyznaczone w 1896 roku, wydarzenie z 1906 roku uznano za „między igrzyska", a zdobytych tam medali nie wlicza się do olimpijskich statystyk do dziś (a co za tym idzie, za pierwszą wioskę olimpijską uznaje się tą z 1924 roku). Stolica Grecji prócz imprez „olimpijskiego nurtu"[58] organizowała w XX wieku także i inne sportowe imprezy o randze międzynarodowej. Takimi były z pewnością zorganizowane po raz pierwszy w 1929 (a od 1930 uznane oficjalnie) mistrzostwa krajów bałkańskich w lekkiej atletyce (ang. Balkan Games). Wydarzenie to ma miejsce co roku, a biorą w nim udział lekkoatleci z krajów zrzeszonych w Związku Lekkoatletycznym Krajów Bałkańskich (ABAF). Impreza do tej pory odbywała się w Atenach trzynaście razy (ostatnio w 2006 roku). Do lat osiemdziesiątych głównym stadionem Aten był Karaiskakis Stadium (Stadion im. Jeorjosa Karaiskakisa) w Pireusie. Zanim powstał, w miejscu tym znajdował się welodrom (Neo Phaliron Velodrome) zbudowany z okazji pierwszych nowożytnych igrzysk. Obiekt przebudowano na stadion w 1964 roku i do momentu budowy Stadionu Olimpijskiego to właśnie na nim odbywały się wszystkie większe imprezy sportowe. W 1969 roku gościły tam Mistrzostwa Europy w Lekkoatletyce, a sześć lat później te same mistrzostwa w wersji U20. W 1982 roku do użytku oddany został nowo wybudowany Stadion Olimpijski w miasteczku Amarusion (Marousi), wchodzącym w skład Wielkich Aten. Odbyły się na nich 13. Mistrzostwa Europy w Lekkoatletyce. Halowa wersja tychże mistrzostw odbyła się z kolei w 1985 roku w świeżo wybudowanej hali Peace and Friendship Stadium, SEF (pol. Stadion Pokoju i Przyjaźni), znajdującej się niedaleko Stadionu Karaiskakisa, tuż nad brzegiem morza. Stadion Olimpijski był również miejscem wielu rozgrywek piłkarskich, m.in.: w 1983 roku finału Pucharu Europy (Pucharu Europy Mistrzów Krajowych – poprzednika Ligi Mistrzów UEFA) czy w 1994 r. finału Ligi Mistrzów UEFA.

Na przełomie lat 80. i 90. rozszerzono teren wokół Stadionu Olimpijskiego, budując m.in. welodrom oraz centrum pływackie. Były to działania związane z organizacją Igrzysk Śródziemnomorskich w Stolicy Grecji. Impreza ta jest organizowana od 1951 roku co cztery

[58] Pisząc o „olimpijskim nurcie" mam na myśli wszystkie wydarzenia sportowo-kulturalne związane bezpośrednio lub pośrednio z ideą olimpijską i nawiązujących do starożytnych igrzysk olimpijskich bądź też związanych z ich nowożytnymi edycjami.

lata i skupia sportowców z państw położonych w basenie Morza Śródziemnego. Było to wówczas największe, multidyscyplinarne święto sportu, jakie organizowała Grecja. Cztery lata później, pomiędzy stadionem a centrum pływackim, stanęła największa kryta hala w Grecji (obecnie: Kryta Hala Sportowa im. Nikosa Galisa w Atenach), która wraz z SEF w Pireusie gościła w 1998 roku mistrzostwa świata w koszykówce męskiej. Ostatnim większym wydarzeniem sportowym przed igrzyskami w 2004 roku były odbywające się na Stadionie Olimpijskim lekkoatletyczne mistrzostwa świata w 1997 roku. Organizacja wszystkich wymienionych imprez sportowych, a zwłaszcza tych największych, odbywających się już w latach 90., była dla Aten testem działań organizacyjnych, które z dużym prawdopodobieństwem pomogły sięgnąć miastu po zwycięstwo w boju o organizację igrzysk w 2004 roku, bowiem miesiąc po mistrzostwach świata w lekkiej atletyce, MKOl w Lozannie podjął decyzję o przyznaniu Atenom igrzysk.

5.2.3. Proces kandydacki do igrzysk w 2004 roku

Jak wynika z informacji podawanych na oficjalnej stronie Światowej Biblioteki Olimpijskiej (OWL, Olympic World Library), Ateny chciały zorganizować igrzyska po raz drugi w 1944 roku. Wysłano w tym celu list z Komitetu Igrzysk Olimpijskich w Atenach do MKOl w 1934 roku. Jednak do głosowania mającego miejsce podczas 38. sesji MKOl w Londynie w 1939 roku albo grecka stolica nie podeszła, albo też nie otrzymała żadnych punktów (GamesBids.com, 2011). Wyścig o prawo do organizacji wygrał ostatecznie Londyn, ale jak wiadomo, igrzyska te zostały odwołane z powodu trwającej II wojny światowej. Po raz kolejny Ateny pojawiają się w przypadku kandydatur do igrzysk w 1948 roku (na stronie OWL), jednak jest to wyłącznie wzmianka nie posiadająca żadnych dostępnych źródeł. I tym razem to Londyn otrzymał prawo do zorganizowania powojennych igrzysk olimpijskich, a głosowanie w Sztokholmie w 1947 roku podczas 40. sesji MKOl nie odbyło się, ponieważ uznano, iż to właśnie wybrana osiem lat wcześniej stolica Wielkiej Brytanii powinna utrzymać status miasta-organizatora.

Pod koniec lat 80. stolica Grecji stawała się coraz większym, szybko rozwijającym się miastem, na miarę swoich czasów. Wobec tego pojawiać zaczęły się pomysły na zorganizowanie w nich igrzysk, zwłaszcza, że zbliżało się ich stulecie. Dla wielu oczywistym było, że w sto lat po pierwszych nowożytnych agonach, powinny one odbyć się w tym samym mieście. Oficjalne ogłoszenie kandydatury nastąpiło w 1988 roku, a w 1990

dokument kandydacki został dostarczony do siedziby MKOl (ATHOC, 2004, s. 64). Znalazły się w nim historyczne odniesienia do antycznych korzeni igrzysk oraz wyjątkowego charakteru greckiej stolicy. Autorzy dokumentu kandydackiego wskazywali na poprawę systemu transportowego i całej struktury urbanistycznej miasta, nowe miejsca rekreacji i obiekty sportowe, lepszy system organizacji zabytków czy też nowe obszary, które miałyby podnieść jakość życia na poziomie lokalnym (ECCA, 1990, s. 49). Kandydatura Aten okazała się jednak mieć słabe strony, co niejednokrotnie wytykali działacze MKOl. Projekt był nieprzemyślany, a postawa Greków wobec przyznania im igrzysk roszczeniowa (Weisman, 1990). Państwo charakteryzowało się wówczas niestabilnością polityczną, a samo miasto borykało się ze smogiem, korkami oraz wizją wydania co najmniej 3 mld dolarów wyłącznie na miejskie usprawnienia (Weisman, 1990). Z kolei Atlanta zaproponowała mocną ofertę, która była usilnie promowana i lobbowana na wszelkich możliwych polach. Stolica Georgii chciała pokazać, że południe Stanów Zjednoczonych jest rozwinięte gospodarczo i tolerancyjne rasowo (Weisman, 1990). Ostatecznie wygrała Atlanta, a Melina Mercouri, aktorka i (wówczas) była minister kultury Grecji, będąca członkiem ekipy kandydatury ateńskiej, spuentowała ten wynik, mówiąc o „wygranej Coca-Coli nad Partenonem”[59] (Anderson, 1997). Jak się wydaje, gorzki smak porażki przysłużył się ateńczykom do przygotowania kilka lat później solidniejszego projektu.

Pięć lat później, wśród greckich działaczy sportowych ponownie zaczęły pojawiać się głosy za ubieganiem się o prawo do organizacji igrzysk. Po udanych igrzyskach śródziemnomorskich, które gościły w Atenach w 1991 roku, postanowiono ponownie wysunąć wniosek do MKOl o przyznanie Atenom igrzysk w 2008 roku honorowo – bez przechodzenia przez etap głosowania (ATHOC, 2004, s. 67). Pomysł był kontrowersyjny i budził zastrzeżenia nawet wśród członków Greckiego Komitetu Olimpijskiego (HOC), który pod koniec 1995 roku, kiedy wszystkie kandydatury do igrzysk w 2004 roku zostały już zgłoszone, sformułował propozycję Aten do tychże. Formalnie, zgłoszenie trafiło na odpowiednie biurko w Lozannie na pięć dni przed ostatecznym terminem, piątego stycznia

[59] Wypowiedzi takie spowodowane były działaniami Coca-Coli, które zostały później źle zinterpretowane przez stronę grecką. Przyczyniło się to w bardzo krótkim czasie do spadku sprzedaży tego napoju w Grecji. Chodziło o pomysł, by nagrodzić wygrane miasto przypinką z jego nazwą i logo Coca-Coli. W tym celu wyprodukowano sześć różnych przypinek (tyle ile było miast-kandydatów). Zaraz po wygranej Atlanty pojawiły się więc przypinki z jej nazwą, a Grecy uznali, że jeśli przypinki z Atlantą były gotowe przed wynikami wyborów, rezultat musiał być już wcześniej znany, a całe wybory „ustawione”. Pokazanie pozostałych przypinek z nazwami pozostałych kandydatów nic już jednak nie dało, a Grecy uznali to za potwarz (Payne, 2012, s. 90-92).

1996 roku i od razu wywołało poruszenie w świecie sportu (ATHOC, 2004, s. 67). Dalsze działania musiały być podejmowane niezwykle sprawnie i szybko, w czym nie zawsze pomagała sytuacja polityczna w kraju. W kwietniu tego samego roku, Grecy uczcili stulecie nowożytnych igrzysk specjalnymi obchodami zarówno w parlamencie, jak i na Stadionie Panateńskim. Prócz ludzi formułujących komitet do spraw kandydatury Aten działała także grupa pod przewodnictwem architektów i urbanistów: Petrosa Synodinosa i Christosa Kourtisa, która zajmowała się wyłącznie tworzeniem tzw. Bid File, który miał zostać złożony najpóźniej do 15 sierpnia 1996 roku[60].

Plan Generalny kandydatury ateńskiej (Master Plan) zakładał cztery podstawowe obszary olimpijskie w mieście: wioskę olimpijską, kompleks sportowy, historyczne centrum miasta oraz wielofunkcyjny kompleks w Faleronie (Faliron Multi-Purpose Complex, FMPC) (AOBC, 1996, s. 2). Co istotne, Ateny rozpoczęły realizację części kluczowych inwestycji związanych z usprawnieniem komunikacji w mieście, a także obniżeniem zanieczyszczenia powietrza, trapiącego stolicę Grecji od wielu lat. W 1991 roku ruszyły prace związane z rozbudową sieci metra, które składało się wówczas z jednej linii. Dzięki temu, metro zyskać miało kolejne dwie linie (Attiki Metro S.A., 2023). W 1996 roku ruszyły z kolei prace zarówno związane z obwodnicą Aten zwaną Attiki Odos (A6 Motorway), jak i budową nowego portu lotniczego. Ponieważ istniejące w mieście, stare lotnisko w Elliniko nie było już w stanie obsługiwać stale rosnącego ruchu lotniczego, a jego możliwości rozbudowy były ograniczone, podjęto decyzję o przeniesieniu głównego portu lotniczego w nowe miejsce (Airport Technology, 2002), oddalonego o niecałe 29 km jazdy z kompleksu olimpijskiego. Miasto realizowało także program rekultywacji linii brzegowej wzdłuż Zatoki Sarońskiej (ATHOC, 2004, s. 67). Bid File zawierał także istotne kwestie związane z ofertą kulturową Aten, w tym propozycję ujednolicenia stanowisk archeologicznych (ATHOC, 2004, s. 67).

Najistotniejszą częścią Planu Generalnego była ta związana z obiektami olimpijskimi. Jak już wspomniałem wcześniej, projekt skupiał się na:

- budowie wioski olimpijskiej w gminie Acharnes,
- modernizacji kompleksu olimpijskiego (obecnie OAKA),
- odnowie historycznego centrum Aten (ze Stadionem Panateńskim na czele),
- budowie kompleksu w Faleronie.

[60] Dokonano tego na dzień przed ostatecznym terminem. Zwlekanie do niemal ostatnich godzin z wymaganymi dokumentami okazało się prorocze w przypadku prac związanych z obiektami olimpijskimi, które oddawano często na kilka dni przed ceremonią otwarcia w 2004 roku.

Prócz tego, miano wykorzystać kilka istniejących obiektów rozsianych po całym mieście oraz zbudować także nowe (takie jak hale w Galatsi czy Nikiei, marinę Agios Kosmas czy tor wioślarski Schinias). Największym jednak przedsięwzięciem architektonicznym zdawał się być kompleks w Faleronie. Był to ambitny projekt, zakładający przebudowę zdegradowanej części wybrzeża w nowoczesny i wielofunkcyjny obszar sportowo-rekreacyjno-wystawienniczy. Prócz istniejących już dwóch obiektów: hali SEF oraz Stadionu Karaiskakisa powstać tam miały stadiony do baseballa, softballa i piłki plażowej, a także zespół pięciu krytych hal. Ostatecznie, większość planów została zmieniona w mniejszym lub większym stopniu w trakcie działań organizacyjnych, o czym będzie jeszcze mowa w kolejnych podrozdziałach.

Podczas odbywających się na Stadionie Olimpijskim w 1997 roku mistrzostw świata w lekkoatletyce, miasto było bacznie obserwowane przez oficjeli z MKOl, którzy tam gościli. Ceremonia otwarcia odbyła się na Stadionie Panateńskim, a trasa biegu maratońskiego przebiegała tą samą drogą, którą biegł Filippides w 490 r. p.n.e. po wygranej Greków w bitwie z Persami. Członkowie komitetu kandydatury Aten, na czele którego stała wówczas prawniczka i działaczka polityczna Gianna Angelopoulos-Daskalaki, doskonale zdawali sobie sprawę, że od powodzenia tej imprezy zależy los głosowania, które odbyć miało się zaledwie miesiąc później w szwajcarskiej Lozannie. Nastroje panujące wśród działaczy olimpijskich były wówczas przepełnione niechęcią wobec komercjalizacji igrzysk, która apogeum miała rok wcześniej w Atlancie (Anderson, 1997). Tym razem grecka polityka mówiła jednym głosem i zarówno partia rządząca, jak i opozycja wsparły kandydaturę Aten (Longman, 2000). Ostatecznie, 5 września 1997 roku, na 106. sesji MKOl, po czwartej turze głosowania Juan Antonio Samaranch ogłosił zwycięzcą Ateny.

5.2.4. Obszar miasta olimpijskiego

W czasie, kiedy władze Aten przygotowywały się do igrzysk olimpijskich, w Grecji obowiązywał podział administracyjny (1997-2010) na 13 regionów, dzielących się na 54 nomosy (prefektury), a na te z kolei składały się 1034 gminy. Od 2011 roku uproszczono ten podział i wprowadzono siedem zdecentralizowanych administracji mających sporą autonomię zarówno w finansach, jak i administracji. Te z kolei dzielą się na 13 regionów, w skład których wchodzą, co prawda jeszcze 74 jednostki regionalne, ale nie mają one większego znaczenia (nie są jednostkami administracyjnymi). Ostatnim elementem podziału

są gminy, których obecnie jest 332. Poza tymi zmianami pozostaje jedynie region autonomiczny Góry Athos (Monastic Community of Mount Athos). Raport z igrzysk olimpijskich w Atenach – w przeciwieństwie do takiego samego dokumentu z Barcelony – nie podejmuje zasadniczo kwestii podziału obiektów według własnych stref czy obszarów administracyjnych. Wspomina jednak w kilku miejscach o obiektach zlokalizowanych w *mieście Ateny* oraz czterech *innych olimpijskich miastach* (ang. other Olympic Cities) (ATHOC, 2004, s. 135). Rozlokowanie obiektów poza granicami miasta do 30 km od jego centrum[61] oznacza, że znalazły się one we wszystkich jednostkach terytorialnych, które tworzą cały region administracji zdecentralizowanej Attyki. Poza tym obszarem znalazły się jedynie stadiony piłkarskie w czterech różnych miastach zlokalizowanych na obszarze całej Grecji (Saloniki, Patras, Heraklion i Wolos), a także starożytny stadion w Olimpii. W samej gminie Ateny tylko na trzech obiektach rywalizowali sportowcy, z czego jednym z nich były ulice historycznego centrum miasta, na których ścigali się kolarze.

Rycina 11. Podział administracyjny Grecji z zaznaczoną na czerwono Administracją Zdecentralizowaną Attyka oraz gminą Ateny (pomarańczowy punkt).

Źródło: opracowanie własne na mapach MapChart.

[61] Odległości zostały wymierzone w linii prostej, za punkt centralny Aten, uznałem Plac Omonia.

5.2.5. Miasto w okresie przygotowań do igrzysk[62]

Od momentu wygranej w Lozannie, Ateny miały niemal 7 pełnych lat na przygotowanie się do igrzysk w 2004 roku. W tym czasie większość planów i propozycji umieszczonych w Bid File zostało jednak zweryfikowanych i część z nich zmodyfikowano. Szczególnie dotyczyło to strefy przybrzeżnej w Faleronie (Delty Faleronu). Miasto realizowało także większe inwestycje związane z lotniskiem czy systemem metra, jednak na potrzeby igrzysk musiało te działania zintensyfikować i daleko bardziej rozszerzyć. Był to też czas, w którym krystalizowały się kolejne spółki i instytucje odpowiedzialne za poszczególne elementy organizacyjne, a powstały komitet organizacyjny igrzysk (ATHOC) zajął się koordynacją przygotowań. Nad pracami czuwała także międzyministerialna komisja do spraw igrzysk.

5.2.5.1. Przestrzeń sportu

Według dokumentacji związanej z kandydaturą Ateny posiadały 75% wymaganych obiektów sportowych oraz 92% obiektów treningowych. Wynik ten wydaje się imponujący, jednak w czasie przygotowań do igrzysk wykorzystanie istniejących obiektów spadło do 32% względem 62% nowych i 6% tymczasowych (OSC, 2022a, s. 153). Nowe budowle służyć miały głównie tym sportom, które w Grecji nie były wówczas popularne (softball, baseball, hokej na trawie czy kajakarstwo) (OSC, 2022a, s. 153). Większość obiektów zgrupowana była w sportowe kompleksy. Trzy główne: Athens Olympic Sport Complex, Faliro Coastal Zone Olympic Complex, Helliniko Olympic Complex oraz dwa mniejsze: Goudi Olympic Complex, Markopoulo Olympic Complex. Reszta stanowiła pojedyncze obiekty rozsiane na obszarze Attyki, a także poza nią, na obszarze całej Grecji. Były to cztery stadiony:

- w Regionie Macedonii Środkowej: *Stadion Kaftanzoglio* w Salonikach,
- w Regionie Tesalii: *Stadion Panthessaliko* w Wolos,
- w Regionie Grecja Zachodnia: *Stadion Pampeloponnisiako* w Patras,

[62] Ta część studium przypadku Aten dotyczy pytania badawczego nr 1, związanego ze zmianami w mieście ze względu na igrzyska olimpijskie. Dodatkowo przykłady obiektów i miejsc, które zostały wykorzystane na potrzeby igrzysk, a stanowiły dziedzictwo wcześniejszych wydarzeń sportowych i kulturalnych stanowią potwierdzenie danych dotyczących pytania badawczego nr 2 z podrozdziału 5.2.2.

- w Regionie Kreta: Stadion Pankritio w Heraklionie,

a także starożytny *stadion w Olimpii* w Regionie Grecja Zachodnia. Obiekty te, ze względu na położenie poza terenem Attyki nie są poddawane analizie w niniejszej pracy.

Athens Olympic Sports Complex (OAKA)[63]

Olimpijski Kompleks Sportowy w Atenach

OPIS OBIEKTU

Kompleks sportowy w dzielnicy Amarusion był jedynym gotowym zespołem obiektów mogącym gościć zawody sportowe, jednak wymagał dostosowania do potrzeb tak wielkiej imprezy, jaką są igrzyska. Decyzja o zbudowaniu Stadionu Olimpijskiego w Atenach zapadła pod koniec lat siedemdziesiątych. Ostatecznie oddano go do użytku w 1982 roku. Nad dwoma poziomami trybun nie było zadaszenia, choć część z dolnych siedzeń, znajdujących się pod okapem wyższej trybuny, była osłonięta od deszczu i słońca. Cztery 62 metrowe wieże pochylały się nad stadionem oświetlając go znajdującymi się nań reflektorami (Xenides, 2014). Obok stadionu powstały także trzy pełnowymiarowe boiska treningowe. Stopniowo zaczęto rozszerzać teren o kolejne obiekty sportowe. W 1991 roku wybudowano centrum wodne (część z basenów znalazła się w krytej hali, część zaś pod gołym niebem), a także niezadaszony welodrom. Całość zaczęła nabierać kształtów sportowego kompleksu, którego tak brakowało w stolicy Grecji. W 1995 roku przy krytej części centrum pływackiego powstała największa w kraju hala sportowa. Teren ten obejmował także korty tenisowe[64] i część wspólną, mającą charakter parku/placu publicznego.

Do kompleksowej modernizacji całego terenu zaproszono hiszpańskiego architekta, Santiago Calatravę, który zaprojektował m.in. wspominaną przy okazji rozdziału dotyczącego Barcelony, wieżę telekomunikacyjną na wzgórzu Montjuïc. Plany ulegały kilkukrotnym modyfikacjom, jednak główny element pozostawał bez zmian – nakrycie obecnego stadionu zadaszeniem. W mniejszej skali, lecz podobnym stylu osłonięte miały

[63] Obecna nazwa: Olympic Athletic Center of Athens Spiros Louis (Olimpijski Kompleks Sportowy w Atenach im. Spirosa Luisa)

[64] Do tej pory nie udało mi się ustalić w jakich latach powstały. Oficjalne dokumenty, a także wszystkie odwiedzone przeze mnie strony internetowe wskazują, że centrum tenisowe powstało w 2004 roku, jednak z dostępnych fotografii i map wynika jasno, że przed rozpoczęciem modernizacji kompleksu w 2002 roku, znajdowały się już tam takie obiekty, które również zostały przebudowane (choć w modernizacji nie brał udziału Santiago Calatrava, a brytyjski architekt Richard Rees).

być trybuny zarówno welodromu, jak i głównego kortu tenisowego oraz centrum pływackiego. Ostatecznie jednak, przebudową kortów zajmował się inny architekt, a nad centrum pływackim zrezygnowano z zadaszenia ze względu na koszty. Dach nad welodromem z kolei został tak przeprojektowany, by zasłaniał cały obiekt, nie tylko trybuny. Ponieważ jednak nie posiadał ścian wypełniających przestrzeń między dachem a ziemią, by uniknąć przeciągów, zasłonięto ją na czas zawodów w 2004 roku przenośnymi ściankami (Xenides, 2014). Co istotne, plan Calatravy zakładał spore połacie zieleni w tym wysokie drzewa, które miały dawać cień na tak sporym obszarze. Finalnie, pomimo iż obsadzono teren znikomą liczbą drzew, spora ich część nie przetrwała próby czasu po zakończeniu igrzysk. Hiszpański architekt, który zaprojektował wspomnianą wieżę telekomunikacyjną, która stała się jednym z charakterystycznych obiektów Barcelony (ang. landmark) chciał również stworzyć podobny obiekt w Atenach. Miał nią być wysoki na 110 metrów, górujący nad całym kompleksem olimpijskim, jak również przestrzenią Amarusionu, znicz olimpijski (Xenides, 2014). Projekt ten również zaniechano, a architekt zaprojektował podobny znicz, lecz w zdecydowanie mniejszej skali, który wkomponowany został w stadion olimpijski.

Ostatecznie, mimo opóźnień oraz problemów, cały kompleks OAKA został zmodernizowany w sposób spójny, pod okiem Santiago Calatravy. Poza centrum tenisowym, które zostało przebudowane w nieco inny sposób, pozostałe cztery obiekty sportowe połączono konsekwentną wizualnie przestrzenią placów, deptaków i (nie zawsze) małej architektury. Na pierwszy plan wybijają się tam dwie konstrukcje. Pierwszą są białe łuki ażurowej, metalowej instalacji, która znajduje się nad zakręcającym delikatnie betonowym chodnikiem, znajdującym się od strony stacji metra. Drugim z kolei elementem jest Ściana Narodów (ang. the Wall of Nations). Jest to również metalowa, biała konstrukcja długa na 250 i wysoka na 20 metrów, składająca się ze swego rodzaju „listew", które poruszane mechanizmem w odpowiednim czasie jedna po drugiej, sprawiają wrażenie falowania. Calatrava, co trzeba przypomnieć, słynie z ruchomych części w swoich projektach. Spore połacie terenu zajmują płytkie sadzawki z systemem fontann, nasadzenia roślinne oraz elementy oświetlenia i masztów flagowych. Wejścia na teren kompleksu zostały zadaszone również ażurowymi konstrukcjami, nawiązującymi do architektury całości. Warto zwrócić uwagę, że murowane elementy przestrzeni, obłożone zostały *trencadis*, czyli niewielkimi fragmentami rozbitej ceramiki w kolorze białym (z kolorowych *trencadis* słynie chociażby Park Güell w Barcelonie).

Po igrzyskach olimpijskich usunięto tymczasowe trybuny znajdujące się na pływalni, a także zabudowano przestrzeń pomiędzy dachem a gruntem w welodromie. Poszczególne

obiekty sportowe pełniły określoną, związaną z konkretną dyscypliną sportu funkcję, będąc wykorzystywane przez profesjonalne kluby, szkoły czy osoby prywatne. Stadion Olimpijski oraz hala sportowa gościły prócz wydarzeń sportowych także imprezy kulturalne (w tym koncerty). Pozostałe obiekty nie były miejscami większych wydarzeń sportowych. Trybuny odkrytej części centrum pływackiego niszczały. Teren wypełniający przestrzeń wokół obiektów sportowych został zaniedbany, jednak pozostawał otwarty dla gości.

ANALIZA FUNKCJI

Kompleks OAKA jako główne centrum sportowe miasta było znane mieszkańcom na długo przed igrzyskami. Pełniło ważne funkcje nie tylko ze względu na sportowy charakter obiektów, ale także możliwość wykorzystania ich do stworzenia sportowych czy kulturalnych wydarzeń o randze zarówno krajowej, jak i międzynarodowej. Centralnym punktem był stadion olimpijski, który przez lata był domem różnych klubów piłkarskich. Przebudowa kompleksu na potrzeby igrzysk unowocześniła wszystkie istniejące tam obiekty, a także stworzyła spójną przestrzeń publiczną, bogatą w nowe, symboliczne elementy architektoniczne. Wizualnie nawiązano do bieli tradycyjnych greckich zabudowań oraz starożytnej agory, jako miejsca spotkań społeczności. Finalnie jednak przestrzeń okazała się być niezbyt przyjazną dla ludzi, ze względu na brak miejsc zacienionych czy niewiele zieleni. Wyłączone zostały fontanny i ruchoma Ściana Narodów, a woda w sadzawkach albo wyparowała, albo stała się brudna i nieprzejrzysta. Część nasadzenia roślinnego wyschła. Elementy metalowe zaczęły rdzewieć. Całość sprawiała wrażenie zaniedbanej, mimo to nie była opuszczona (rycina 12). Równy, betonowy teren okazał się świetnym miejscem do jazdy na rolkach czy deskorolce. Brak miejsc zacienionych nie zachęcał jednak do pozostania tam na dłużej, zwłaszcza w słoneczne i upalne dni. Sportowa funkcja zarówno głównych obiektów, jak i miejsc treningowych była cały czas spełniana. Prócz stadionu olimpijskiego oraz krytej hali, budowle pełniły funkcje typowo sportowe, nie zaś widowiskowe. Brak organizacji większych imprez zwłaszcza na odkrytej pływalni spowodował, że niezadaszone trybuny bardzo szybko uległy zniszczeniu.

W 2021 roku grecki rząd ogłosił Narodowy Plan Naprawczy pod nazwą Grecja 2.0 (Ellada 2.0), który ma przyspieszyć krajową gospodarkę i wydobyć ją z recesji, jaką przeszła (Paravantes, 2021). Jednym z elementów tego planu jest projekt rewitalizacji kompleksu olimpijskiego OAKA w latach 2021-2024 pt.: OAKA 2.0, który ma prowadzić m.in. do obniżenia kosztów eksploatacji, rozbudowy powierzchni biurowej i hotelowej, a także do zwiększenia terenów zielonych do 40% (OAKA, 2023). Dzięki tym działaniom miejsce ma

się stać miejskim parkiem sportowym odwiedzanym licznie przez mieszkańców i turystów. Prace trwają, a ich pierwszym efektem jest likwidacja zniszczonych trybun przy pływalni, a także powstanie nowych basenów.

Faliro Coastal Zone Olympic Complex

Kompleks Olimpijski Strefy Przybrzeżnej Faleron

OPIS OBIEKTU

W starożytności to właśnie Faleron był pierwszym portem rodzących się Aten, zanim rolę tę zaczął pełnić Pireus. W XX wieku piaszczyste plaże przyciągały ateńczyków, dla których był to swego rodzaju miejski kurort (ATHOC, 2004, s. 151). Jednakże budowa dróg krajowych (56a oraz 91), a zwłaszcza stworzonej przez te dwie drogi Alei Posejdona (inaczej nazywanej Paraliaki) pod koniec lat 70. i na początku 80., odcięła mieszkańców od ich plaży i spowodowała, że teren ten zaczął podupadać. Kompeks w Faleronie był, jak już wspominałem wcześniej, po wiosce olimpijskiej drugą największą inwestycją w dokumentach związanych z kandydaturą Aten do igrzysk olimpijskich. W czasie siedmiu lat organizacyjnych, okazało się jednak, że większość obiektów nie będzie mogła tam powstać. W Bid File cały kompleks obejmować miał teren od Stadionu Karaiskakisa do końca Delty Faleronu, a także byłego terenu związanego z jeździectwem po drugiej stronie drogi. Finalnie, stadion stał się samodzielnym obiektem, a kompleks objął swym zasięgiem mniejszy obszar, składający się z dwóch części. Po stronie zachodniej, niedaleko Stadionu Karaiskakisa znalazła się pierwsza część kompleksu, na której znajdował się oddany do użytku w 1985 roku Stadion Pokoju i Przyjaźni (SEF). By dostosować go do wymogów igrzysk, obiekt został poddany modernizacji, podczas której m.in. zredukowano nieco liczbę miejsc na trybunach. Przemieszczając się na wschód, pomiędzy pierwszą częścią kompleksu a drugą, znajduje się mniej więcej 800-metrowy pas zdegradowanego wybrzeża, które nie zostało włączone do procesu modernizacji. Obszar ten kończy się na estuarium rzeki Ilisos, po czym zaczyna się druga część kompleksu Faleronu. Pierwszym obiektem jest Olimpijskie Centrum Siatkówki Plażowej Faleron (Faliro Olympic Beach Volleyball Centre, FOBVC) (rycina 13). Był to kompletnie nowy obiekt z częściowo zadaszoną widownią przy głównym boisku oraz boiskami treningowymi ze sztucznym oświetleniem. Na czas igrzysk postawiono dodatkowe, tymczasowe trybuny, znacznie zwiększające liczbę miejsc

siedzących. Dalej znalazł się jeszcze parking, a następnie nowoczesna marina. Na końcu strefy powstała kryta hala sportowa (Faliro Sports Pavilion Arena, FSPA, zwana także Małym Stadionem Pokoju i Przyjaźni).

Cały obszar, długi na nieco ponad jeden kilometr i szeroki na nie więcej niż pół kilometra (zwykle jeszcze mniej), został zmodernizowany tak, by stanowić miejsce sportu i rekreacji dla mieszkańców Aten. By połączyć na nowo tę przestrzeń z terenami mieszkalnymi, znajdującymi się po przeciwnej stronie drogi (tej samej, która lata temu oddzieliła ateńczyków od plaży Faleronu), przerzucono nad ulicą, liczącą 800 metrów i szeroką na 40 metrów esplanadę, która łagodnie schodziła w stronę brzegu i obsadzona została drzewami i krzewami. Z niej można było przejść zarówno do PSPA na stronę wschodnią, jak i wejść na deptak, prowadzący do FOBVC. Wspomniana ośmiuset metrowa esplanada kończyła się w miejscu dawnych obszarów jeździeckich, które nie zostały objęte modernizacją w Master Planie igrzysk w 2004 roku. Jak wspomina oficjalny raport z igrzysk, przebudowa strefy przybrzeżnej w Faleronie była w owym czasie największym europejskim projektem rewitalizacji obszarów miejskich (ATHOC, 2004, s. 151). Stadion Pokoju i Przyjaźni, będący znaną areną sportową o ugruntowanej pozycji nie tylko w stolicy i całej Grecji (liczne, międzynarodowe imprezy sportowe), pełni nadal swoje pierwotne funkcje. Od momentu oddania do użytku jest domem koszykarskiego klubu zawodowego Olimpiakos Pireus. Dostęp do obiektu jest łatwy i możliwy m.in. za pośrednictwem kładki przerzuconej przez Aleję Posejdona i łączącej obiekt bezpośrednio ze stacją metra Neo Faliro. Olimpijskie Centrum Siatkówki Plażowej prócz imprez związanych z igrzyskami olimpijskimi nie było więcej wykorzystywane. Po rozebraniu tymczasowych trybun, obiekt niszczał z roku na rok. W 2016 roku parlament grecki przekazał obiekt na 20 lat Ministerstwu Sprawiedliwości, borykającemu się z problemami braku miejsc i spowodowanych tym faktem licznych opóźnień w procesach, a które to ministerstwo miało przekształcić FOBVC w salę sądową (Ekathimerini, 2016). Tak zwany Mały Stadion Pokoju i Przyjaźni to wielofunkcyjna hala, która po igrzyskach częściej była wykorzystywana jako miejsce targowe, koncertowe lub służące dla celów nagrań telewizyjnych show. Teren obiektu otacza dość luźno ogrodzenie, które poza czasem, kiedy odbywają się tam różnego rodzaju wydarzenia, uniemożliwia dostęp do niego. Obszar otaczający wspomniane wyżej obiekty oraz pełniący funkcję spajającą cały kompleks w momencie badań pozostawał w większości otwarty dla osób z zewnątrz. Był jednak zaniedbany: liczne graffiti, śmieci, wyschnięte nasadzenia i drzewa. Boiska do piłki siatkowej w FOBVC porastała z roku na rok bujniejsza roślinność ruderalna. Zabudowania związane z deptakiem łączącym FOBVC z FSPA, jak również sam budynek

FOBVC miały powybijane szyby czy zniszczone krzesełka. Jednocześnie bardzo dobrze funkcjonowała znajdująca się tam marina, a jeden z parkingów przekształcono w boisko piłkarskie. Pod rozpoczynającą się esplanadą miejsce znalazł spontaniczny i niewielki skatepark, a tuż obok na betonowym placu stanęła scena koncertowa Water Square.

ANALIZA FUNKCJI

Pierwotna funkcja strefy przybrzeżnej, związana była z jej naturalnymi uwarunkowaniami – plażą i morzem. W sposób spontaniczny, mieszkańcy udawali się tam na wypoczynek, ale zmieniła to budowa drogi. Odcięcie ludności od tego miejsca spowodowało jego degradację, co odmienić miał ambitny projekt modernizacji tej strefy. Budowa dwóch nowych obiektów sportowych dać miała mieszkańcom nowe przestrzenie do uprawiania sportu, a miastu kolejne obiekty widowiskowe. By ponownie połączyć strefę z resztą miasta, zbudowano szeroką esplanadę, a nowe obiekty połączono systemem niewielkich budynków, na których znajdował się deptak, prowadzący z krytej hali do stadionu siatkówki plażowej. Realizacja projektu uderza przede wszystkim niewielką ilością zieleni sporą dawką betonu. Szerokie deptaki i rozległe place bardzo dobrze radziły sobie z rozładowywaniem zagęszczenia turystów, jednak były niefunkcjonalne w pozostałym czasie. Deptak nie znajdował się tuż nad brzegiem morza, nie posiadał także żadnych punktów gastronomicznych, spacerowanie nim zatem było bezcelowe. O ile kryte obiekty były wykorzystywane zarówno do sportowych celów, jak i wydarzeń kulturalnych, o tyle stadion siatkówki plażowej po igrzyskach nie spełniał swojej funkcji. Poza esplanadą oraz kładką dla pieszych po stronie Stadionu Pokoju i Przyjaźni, strefa nadal była odgrodzona od miasta ruchliwą drogą, a brak oferty usługowej czy gastronomicznej nie zachęcał do codziennego odwiedzania strefy. Dodatkowo, wspomniana esplanada kończyła się po drugiej stronie na zdegradowanym obszarze byłego centrum jeździeckiego. Finalnie jedynie kryte hale pełniły swoje funkcje, tak samo, jak marina oraz boisko piłkarskie stworzone na dawnym parkingu. Stadionowi do siatkówki plażowej próbowano nadać nową funkcję, przekazując go Ministerstwu Sprawiedliwości, jednak nie przyniosło to żadnych realnych zmian.

W 2012 roku, na obszarze byłego terenu jeździeckiego, na którym według Bid File stanąć miał zespół pięciu krytych hal sportowych, rozpoczęto budowę Centrum Kultury Fundacji Stavrosa Niarchosa (ang. Stavros Niarchos Foundation Cultural Center), które otwarte zostało cztery lata później. Dzięki temu istniejącą esplanadę połączono

z nowoczesnym obiektem pełniącym różnorodne funkcje kulturalne oraz rozległym parkiem. Nie zmieniło to jednak sytuacji samej strefy przybrzeżnej Faleronu. Obecnie ma ona być częścią większego projektu przebudowy całej nadmorskiej okolicy Aten, z jej głównym elementem – byłym lotniskiem w Eliniko. Wykonano już między innymi prace związane z przeniesieniem części Alei Posejdona do tuneli podziemnych[65]. Daje to nadzieję na rzeczywiste przywrócenie wybrzeża miastu, omijającego (a właściwie przeskakującego przez) szeroką i ruchliwą drogę.

Hellinikon Olympic Complex

Kompleks Olimpijski Eliniko

OPIS OBIEKTU

Na terenie tego kompleksu w 1938 roku zbudowano lotnisko dla bazy sił powietrznych, burząc przy tym zabytkowe budynki. Nosiło ono wówczas nazwę Kalamaki Airfield. Gdy Niemcy wkroczyli do Grecji, w 1941 roku lotnisko było bazą wykorzystywaną przez Luftwaffe. Po wojnie, Grecy wynajęli obiekt siłom powietrznym USA (USAF), które użytkowały go do 1993 roku. Jednocześnie było to lotnisko cywilne, będące bazą dla narodowych linii lotniczych Olympic Airways i posiadającym dwa terminale. Z czasem jednak przestało być funkcjonalne, zwłaszcza, że nie było możliwości jego rozbudowy. Podjęcie decyzji o przeniesieniu lotniska w nowe miejsce, spowodowało, że na mapie Aten pojawiła się przestrzeń do zagospodarowania. Po decyzji, że nie wszystkie obiekty mogą zostać wybudowane zgodnie z pierwotnym planem modernizacji strefy przybrzeżnej w Faleronie, zaproponowano stworzenie kompleksu sportowego w Aspropyrgos w Attyce Zachodniej, 22 km na zachód od kompleksu OAKA, nie spotkało się to jednak z pozytywną decyzją zarówno międzynarodowych federacji sportowych, jak i samego MKOl (ATHOC, 2004, s. 144). Wobec tego podjęto decyzję o przekształceniu części byłego lotniska w nowy kompleks sportowy, budując w nim – wyłącznie stałe – obiekty sportowe związane z dyscyplinami, które w Grecji nie były popularne: baseball, softball czy kajakarstwo górskie (Mendick, 2012).

[65] Stan na początek 2023 roku: wykonano dwa odcinki tuneli, pierwszy w okolicy niezagospodarowanej części strefy Faleronu pomiędzy SEF a Stadionem Siatkówki Plażowej; drugi pomiędzy wspominanym stadionem a mariną.

Ponieważ obszar byłego lotniska był zbyt duży, jedynie na jego części (mniej więcej 1/3 płyty lotniska), stworzono kompleks sportowy. Pozostała część pozostawała nieużytkowana aż do 2022 roku. Prace nad tym kompleksem były powolne i opóźniane sporami prawnymi, co powodowało przesuwanie się w czasie robót budowlanych. Podobnie, jak w przypadku dwóch pierwszych kompleksów, plan początkowy został także zmodyfikowany. Postanowiono wykorzystać dwa hangary należące wcześniej do linii lotniczej Olympic Airways i stworzyć z nich dwie osobne hale sportowe: większą Hellinikon Indoor Arena oraz mniejszą Hellinikon Fencing Hall (rycina 15). Znajdowały się one najbliżej drogi i wybrzeża. Idąc w głąb lądu, powstały cztery centra sportowe. Najbliżej hal znalazł się stadion do softballa (Hellinikon Olympic Softball Stadium) wraz z dwoma boiskami treningowymi. Nieco dalej zbudowano olimpijskie centrum baseballa (Olympic Baseball Centre) (rycina 14) z dwoma stadionami służącymi do tego sportu. Trzecią grupą obiektów było olimpijskie centrum hokeja (Hellinikon Olympic Hockey Centre), w którym usytuowane były dwa główne obiekty z trybunami oraz jeden treningowy. Najdalej od morza znalazło się centrum kajakarskie (Hellinikon Olympic Canoe/Kayak Slalom Centre) z nowoczesnym torem do kajakarstwa górskiego.

Przestrzeń wokół obiektów sportowych otaczały brukowane i rozległe betonowe place (rycina 14), przecinane pod różnym kątem deptakami (wszystko znajdowało się na podobnym poziomie gruntu). Część z chodników przykryta została lekkimi zadaszeniami, pod którymi rozstawiono ławki i kosze na śmieci. Nasadzenia zgrupowane były w nieliczne klomby z niewielkimi krzewami. Oświetlenie stanowiły nowoczesne lampy, korzystające zarówno z energii wiatru (turbina), jak i słońca (panele solarne). Dostęp do obiektu zapewniała bliskość głównej drogi oraz przystanki tramwajowe (Elliniko, Aghiou Kosma 1 oraz Aghiou Kosma 2). Kompleks w Eliniko stał się bodaj jednym z najczarniejszych przykładów nieprzemyślanego planowania olimpijskiego. O ile w trakcie igrzysk rozległy teren doskonale radził sobie z tłumami kibiców, o tyle po zgaszeniu olimpijskiego znicza stał się niegościnnym placem, na którym doskwierało wyjątkowo mocno palące słońce. Nasadzenia i trawniki bardzo szybko wyschły, a pomiędzy obiektami wyrosły hałdy śmieci. Stadion do baseballu został przekształcony po igrzyskach w stadion piłkarski (przebudowano płytę boiska oraz dobudowano trybuny). Przez siedem lat (2007-2014) był domem dla klubu piłkarskiego Ethnikos Pireus. Opuszczony obiekt w 2016 roku stał się miejscem schronienia dla uchodźców w trakcie kryzysu migracyjnego w Europie (Shubert i in., 2016), by następnie pozostawać niezagospodarowanym. Nieużywany po igrzyskach pozostał także tor do kajakarstwa górskiego, a wynajęcie go prywatnej firmie składującej

w nim swoje materiały wiązało się z jego ogrodzeniem i brakiem dostępu. Pozostałe obiekty kompleksu w Elinikonie ostatnią większą imprezę gościły w 2011 roku, kiedy w Atenach zorganizowano Światowe Letnie Igrzyska Olimpiad Specjalnych. W kolejnych latach jedynie hale wykorzystywano do celów ekspozycyjnych i handlowych, a w trakcie pandemii Hellinikon Fencing Hall stało się drugim centrum szczepień podczas epidemii Covid (Hellenic Red Cross, 2021, s. 4).

ANALIZA FUNKCJI

W związku z przeniesieniem portu lotniczego w nowe miejsce, w mieście powstała sporej wielkości luka, która była niezagospodarowaną przestrzenią. Istniały, co prawda plany dotyczące jej wykorzystania, jednak decyzja o ulokowaniu tam części obiektów sportowych spowodowała, że projekty te trzeba było zrewidować (Milionis, 2010). Jak wskazuje wspomniany autor (s. 169), ograniczenia czasowe spowodowały, że kompleks zbudowano pobieżnie. Dodatkowo, obiekty przeznaczone były na potrzeby mało popularnych w Grecji dyscyplin sportowych. Po zakończeniu igrzysk, zarząd nad kompleksem, podobnie jak nad większością obiektów z 2004 roku, przejęła Olympic Properties S.A., organizacja ta przekazywała poszczególne obiekty firmom prywatnym, które nie wywiązywały się z umów. Spowodowało to, że różne grupy interesu zajmowały się sprawą kompleksu: władze miejskie, politycy rządu centralnego, lokalne grupy nacisku, naukowcy, agencje i prywatni deweloperzy (Milionis, 2010, s. 170). Brak porozumienia pomiędzy nimi spowodował chaos, który odbił się całkowitym niewykorzystaniem kompleksu, zaniedbaniem, a w konsekwencji opuszczeniem i zamknięciem. Jedynie trzy spośród wszystkich obiektów kompleksu Eliniko były sporadycznie wykorzystywane (dwie hale i stadion do baseballu jako stadion piłkarski), zmieniała się też ich funkcja, a ostatecznie, żaden obiekt nie pełnił zakładanej pierwotnie roli sportowej ani widowiskowej. Dodatkowo przestrzeń wokół obiektów była wyjątkowo nieprzyjazna dla ludzi i sprowadzała się wyłącznie do funkcji komunikacyjnej (dotarcia do i z obiektu) i parkingowej w trakcie sporadycznych wydarzeń (meczów piłkarskich czy wystaw/targów w halach). Pozostała część lotniska była przez cały ten okres miejscem opuszczonym, zasiedlanym przez osoby bezdomne.

Po czasie pandemii COVID-19, powrócono do zaniechanych wcześniej planów modernizacji całego obszaru byłego lotniska w nowoczesną, zieloną i tętniącą życiem przestrzeń greckiej stolicy. Projekt ten nazwano „the Ellinikon" i jest on w trakcie realizacji. Zakłada usunięcie pozostałych po lotnisku zabudowań, wyburzenie istniejących obiektów

sportowych[66], wykonanie niezbędnych prac przeciwpowodziowych, przeniesienie całej trasy Alei Posejdona przebiegającej wzdłuż byłego lotniska pod ziemię[67], budowę wysokiej na 200 metrów Riviera Tower do 2026 roku, a także powstanie kompleksu budynków dla organizacji osób z niepełnosprawnościami (the Ellinikon, 2023). Projekt imponuje rozmachem daleko większym niż modernizacja strefy Faleronu przed igrzyskami i ma rzeczywiście potencjał trwałej regeneracji przestrzeni miejskiej, która, mimo iż dzięki igrzyskom została zmieniona, to nie pełniła żadnych istotnych funkcji dla miasta i mieszkańców.

Goudi Olympic Complex

Kompleks Olimpijski Goudi

OPIS OBIEKTU

Teren na którym znalazł się kolejny, mniejszy kompleks obiektów sportowych należał do armii. Komitet organizacyjny igrzysk postanowił, że odbywać będą się tam zawody w badmintonie, a także w pięcioboju nowoczesnym. Na terenie znajdowały się już użytkowane obiekty do jeździectwa, a także pływalnia. Kompleks dzielił się na dwie części. Pierwszą była nowo wybudowana hala sportowa Goudi Olympic Hall, w której odbywać miały się zawody badmintonowe, a także związane z pięciobojem: strzelectwo i szermierka. Drugą część stanowiło olimpijskie centrum pięcioboju nowoczesnego (Olympic Modern Pentathlon Centre), składające się z dwóch istniejących obiektów, które na potrzeby igrzysk zmodernizowano i dostosowano do wymogów federacji sportowych. Na czas igrzysk rozbudowano je o tymczasowe trybuny, by mogły pomieścić więcej widzów. Po zakończeniu igrzysk zarówno basen, jak i tereny jeździeckie są nadal wykorzystywane do celów sportowych oraz rekreacyjnych. Działają tam też m.in. Terapeutyczne Stowarzyszenie Jeździeckie Grecji czy Grecka Federacja Pięcioboju Nowoczesnego, a basen pełni rolę miejskiej pływalni z otwartym dostępem. Całość porozrzucana jest na terenie parkowym i stanowi dogodne miejsce odpoczynku i rekreacji dla tej części miasta. Hala sportowa z kolei została w 2007 roku przekształcona w teatr, zmieniła nazwę na Badminton Theatre

[66] Wyburzone zostały do tej pory dwie hale oraz stadion baseballowy.
[67] Te prace są najbardziej zaawansowane, całość gotowa ma być w 2025 roku.

i była miejscem licznych koncertów i spektakli. Jeszcze przed pandemią jednak, obiekt został zamknięty i pozostaje nieczynny.

ANALIZA FUNKCJI

Tereny kompleksu Goudi, znajdują się na obszarze dwóch gmin: Aten i Zografos (tylko Badminton Theatre). Miejsce początkowo związane ściśle z armią, stało się sporym obszarem parkowym, znajdującym się stosunkowo blisko centrum. Gęsto zalesione tereny okalają ważne społecznie instytucje, takie jak szpitale (w tym wojskowe) czy uniwersytety (m.in. campus Politechniki Narodowej w Atenach). Część obszaru nadal pełni funkcje wojskowe. Rozlokowane tam obiekty sportowe, w tym pływalnia i tereny jeździeckie zostały jedynie zmodernizowane (m.in. o tymczasowe trybuny, które usunięto po igrzyskach). Dzięki modyfikacjom i ponownemu udostępnieniu ich po igrzyskach mieszkańcom, pozostały chętnie odwiedzanymi miejscami uprawiania zarówno sportu, jak i rekreacji czy wypoczynku. Hala będąca jedyną nową budowlą na tym terenie została po igrzyskach przekształcona w teatr, co dawało nadzieję, na trwałe wykorzystanie jej potencjału. Obecnie jednak obiekt pozostaje zamknięty.

Markopoulo Olympic Complex

Kompleks Olimpijski Markopoulo

OPIS OBIEKTU

Kompleks ten ulokowano w Markopoulo Mesogaias, gminie leżącej w Attyce Wschodniej, oddalonej w linii prostej od centrum Aten o nieco ponad 20 km i o 6,5 km od lotniska. Znalazły się tam dwa obiekty: centrum jeździeckie oraz centrum strzelectwa. Pierwotnie plany dotyczące kandydatury Aten do igrzysk zawierały projekt stworzenia centrum jeździeckiego w okolicach Tatoi, parku leżącego w masywie góry Parnita, a niegdyś będącego miejscem letniego pałacu królewskiego (obecnie ruin tegoż). Podobnie, jak w przypadku innych planów z ateńskiego Bid File, zmieniono lokalizację i przeniesiono je do Markopoulo, miejscowości leżącej na wschód od Aten. Dotychczasowe tory jeździeckie wraz z zapleczem znajdowały się od 1925 roku w regionie Delty Faleronu, ale możliwości rozbudowy tego obiektu były ograniczone (Markopoulo Park, 2023). Budowa w nowej lokalizacji rozpoczęła się na początku trzeciego milenium, a w 2003 roku kompleks oddano do użytku. Znalazły się w nim prócz głównego toru z trybuną, także wybieg, stajnie,

siodlarnia, przychodnia weterynaryjna, a także parkingi i agora – miejsce na spotkania i imprezy (Markopoulo Park, 2023). W obiekcie tym swoją siedzibę ma Grecka Federacja Jeździecka. Nowoczesny kompleks jeździecki jest nadal użytkowany zgodnie z pierwotną funkcją i organizuje wystawy, wyścigi i inne imprezy związane z tematyką jeździeck. Olimpijskie centrum strzeleckie w Markopoulo (Markopoulo Olympic Shooting Centre) od początku planowane było w miejscu, w którym się ostatecznie znalazło - na południowy zachód od miasta Markopoulo, ok. 7 km samochodem od centrum jeździeckiego. Na dziewiczym terenie zbudowano nowy obiekt, zawierający cztery główne budynki z widownią, a także towarzyszące im obiekty restauracji, hoteli, hal, recepcji i parkingów. Po igrzyskach obiekt miał stać się publicznym centrum strzeleckim, jednak ostatecznie został przekazany greckiej policji, która uczyniła z niego własne centrum treningowe.

ANALIZA FUNKCJI

Obydwa obiekty, które dzisiaj stanowią dwa niezależne kompleksy sportowe i treningowe, były nowymi miejscami na mapie Attyki. Wiązało się to ze zbudowaniem nowych dróg dojazdowych prowadzących z głównych tras przelotowych. Ponieważ zarówno jeździectwo, jak i strzelectwo są sportami bardziej elitarnymi, oferta tychże miejsc skierowana była przede wszystkim dla profesjonalistów (dla których stały się one centralnymi punktami tych dyscyplin), a także do osób amatorsko uprawiających te sporty. Centrum Jeździeckie (obecnie Park Markopoulo) oferuje współcześnie wydarzenia zarówno sportowe (m.in. derby konne, wyścigi samochodowe, off-road motocyklowy, biegi), jak i kulturalne (m.in. koncerty, wystawy) (Markopoulo Park, 2023). Centrum strzelectwa jest użytkowane przez grecką policję, jednak mimo, iż nie jest dostępne dla osób z zewnątrz, nadal pełni funkcję związaną z bronią palną.

POJEDYNCZE OBIEKTY OLIMPIJSKIE

Poza wymienionymi kompleksami, pozostałe zawody odbywały się w pojedynczych obiektach, rozlokowanych na terenie Wielkich Aten i w przylegających do nich gminach. Prócz Stadionu Karaiskakisa pozostałe obiekty zostaną omówione w sposób mniej szczegółowy.

Georgios Karaiskakis Stadium (Karaiskakis Stadium)

Stadion im. Jeorjosa Karaiskakisa (Stadion Karaiskakisa)

OPIS OBIEKTU

W miejscu obecnego stadionu piłkarskiego znajdował się welodrom Nowego Faleronu (Neo Phaliron Velodrome), będący miejscem wyścigów kolarstwa szybkiego w trakcie pierwszych nowożytnych igrzysk olimpijskich w 1896 roku. Został on poddany przebudowie w latach 60., stając się głównym piłkarskim obiektem Aten i miejscem organizacji międzynarodowych imprez sportowych do czasu powstania Stadionu Olimpijskiego. W Bid File przeznaczono go na centrum rozgrywek hokejowych, jednak ostatecznie zawody te rozegrano w kompleksie Eliniko, Stadion Karaiskakisa zaś został poddany gruntownej przebudowie, stając się miejscem zawodów piłkarskich (męskich i kobiecych).

ANALIZA FUNKCJI

Obiekt ten pozostaje nowoczesnym piłkarskim stadionem mieszczącym 33 tys. kibiców i będącym domem wielosekcyjnego klubu sportowego Olympiakos SFP. Jest doskonale skomunikowany zarówno z centrum miasta, jak i obszarami nadbrzeżnymi (skrzyżowania drogowe, stacja metra, tramwaj). Dzięki kładce dla pieszych, łatwo dostać się także do znajdującego się tuż obok Stadionu Pokoju i Przyjaźni. Usytuowanie i budowa stadionu Karaiskakisa sprawiają, że jego zewnętrzna część jest ogólnodostępna (każde wejście posiada odrębne bramki biletowe, dzięki czemu pozostała część, prócz strony zachodniej obiektu jest nieogrodzona). Ulokowały się tam m.in.: kawiarnia, sklep z pamiątkami klubowymi, muzeum klubowe i szkółka pływacka. Na fakt dostępności obiektu (nie zaś zamykania za ogrodzeniami i bramkami) zwracał uwagę Sven Schmedes podczas konferencji w Paryżu w 2019[68], mówiąc o możliwym wykorzystaniu obiektu nie tylko do celów sportowych i widowiskowych, ale także jego codziennym funkcjonowaniu w oparciu o lokalną przestrzeń, w której się znajduje. Modernizacja przyniosła zatem dla tego obiektu nie tylko unowocześnienie, ale i nową jakość użytkowania, a społeczności istotne miejsce na mapie, dostępne na co dzień, a nie tylko w wybrane dni podczas sportowych wydarzeń.

[68] Wystąpienie Svena Schmedesa pt.: *Sustainable development of sports stadiums Case studies of the Olympic Games in Sydney, Athens and Beijing*. International Conference Legacy of Olympic and Paralympic Games. Paryż, 17.06.2019.

Agios Kosmas Olympic Sailing Centre

Olimpijskie Centrum Żeglarskie Agios Kosmas

Na potrzeby zawodów żeglarskich przebudowano fragment nadbrzeża znajdującego się tuż przy byłym lotnisku w Eliniko. Stworzono dzięki temu nowoczesną marinę, na której znalazł się także niewielki amfiteatr, służący jako widownia podczas ceremonii medalowych. Po igrzyskach teren przeszedł w ręce prywatne, a dostęp został ograniczony wyłącznie dla obsługi i żeglarzy, którzy tam cumowali. W ramach projektu „the Ellinikon", marina ma zostać zmodernizowana przede wszystkim przez jej „zazielenienie".

Schinias Olympic Rowing and Canoeing Centre

Olimpijskie Centrum Wioślarstwa i Kajakarstwa Schinias

Zbudowanie tak dużego zbiornika wodnego wiązało się z zakrojonym na szeroką skalę projektem. Kontrowersyjnym, bo mocno ingerującym w środowisko naturalne, zwłaszcza, że znalazł się w okolicy terenów podmokłych (OSC, 2022a, s. 157). Mieści się on w granicach gminy Maraton w Attyce Wschodniej i po igrzyskach sporadycznie gościło większe imprezy sportowe (m.in. Mistrzostwa Europy w Wioślarstwie w 2008 roku). Ze względu na swoją charakterystykę, obiekt może być wyłącznie areną wioślarską i kajakarską. W praktyce jednak spełnia dziś bardziej funkcję rekreacyjną (bieganie, jazda na rowerze) ze względu na okalającą sztuczny zbiornik drogę, a także walory estetyczne samego miejsca.

Kryte hale sportowe

Ano Liosia Olympic Hall

Galatsi Olympic Hall

Nikaia Olympic Weightlifting Hall

Peristeri Olympic Boxing Hall

Wszystkie z wymienionych czterech hal sportowych zbudowano specjalnie na potrzeby igrzysk olimpijskich i rozlokowano je w czterech różnych krańcach miasta

olimpijskiego. Najdalej na zachód w obrębie gminy Ano Liosia znalazła się hala olimpijska o tej samej nazwie – jedyny obiekt igrzysk znajdujący się w Attyce Zachodniej. Jest to samotny obiekt sportowy, stojący pośród luźnej zabudowy tej części miasteczka. Obecnie hala jest domem klubu koszykarskiego AEK Ateny, a swoją siedzibę ma tam też Grecka Federacja Karate. W Atenach-Sektorze Centralnym, mniej więcej 2,5 km na południowy zachód od kompleksu OAKA, zbudowano halę Galatsi, noszącą nazwę gminy, w której się znalazła. Obiekt ten wykorzystywany był w czasie igrzysk do zawodów w tenisie stołowym i gimnastyce rytmicznej, po czym przez dwa lata hala używana była przez wspomniany klub AEK Ateny. Następnie pełniła funkcje hali targowej, schronienia dla migrantów (Taylor, 2015), studia nagrań telewizyjnych, by ostatecznie stać się miejscem wydarzeń kulturalnych (spektakli, koncertów) jako Christmas Theater (Teatr Bożonarodzeniowy). Trzecim z kolei obiektem jest hala Nikaia w gminie Nikiea-Ajos Joanis Rendis w Pireusie. Pierwotnie w tym miejscu znajdowało się boisko piłkarskie oraz tereny zielone. Budynek położony jest na wzgórzu w towarzystwie nowego boiska piłkarskiego, sali gimnastycznej czy boiska do koszykówki, a także znajdującego się tuż obok niewielkiego amfiteatru (istniejącego wcześniej) służącego jako miejsce koncertowe. Po igrzyskach przekazano go w użytkowanie Uniwersytetu w Pireusie, jednak jak wynika z dokumentów Centrum Studiów Olimpijskich (2022a, s. 159), obecnie ze względu na spore koszty utrzymania, obiekt pozostaje nieużywany. Ostatnią budowlą olimpijską w tym zestawieniu jest hala bokserska w gminie Peristeri w Atenach-Sektorze Zachodnim. Była to jedyna kryta hala, posiadająca dodatkowe, tymczasowe trybuny znajdujące się z dwóch stron budynku. Po igrzyskach zostały one rozebrane. Obiekt znalazł się w stosunkowo gęstej zabudowie tej części miasta wraz z przylegającym boiskiem do piłki nożnej. Obecnie jest to miejsce służące zawodom sportowym.

Zawody kolarskie
Ulice historycznego centrum Aten Zbocza Parnity Olimpijskie Centrum w Vouliagmeni

Zawody rowerowe, prócz kolarstwa torowego, które rozgrywane były na welodromie w kompleksie OAKA, odbywały się w trzech różnych lokalizacjach miasta. Wyścigi

szosowe biegły ulicami historycznego centrum Aten, okrążając m.in. Akropol, Ogrody Narodowe czy górę Likavittos. Kolarze jazdy indywidualnej na czas jechali trasą prowadzącą z miejscowości Vouliagmeni do Agia Marina wzdłuż wybrzeża. Kolarstwo górskie z kolei odbywało się na zboczach masywu górskiego Parnita. Obszar Parnity został w 2002 roku oczyszczony wspólnymi siłami leśników, studentów, członków komitetu organizacyjnego i gminy Acharnes (ATHOC, 2004, s. 299). Na potrzeby tych zawodów wyznaczone zostały tymczasowe trasy, trybuny i zaplecze techniczne wraz z odpowiednimi dekoracjami. Wszystkie zostały usunięte po zakończeniu zmagań sportowych. Były to typowe działania związane z dyscyplinami, które nie mogą być zamknięte w ramach jednej budowli sportowej. Jednak to właśnie takie sporty, pozwalają publiczności przed telewizorem na oglądanie miejsc, odpowiednio wybranych przez organizatora, a pokazujących piękno przyrody, ważne w historii miasta miejsca oraz zabytki.

5.2.5.2. Pozostała przestrzeń miejska

Ateny w drugiej połowie lat 90. były miastem, które przeżyło niezwykle intensywny przyrost populacji. Wiązało się to z problemami, takimi jak: szybki rozrost tkanki miejskiej przy jednoczesnym słabym planowaniu, a także wspominane już zatory w ruchu miejskim i zanieczyszczenie powietrza (Romanos i in., 2005, s. 1). Jednocześnie mocnymi stronami miasta były: jego dziedzictwo kulturowe, wielowiekowe relacje z morzem czy też klimat sprzyjający rozwojowi otwartych przestrzeni spotkań (Romanos i in., 2005, s. 2). Początkowe nieporozumienia i konflikty organizacyjne spowodowały, że niektóre z inwestycji ruszyły na 3-4 lata przed igrzyskami, a to wiązało się z presją czasu i co za tym idzie, nieodpowiednim przygotowaniem planowanych zmian. O ile modernizacja kompleksu OAKA dotyczyła obszaru już wydzielonego na potrzeby sportowe i widowiskowe, o tyle omówione wcześniej inwestycje w Delcie Faleronu czy na byłym lotnisku, ingerowały w istniejącą przestrzeń miejską, tworząc zupełnie nowe miejsca na mapie Aten. Największym projektem igrzysk była jednak budowa wioski olimpijskiej, która gościć miała sportowców z całego świata.

Na wioskę wyznaczono niezagospodarowany obszar na północ od miasta Acharnes w obrębie gminy o tej samej nazwie. Początkowo planowano wybudować ją bliżej parku Tatoi na zboczach Parnity, jednak kwestia lasów, instalacji Sił Powietrznych Grecji oraz znajdujących się tam linii wysokiego napięcia spowodowały skorygowanie projektu. Sprawę

budowy części mieszkalnej powierzono publicznej agencji OEK - Social Housing Organisation (pol. Organizacja Mieszkalnictwa Społecznego), pozostałe obiekty były finansowane przez różne instytucje państwowe[69]. W trakcie igrzysk cały teren wioski podzielony był na dwie części:

- *mieszkaniową,* która dostępna była wyłącznie dla sportowców, a w jej ramach znalazły się również obiekty sportowe służące do celów rekreacyjnych (sale gimnastyczne, basen, korty tenisowe, bieżnia),
- *międzynarodową,* gdzie sportowcy mogli spotykać się ze swoimi gośćmi i osobami akredytowanymi, a także zrobić zakupy, skorzystać z salonu fryzjerskiego, poczty czy banku.

Obszar wioski graniczył z terenem Bazy Sił Powietrznych, na którym podczas igrzysk stworzono centrum treningowe dla sportowców. Znajdujące się tam obiekty sportowe zostały przystosowane na potrzeby dyscyplin, takich jak m.in.: gimnastyka, siatkówka, boks, lekkoatletyka czy pływanie. Co ciekawe, w trakcie budowy na terenie wioski odkryto fragment akweduktu Hadriana, podziemnej linii, która sprowadzała w starożytności wodę do Aten. Ostatecznie postanowiono wkomponować odkryte części znaleziska w teren wioski, okrywając je ażurowymi osłonami (Schram, 2020). Po igrzyskach wioska została przeznaczona na potrzeby mieszkalne dla beneficjentów programu OEK. Instytucja ta zasiedliła ponad 2200 mieszkań osobami wybranym w procesie losowania po spełnieniu określonych kryteriów (Zamani i in., 2011, s. 2). Wspomniani autorzy dzielą całą przestrzeń wioski na cztery odrębne części: *strefę zieloną* (biegnącą przez środek, z trawnikami, altanami i chodnikami), *strefę mieszkalną*, *strefę centrum miejskiego* (gdzie znalazły się budynki użyteczności publicznej w tym poliklinika, centrum handlowe i szkoły) oraz *strefę sportową*. Warto jednak zaznaczyć, że obecnie strefa zielona jest najbardziej zaniedbaną ze wszystkich – trawniki są wyschnięte, a pergole i altany niszczeją. Przestrzeń ta zdecydowanie nie zachęca do przebywania w niej, stanowiąc jedynie barierę, którą trzeba pokonać, przechodząc z jednego miejsca osiedla do drugiego.

Dużo uwagi w trakcie procesu organizacyjnego poświęcano na poprawę historycznego centrum miasta, skupiając się na wyeksponowaniu zabytkowych obiektów. Stadion Panateński z 329 rok p.n.e., który został zrekonstruowany pod koniec XIX wieku i gościł pierwsze nowożytne igrzyska olimpijskie, został unowocześniony i zmodernizowany na

[69] Publiczna Agencja Budownictwa Szkolnego sfinansowała budowę dwóch szkół, Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej – poliklinikę, Sekretariat Generalny Sportu – centrum sportowe, a Ministerstwo Porządku Publicznego – remizę strażacką (ATHOC, 2004, s. 161).

2004 rok (m.in. poprzez poprawę ukształtowania toru, renowację, nowe oświetlenie czy system przeciwpożarowy). W czasie igrzysk odbywały się tam zawody w łucznictwie, a także meta maratonu. Istotną kwestią było także dostosowanie obiektów miejskich dla potrzeb osób z niepełnosprawnościami, zwiększając tym samym dostępność do nich. Miasto zyskało również nowe budynki usługowo-handlowe. Jednym z nich była wybudowana tuż przy Stadionie Olimpijskim siedziba Międzynarodowego Centrum Nadawczego (IBC, International Broadcasting Center), która po igrzyskach przekształcona została w ekskluzywną galerię handlową Golden Hall. Warto wspomnieć także, że ze względu na rozmieszczenie wioski medialnej w siedmiu różnych lokalizacjach, powstały cztery nowe obiekty mieszkalne, w tym dwa akademiki uniwersyteckie (jeden dla Uniwersytetu Ateńskiego, drugi dla Narodowego Uniwersytetu Technicznego), a pozostałe zostały na potrzeby wioski medialnej odremontowane (m.in. własność wojska w Agios Andreos). Ważną częścią igrzysk jest także ich wpływ na środowisko naturalne. Komitet organizacyjny w Atenach starał się prowadzić rozmaite działania związane z ochroną miejsc przyrodniczych czy ich pielęgnacją. Prócz akcji oczyszczania zbocza Parnity (gdzie odbywać miały się zawody w kolarstwie górskim), przeprowadzono takie same działania w strefach przybrzeżnych. Duże drzewa oliwne, które trzeba było usunąć w miejscu powstawania centrum jeździeckiego w Markopoulo, zostały przesadzone w nowe miejsca (m.in. do Faleronu, Eliniko, OAKA czy Schinias). Strefy zielone obsadzano roślinnością typową dla basenu Morza Śródziemnego. Prowadzono także akcje informacyjne, związane z dbaniem o środowisko i segregacją śmieci.

5.2.5.3. Transport i komunikacja

Priorytetem igrzysk w Atenach w kwestii transportu i komunikacji miejskiej było połączenie ze sobą obiektów sportowych, a zwłaszcza tych, które były nowe. Projekty transportowe opierały się właściwie na dwóch filarach: drogowym i publicznym transporcie miejskim (szynowym i kołowym). Pierwszy wiązał się z modernizacją istniejących połączeń drogowych oraz budową nowych. Dzięki temu powstała nowa arteria miasta – Attiki Odos (A6), która połączyła nowe lotnisko w Spacie z terenami Attyki Zachodniej w okolicach miasta Eleusis[70]. Ostatecznie zbudowano 65 km nowej autostrady, po trzy pasy w każdym

[70] Właściwie bramki wjazdowe na zachodnim krańcu Attiki Odos znajdują się w gminie Mandra-Idilia.

kierunku. Ryciny A.1. i A.2. (patrz: aneks) pokazują jedno ze skrzyżowań tejże autostrady w momencie budowy i wówczas, gdy była już gotowa. Widać tam doskonale, jakie zmiany przeszła okolica w związku z budową sporej wielkości skrzyżowania. W tym miejscu od Attiki Odos (A6) odchodzi w stronę południowo wschodnią trasa stanowiąca połączenie między nią a Hymetus Peripheral Road (A64). Przy skrzyżowaniu powstały pojemne parkingi oraz przystanki komunikacji miejskiej: metra, kolei podmiejskiej i autobusowe. Modernizacji poddana została ważna dla Aten część krajowej drogi (A1) biegnącej z północy na południe Grecji. Przed igrzyskami dokonano m.in. jej przedłużenia do skrzyżowania z Aleją Posejdona. Co istotne, wiązało się to jednocześnie z przebudową koryta rzeki Kiffisos. Płynie ona obecnie w swym końcowym odcinku pod autostradą w betonowym kanale. Na potrzeby igrzysk stworzono olimpijską obwodnicę centrum miasta (Olympic Ring Road), którą tworzyły zarówno zmodernizowane, jak i nowe odcinki dróg okalających Ateny, w tym odcinki: alei Posejdona, drogi krajowej Ateny-Saloniki, Attiki Odos oraz alei Siggrou i Kifissias. Trasa pomagała przemieszczać się pomiędzy znajdującymi się w centrum miasta obiektami olimpijskimi, a tymi zlokalizowanymi na wybrzeżu. Nie była to jednak typowa obwodnica miejsca, która okrąża zwartą zabudowę miejską, skracając czas potrzebny na przemieszczenie się z jednego krańca na drugi. Rolę obwodnicy pełniła Attiki Odos na północy czy Aleja Posejdona na wybrzeżu. Modernizacja systemu drogowego wiązała się także z budową skrzyżowań (w sumie 40 nowych), a także usprawnieniem systemu sygnalizacji świetlnej i monitoringu drogowego. Prócz tych inwestycji, zmodernizowane lub zbudowane zostały mniejsze drogi dojazdowe, mające na celu połączenie nowych obiektów olimpijskich z istniejącymi arteriami miejskimi. Takie nowe drogi powstały w związku z budową zarówno centrum strzeleckiego, jak i jeździectwa w Markopoulo czy też toru wioślarskiego Schinias. Zmodernizowano także drogę prowadzącą do Maratonu. Jednak dla całego systemu miejskiego, te mniejsze inwestycje miały niewielkie znaczenie (Romanos i in., 2005, s. 10). Dzięki igrzyskom powstało pięć nowych odcinków drogowych (zarówno tych o wyższej randze, jak i tych lokalnych), a kolejnych pięć zostało poddanych modernizacji. Co istotne jednak, zebrane materiały nie uwzględniają mniejszych napraw i budów, które niekoniecznie musiały być realizowane dzięki igrzyskom, ale mogły być przez nie przyspieszone. Raport z igrzysk, a także inne materiały źródłowe nie zawierają jednak informacji o inwestycjach pośrednio związanych z organizacją igrzysk.

Drugim filarem transportowego projektu igrzysk był ten związany z publicznym transportem szynowym i kołowym. Ateny posiadały do lat 90. jedną linię metra, która nie

radziła sobie z szybko rozwijającym się ośrodkiem miejskim. W momencie wyboru Aten na organizatora, trwały już powolne prace nad rozbudową metra, jednak dzięki igrzyskom, ich tempo przyspieszyło. Od roku 2000 do 2004 oddano do użytku dwie linie, w tym jedną, która połączyła miasto z nowym portem lotniczym. Z lotniska prowadziła do centrum miasta nowa i jedyna wówczas linia kolei podmiejskiej[71], która została w sporej części wbudowana w środkowy pas, oddzielający jezdnie na autostradzie Attiki Odos. Kwestię połączenia centrum miasta z wybrzeżem uzupełnił z kolei nowy system linii tramwajowych. Ateny posiadały niegdyś tramwaje, jednak zostały one zlikwidowane w połowie XX wieku. Nowe, połączyły plac Syntagma z dwoma punktami na wybrzeżu: Stadionem Pokoju i Przyjaźni oraz Glyfadą. Budowa transportu szynowego miała za zadanie przede wszystkim odciążyć ruch kołowy i ułatwić mieszkańcom dotarcie do różnych części miasta w sposób bardziej ekologiczny. Z okazji igrzysk zmodernizowano także komunikację autobusową, dzięki nowemu rozplanowaniu tras oraz wymianie taboru na nowy i korzystający z gazu lub nowszych systemów diesla. Unowocześniono także ateńskie trolejbusy, zmieniając pojazdy na nowsze modele.

5.2.6. Przebieg igrzysk

Igrzyska olimpijskie w Atenach trwały od 13 do 29 sierpnia 2004 roku i zmieniły miasto w barwną i odświętną stolicę światowego sportu. Wydarzenie poprzedziły projekty i plany, które miały zostać wdrożone na tych kilkanaście dni. Na drogach dojazdowych do najważniejszych miejsc olimpijskich wydzielono przeznaczone wyłącznie dla olimpijskich służb pasy pierwszeństwa (ang. Olympic Priority Lane), które oznakowane były liniami i kołami olimpijskimi w intensywnym, pomarańczowym kolorze. Linie autobusowe kursowały częściej i na specjalnych trasach. Organizatorzy pertraktowali także z lokalnym biznesem i instytucjami publicznymi w celu wypracowania specjalnego, olimpijskiego systemu funkcjonowania miasta. Dzięki temu wprowadzono stałe godziny otwarcia sklepów, a dostawy (poza wyjątkami) odbywały się nocą, tak samo jak wywóz śmieci. Przy obiektach olimpijskich zaprzestano robót budowlanych, by nie przeszkadzać w przeprowadzaniu zawodów sportowych. Do nagłego napływu turystów, ale także licznych oficjeli, przygotowywała się także od 2000 roku baza hotelowa miasta. W tym właśnie roku

[71] Obecnie ateńska kolej podmiejska liczy pięć linii.

komitet organizacyjny podpisał umowę ramową ze Związkiem Hotelarzy, zapewniając w trakcie igrzysk miejsca dla olimpijskiej rodziny. Przed igrzyskami ostrzegano jednak przed niewystarczającą liczbą miejsc noclegowych (The Guardian, 2003), dlatego umowy z wynajmującymi zawierano niemal do ostatnich chwil. Dzięki temu goście, prócz hoteli, zatrzymać mogli się w: „pływających hotelach" będącymi jachtami zacumowanymi w porcie Pireusu, akademikach uniwersyteckich, wojskowych kampusach, prywatnych kwaterach czy nawet na kempingach (ATHOC, 2004, s. 418). Ze względu na ataki terrorystyczne z 11 września 2001 roku, wyjątkowy nacisk kładziono na kwestie bezpieczeństwa. Nadzorowała to Olimpijska Sekcja Bezpieczeństwa (ang. Olympic Games Security Division), która zajmowała się m.in. ochroną obiektów olimpijskich, kierowaniem ruchu czy asekuracją VIPów i oficjalnych delegacji. Prócz sekcji zapewniającej bezpieczeństwo, inne nadzorowały system przeciwpożarowy, kolejne prowadziły serwis medyczny, a odrębne zapewniały obsługę gastronomiczną. Na potrzeby igrzysk w 2004 roku, całe miasto zostało także „obrandowane" identyfikacją wizualną, zaprojektowaną specjalnie na tę okazję. Podstawą ateńskiego „Look of the Games"[72] była wielokolorowa „Panorama", która zawierała w sobie nawiązania do greckiej historii, a oparta była na barwach morza, gajów oliwnych, skał czy kwiatów. Graficzne elementy pojawiające się w olimpijskim mieście, nadały mu świąteczny charakter i wygląd. W skład takich elementów wchodziły m.in. banery, flagi, ogrodzenia, tła dla mediów, plakaty itp. Przypominały one o trwającym wydarzeniu, a także pomagały widzom w odnalezieniu się w przestrzeni olimpijskiego miasta.

5.2.7. Dziedzictwo olimpijskie[73]

Jeżeli ktoś zechce połączyć w Internecie słowa: „dziedzictwo" i „igrzyska", w pierwszej kolejności zaproponowane zostaną mu zapewne obrazy niszczejących obiektów sportowych i wzbudzające emocje artykuły prasowe. Bardzo prawdopodobne jest także, że wśród tych zdjęć, najczęściej pokazywane będą miejsca igrzysk w 2004 roku. Oczywiście nie jest to przypadek, a sytuacja olimpijskiej spuścizny w greckiej stolicy jest stosunkowo

[72] Oficjalnej identyfikacji wizualnej igrzysk olimpijskich.
[73] W tym podrozdziale znajdują się informacje dotyczące pytania badawczego nr 4, odnoszącego się do dziedzictwa olimpijskiego, które jest rezultatem m.in. decyzji podejmowanych przez organizatorów na etapie przygotowań do igrzysk. Poszerzenie odpowiedzi na te pytanie znajduje się także w podrozdziale 6.2.

znana, jednak sprowadzana bywa przede wszystkim do kwestii kilku opuszczonych budowli sportowych. Jest to jednak obraz dalece niepełny, ponieważ nie mówi nam wiele o faktycznych zmianach w przestrzeni miasta, a bardzo często także nie wyjaśnia przyczyn, widocznych na fotografiach zaniedbań.

Najtrwalsze, a zarazem najbardziej miastu potrzebne zmiany zaszły w systemie transportu, zarówno samochodowego, jak i publicznego. Rozładowanie ruchu kołowego oraz redukcja zanieczyszczeń możliwa była wyłącznie dzięki modernizacji i budowie nowych dróg oraz powstaniu sieci tramwajowej czy kolei podmiejskiej. Rozbudowa samego metra zmniejszyła liczbę samochodów w mieście o 70 tys. sztuk dziennie (IOC, 2019a). Podobnie, jak w Barcelonie, igrzyska przyczyniły się także do przyspieszenia rozpoczętych już inwestycji (lotnisko, nowe linie metra). W kolejnych latach miasto kontynuowało rozwój infrastruktury drogowej i szynowej, oddając do użytku kolejne stacje metra, linie tramwajowe czy nowe linie kolei podmiejskiej. W mieście wprowadzono także szereg usprawnień związanych z dostępnością dla osób z niepełnosprawnościami, modernizacji uległa baza hotelowa, a miejsca historyczne zostały odświeżone. Badania przeprowadzane po igrzyskach dowodziły wzrostu w obszarze turystyki (IOC, 2019a). W związku z igrzyskami zmianie ulegały spore obszary niektórych gmin i dzielnic greckiej stolicy. Przebudowa Delty Faleronu, części byłego lotniska, a także wioski olimpijskiej przekształciły duże tereny, wcześniej zdegradowane i opuszczone. Luca Salvati (2014, s. 52) wskazuje także, że „najważniejszą zmianą urbanistyczną była jednak stopniowa reorganizacja północnych dzielnic (m.in. Maroussi, Kifissia, Chalandri) spowodowana infrastrukturą olimpijską". Lotnisko, metro, kolej podmiejska i rozwój infrastruktury drogowej pozwoliły na ich rozkwit.

W czasie trwania samych zawodów olimpijskich, jak i w okresie je poprzedzającym (a także następującym po nich ze względu na organizację niecały miesiąc później igrzysk paralimpijskich na tych samych obiektach), miasto przeżywało intensywny czas ze względu na wprowadzanie licznych zmian. Towarzyszące temu imprezy kulturalne (Olimpiada Kulturalna), wzbogacały ofertę rozrywkową i edukacyjną, promując jednocześnie określony, pozytywny wizerunek miasta. Zmian, które zaszły w przestrzeni Aten nie sposób jednak oderwać od ich późniejszego losu, zwłaszcza, że upłynęło wystarczająco dużo czasu, by uwidoczniły się popełnione błędy, nowe problemy i ewentualne propozycje ich rozwiązania. Wspomniany już wcześniej Sotirios Milionis (2010, s. 170) wskazuje jednoznacznie na liczne konflikty i nieporozumienia na poziomie instytucjonalnym, przez które ważne decyzje podejmowane były ze sporymi, momentami krytycznymi

opóźnieniami. To pociągnęło za sobą presję czasu wobec organizatorów, architektów, projektantów i w końcu budowlańców. W krótkim czasie trudniej podjąć przemyślane, szerzej zakrojone działania, a wizja rychłego „deadline'u" przesłania obraz poolimpijskich przewidywań. Pokazuje to jednocześnie ciąg zdarzeń, jaki rozpoczyna się od momentu wyboru miasta na gospodarza igrzysk do rozpalenia olimpijskiego znicza – ciąg, który musi mieć określone tempo i następujący po sobie rozwój wypadków.

Ateny, które przeżywały intensywny wzrost populacji w XX wieku, nie wykształciły odpowiedniego systemu planowania i nadzoru nad rozrastającą się chaotycznie tkanką miejską (więcej o tym na 5.2.1.). W momencie przygotowań do igrzysk, skupiano się na poszczególnych, wybranych częściach przestrzeni, pomijając (lub lekceważąc) szerszy kontekst miejski. W związku z tym powstały niejako nowe enklawy, które nie uległy większej asymilacji z resztą miasta, a wręcz zostały od niego oddzielone czy to fizycznymi ogrodzeniami czy też społecznym odrzuceniem danego miejsca. Jak wspomniałem, czas który dzieli moment sporządzania tej pracy od zakończenia igrzysk, jest na tyle długi, iż zdążyły wykształcić się w przypadku niektórych obszarów nowe strategie na ich ponowną modernizację. Trwające prace zarówno w kompleksie OAKA, jak i strefie byłego lotniska i Delcie Faleronu pozwalają przypuszczać, że w najbliższych latach (jeśli spełnione zostaną założone daty finalizacji projektów), przeobrażeniu ulegną jeszcze większe obszary miasta. Plany wydają się być jednak zdecydowanie bardziej przemyślane, bazujące na doświadczeniu i praktykach (zarówno dobrych, jak i złych). Prócz wizualnych zmian, które zazielenić mają betonowe wcześniej obszary, cechujące olimpijskie projekty w Atenach, modyfikacje wydają się być bardziej dogłębne i szersze niż te sprzed 20 laty.

5.2.8. Dokumentacja wizualna

Rycina 12. Kompleks OAKA, przestrzeń wspólna, w 2013 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 13. Olimpijskie Centrum Siatkówki Plażowej w Faleronie w 2013 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 14. Kompleks w Eliniko, widok na stadion baseballowy w 2013 roku.
Źródło: fotografia własna.

Rycina 15. Kompleks w Eliniko, widok na Hellinikon Fencing Hall w 2013 roku.
Źródło: fotografia własna.

5.3. Igrzyska XXXIII Olimpiady Paryż 2024

5.3.1. Rys historyczny miasta

Ślady człowieka na terenach dzisiejszego Paryża pochodzą już z okresu paleolitu, jednak więcej materiałów archeologicznych dotyczy neolitu. Wiąże się to z przybyciem na te tereny ludów zajmujących się hodowlą bydła i rolnictwem. W niewielkich wioskach budowano domostwa z drewna i gliny, a życie toczyło się nad wodami Sekwany. W III w. p.n.e. obszar ten najechało plemię celtyckie Paryzjów, tworząc rybacką wioskę. Dzięki zajmowaniu terenów nadrzecznych, następował stopniowy rozwój i bogacenie się ludności, która zaczęła także handlować z Italią. Rzymianie zdobyli miasto w 52 r. p.n.e. i nazwali je Lutecją (łac. *Lutetia* lub *Lutetia Parisiorum*). Był to okres, w którym rozwój Cesarstwa Rzymskiego oraz jego rozszerzanie się na kolejne tereny przyczyniały się do zakładania nowych miast. Dzięki temu powstał m.in. Londyn czy Kolonia, a procesy urbanizacyjne coraz bardziej się intensyfikowały (Słodczyk, 2012, s. 54). Lutecja rozwijała się zarówno na wyspie Île de la Cité, jak i na prawym oraz lewym brzegu Sekwany. Budowanie nowych miast wiązało się z kształtowaniem ich wedle ustalonych, romańskich zasad. Powstające na osi północ-południe ulice zwane *cardo* oraz prostopadłe do nich *decumanus,* tworzyły plan siatki, który charakteryzował zwłaszcza obszar na lewym brzegu rzeki (archeologie.culture.fr, b.d.). Początkowo to właśnie wzdłuż ulic powstawały domostwa, które później zaczęły ściśle wypełniać każdą wolną przestrzeń, tworząc system wąskich uliczek. W tym średniej wielkości mieście, jakim była Lutecja za czasów rzymskich, zaczęły w końcu powstawać budowle charakteryzujące całe cesarstwo: centralne miejsce spotkań – forum, przestrzeń doznań duchowych i kulturalnych – teatr i amfiteatr, uciech cielesnych – łaźnie czy w końcu także nekropolie, a wodę do miasta dostarczał akwedukt. Chrześcijaństwo dotarło do Lutecji w III wieku, a w IV miasto zmieniło nazwę na Paryż. W okresie tym sytuacja wokół stawała się coraz bardziej niestabilna, centrum miasta przeniosło się na wyspę Île de la Cité, którą ufortyfikowano, a lewy brzeg, do tej pory najbardziej rozwinięty, powoli pustoszał. Paryżanie musieli stawiać czoła najeźdźcom z północy i wschodu, zwłaszcza zaś ludom germańskim.

W 486 roku Frankowie, którzy znajdowali się w okolicach Paryża od wielu lat, zdobyli ostatecznie miasto pod wodzą Chlodwiga z dynastii Merowingów, który w 508 roku ustanowił je stolicą nowego państwa (Słodczyk, 2012, s. 77). W mieście powstawać zaczęły kolejne świątynie chrześcijańskie, jednak w drugiej połowie VIII wieku, za sprawą nowej

dynastii Karolingów, stolica została przeniesiona do Akwizgranu. W tym okresie miasto podupadło, nękane dodatkowo najazdami Wikingów. Paryż po raz kolejny stał się stolicą po objęciu władzy w kraju przez kolejną dynastię – Kapetyngów. Czas panowania tej dynastii wiązał się z ponownym rozwojem miasta, zwłaszcza dzięki obrotowi srebrem oraz dogodnej lokalizacji na szlakach zarówno handlowych, jak i pielgrzymkowych. Prawy brzeg Sekwany na powrót zaczął się rozbudowywać, w 1163 roku rozpoczęła się budowa katedry Notre Dame, a za czasów Filipa II Augusta wybudowano pałac królewski Luwru oraz otoczono miasto murem po obu stronach rzeki. Kolejny mur powstał już za czasów Karola V (Słodczyk, 2012, s. 77). Warto dodać, że pod koniec panowania dynastii Kapetyngów, miasto było najludniejszym ośrodkiem w Europie i liczyło około 200 tys. mieszkańców. Czas ten charakteryzował się także intensywnym rozwojem architektury sakralnej, a miasto stało się ważnym ośrodkiem naukowym i handlowym. W XIV i XV wieku Paryż nawiedzały zarówno zarazy, w tym dziesiątkująca populację Europy dżuma, jak i straty poniesione w trakcie wojny stuletniej z Anglią.

Rozwijający się renesans wpłynął na kształtujący się wizerunek Paryża jako najważniejszego, europejskiego centrum kulturowego. Kolejni władcy budowali mosty (np. Pont Notre-Dame), rozbudowywali i przebudowywali pałace (np. Luwr), a także wzbogacali miasto o nowe dzieła architektoniczne (np. Fontaine des Innocents). Z drugiej strony religijne wojny tego czasu miały również wpływ na miejskie społeczeństwo. XVII wiek zapoczątkował trzy stulecia intensywnego rozkwitu urbanistyki paryskiej (Słodczyk, 2012, s. 233), a władcy z dynastii Burbońskiej na niespotykaną do tej pory skalę rozbudowywali swoją stolicę. Zaczęły powstawać place miejskie o regularnych kształtach jak Place Royale (obecnie Place des Vosges), Place Dauphine znajdujący się na przeciwnym do Katedry Notre Dame krańcu Île de la Cité, Place des Victoires czy Place Louis le Grand (obecnie Place Vendome). Na zachód od Paryża z kolei, rozpoczęła się także budowa pałacu wersalskiego, a część murów miejskich zburzono, tworząc miejsce na Wielkie Bulwary, będące trasą spacerową i konną. Kolejny wiek przyniósł dalszą rozbudowę miasta i projekty realizowane przez władców. Ludwik XV przyczynił się do budowy reprezentacyjnych budowli, placów (np. Place de la Concorde – wówczas jako Place Louis XV), mostów, promenad, bulwarów i parków. Upadek Burbonów oraz rewolucja francuska spowodowały, że ludzie zaczęli atakować symboliczne dla miasta budowle, kojarzone ze znienawidzoną władzą (zburzono m.in. Bastylię, niszczono nagrobki arystokracji i pomniki królów).

Objęcie władzy przez Napoleona I przyniosło także zmiany w samym mieście. Jak każdy kolejny władca, chciał on przebudować Paryż na godną stolicę nowego cesarstwa. Ze

względu na kilkunastoletni okres panowania (licząc od momentu objęcia przez niego funkcji Pierwszego Konsula), za czasów Bonapartego większość projektów urbanistycznych jedynie rozpoczęto. Były wśród nich m.in. mosty, ulice, kanały wodne oraz pomniki (w tym Łuk Triumfalny). Dalsze zmiany władzy oraz ustroju politycznego państwa wpływały na kolejne projekty w mieście. Paryż będąc stolicą, za każdym razem odzwierciedlał panujące rządy, a mieszkańcy zyskiwali zwykle nowe budynki publiczne, ale niewiele infrastruktury miejskiej, istotnej dla ich codziennego życia. Za ostatniego z Bonapartów, Napoleona III Paryż przeszedł bodaj największą przebudowę w historii, uważaną przez niektórych za „początek nowoczesnego planowania urbanistycznego" (Słodczyk, 2012, s. 351). Projektem tym zajął się Georges E. Haussmann, który zgodnie z życzeniem władcy miał zmienić oblicze miasta, które w tamtym czasie było ponadmilionowym ośrodkiem miejskim, zatłoczonym, ciasnym i brudnym (zwłaszcza w centrum). Trzeba było wyburzyć około 28 tysięcy domów (Słodczyk, 2012, s. 349), by stworzyć szerokie arterie miejskie, prowadzące od jednego wielkiego placu do drugiego. Mimo kontrowersji i niezwykle głębokiej ingerencji w zastaną tkankę miasta, Paryż stał się reprezentacyjną stolicą państwa, a jakość życia uległa poprawie. Zajęto się także systemami odprowadzania ścieków, nowym oświetleniem ulicznym oraz miejską zielenią.

Lata po przebudowie Paryża to okres *Belle Époque*, który zakończył się wraz z wybuchem I wojny światowej. Miasto zaczęło rozwijać swoją infrastrukturę transportową, w 1897 roku powstało metro, budowano mosty i aleje, rozpoczęto budowę bazyliki Sacré-Cœur, a międzynarodowe wystawy organizowane co kilka lat pozostawiały po sobie kolejne, słynne już obiekty (w tym Wieżę Eiffla z 1889 roku czy Grand Palais z 1900 roku). Po okresie II wojny światowej miasto zaczęło się rozbudowywać z jeszcze większą intensywnością. Ponieważ populacja miasta zwiększała się, a system mieszkalnictwa był niewystarczający, w latach 50. wokół Paryża rozpoczęto budowę wielkich osiedli w ramach koncepcji *grandes ensemble*. Ponieważ nie spełniła ona oczekiwań ówczesnego społeczeństwa, w latach 60. pojawiła się nowa koncepcja zwana *ville nouvelles*. Polegała na budowie nowych ośrodków miejskich wokół Paryża, które oferowały mieszkańcom niezbędne dla nich usługi (Słodczyk, 2012, s. 408-410). Jeszcze pod koniec lat 50. rozpoczęto także budowę biznesowej dzielnicy Paryża – La Defence.

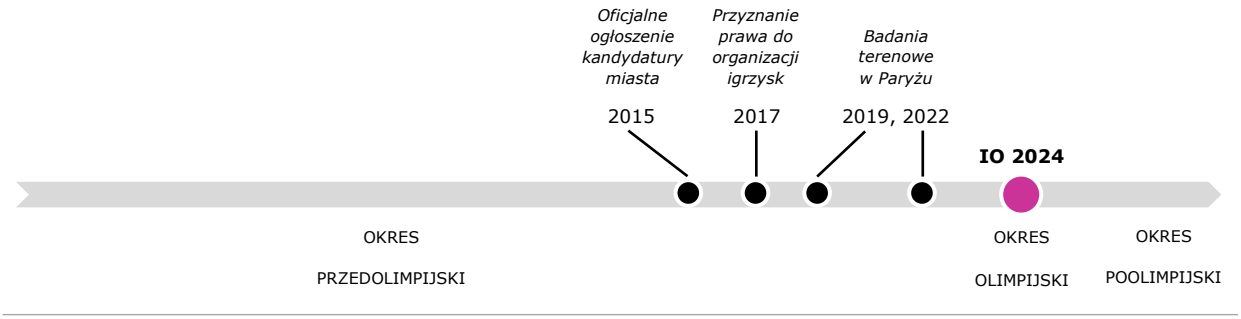

Rycina 16. Linia czasu związana z igrzyskami olimpijskimi w Paryżu.

Źródło: wykonanie własne.

5.3.2. Organizacja imprez międzynarodowych w Paryżu[74]

Jak już wspomniałem w rozdziale 3.3.1., Paryż zorganizował drugie nowożytne igrzyska olimpijskie w 1900 roku. Okazały się one jednak imprezą nieudaną, przyćmioną przez Wystawę Światową. By zrozumieć lepiej powody takiego stanu rzeczy, trzeba przyjrzeć się charakterowi tych wystaw. Pierwszą z nich zorganizował Londyn w 1851 roku, a już cztery lata później kolejna odbyła się w Paryżu (BIE, 2023). Do końca XIX wieku miasto jeszcze cztery razy organizowało to wydarzenie, które wówczas nie miało sobie równych pod względem skali. Świadczył o tym nie tylko jego międzynarodowy wymiar (związany z państwami chcącymi zaprezentować się przed światem), ale także rzesze odwiedzających[75]. Wystawy zmieniały także oblicze miasta. Z okazji pięciu takich wydarzeń organizowanych w XIX wieku przez Paryż, powstały w nim m.in.: Palais de l'Industrie (Pałac Przemysłu) ze szklanym sufitem podpieranym żelaznymi belkami (EXPO 1855), ogromny Palais Omnibus na Polach Marsowych (EXPO 1867), Palais du Trocadéro (EXPO 1878), Wieża Eiffla (EXPO 1889), Grand Palais czy Most Aleksandra III (EXPO 1900) (BIE, 2023). Warto dodać, że imprezom tym towarzyszyły modernizacje i powstawanie nowych dróg, mostów, stacji kolejowych, ogrodów i parków. Znane od

[74] Niniejszy podrozdział dotyczy pytania badawczego nr 2, związanego z wykorzystaniem dziedzictwa sportowego i kulturalnego mega eventów, które organizowane były w mieście przed igrzyskami olimpijskimi. Informacje w nim zawarte poszerzają wiedzę na temat doświadczenia organizacyjnego Paryża. Są one także potwierdzane dodatkowo w podrozdziale 5.3.5 na konkretnych przykładach obiektów i miejsc, powstałych przed igrzyskami w 2024 roku, z okazji różnorodnych wydarzeń sportowych i kulturalnych.

[75] W 1855 wystawę zwiedziło ponad 5 mln ludzi, w 1889 było ich już ponad 32 mln, a w 1900 roku ponad 50 mln. Dane pochodzą ze strony Międzynarodowego Biura Wystaw (BIE, 2023).

niemal połowy wieku wydarzenia skupiające co kilka lat miliony ludzi i najnowsze zdobycze techniki w jednym miejscu były dalece bardziej istotną imprezą niż rodzące się dopiero igrzyska olimpijskie. Pomysł włączenia ich do programu Wystawy Światowej (zamiast zorganizowania osobno) spowodował, że igrzyska zostały przez nią przyćmione. Mimo wszystko do dziś wspomina się je nie tylko przy okazji fatalnej organizacji, ale także pierwszego uczestnictwa kobiet. Cztery lata wcześniej bowiem występowali jeszcze – jak w starożytnej Olimpii – wyłącznie mężczyźni. W XX wieku Paryż kontynuował rolę organizatora międzynarodowych wystaw. W 1925 roku odbyła się tam Międzynarodowa Wystawa Sztuki Dekoracyjnej i Wzornictwa, na której Le Corbusier zaprezentował projekt osiedla Plan Voisin. Kolejna i ostatnia[76], jak do tej pory Wystawa Światowa w Paryżu miała miejsce w 1937 roku. Specjalnie na tę okazję ponownie przearanżowano kompleks Trocadéro, burząc stary pałac i budując w jego miejscu Palais de Chaillot oraz ogrody z fontannami, które znamy dzisiaj (BIE, 2023). Dodatkowo w 1947 roku w mieście zorganizowano specjalistyczną wystawę International Exhibition on Urbanism and Housing (pol. Międzynarodowa Wystawa Urbanistyki i Mieszkalnictwa), a w 1969 Floralies Internationales (pol. Międzynarodowa Wystawa Kwiatów).

W 1924 roku Paryż zorganizował ponownie igrzyska olimpijskie, jednak tym razem efekt był zupełnie inny niż przed 24 laty. Główną areną tego wydarzenia stał się wyremontowany Stade olympique de Colombes (obecnie: Stade olympique Yves-du-Manoir) z 1907 roku, na którym odbywały się nie tylko ceremonie, ale także zawody lekkoatletyczne czy w piłce nożnej (Hauts de Seine, 2023). Zawody pływackie miały miejsce na nowym basenie Piscine des Tourelles, a konkurencje hippiczne na zmodernizowanym hipodromie z 1873 roku (Ville de Paris, 2023a). Na potrzeby igrzysk wykorzystano 73% istniejących obiektów, a ze wszystkich olimpijskich stałych budowli do dziś w użytku pozostaje aż 63% z nich (OSC, 2022a, s. 46). Warto także wspomnieć, że wokół głównego stadionu w Colombes powstał cały kompleks sportowy, który z dzisiejszej perspektywy moglibyśmy nazwać parkiem olimpijskim. Znalazły się tam korty tenisowe, boiska treningowe, stadion szermierczy, basen oraz zaplecze techniczne (Avé, 1924, s. 51). Co istotne, tuż przy kompleksie, znalazł się zupełnie nowy projekt – pierwsza wioska olimpijska. Składała się z drewnianych, trzyosobowych chat, a na jej terenie można było

[76] Wystawy światowe znane dzisiaj pod nazwą Expo podzielone są na *World Expo* (które są największymi i najważniejszymi imprezami z tego cyklu), *Specialised Expo* (skupiające się zwykle na jakiejś konkretnej dziedzinie) oraz *Horticultural Expo* (związane z ogrodnictwem). Światowe Biuro Wystaw organizuje także co trzy lata *Triennale di Milano* (będące wystawami designu odbywającymi się zawsze w Mediolanie) (BIE, 2023).

skorzystać z oferty fryzjera, pralni, telegrafu, telefonu, kantoru czy poczty (OSC, 2022b, s. 8-9). Wioska została po igrzyskach rozebrana, a dziś w tym miejscu stoją bloki mieszkalne. Nie wszyscy sportowcy chcieli się jednak zatrzymywać w tych „osobliwych barakach" i wybierali „komfort hoteli" (Miller, 2012, s. 90). Igrzyska z 1924 roku przeszły do historii jako niezwykle udane, nie tylko pod względem organizacyjnym, ale także – a może przede wszystkim – sportowym, na czym niewątpliwie najbardziej zależało ustępującemu rok później z urzędu prezydentowi MKOl, wskrzesicielowi igrzysk, baronowi Pierre de Coubertinowi (Hirthler, 2023).

Nie samymi jednak igrzyskami żył w ostatnim stuleciu Paryż. Miasto było organizatorem rozmaitych wydarzeń sportowych o randze międzynarodowej, które trudno byłoby zebrać w tym krótkim podrozdziale. Pozwolę sobie wymienić zatem wyłącznie te najważniejsze, by pokazać skalę sportowych eventów mających miejsce w stolicy Francji. Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej (Mundial) odbyły się w tym kraju do tej pory dwa razy: w 1938 i w 1998 roku. Mistrzostwa Europy (Euro) z kolei organizowano we Francji trzykrotnie: w 1960, 1984 i 2016 roku. W tych wydarzeniach, paryskie mecze piłkarskie odbywały się na trzech stadionach: Stade olympique Yves-du-Manoir, Parc des Princes oraz Stade de France. Były one przy okazji modernizowane, przebudowywane całkowicie bądź budowane od podstaw na potrzeby tychże piłkarskich imprez. Wśród pozostałych sportów warto wymienić Puchar Świata w Rugby, w ramach którego mecze odbywały się w Paryżu w 1991, 2007 i 2023 roku; Mistrzostwa Świata w Lekkoatletyce w 2003 r.; Mistrzostwa Świata w Piłce Ręcznej Mężczyzn w 1970, 2001 i 2017 r.; Mistrzostwa Świata w Piłce Ręcznej Kobiet w 2007 r.; Mistrzostwa Świata w Piłce Siatkowej Kobiet w 1956 r.; Mistrzostwa Świata w Piłce Siatkowej Mężczyzn w 1956 i 1986 r. W 2023 roku odbyły się także Mistrzostwa Świata Paralekkoatletyczne. Nie wolno także zapominać o turniejach tenisowych, odbywających się regularnie w kompleksie Stade Roland Garros (w tym French Open). W Paryżu odbywały się także drugie igrzyska frankofońskie (Jeux de la Francophonie) w 1994 roku, 7. Olimpijski letni festiwal młodzieży Europy w 2003 roku (European Youth Summer Olympic Festival) czy 10. Gay Games w 2018 roku. To jednak jedynie niewielka część wszystkich międzynarodowych imprez sportowych, które organizowane były w Paryżu – czy to w całości czy częściowo. Istotnym jednak nie jest tutaj wymienianie ich wszystkich, a jedynie zwrócenie uwagi na doświadczenie miasta w przeprowadzaniu wszelkiego rodzaju wydarzeń zarówno sportowych, jak i kulturowych. Dzięki temu bowiem wykształcają się z czasem pewne reguły działań organizacyjnych

zawierające zestawy dobrych praktyk i cennych kompetencji wynikających także z popełnionych wcześniej błędów.

5.3.3. Proces kandydacki do igrzysk w 2024 roku[77]

Po zorganizowaniu dwóch edycji igrzysk olimpijskich w 1900 i 1924 roku, Paryż startował w wyścigu o prawo do organizacji kolejnych (lub też wyrażał taką chęć) kilkukrotnie. W 1964 roku przesłano do MKOl listy zarówno od miasta Paryża, jak i Prefektury Sekwany, w których władze wyrażały chęć organizacji igrzysk w 1972 roku (OWL, 2023), jednak w ostatecznym głosowaniu miasto nie znalazło się na liście (GamesBids, 2011). Bliżej wygranej znalazł się Paryż w czasie wyborów na organizatora igrzysk w 1992 roku. W czasie 91. Sesji MKOl w Lozannie, przegrał on z Barceloną (GamesBids, 2011). Ponownie kandydaturę francuskiej stolicy zgłoszono na 2008 rok, jednak wybór padł na Pekin. Zaciętą, lecz przegraną walkę z Londynem Paryż stoczył w 2005 roku w Singapurze, podczas 117. Sesji MKOl, kiedy wybierano miasto igrzysk w 2012 roku (GamesBids, 2011). Mimo fiaska, francuska stolica skorzystała częściowo z planów dotyczących wioski olimpijskiej na 2012 rok, dzięki budowie osiedla z 3,5 tys. mieszkań oraz sporym parkiem w Batignolles, jednej z części 17. dzielnicy Paryża (PCCOG, 2016, s. 23).

Wyrażenie chęci ponownej walki o igrzyska w 2024 roku ogłoszono 23 czerwca 2015 roku, a oficjalne zgłoszenie do MKOl wpłynęło 15 września tego samego roku, (COJOP2024, 2023). Początkowo wraz z Paryżem do wyścigu startowały także Rzym, Los Angeles, Budapeszt i Hamburg, ostatecznie jednak w boju pozostała stolica Francji i kalifornijskie Miasto Aniołów, ponieważ reszta miast wycofała swoje kandydatury w obawie m.in. o koszty organizacji (Grohmann i Homewood, 2017). Proces kandydacki był już wtedy zupełnie inny niż poprzednie. Od 2014 roku zaczęła obowiązywać Agenda 2020 (więcej o niej w rozdziale 5.3.6), a MKOl we wrześniu 2015 roku ogłosił specjalny dokument *Candidature Process Olympic Games 2024*, prezentujący wytyczne i kluczowe założenia oraz oczekiwania względem olimpijskich kandydatur (IOC, 2015)[78]. Przede

[77] Fragment ten dotyczy pytania badawczego nr 6, związanego z przypadkiem Igrzysk Olimpijskich w Paryżu i wpływu nowych wytycznych i rekomendacji MKOl na ich organizację. Poszerzenie tych informacji znajduje się w podrozdziale 5.3.6.

[78] Wśród kluczowych dokumentów dotyczących potencjalnych kandydatur do igrzysk w 2024 roku należały także: *Karta Olimpijska; Kwestionariusz kandydata do igrzysk olimpijskich w 2024 roku; Zasady kontraktowe*

wszystkim jednak cały proces od momentu zaproszenia przez MKOl do składania ofert, aż do momentu wyboru stał się przejrzysty i czytelny, a kolejne istotne dokumenty z tym związane były na bieżąco publikowane m.in. na oficjalnej stronie MKOl. Paryż w swoim *Candidature File* w nawiązaniu do Agendy 2020 zaproponował cztery kluczowe kwestie związane z infrastrukturą olimpijską (PCCOG, 2016, s. 14):

1. Nacisk na istniejące obiekty w celu zminimalizowania budżetu inwestycyjnego;
2. Zaprezentowanie paryskiego dziedzictwa w celu optymalizacji korzyści dla widzów, marki i transmisji;
3. Dostosowanie do istniejących planów w celu maksymalizacji możliwości rozwoju;
4. Zaspokajanie potrzeb paryskiej społeczności w celu stworzenia znaczącej i trwałej spuścizny.

W planach zaznaczono, że jedynymi nowymi obiektami byłyby Bercy Arena 2 (siostrzana hala do już istniejącej) oraz Centrum Wodne, a prócz ośmiu tymczasowych obiektów, wykorzystać miano 26 istniejących. Wszystkie zgrupowane zostałyby w dwa klastry: Centrum Paryża oraz Wielki Paryż, poza tymi obszarami, na terenie całej Francji znalazłoby się wyłącznie osiem piłkarskich stadionów (m.in. w Lille, Bordeaux, Lyonie czy Tuluzie) oraz obiekt żeglarski w Marsylskiej marinie (PCCOG, 2016, s. 14-15). W momencie składania oferty, Paryż miał także doskonale rozwiniętą infrastrukturę transportową i komunikacyjną (PCCOG, 2016, s. 53):

- sieć dróg, autostradę oraz obwodnicę;
- linie kolei podmiejskiej (RER) i regionalnej (SNCF);
- rozległą sieć metra, tramwajów oraz komunikacji autobusowej.

Ponieważ MKOl miał problem ze zmniejszającą się liczbą chętnych do organizacji igrzysk od dłuższego czasu, a na stole leżały wyłącznie dwie oferty na 2024 rok (Paryż i Los Angeles), zaproponowano stronom kompromis i ustalenie między sobą dat kolejnych igrzysk olimpijskich: w 2024 i 2028 roku. Ostatecznie miasta przystały na tę propozycję i MKOl mógł ogłosić na swojej sesji w Limie 13 września 2017 roku, że Paryż będzie gościł igrzyska za siedem lat, a Los Angeles cztery lata później (Grohmann i Homewood, 2017; IOC, 2017).

miasta-gospodarza; Wymagania operacyjne kontraktu miasta-gospodarza (wszystkie nazwy dokumentów podaję w przetłumaczonej przeze mnie wersji polskiej) (IOC, 2015, s. 4).

5.3.4. Obszar miasta olimpijskiego

Republika Francji dzieli się obecnie[79] na 18 regionów, z których 13 znajduje się na terenie Francji metropolitalnej (razem z Korsyką), a pozostałych pięć to tereny zamorskie (m.in.: Gujana Francuska, Martynika czy Reunion). Okręgi składają się łącznie ze 101 departamentów, które dzielą się z kolei na mniejsze okręgi, następnie kantony i ostatecznie gminy. Paryż stanowi jednocześnie departament i gminę w regionie Île-de-France, dlatego też jego 20 okręgów jest swego rodzaju odpowiednikiem kantonów. Dzieli je na stronę prawą i lewą przepływająca przezeń Sekwana, zaś każdy z nich (zwykle nazywany dzielnicą) składa się zawsze z czterech kwartałów. Zarówno dzielnice, jak i kwartały prócz nazw posiadają nadane im numery. Warto wspomnieć, że w 2016 roku utworzono Metropolię Wielkiego Paryża (fr. Métropole du Grand Paris), na którą składa się Paryż wraz z otaczającymi go 123 gminami znajdującymi się w różnych departamentach.

Według strony Komitetu Organizacyjnego Igrzysk w Paryżu, obiekty olimpijskie podzielono na trzy odrębne części:

- Paryż;
- region Île-de-France;
- cała Francja.

Dzięki temu podziałowi można wyodrębnić:

- 13 obiektów olimpijskich znajdujących się w granicy gminy Paryż;
- 12 obiektów olimpijskich znajdujących się w granicy regionu Île-de-France;
- 10 obiektów olimpijskich znajdujących się na terenie całej Francji;
    - w tym jeden obiekt na wyspie Tahiti będącej częścią wspólnoty zamorskiej Polinezji Francuskiej.

[79] Dane dotyczące podziału administracyjnego Francji pochodzą z oficjalnej strony internetowej rządu Republiki Francuskiej, zwłaszcza zaś z jej podstrony dotyczącej reformy terytorialnej państwa z 2015 roku (gouvernement.fr, 2014). Dane dotyczące obszaru Metropolii Wielkiego Paryża pochodzą ze strony Métropole du Grand Paris (2022).

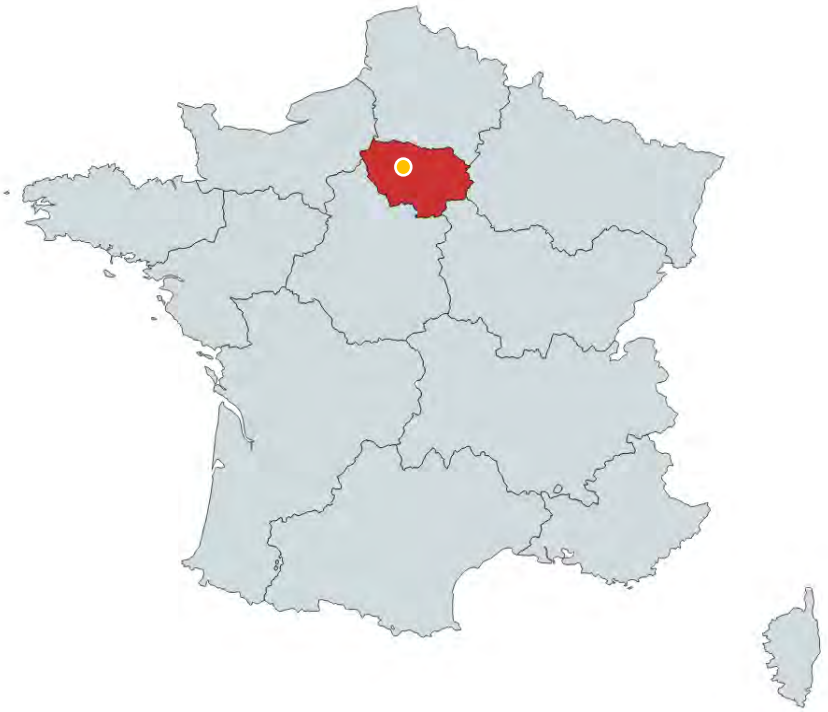

Rycina 17. Podział administracyjny Republiki Francji (bez terytoriów zamorskich) z zaznaczonym na czerwono regionem Ile-de-France oraz gminą Paryż (pomarańczowy punkt).

Źródło: opracowanie własne na mapach MapChart.

5.3.5. Miasto w okresie przygotowań do igrzysk[80]

Paryż w momencie przyznania mu prawa do organizacji igrzysk olimpijskich na sesji MKOl w 2017 roku miał przed sobą perspektywę siedmiu lat na przygotowanie się do wydarzenia. Obecnie sytuacja w przypadku chociażby Los Angeles czy Brisbane wygląda nieco inaczej, ponieważ miasta te mają na to o wiele więcej czasu, bo aż po 11 lat. Ponieważ ta praca doktorska przygotowywana była w momencie najintensywniejszych prac związanych z przygotowaniami do igrzysk, chciałem zaznaczyć na wstępie do kolejnych rozdziałów, iż dane, zebrane przeze mnie i poddane analizie pochodzą przede wszystkim z okresu poprzedzającego ceremonię otwarcia, w dalszej kolejności z okresu samych igrzysk olimpijskich i paralimpijskich. Dlatego też, trzeba wziąć pod uwagę fakt, iż niektóre

[80] Ta część studium przypadku Paryża dotyczy pytania badawczego nr 1, związanego ze zmianami w mieście ze względu na igrzyska olimpijskie. Dodatkowo przykłady obiektów i miejsc, które zostały wykorzystane na potrzeby igrzysk, a stanowiły dziedzictwo wcześniejszych wydarzeń sportowych i kulturalnych stanowią potwierdzenie danych dotyczących pytania badawczego nr 2 z podrozdziału 5.3.2.

z informacji mogą jeszcze ulec zmianie lub nawet stać się nieaktualnymi. Praca ma jednak za zadanie pokazanie pewnego, konkretnego etapu tych przygotowań i postępujących działań, które stanowić mają uzupełnienie i kontrapunkt dla poprzednich dwóch rozdziałów dotyczących Barcelony i Aten. Cały ten podrozdział będzie także zawierał dodatkowe części, związane z zebranym materiałem i charakterystyką analizowanego przypadku.

5.3.5.1. Przestrzeń sportu

Prócz podziału zastosowanego przez organizatorów, a uwzględniającego położenie poszczególnych obiektów olimpijskich na mapie administracyjnej Francji zarówno w *Bid File*, jak i dokumentach związanych z procesem organizacyjnym, kategoryzowano je jako (PCCOG, 2016, s. 26): istniejące, istniejące z wymaganymi trwałymi modyfikacjami, tymczasowe, planowane oraz dodatkowe. W czasie składania oferty tylko Bercy Arena II była obiektem planowanym, z kolei Centrum Wodne oraz Wioska Olimpijska były obiektami oznaczonymi jako dodatkowe. W trakcie procesu przygotowawczego okazało się jednak, że wspomniana arena nie powstanie, wybudowana zostanie z kolei inna hala – Porte de la Chapelle Arena. Ze względu na fakt, że znane są obecnie wszystkie nowe, tymczasowe i istniejące obiekty igrzysk olimpijskich w 2024 roku, przy ich omawianiu zastosuję podział na obiekty: istniejące, ale nie wymagające istotnych zmian, istniejące, ale wymagające trwałych modyfikacji, tymczasowe oraz nowe. Ze względu na przyjęty obszar badań, omówione zostaną jedynie obiekty leżące w obszarze gminy Paryż oraz regionu Île-de-France.

Paryż

**OBIEKTY ISTNIEJĄCE,
ALE NIEWYMAGAJĄCE ISTOTNYCH ZMIAN**

Bercy Arena *(Accor Arena[81])*

Halę te otwarto w 1984 roku jako Palais Omnisports de Paris-Bercy. Od początku intrygowała ciekawym kształtem piramidy ze ściętym wierzchołkiem, której ukośne boki

[81] W nawiasach i kursywą podane są oficjalne nazwy obiektów używane na co dzień (w tym nazwy sponsorskie). Nazwy podane pogrubioną czcionką są stosowane tylko z okazji igrzysk olimpijskich i paralimpijskich.

pokryte zostały trawnikiem. Dzięki temu zabiegowi, proste linie tworzące kanciastą bryłę łagodzone są zielenią trawy. Od samego początku był to obiekt wielofunkcyjny, służący zarówno jako typowo sportowe miejsce, jak i sala koncertowa czy wystawowa. W okolicy hali zlokalizowane są liczne hotele, a przed głównym wejściem rozciąga się spory, zacieniony park (Parc de Bercy). W latach 2014-2015 hala przeszła modernizację i przyjęła wówczas nazwę nowego sponsora – sieci hotelowej Accor. Ponieważ w trakcie igrzysk zabronione jest stosowanie nazw sponsorskich, obiekt nosił nazwę Bercy Arena.

Podczas igrzysk: miejsce koszykówki oraz gimnastyki.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Arena Paris Sud *(Paris Expo Porte de Versailles)*

Obiekty centrum wystawienniczego zbudowano w 1923 roku na potrzeby organizowanych corocznie od 1904 roku Targów Paryskich (Foire de Paris). Znajdują się one w kwartale Saint-Labert, będącym częścią 15. dzielnicy francuskiej stolicy. W ciągu dziesięcioleci swojej działalności były wielokrotnie modernizowane. Ostatni taki zabieg trwał dziesięć lat i podzielony był na trzy fazy, z czego ostatnia zakończyła się w 2023 roku. Na całość składa się obecnie siedem pawilonów, dzielących się na mniejsze hale. Na potrzeby igrzysk wykorzystane zostały pawilony numer 1, 4 oraz 6. Targi goszczą rocznie ok. 7,5 mln zwiedzających i są częścią infrastruktury należącej do Viparis, firmy zarządzającej kilkunastoma obiektami wystawowymi w Paryżu w tym czterema, które będą obiektami olimpijskimi (opisywany właśnie Paris Expo Porte de Versaille a także: Paris Le Bourget, Palais des Congrès de Paris oraz Paris Nord Villepinte).

Podczas igrzysk:
- pawilon nr 1: siatkówka,
- pawilon nr 4: tenis stołowy,
- pawilon nr 6: piłka ręczna, podnoszenie ciężarów.

Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Parc des Princes

Pierwotnie w miejscu obecnego stadionu Parc des Princes znajdował się wybudowany w 1897 roku welodrom (Stade Vélodrome du Parc des Princes). Prócz toru kolarskiego bardzo szybko zaczęto także używać płyty środkowej (płaskiej części obiektu, którą okala

tor) jako boiska do piłki nożnej. Obiekt został poddany modernizacji w 1932 roku ze względu na przyznane Francji Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej w 1938 roku. Nadal znajdował się na nim kolarski tor, jednak dobudowane zostały trybuny, a część z nich zadaszono. Wobec rosnących wymagań w sportowym świecie, ale także zwiększającej się liczby kibiców, przeprowadzono gruntowną przebudowę obiektu, a właściwie budowę nowego w miejscu starego stadionu. Projektem zajął się Roger Taillibert (1926-2019), francuski architekt, którego prace charakteryzowały się zastosowaniem betonowych, łukowatych konstrukcji, prowadzących od gruntu po kraniec zadaszenia dla widzów. Nowy stadion, który otwarto w 1972 roku, zyskał dzięki niemu intrygujący kształt, który, mimo 50 lat, imponuje do dziś. Warto dodać, że ten sam architekt kilka lat później zaprojektował jeszcze bardziej futurystycznie wyglądający kompleks olimpijski w Montrealu z głównym stadionem oraz krytym welodromem[82]. Parc des Princes słynie z doskonałej akustyki. Był wielokrotnie unowocześniany, a ostatni większy remont przeszedł w 2015 roku na potrzeby Euro 2016. Tuż obok znajduje się mniejszy Stadion Jean Bouin z 1925 roku, a około pół kilometra na północ mieści się kompleks Rolanda Garrosa. Od niemal samego początku Parc des Princes jest domem klubu piłkarskiego Paris Saint-Germain.

Podczas igrzysk: miejsce meczów piłki nożnej.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

**OBIEKTY ISTNIEJĄCE,
ALE WYMAGAJĄCE TRWAŁYCH MODYFIKACJI**

Grand Palais

Budynek słynnego Grand Palais (rycina A.5. w aneksie) powstał z okazji Wystawy Światowej w 1900 roku. Był on wówczas miejscem wystaw sztuk pięknych, współczesnej rzeźby oraz malarstwa. Konstrukcja obiektu w stylu Beaux-Arts, jak na tamte czasy była niecodzienna, bowiem jego klasycznie wyglądające ściany zwieńczone były ogromnym, szklanym dachem. Od ponad stu lat jest miejscem różnorodnych imprez kulturalnych, wystaw i gali. Wielokrotnie modernizowany, ostatni duży remont przechodził od 2021 do 2023 roku. Na czas, kiedy obiekt został wyłączony z użytku, skonstruowano na Polach

[82] Budynek welodromu został na przełomie lat 80. i 90. przebudowany w Biodôme, w którym mieści się rodzaj krytego zoo z licznymi ekosystemami, które można zwiedzać. Więcej na stronie: espacepourlavie.ca

Marsowych tymczasowy budynek Grand Palais Éphémère, który również został wykorzystany na potrzeby igrzysk olimpijskich (patrz: obiekty tymczasowe).

Podczas igrzysk: miejsce zawodów szermierczych oraz taekwondo.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Stade Roland-Garros

Obiekty kompleksu Rolanda Garrosa wybudowano w 1928 roku i od tego czasu był on wielokrotnie unowocześniany. Ostatnia modernizacja miała miejsce w latach 2015-2021, w trakcie której zainstalowano rozsuwany dach na korcie Philippe-Chartier, a także zbudowano nowy kort Simone-Matchieu, na pięć tysięcy miejsc. Warto zaznaczyć, że poszczególne korty otaczają liczne drzewa i krzewy, a cały kompleks okala niejako istniejący już od XIX w. ogród botaniczny. Na igrzyska olimpijskie zaplanowano zbudowanie rozsuwanego dachu nad drugim, co do wielkości kortem kompleksu – Suzanne Lenglen z 1994 roku.

Podczas igrzysk: miejsce tenisa ziemnego oraz boksu.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

OBIEKTY TYMCZASOWE

Arena Champ de Mars *(Grand Palais Éphémère)*

Jak już wspominałem nieco wyżej, ten tymczasowy obiekt powstał na Polach Marsowych w 2021 roku, ze względu na remont Grand Palais, zastępując to miejsce w kwestii organizacji kulturalnych imprez i wystaw. W 2024 roku, kiedy modernizacja dobiegła końca, tymczasowa arena stała się miejscem rozgrywek sportowych i na krótki czas nosiła nazwę Arena Champ de Mars (pol. Arena Pól Marsowych). Po igrzyskach obiekt zostanie rozebrany nie pozostawiając śladu w miejscu, w którym stał, zaś dzięki zastosowaniu modułowej konstrukcji, będzie on mógł być przeniesiony w dowolne inne miejsce.

Podczas igrzysk: miejsce judo i zapasów.

Po zakończeniu igrzysk: obiekt zostanie rozebrany i przeniesiony w inne, nieustalone jak na razie miejsce, rozbiórka miała nastąpić jesienią 2024 roku, ale została przeniesiona na kwiecień 2025 roku.

Pozostałe obiekty tymczasowe

Prócz omówionej wyżej Areny Champ de Mars, pozostałe obiekty tymczasowe w strefie gminy Paryż obejmowały wyłącznie historyczne obiekty, powszechnie znane turystom i chętnie przez nich odwiedzane. Organizatorzy chcieli zapewnić niespotykane wrażenia związane z połączeniem symboli Paryża, ich historii i kulturowego znaczenia dla miasta i jego mieszkańców ze sportowymi emocjami. Nie jest to oczywiście zabieg nowy, stosuje się go bowiem już od pierwszych edycji igrzysk, kiedy poszczególne dyscypliny odbywały się na zabytkowych obiektach o szerokiej renomie. W ostatnich latach jednak coraz częściej na słynnych placach czy w cenionych ogrodach powstają sporej wielkości obiekty, mogące pomieścić tysiące widzów. Najnowsza technologia sprawia jednak, że ingerencja w teren jest znikoma i po rozbiórce, nie pozostaje po nich zwykle żaden ślad. To przyczynia się do jeszcze większego poszerzenia promocji nie tylko poszczególnych obiektów historycznych, ale także składa się na wizerunek miasta, które może poszczycić się wybitnymi dziełami architektury czy urbanistycznego planowania. Wpływ na przestrzeń tych wszystkich obiektów ogranicza się wyłącznie do powstania tymczasowych struktur, które znikają po zgaszeniu olimpijskiego (lub paralimpijskiego) znicza. Nie jest celem tej pracy opisywanie znanych, historycznych budowli, dlatego ograniczę się wyłącznie do wymienienia ich i zdawkowego opisu wraz z zaznaczeniem, jakie sporty się na nich odbywały.

La Concorde *(Place de la Concorde)*

Plac Zgody powstał w latach 1755-1775 jako Place Louis XV (Plac Ludwika XV), by w trakcie francuskiej rewolucji zmienić nazwę Place de la Révolution i stać się miejscem ścięcia króla Ludwika XVI oraz jego żony Marii Antoniny. Obecnie jest to znany m.in. z egipskiego obelisku plac, będący jednocześnie ruchliwym skrzyżowaniem. Na czas igrzysk powstało tam kilka osobnych obiektów sportowych z trybunami, na których odbywały się tzw. sporty miejskie: freestyle BMX, skateboarding, breaking, koszykówka 3x3. Po igrzyskach olimpijskich plac przearanżowano, tworząc z niego arenę ceremonii otwarcia igrzysk paralimpijskich.

Pont Alexandre III

Most Aleksandra III połączył dwa brzegi Sekwany z okazji Wystawy Światowej w 1900 roku. W trakcie igrzysk znalazła się na nim bieżnia oraz trybuny dla widzów kolarskiego finiszu, triatlonu i maratonu pływackiego (rycina A.4. w aneksie).

Trocadéro

Cała przestrzeń Trocadéro powstawała na przestrzeni wielu lat, a głównymi impulsami do kolejnych jej modernizacji były Wystawy Światowe organizowane w Paryżu do II wojny światowej. W trakcie ceremonii zamknięcia igrzysk w Tokio w 2021 roku, właśnie tam ustawiona była scena związana z prezentacją Paryża. Cały obszar wraz z mostem Pont d'Iéna zostały zaadaptowane na potrzeby sportowe i widowiskowe, m.in. poprzez budowę trybun, zaplecza technicznego oraz wyznaczenie tras dla: kolarstwa (szosowego oraz jazdy indywidualnej na czas), triatlonu oraz maratonu pływackiego.

Stade Tour Eiffel

Tymczasowy stadion (rycina 22) powstał na Polach Marsowych, które zostały pod koniec XVIII wieku przeznaczone na miejsce ćwiczeń wojska, następnie odbywały się tam Wystawy Światowe, by ostatecznie przekształcić się w ogrody. Stadion był miejscem siatkówki plażowej podczas igrzysk olimpijskich oraz pięcioosobowej piłki nożnej dla niewidomych (ang. 5-a-side football) podczas igrzysk paralimpijskich.

Invalides *(Esplanade des Invalides)*

Cały kompleks Les Invalides powstał za panowania Ludwika XIV. Na terenie Esplanade des Invalides znajdującym się przed Hôtel des Invalides powstał obiekt z trybunami na 8 tys. miejsc dla zawodów w łucznictwie oraz jako trybuny dla biegu maratońskiego i kolarstwa (jazdy indywidualnej na czas).

Hôtel de Ville

Przed paryskim ratuszem z 1882 roku rozpoczął się bieg maratoński.

OBIEKTY NOWE

Arena Porte de la Chapelle *(Adidas Arena)*

Dzięki organizacji igrzysk olimpijskich postanowiono przebudować i zmodernizować część kwartału Porte de la Chapelle w 18. dzielnicy Paryża. Dzięki szeroko zakrojonemu projektowi powstała tam nie tylko główna arena sportowa na 8 tys. miejsc, która wykorzystywana ma być także do wszelakich wydarzeń kulturalnych, ale także przearanżowana została cała przestrzeń wokół niej. Powstał dzięki temu nowy park miejski z rowerowymi ścieżkami, deptakami, nowym oświetleniem oraz połaciami zieleni. Na potrzeby świeżego miejsca na mapie rozbudowana została linia autobusowa oraz zmodernizowana i zreorganizowana pętla drogowa.

Podczas igrzysk: miejsce badmintona oraz gimnastyki rytmicznej.

Po zakończeniu igrzysk: arena po igrzyskach zmieniła nazwę ze względu na sponsora (Adidas) i służy obecnie drużynie Paris Basketball jako siedziba, ale również gościć może sportowe i kulturalne wydarzenia, a zaplecze w postaci m.in. siłowni i sal gimnastycznych stworzyło nową przestrzeń aktywności fizycznej dla mieszkańców tej części Paryża.

Region Ile-de-France

OBIEKTY ISTNIEJĄCE,
ALE NIEWYMAGAJĄCE ISTOTNYCH ZMIAN

Arena Paris Nord *(Parc des expositions Paris Nord Villepinte)*

To centrum wystawiennicze znajdujące się w miejscowości *Villepinte* jest największym we Francji i składa się z dziewięciu hal o łącznej powierzchni 250 tys. m^2. Początkowo nie było brane pod uwagę w planach dotyczących igrzysk paryskich, jednak zgodnie z decyzją komitetu organizacyjnego zatwierdzoną przez MKOl we wrześniu 2022 roku, odbyły się tutaj zawody kwalifikacji bokserskich oraz szermierki związanej z pięciobojem nowoczesnym.

Podczas igrzysk: boks (kwalifikacje), pięciobój nowoczesny (szermierka).

Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Stade de France

Ze względu na organizację Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w 1998 roku Paryż potrzebował dużego stadionu piłkarskiego, który został w tym samym roku oddany do użytku według projektu Michela Macarego, Aymerica Zubleny, Michela Regembala i Claude'a Constantiniego. Obiekt (ryciny 18 i 19) zlokalizowany w Saint-Denis może pomieścić do 80 tys. widzów, a jego dolny poziom trybun może być wsunięty pod wyższy, odsłaniając tym samym bieżnię lekkoatletyczną. Dzięki temu stadion ten jest wielofunkcyjny i w trakcie igrzysk gościł m.in. zawody lekkoatletyczne oraz ceremonię zamknięcia.

Podczas igrzysk: lekkoatletyka, rugby, ceremonia zamknięcia.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Paris La Défense Arena

Obiekt powstał w 2017 roku jako wielofunkcyjna hala mogąca pomieścić w trakcie meczów sportowych do 30 tys., a w trakcie koncertów nawet do 40 tys. widzów. Charakterystyczną fasadę pokrywają aluminiowe i szklane łuski nadając jej dynamiczny wygląd. W środku znajduje się ekran o powierzchni 1400 m^2. Arena zlokalizowana jest w biznesowej dzielnicy La Défense niedaleko nowoczesnego Grande Arche de la Fraternité. Co ciekawe, jej dwie strony (w tym wschodnia w sposób bezpośredni) graniczą z dwoma cmentarzami (od wschodu jest to Cimetière de Neuilly, a od południa Cimetière de Puteaux). Na potrzeby igrzysk w hali po raz pierwszy odbywały się zawody pływackie.

Podczas igrzysk: pływanie, piłka wodna.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Vélodrome National de Saint-Quentin-en-Yvelines

Budowa welodromu w Saint-Quentin-en-Yvelines planowana była już w dokumentach kandydackich związanych z igrzyskami w 2012 roku. Mimo, iż Paryż nie zdobył wówczas prawa do organizacji igrzysk, welodrom powstał w 2014 roku razem z torem BMX. Posiada długi na 250 i szeroki na 8 metrów tor z drewna sosny syberyjskiej, z kolei na środkowej płycie znajdują się korty do badmintona, a także organizowane są imprezy biznesowe czy wystawy. W trakcie pandemii Covid-19 welodrom stał się centrum

szczepień. Budynek oferuje także do wynajęcia pomieszczenia konferencyjne oraz sporą przestrzeń na zewnątrz.

Podczas igrzysk: kolarstwo torowe.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Golf National

Pole golfowe powstało w Guyancourt, gminie leżącej w obrębie departamentu Yvelines w 1991 roku, na terenach rolniczych o powierzchni 139 ha. Od początku odbywa się tam organizowany od 1906 roku turniej golfowy Open de France. Efekt otwartej przestrzeni został uzyskany dzięki wybraniu płaskiego terenu pod budowę pól, a dzięki temu widzowie lepszą widoczność. Obiekt współpracuje m.in. z Narodowym Muzeum Historii Naturalnej (Muséum National d'Histoire Naturelle) w kwestii ochrony środowiska i monitorowania całego obszaru przyrodniczego.

Podczas igrzysk: golf.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

**OBIEKTY ISTNIEJĄCE,
ALE WYMAGAJĄCE TRWAŁYCH MODYFIKACJI**

Stade nautique de Vaires-sur-Marne

Obiekt znajdujący się w gminie Vaires-sur-Marne na wschód od Paryża funkcjonował już wcześniej, goszcząc wioślarskie imprezy, takie jak Mistrzostwa Świata ICF w Sprintach Kajakowych w 1991 roku. W 2019 roku zakończyła się jego największa metamorfoza obejmująca budowę toru do kajakarstwa górskiego o długości 250 m, modernizację toru wioślarskiego o długości 2200 m, budowę centrum medialnego, budynków zaplecza i zakwaterowania, a także obsadzenia całego terenu 450 drzewami. Obecnie jest to wielofunkcyjny kompleks sportów wodnych, zapewniający sporo atrakcji nad wodą. Do dyspozycji jest także zagospodarowany odcinek rzeki Marny, na którym można również uczyć się kajakarstwa. Na potrzeby igrzysk pojemność trybun została zwiększona, dzięki tymczasowym konstrukcjom.

Podczas igrzysk: kajakarstwo: sprint, górskie; wioślarstwo

Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Stade Yves-du-Manoir

Stadion Yves-du-Manoir powstał na potrzeby Igrzysk Olimpijskich w 1924 roku w miejscu poprzedniego obiektu z 1907 roku. Został nazwany na cześć francuskiego rugbisty Yvesa Frantza Loysa Marie Le Pelley du Manoira i był to główny stadion Paryża do momentu budowy nowego Parc des Princes w 1972 roku. Z okazji igrzysk w 2024 roku postanowiono gruntownie zmodernizować nie tylko stadion, ale i całą przestrzeń wokół, tworząc ogromny kompleks sportowy. Projekt podzielony został na dwie części. Pierwsza koncentrowała się na gruntownej modernizacji głównego stadionu sprzed 100 lat wraz z renowacją zabytkowej, zadaszonej trybuny (ryciny 20 i 21). Obiekt wraz z dwoma boiskami ze sztuczną nawierzchnią służył do hokeja na trawie. Powstały także budynki dla siedzib kilku organizacji hokejowych. Druga część skupiała się na piłce nożnej (z czterema boiskami) i rugby (z trzema boiskami). Dodatkowo powstała też lekkoatletyczna bieżnia, a cały kompleks zyskał nowe miejsca parkingowe.

Podczas igrzysk: hokej na trawie.
Po zakończeniu igrzysk: powstały kompleks sportowy służyć ma zarówno klubom sportowym, jak i lokalnej społeczności zachęcając ją do aktywności fizycznej.

Stade BMX de Saint-Quentin-en-Yvelines

Tor do BMX (rycina A.3. w aneksie) został wybudowany razem z welodromem w 2014 roku i jest jednym z niewielu zadaszonych obiektów tego typu w Europie. Ze względu na zapewnienie równych szans wszystkim uczestnikom, trasa toru została przebudowana na potrzeby igrzysk olimpijskich (w innym wypadku, reprezentacja Francji miałaby przewagę, znając doskonale układ przejazdu). W czasie igrzysk pojemność istniejących już trybun została tymczasowo zwiększona.

Podczas igrzysk: BMX.
Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

Colline d'Elancourt

W miejscu obecnego wzgórza do końca XX w. działał kamieniołom piaskowca, który stał się następnie wysypiskiem śmieci do 1974 roku. Po jego zamknięciu w latach 80. cały

obszar został zrewitalizowany i powstał tam miejski park. Zielone i zalesione wzgórze jest obecnie najwyższym szczytem Wielkiego Paryża, osiągając wysokość 231 m. Na potrzeby igrzysk projekt zakładał niewielką ingerencję w zastaną przestrzeń, polegającą głównie na adaptacji już istniejących ścieżek. Dzięki temu wzgórze zyskało nowe lub odnowione: trasy do kolarstwa górskiego, ścieżki dla pieszych i biegaczy, a na szczycie rekreacyjne miejsce widokowe. Dzięki tym zabiegom, igrzyska pozostawiły po sobie zarówno sportowe, społeczne, jak i środowiskowe dziedzictwo.

Podczas igrzysk: kolarstwo górskie.

Po zakończeniu igrzysk: wzgórze ma stać się docelowo miejscem sportowo-rekreacyjnym, otwartym dla wszystkich, którzy będą chcieli uprawiać sporty rowerowe, bieganie czy po prostu pospacerować i odpocząć w cieniu drzew.

OBIEKTY TYMCZASOWE

Château de Versailles

Wszystkie konkurencje hippiczne odbywały się w wyjątkowej scenerii kolejnego historycznego obiektu na mapie regionu Ile-de-France – pałacu wersalskiego. W jego słynnych ogrodach – a dokładnie na ich końcu w Étoile Royale – znalazły się tymczasowe trybuny mieszczące od 15 do 40 tys. widzów. Na terenie pałacu odbywały się także konkurencje w ramach pięcioboju nowoczesnego. Po zakończeniu igrzysk, wszystkie tymczasowe budowle zostały zlikwidowane.

Podczas igrzysk: jeździectwo, pięciobój nowoczesny.

Po zakończeniu igrzysk: obiekt kontynuuje wcześniejszą działalność.

OBIEKTY NOWE

Centre Aquatique

Organizatorzy igrzysk zwracali uwagę na brak odpowiedniej wielkości pływalni w departamencie Sekwany-Saint-Denis, z czym wiązali oni fakt, iż co drugie dziecko tam mieszkające nie potrafi pływać. Wychodząc temu naprzeciw, a także z myślą o potrzebie powstania odpowiedniej infrastruktury dla pływaków na międzynarodowym poziomie,

postanowiono wybudować w sąsiedztwie Stade de France nowoczesną pływalnię. Jest to obiekt niskoemisyjny z dachem pokrytym panelami fotowoltaicznymi. Prócz strefy wodnej, obiekt mieści także: strefę fitness, ścianę wspinaczkową, korty do padla oraz boiska do gier zespołowych. Centrum wodne ze stadionem połączyła kładka dla pieszych przerzucona nad jezdniami (w tym autostradą A1).

Podczas igrzysk: pływanie synchroniczne, skoki do wody, piłka wodna.

Po zakończeniu igrzysk: obiekt stanowić ma wielofunkcyjne centrum sportowe, umożliwiające uprawianie różnych dyscyplin oraz zachęcające lokalną młodzież do aktywności fizycznej.

Site d'escalade du Bourget

W momencie składania oferty, dokumenty Bid File nie wspominały o wspinaczce sportowej, dyscyplina ta bowiem została wprowadzona do programu igrzysk olimpijskich w Tokio w 2016 roku. Z tego względu, już na etapie organizacyjnym, wybrano miejscowość Le Bourget w departamencie Sekwana-Saint-Denis na miejsce nowego, olimpijskiego centrum wspinaczkowego, zlokalizowanego blisko lotniska i Paris Le Bourget Exhibition Centre. Na potrzeby igrzysk cały teren, który miał już charakter sportowy, został przebudowany. Powstały m.in. dwa boiska piłkarskie w tym jedno z bieżnią lekkoatletyczną, kryta hala oraz tymczasowe obiekty wspinaczkowe.

Podczas igrzysk: wspinaczka sportowa.

Po zakończeniu igrzysk: tymczasowe obiekty do wspinaczki zostały rozebrane po igrzyskach, pozostała przestrzeń pełni funkcje sportowo-rekreacyjne.

POZOSTAŁE MIEJSCA OLIMPIJSKIE

International Broadcasting Centre (IBC) *(Paris-Le Bourget)*

Centrum nadawcze igrzysk mieściło się w centrum wystawienniczym Paris-Le Bourget, które w czerwcu 2023 roku oddało do użytku nową halę nr 3, powstałą w miejscu starego obiektu. Część finansowania tego projektu pochodziła ze środków SOLIDEO. Po zakończeniu igrzysk miejsce ma kontynuować dotychczasową działalność związaną z wystawami, targami i innymi imprezami kulturalnymi.

Media Press Centre (MPC) *(Palais des Congres)*

Centrum prasowe początkowo zlokalizowane miało być razem z IBC w centrum wystawienniczym Paris-Le Bourget, ostatecznie jednak przeniesiono je do Palais des Congress. Obiekt ten otwarto w 1974 roku, a cztery lata później gościło Konkurs Piosenki Eurowizji. Na 18 tys. m^2 Palais des Congres oferuje obecnie m.in. 4 sale teatralne, 7 sal wystawowych czy 25 przestrzeni konferencyjnych. Po zakończeniu igrzysk centrum ma kontynuować wcześniejszą działalność.

Obiekty treningowe

Prócz obiektów sportowych, na których obserwować można było sportowców stawających do walki o olimpijskie medale, komitet organizacyjny musiał zapewnić im odpowiednie zaplecze treningowe. Budowle takie, zwykle nie są znane szerszej widowni międzynarodowej, ponieważ zapewniać mają spokój i prywatność, a dzięki temu możliwość skupienia się na sportowych przygotowaniach. Takie centra treningowe w zależności od pomysłu i możliwości skupione są w większe kompleksy, albo bywają pojedynczymi obiektami rozlokowanymi na mapie miasta, regionu i państwa. Podczas igrzysk paryskich dominował model drugi, a na miejsca szlifowania sportowej formy organizatorzy wybrali istniejące obiekty, które dzięki igrzyskom, zostały zmodernizowane. Nad przebiegiem prac remontowych czuwało przede wszystkim SOLIDEO, które partycypowało w finansowaniu większości projektów w mniejszym lub większym stopniu. Zgodnie z informacjami podawanymi przez tę instytucję na swojej stronie w języku francuskim, łącznie 18 obiektów treningowych zostało dostosowanych na potrzeby igrzysk, jednocześnie stając się nowoczesnymi, sportowymi centrami na mapie miasta. Pięć projektów spośród 18 było współfinansowanych ze środków gminy Paryż, która informowała o unowocześnieniach czekających poszczególne budynki. Metamorfoza polegać miała przede wszystkim na: przebudowach konstrukcyjnych, remontach pomieszczeń wewnętrznych, usprawnieniach środowiskowych (izolacja, wentylacja etc.) oraz poprawie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Warto jednak zaznaczyć, że powyższe kwestie w różnym stopniu wiążą się z renowacjami właściwie wszystkich istniejących obiektów, które stać mają się treningowymi. Są wśród nich wyjątkowo cenne i zabytkowe budowle, od dziesięcioleci służące lokalnej społeczności, ale zaniedbane i wymagające pilnych napraw. Warto wymienić chociażby:

- **pływalnię Georges-Vallerey**[83], która jest historycznym obiektem, powstałym na igrzyska paryskie w 1924 roku;
- **centrum sportowym Poissonniers**[84], będące obiektem z lat 60. XX w.;
- **basen w Colombes**[85], pięćdziesięcioletni budynek wymagający gruntownego remontu;
- **hala Grande Nef Ile-des-Vannes**[86], zabytkowy budynek o ciekawym kształcie, znajdujący się na krańcu sekwańskiej wyspy L'Île-Saint-Denis.

Prócz fizycznego remontu obiektów i dostosowania ich do potrzeb współczesnego człowieka, zmodernizowane obiekty mają być dla lokalnej społeczności istotnym miejscem aktywności fizycznej, rekreacji i rozrywki. Co istotne, przekształceniom poddawane były nie tylko same budynki, ale także przestrzeń wokół nich.

5.3.5.2. Pozostała przestrzeń miejska

Większość wymienionych wcześniej obiektów sportowych, zwłaszcza tych, które poddane zostały szerszej modernizacji miała wpływ także na otoczenie, dzięki stworzeniu nowych terenów zielonych, prac związanych z dostępnością czy powstawaniu pomieszczeń biurowych, usługowych, a także mieszkalnych. Poza nimi, największe dwa projekty skupione były na wioskach: olimpijskiej oraz medialnej. Obydwa projekty nadzorowało SOLIDEO.

Le Village des athlètes (wioska olimpijska)

Na teren wioski olimpijskiej wybrano gminy: Saint-Denis, Saint-Ouen-sur-Seine i Ile-Saint-Denis. Wszystkie znajdują się w departamencie Sekwany-Saint-Denis i sąsiadują ze sobą. Wioska znalazła się w bliskiej odległości (ok. 1,5 km) od Stade de France. Prace na terenie, który miał zostać zamieniony w wioskę olimpijską, rozpoczęły się w 2019 roku od wyburzeń istniejących zabudowań. Podczas budowy stosowano najnowsze technologie, mające na celu przede wszystkim minimalizowanie wpływu na środowisko poprzez m.in. zastosowanie odpowiednich surowców i energooszczędność budynków, odzysk materiałów

[83] Finansowane: Ville de Paris + SOLIDEO.
[84] Finansowanie: Ville de Paris + SOLIDEO.
[85] Finansowanie: Ville de Colombes.
[86] Finansowanie: SOLIDEO.

budowlanych, a także ochronę bioróżnorodności terenu (np. poprzez zasadzenie 9 tys. drzew). Bloki mieszkalne nie są jednakowe, zatem nie stworzyły jednolitej architektonicznie przestrzeni powtarzalnych budynków, a całość otaczają obiekty istniejące, które zostały również włączone w obszar wioski. Istotną kwestią jest tutaj położenie nad Sekwaną, a zatem dostosowanie terenu do wymagań związanych z przepływającą rzeką. Dwa brzegi połączyła także nowa kładka dla pieszych. W trakcie igrzysk wioska była miejscem akomodacji około 14 tys. sportowców, a Plac Olimpijski zapewnił tym szczególnym mieszkańcom najważniejsze lokale usługowe i restauracje. Strefa mieszkaniowa otaczała z kolei istniejące obiekty Cité du Cinéma. Po zakończeniu igrzysk paraolimpijskich we wrześniu 2024 roku cała wioska zaczęła być przekształcana w nowoczesne osiedle zapewniające 2200 nowych mieszkań, 980 specjalnych lokali mieszkalnych (m.in. dla osób starszych lub z niepełnosprawnościami), szeroki zakres działalności usługowej, sklepów i restauracji zlokalizowanych na poziomie parteru, dwa zespoły szkół (podstawowych i przedszkoli) wraz z całym zapleczem sportowym, dwa żłobki, akademik, hotel oraz prawie 4 ha parków (powstały dwa parki, jeden na wyspie oraz jeden na części „lądowej"). Wioska już na początku projektowania była planowana jako nowoczesne osiedle dla tej części miasta, które skomunikowane zostać miało z resztą Paryża oraz wkomponowane w nadrzeczny teren. W wizualizacjach widać wyraźnie, jak duży nacisk kładziono się na zieleń (z zastosowaniem wielu gatunków roślin, unikając tworzenia monokultur), a także na użyte materiały. Jak podawało SOLIDEO (2023a) na swojej stronie: „przebudowa obszaru ma również na celu promowanie »mieszkania razem« i rozwoju społeczeństwa integracyjnego, uwzględniającego różnorodność potrzeb każdego obywatela, w szczególności osób niepełnosprawnych". Igrzyska olimpijskie zatem nie były jedynie bodźcem do budowy nowej przestrzeni mieszkalnej, ale stały się impulsem do realizacji szeroko zakrojonego projektu, który ma oddziaływać na tkankę miejską, przyrodę i – przede wszystkim – społeczeństwo. Warto dodać, że od niemal początku budowy, rusztowaniom i dźwigom towarzyszył The Project House (fr. La Maison du projet). Był to niewielki budynek, w którym organizowano spotkania i wycieczki oprowadzające po budowie wioski oraz omawiające cały projekt. Pozwalał on zaznajomić się z makietą wioski, podstawowymi założeniami, planowanymi zmianami i przyjrzeć się postępowi prac. W spotkaniu, w którym miałem okazję uczestniczyć, udział brali przede wszystkim lokalni aktywiści oraz mieszkańcy regionu, którzy żywo zainteresowani byli zmianami jakie następują.

Media Cluster (Klaster medialny)

W medialnym dyskursie toczącym się wokół tematyki obiektów olimpijskich wioska medialna zwykle nie znajduje się w centrum zainteresowania, a przeciętny obserwator igrzysk może nie zdawać sobie sprawy, że tysiące przybyłych do olimpijskiego miasta dziennikarzy mieszka nie tylko w hotelach, ale przede wszystkim w specjalnie stworzonej dla nich przestrzeni. Jest nią właśnie wioska medialna. Podobnie, jak w przypadku wioski olimpijskiej, rozlokowana została w trzech różnych gminach należących do departamentu Sekwany-Saint-Denis: Dugny, La Courneuve i Le Bourget. Wioska medialna była jednym z trzech ważnych elementów całego medialnego klastra, obejmującego także obiekty treningowe, centrum nadawcze (IBC) na terenie wystawienniczym Paris-Le Bourget oraz centrum wspinaczkowe. Dzięki bliskiej odległości poszczególnych obiektów, poruszanie się między nimi było ułatwione, zwłaszcza dla dziennikarzy. Obszar ten łączy się bezpośrednio z trzecim co do wielkości parkiem Wielkiego Paryża – Parc départemental Georges-Valbon, który także poddano pracom modernizacyjnym. Teren klastra w La Bourget, jak już wcześniej wspominałem, wzbogacony został o odnowiony park sportowy z nową infrastrukturą, w tym: kortami tenisowymi, salą gimnastyczną, placem zabaw czy boiskami piłkarskimi oraz zrekonstruowany zespół szkolny Jean Jaurès. W Dugny z kolei prócz terenów zielonych i budynków mieszkalnych, powstały nowe przestrzenie usługowe, sala gimnastyczna oraz przedszkole i szkoła podstawowa. Dzięki tym zabiegom, cały obszar trzech gmin zyskał nowoczesne osiedle mieszkaniowe z całym zapleczem szkolnictwa, usług i dogodnymi połączeniami z miejską komunikacją oraz głównymi arteriami miejskimi. Warto jednak dodać, że od początku właśnie ten klaster był dotknięty największymi zmianami i roszadami obiektów sportowych. W projektach początkowych planowane było tam także centrum strzeleckie, jednak ostatecznie przeniesiono je poza region Île-de-France.

Pozostałe miejsca

Prócz wiosek dla sportowców i dziennikarzy, a także obiektów sportowych wraz z ich otoczeniem, komitet organizacyjny poprzez SOLIDEO dokonał istotnych, choć nie tak spektakularnych, zmian w różnych częściach przestrzeni całej metropolii. Były to m.in.: tereny otaczające Stade de France (zwłaszcza poprawa dostępności do 13 linii metra); tereny otaczające Grand Palais (zwłaszcza tereny wokół wejść do obiektu); rozwój kanału wodnego Saint-Denis; budowa ekranów dźwiękochłonnych na odcinku drogi A86, przebiegającej blisko wioski olimpijskiej; budowa i modernizacja chodników dla pieszych i ścieżek

rowerowych w różnych częściach Paryża; rekonstrukcja liceum Marcela Cachina; przeniesienie ok. 15 km linii wysokiego napięcia pod ziemię. Wymienione projekty są tymi, którymi zajmowało się SOLIDEO, warto jednak podkreślić, że tak, jak w przypadku wielu innych wielkich imprez masowych, niektóre instytucje, firmy czy prywatni właściciele, zmobilizowani nadchodzącymi wydarzeniami podejmowali się wielu, zwykle drobniejszych remontów, które choć nie miały większego wpływu na igrzyska, mogły zmienić najbliższe otoczenie. Są to jednak projekty oddolne, które trudniej udokumentować i wyraźnie powiązać z wpływem igrzysk olimpijskich.

5.3.5.3. Transport i komunikacja

O ile, zarówno Barcelona, jak i Ateny potrzebowały pilnie wielu nowych, głównych arterii, w tym obwodnic miejskich (w części lub w całości), o tyle Paryż, będący daleko większym miastem, a jednocześnie stolicą jednego z potężniejszych państw świata, posiadał w momencie otrzymania prawa do organizacji igrzysk, rozbudowaną sieć drogową oraz transportu miejskiego. Mimo to, igrzyska stały się impulsem do przeprowadzenia modernizacji i rozbudowania istniejącej infrastruktury. W Paryżu od momentu wyboru miasta na gospodarza igrzysk trwały prace związane z modernizacją i przebudową infrastruktury drogowej. Dotyczyła ona zwłaszcza miejsc, w których powstawały nowe obiekty olimpijskie. Tak działo się chociażby w Saint-Denis, gdzie modernizacji poddawany był węzeł dróg A86-A1, a także w Porte de la Chapelle na skrzyżowaniu dróg Boulevards des Maréchaux z Rue de la Chapelle. Większość prac związanych z drogami, finansowana była przez La direction des routes d'Île-de-France (DiRIF) (pol. Dyrekcję Dróg Regionu Ile-de-France). Poza tymi pracami, istotną zmianą w infrastrukturze drogowej było utworzenie 185 km „Pasów Olimpijskich", przeznaczonych w trakcie igrzysk wyłącznie dla pojazdów akredytowanych (przewożących sportowców, działaczy olimpijskich i VIPów). Obejmowały one część dróg A1 (do lotniska), A4, A13, a także niektóre place w sercu Paryża (w tym plac Concorde). „Pasy Olimpijskie" funkcjonowały w okresie od 1.07.2024 do 15.09.2024 roku. Co ważne, przy ich współtworzeniu udział brały lokalne władze, a po igrzyskach przekształcone miały zostać w drogi zarezerwowane dla transportu publicznego i *carpoolingu*[87]. Projekt „Pasów Olimpijskich" nadzorowany był przez Program InTerLUD,

[87] Systemu współdzielenia własnego pojazdu, aby móc zabrać więcej osób, dojeżdżając np. do pracy.

który „[miał] na celu wdrażanie przez władze lokalne i podmioty gospodarcze dobrowolnych działań w zakresie transportu towarów w mieście, w ramach kart zrównoważonej logistyki miejskiej w całej Francji" (InTerLUD, 2023). W lutym 2023 roku program ten zorganizował także internetowe seminarium, na którym informowano o planowanych pracach i utrudnieniach w mieście w czasie igrzysk olimpijskich. Wspomnieć należy, że w trakcie kilkunastu dni igrzysk olimpijskich i paralimpijskich, nastąpiły czasowe wyłączenia z ruchu fragmentów lub nawet całych ulic, zwłaszcza w obszarach zlokalizowanych blisko obiektów sportowych.

Paryż od dawna należał do świetnie skomunikowanych miejsc, dzięki rozbudowanej sieci transportu publicznego. W 2015 roku, kiedy miasto składało ofertę na zorganizowanie igrzysk olimpijskich w 2024 roku, posiadało już: 16 linii metra (w tym dwie linie bis), 5 linii RER (fr. Réseau Express Régional), będącej regionalną siecią kolejową, 8 linii Transilien (sieci kolejowej obsługującej region Ile-de-France), 9 linii tramwajowych (w tym dwie linie: T3a i T3b), sieć komunikacji autobusowej oraz 3 lotniska. Mimo tak rozbudowanego transportu publicznego, odrębne organizacje obejmujące swym nadzorem poszczególne środki komunikacji miejskiej, postanowiły włączyć się w proces organizacji igrzysk i dostosować swoją infrastrukturę do potrzeb sportowców, turystów, ale przede wszystkim paryżan, którzy po zgaśnięciu olimpijskiego ognia będą mogli korzystać z nowych połączeń i powstałych udogodnień. System metra paryskiego od dłuższego czasu przygotowywał się na spore rozszerzenie poprzez budowę czterech nowych linii (nr 15, 16, 17 i 18) wraz z dokończeniem linii nr 14. Działania te były i są nadal[88] częścią projektu transportowego Grand Paris Express, który docelowo ma obsługiwać codziennie 3 mln mieszkańców i kosztować ponad 36 mld euro. Linia 15 stworzyć ma pętlę wokół Paryża, a wszystkie nowe linie będą miały łączną długość 200 km z 68 nowymi stacjami (z których 80% będzie się łączyło z innymi środkami komunikacji miejskiej). Linia nr 14 została ukończona[89] w czerwcu 2024 roku, pozostałe pięć będzie uruchamianych stopniowo od 2025 do 2030 roku. Szacuje się, że projekt ten zmniejszy do 2050 roku emisję CO2 o 14,2 mln ton. Co istotne, w jego ramach znajduje się także 180 projektów miejskich, które angażować mają okolice nowych stacji oddanych do użytku w 2024 i 2025 roku. Warto także dodać, że RATP – państwowe przedsiębiorstwo zarządzające metrem, koleją podmiejską, tramwajem i autobusami planowało zatrudnić 6600 nowych pracowników (w tym więcej kobiet niż dotychczas), by wszystkie plany, a także obsługa linii były gotowe już na Puchar Rugby

[88] Prace w ramach projektu Grand Paris Express nadal trwają (stan na styczeń 2025).
[89] Pierwsze stacje tej linii otwarte zostały w 1998 roku, ostatnia w styczniu 2025 roku.

w 2023 roku oraz igrzyska w 2024 roku. Do czasu igrzysk zainstalowano także 100 nowych automatów biletowych TVM firmy Flowbird Group. Połączenia kolejowe we Francji obsługiwane są głównie przez spółkę SNCF, której spółka-córka SNCF Gares & Connections, zarządzająca dworcami planowała zaangażować 6 tys. wolontariuszy, których zadaniem było udzielanie informacji przyjezdnym na 3 tys. francuskich stacji i kierowanie ich do odpowiednich połączeń, by jak najłatwiej mogli dotrzeć do wybranych obiektów sportowych. Wolontariusze ci byli niezwykle pomocni czego doświadczyłem osobiście podczas igrzysk paralimpijskich. Z kolei inna spółka-córka – SNCF Voyageurs zorganizowała transport kolejowy dla sportowców, sędziów i innych członków rodziny olimpijskiej pociągami TGV, TER i Transilien między Paryżem a miastami regionalnymi.

Wymienione spółki SNCF oraz RATP razem z 90% prywatnych przewoźników autobusowych (z łączną liczbą 10500 autobusów w 200 centrach autokarowych) tworzą organizację Île-de-France Mobilités, nadzorującą transport w całym regionie Île-de-France i samym Paryżu. Podpisała ona w 2022 roku umowę z Komitetem Organizacyjnym, w której zobowiązała się do zaangażowania w przebieg igrzysk olimpijskich. Działania te były skoncentrowane na sercu aglomeracji Paryża i polegały na wzmocnieniu sieci transportowej o 15% względem dni przed igrzyskami. Udostępnionych zostać miało 1000 autobusów dla akredytowanych pasażerów. Podczas igrzysk działała także specjalna aplikacja dedykowana transportowi w regionie Île-de-France, a także mobilny „karnet Paris 2024", który był ważny przez jeden lub kilka dni. Umowa obejmowała także: specjalną usługę transportową dla osób poruszających się na wózkach, które zakupiły bilet PFR[90] na zawody olimpijskie; autobusy wahadłowe wożące „od punktu do punktu" (to znaczy od jednego obiektu olimpijskiego do drugiego); kampanie informacyjne; 5000 informatorów na stacjach i w środkach transportu, kierujących pasażerów do obiektów olimpijskich (nosili oni fioletowe bluzy); 3000 osób zajmujących się prewencją i bezpieczeństwem; 50 brygad wykrywających bomby w przypadku pozostawionych rzeczy; poprawę nadzoru bezpieczeństwa i monitoringu; wzmożenie usług sprzątania. Do 2024 roku planowano także oddanie wszystkich linii autobusowych do użytku (linia uznawana jest za czynną, jeśli 70% przystanków jest w jej ramach dostępnych), a także udostępnienie 1000 taksówek zwłaszcza na potrzeby osób z niepełnosprawnościami.

Paryż przed igrzyskami posiadał już trzy lotniska, wszystkie obsługiwane są przez jednego operatora – Aéroports de Paris S.A. (ADP) (pol. Lotniska Paryskie). Pierwszym

[90] PFR - *Personne en fauteuil roulant* (pol. osoba na wózku inwalidzkim).

portem lotniczym otwartym w Paryżu już w 1919 roku, był Paris-Le Bourget, który obecnie jako trzeci w kolejności specjalizuje się w korporacyjnych i prywatnych lotach, a w trakcie igrzysk zapewnił obsługę przede wszystkim przylatujących do Paryża głów państw. W 1932 roku oddano do użytku lotnisko Paris-Orly, które w latach 50. i 60. okazało się zbyt małe, co spowodowało budowę nowego, największego lotniska Aéroport de Paris-Charles-de-Gaulle w 1974 roku. Jego charakterystyczny, awangardowy terminal nr 1, choć został w 2020 roku zamknięty z powodu pandemii Covid, postanowiono go wyremontować i ponowne otwarcie nastąpiło w 2022 roku. Terminal nr 2 został oddany do użytku w 1981 roku i od tego czasu był sukcesywnie rozbudowywany, ostatni z terminali (nr 3) otwarto w 1990 roku. Spółka zdając sobie sprawę z wymagań i problemów, jakie stwarzać miały igrzyska, opracowała strategię związaną z m.in. dużą liczbą ponadgabarytowych bagażów sportowców (np. tyczki, kajaki, rowery), połączeniami z nowymi liniami transportu miejskiego (zwłaszcza linii nr 14 paryskiego metra, które połączyło miasto z drugim lotniskiem Paris-Orly) oraz priorytetowe trasy obsługujące sportowców i oficjeli na terminalach. ADP ze względu na wzmożony ruch wyjazdowy po igrzyskach, zaplanowało przebudowanie nieużywanej poczekalni odlotów portu Charles-de-Gaulle na potrzeby sportowców oczekujących na swój samolot.

5.3.6. Integracja igrzysk z szerszymi planami[91]

Pod nieco enigmatycznym tytułem tego rozdziału chciałbym omówić fakt zintegrowania projektu igrzysk olimpijskich z szerszymi planami wielu organizacji, których wydarzenie to dotyczyło. Zarówno w przypadku Barcelony, jak i Aten, przeprowadzenie igrzysk miało charakter bardziej intuicyjny, regulowany często dość ogólnymi w swych założeniach aktami (np. Karta Olimpijska). Władze miejskie posiadały sporą dowolność w interpretacji tego, jak igrzyska mają wpłynąć na ich przestrzeń, a procesy kandydackie obfitowały w zapewnienia i obietnice, które weryfikowane były w trakcie organizacji imprezy. W przypadku Paryża zarówno MKOl, jak i miasto czy region posiadały własne, coraz bardziej szczegółowo opracowywane dokumenty, które wyznaczały kierunek komitetowi organizacyjnemu. Zarówno dokumenty kandydackie Paryża, jak i te, które publikowane były na bieżąco od momentu wyboru na organizatora igrzysk, w bezpośredni

[91] Niniejsza część podrozdziału 5.3. uzupełnia informacje z podrozdziału 5.3.3. dotyczące pytania badawczego nr 5, które jako jedyne odnosi się tylko do paryskich igrzysk z 2024 roku.

sposób odwoływały się do poszczególnych, wymienionych niżej planów/agend, dostosowując własne projekty i uwzględniając wytyczne zawarte w tychże dokumentach.

Agenda 2020 (MKOl)

Dokument ten, przyjęty w grudniu 2014 roku, opierał się na trzech filarach istotnych dla ruchu olimpijskiego: a) wiarygodności, b) zrównoważonym rozwoju i c) młodzieży. Po latach niepohamowanego rozwoju igrzysk olimpijskich, pochłaniających miliardy dolarów, projektowanych często bez głębszego zastanowienia, a przez to pozostawiających niechciane obiekty sportowe (np. Ateny 2004), zadłużenie (np. Montreal 1978) czy też powodujące liczne spekulacje i skandale związane z procesem wyboru miasta-organizatora (np. Atlanta 1996, Salt Lake 2002), MKOl postanowił popracować nad swoim wizerunkiem regulując palące kwestie. Wśród nich znalazły się problemy związane z procesem kandydackim miast, zrównoważony rozwój, redukcję kosztów czy w końcu zwiększanie przejrzystości samej organizacji, jaką jest MKOl, jak i wszystkich jego działań. Agenda zawiera w sumie 40 rekomendacji, z których 35 zostało w zakładanym czasie spełnionych, dwie prawie spełnione, a trzy częściowo (IOC, 2021a).

Agenda 2020+5 (MKOl)

Ten dokument stanowi kontynuację *Agendy 2020* i opiera się na wynikach tejże, zawierając kolejnych 15 rekomendacji. Opublikowano go w lutym 2021 roku, a zatem był on także rezultatem wydarzeń, mających miejsce na świecie, w tym kryzysu uchodźczego czy pandemii Covid-19. Dotyczy on takich spraw, jak: wzmacnianie nacisku na czystość sportowców, wsparcia dla uchodźców i przesiedleńców czy zaangażowanie ruchu olimpijskiego w e-sport (IOC, 2021b)

Cele Zrównoważonego Rozwoju 2030 (ONZ)

Przyjęta w 2015 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ *Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030* jest dokumentem zawierającym 17 celów zrównoważonego rozwoju, na które składa się 169 zadań w pięciu różnych obszarach (ludzie, planeta, dobrobyt, pokój oraz partnerstwo). Cele te są dziś powszechnie znane, a rozmaite instytucje publikują stan realizacji niektórych z nich. Paryż jako miasto igrzysk olimpijskich, spełniało 53 zadania we wszystkich 17 celach (COJOP2024, 2021b, s. 24-25).

Wśród francuskich programów działających zarówno na terenie całego państwa, jak i regionu Île-de-France czy też samej gminy Paryż należą:

- **Program InTerLUD**

  (Patrz strona 213);

- **Grand Paris Express**

  (Patrz strona 214);

- **2025 Pionier Strategy ADG**

  Projekt spółki zarządzającej paryskimi lotniskami;

- **Olympilanes**

  Projekt związany z budową i modernizacją ścieżek rowerowych realizowany przez miasto Paryż;

- **Digital Republic Project**

  Program przyjęty w 2015 roku mający na celu wspieranie rozbudowy infrastruktury cyfrowej, powstawania start-upów w tej gałęzi oraz przyciągania inwestorów (PCCOG, 2016, s. 59);

- **France Very High Speed Network Plan**

  Plan ten miał zapewnić dostęp 100% populacji do szybkiego Internetu do 2022 roku (PCCOG, 2016, s. 59), a do światłowodu do 2025 roku.

Prócz zewnętrznych planów wobec komitetu organizacyjnego igrzysk, on sam również stworzył kilka programów, mających na celu skupianie się na wybranych fragmentach organizacyjnych igrzysk, a także związanych z ich przewidywanym dziedzictwem. Były to:

- **Terre de Jeux**

  Platforma łącząca miasta, regiony i organizacje we Francji, a także jej ambasady za granicą, które mogły dzięki temu włączyć się w inicjatywę związaną z igrzyskami poprzez promowanie sportu, igrzysk i samej Francji;

- **Games Preparation Centres**

  Miasta i obiekty, które otrzymały plakietkę „Terre de Jeux" mogły starać się o włączenie do sieci centrów przygotowawczych/treningowych przed igrzyskami olimpijskimi. W nich trenować mogły międzynarodowe ekipy sportowe, chcące przygotowywać się na terenie Francji do igrzysk w okresie olimpiady, rozpoczynającej się po zakończeniu igrzysk w Tokio;

- Program QAA – Quartiers d'Accessibilite Augmentee

„Dzielnice o zwiększonej dostępności" to program skierowany do osób z niepełnosprawnościami, umożliwiający im korzystanie bez barier z powszechnie dostępnych usług;

- Generation 2024

Jest to program edukacyjny skierowany do młodzieży, w ramach którego promowano różne formy aktywności fizycznej, wykorzystywano sport do celów edukacyjnych oraz zaznajamiano uczniów z olimpijskimi wartościami.

5.3.7. Ochrona środowiska

Igrzyska olimpijskie są także przyczynkiem do intensyfikacji działań związanych ze środowiskiem naturalnym. Jedną z głównych kwestii było w tym temacie oczyszczanie Sekwany. Program taki rozpoczął się już w latach 80., w tym czasie bowiem rzeka była już niezwykle zanieczyszczona. Dzięki podjętym działaniom, z dwóch gatunków ryb w momencie rozpoczęcia projektu, obecnie bytuje w niej ponad 30. Na igrzyska celem było przywrócenie możliwości bezpiecznego pływania w trzech jej odcinkach (Ville de Paris, 2023b): w Bras Marie (Parc des Rives de Seine, prawy brzeg), w Bras de Grenelle (między portem Grenelle a brzegami Île au Cygnes), w Bercy (przy kładce dla pieszych Simone de Beauvoir, poniżej Parc de Bercy). Miało to być możliwe do 2025 roku, dzięki podjętym działaniom, takim jak: budowa jednostek dezynfekujących oczyszczalni ścieków do 2023 roku; budowa zbiornika retencyjnego na wodę deszczową w Austerlitz do 2024 roku; dotacje dla prywatnych gospodarstw domowych na podłączenie się do kanalizacji lub modernizację połączeń istniejących; ograniczenie zrzutu ścieków z łodzi pływających po Sekwanie, które odprowadzać będą je w portach do systemu kanalizacji[92]; uszczelnienie systemu kanalizacji tak, by nie dostawała się do niej woda deszczowa; promowanie zazieleniania terenów miejskich. Działania te miały pomóc przywrócić rzekę mieszkańcom. Powstanie nowych miejsc kąpielowych w Sekwanie mogłoby przyczynić się do rozwoju jej brzegów oraz do aktywizacji ruchowej w naturalnym środowisku, co w tak dużym mieście, jakim jest Paryż, jest wyjątkowo cenne. Jak widać jednak, lata zaniedbań przyczyniły się do niemal całkowitego zniszczenia ekosystemu rzecznego na początku drugiej połowy XX wieku,

[92] Do tego zobowiązuje zresztą ustawa o organizacji igrzysk olimpijskich z dnia 26.03.2018 r. (Ville de Paris, 2023b).

a antidotum na to był żmudny proces obejmujący liczne, ale zwykle niewidoczne dla przeciętnego mieszkańca, prace (najczęściej podziemne). Projekt ten łączyć miał się z odpowiednią kampanią edukacyjną, która spowodować miała zmianę nawyków związanych z codziennym funkcjonowaniem przeciętnego paryżanina. W czasie trwania igrzysk musiano jednak przełożyć zawody z pływania w ramach triatlonu ze względu na zanieczyszczenie rzeki.

Wśród innych działań związanych ze środowiskiem naturalnym warto także przytoczyć projekt realizowany wspólnie przez miasto Paryż oraz Enedis (spółkę zarządzającą dystrybucją prądu we Francji). Stworzony został system, który umożliwia dostęp do sieci energetycznej w miejscach imprez plenerowych, zastępując używane do tej pory generatory na olej napędowy. Instalacje, gdy nie są używane, znajdują się pod ziemią. Korzystanie z nich ograniczyć ma emisję CO_2 o 90%. To kolejny niewidoczny dla mieszkańców projekt, zapewniający im czystsze powietrze, a organizatorom imprez plenerowych łatwiejszy dostęp do prądu. Część inwestycji była również planowana i realizowana przez władze miejskie Paryża. Prócz współfinansowania modernizacji pięciu obiektów treningowych, realizowane były także typowo miejskie działania. Warto wspomnieć choćby rozbudowę i modernizację sieci ścieżek rowerowych, które nazwano „Olympilanes". W ich ramach pojawić miały się też nowe oznakowania oraz miejsca parkingowe wokół obiektów olimpijskich. Celem było zachęcenie do korzystania z rowerów w celu przemieszczania się pomiędzy poszczególnymi sportowymi budowlami. Władze miejskie planowały także przyspieszenie działań środowiskowych wobec miejskich budynków poprzez m.in. izolację, wymianę okien, wentylację, etc.; prace konserwacyjne w szkołach (w 466 z 638 szkół trwały prace na rok przed igrzyskami); zazielenienie placów zabaw i stworzenie 32 szkolnych oaz z zielenią, fontannami i zacienionymi obszarami. Łącznie w lecie 2023 roku było realizowanych 1700 projektów, a od 15 czerwca do 15 września 2024 roku miasto zaplanowało zamrożenie wszelkich robót budowlanych w Paryżu.

5.3.8. Zmiany w trakcie okresu przygotowawczego

Ponieważ proces przygotowań do igrzysk trwał w trakcie zbierania materiałów do niniejszej pracy doktorskiej, część z planów zmieniała się w jego trakcie lub nie była w ogóle realizowana. Cały ten rozdział, związany z analizą wpływu organizacji igrzysk w 2024 roku

na przestrzeń miejską, oparty jest na moich badaniach terenowych przeprowadzonych w latach 2019 i 2022, a także na dostępnych dokumentach, wśród których są te, przede wszystkim wydawane przez komitet organizacyjny, MKOl czy władze miejskie. Już te dane pokazują, że w ciągu kilku pierwszych lat okresu przygotowawczego nastąpiło kilka poważnych przesunięć w olimpijskich projektach. Poniżej zamieszczam kilka najważniejszych zmian, jakie wprowadzono od 2017 do początku 2023 roku.

Do 2020 roku na sesjach MKOl dodano do programu dwa nowe obiekty olimpijskie ze względu na fakt uzupełnienia programu sportowego o skateboard oraz surfing. Były to: Place de la Concorde oraz plaża Teahupo'o na Tahiti. Zmniejszono także pojemność wioski olimpijskiej. Na specjalnym posiedzeniu IOC Executive Board 8 września 2022 roku zatwierdzono kolejne zmiany: strzelectwo przeniesiono do istniejącego centrum strzeleckiego (French National Shooting Centre) w Châteauroux (ok. 240 km w linii prostej od Stade de France), przeniesienie eliminacji bokserskich oraz szermierki w ramach pięcioboju nowoczesnego do North Paris Arena w Villepinte oraz przeniesienie Media Press Centre (MPC) do Palais des Congres. Oficjalnym powodem podanym przez organizatorów był fakt optymalizacji igrzysk paryskich. Jednak pierwotnie wybrane miejsce na zawody strzeleckie w La Courneuve musiałoby dopiero zostać przystosowane na potrzeby igrzysk, ponieważ znajdowało się tam niegdyś miejsce składowania niebezpiecznych substancji przez siły zbrojne. Budowa nowego obiektu sportowego obarczona była więc przeprowadzeniem sporych inwestycji, które – jak stwierdziła Międzynarodowa Federacja Sportów Strzeleckich – mogłyby być i tak niewystarczające, a miejsce byłoby zbyt małe. Uzyskiwanie kolejnych pozwoleń na poszerzenie obszaru byłoby zbyt czasochłonne i kosztowne, co doprowadziło do decyzji o przeniesieniu dyscypliny do oddalonego od Paryża, ale gotowego już miejsca (Palmer, 2022).

5.3.9. SOLIDEO

Częstym hasłem pojawiającym się przy okazji olimpijskich inwestycji w Paryżu było „SOLIDEO". Sygnowało się ono francuskim znakiem *société des livraison des ouvrages Olympique* (pol. spółka zapewniająca olimpijskie prace). Jak informowała na swojej stronie organizacja: „SOLIDEO jest podmiotem publicznym odpowiedzialnym za dostarczanie infrastruktury olimpijskiej i paralimpijskiej (budowa i renowacja), która pozostanie po igrzyskach. [...] SOLIDEO bezpośrednio zarządza [...]: strefami rozwoju miejskiego Wioski

Olimpijskiej i Paralimpijskiej oraz Klastra Medialnego, a także kilkoma obiektami użyteczności publicznej" (SOLIDEO, 2023b). Z punktu prawnego było publicznym zakładem przemysłowo-handlowym (fr. EPIC - Etablissement public industriel et commercial), który zarówno finansował i nadzorował prace, będąc jednoczenie deweloperem. Dzięki temu SOLIDEO nie tylko przyczyniało się do powstawania olimpijskiej infrastruktury, ale także miało prowadzić działania związane z rozdysponowywaniem olimpijskich obiektów po zakończeniu igrzysk. W wielu przypadkach SOLIDEO było podmiotem współfinansującym razem z innymi instytucjami (państwowymi i prywatnymi). SOLIDEO prócz prac budowlanych prowadziło także szeroko zakrojone działania informacyjne, głównie za pośrednictwem Internetu, ale także wydając publikacje, ulotki, plakaty i banery informacyjne (zwłaszcza przy placach budowy) objaśniające realizowane projekty. W 2019 roku miałem możliwość uczestniczenia w jednym ze spotkań organizowanych przez SOLIDEO, na którym wyjaśniane były plany i modele działania, skupiające się zwłaszcza na wiosce olimpijskiej. W 2022 roku mogłem już uczestniczyć w spotkaniu informacyjnym organizowanym w ramach „La maison du projet" (pol. Dom projektu), w ramach którego oprowadzano nas (uczestników) także po terenie budowanej wioski. W 2023 rok[93] SOLIDEO zajmowało się[94]: dziewięcioma miejscami zawodów, a zatem obiektami, na których występować mieli sportowcy w trakcie igrzysk olimpijskich (były wśród nich m.in.: Arena Porte de la Chapelle, Centre Aquatique Olympique, Grand Palais); osiemnastoma miejscami treningowymi, w których mogli trenować sportowcy przed swoimi głównymi występami (były to m.in.: Grande Nef Ile-des-Vannes, Gymnase du Bourget, Centre Aquatique d'Aulnay-sous-Bois); dwudziestoma projektami infrastrukturalnymi (skrzyżowania, linie energetyczne etc.); trzynastoma operacjami rozwojowymi.

5.3.10. Przebieg igrzysk

Igrzyska olimpijskie w Paryżu rozpoczęły się 26 lipca 2024 roku huczną ceremonią otwarcia po raz pierwszy organizowaną na rzece – Sekwanie. Zakończenie igrzysk miało miejsce na Stade de France 11 sierpnia 2024 roku. Siedemnaście dni później na Place de la

[93] Dane z sierpnia 2023 roku.
[94] Dane pochodzą z francuskiej wersji strony internetowej SOLIDEO, która była aktualizowana na bieżąco, wersja angielska nie posiadała wszystkich informacji lub były one rzadziej aktualizowane.

Concorde odbyła się ceremonia otwarcia igrzysk paralimpijskich, które trwały do 8 września. Wspominam o nich nie bez powodu, ponieważ miałem szansę uczestniczenia jako obserwator i kibic w trakcie kilku rozgrywek sportowców z niepełnosprawnościami na różnych obiektach, a także w samej ceremonii zamknięcia. Przez cały okres, trwający od 26 lipca do 8 września 2024 roku, paryżanom towarzyszyły tymczasowe zmiany związane z przeprowadzaniem igrzysk. Miasto udekorowane zostało różnymi formami nośników oficjalnej identyfikacji wizualnej igrzysk, co pozwalało odczuć odświętną atmosferę i przypominało na każdym kroku o trwających wydarzeniach. Niezwykle przydatną rolę pełniły oznakowania olimpijskie, które spotkać można było w przestrzeni miasta na niemal każdym kroku, niezależnie od miejsca, w którym człowiek się znalazł. W systemie transportu miejskiego pojawiły się specjalne symbole (na różowym tle) zawierające piktogramy sportów i budynków z nimi związanych. Miały one postać zarówno naklejek, które znajdowały się na standardowym systemie informacyjnym (np. metra), jak i dodatkowych tablic (rycina 23). Ścieżki rowerowe, dzięki którym można było przemieszczać się z jednego obiektu do drugiego zostały również oznaczone różowymi symbolami, a na ulicach pojawiły się specjalne słupy, standy czy potykacze, które pomagały odnaleźć się w przestrzeni igrzysk. Kibice mogli zakupić gadżety w oficjalnych sklepach igrzysk znajdujących się na ulicach Paryża czy w obrębie obiektów olimpijskich. Instytucje kultury także dostosowały się do trwającego święta sportu, organizując m.in. specjalne wystawy[95], imprezy czy wernisaże.

Omawiając przebieg igrzysk nie można nie wspomnieć o rzeszach wolontariuszy, którzy pomagali w organizacji całego przedsięwzięcia. Niezależnie od miejsca, w którym można ich było spotkać, kontaktowość i pozytywne nastawienie wolontariuszy były nieocenione. Jedni kierowali kibiców do odpowiednich bramek wejściowych, a także pomagali odnaleźć się na samych obiektach, wskazując miejsce wyznaczone na bilecie, strefy gastronomiczne czy najbliższe wyjście. Drudzy zarażali pozytywną energią poprzez śpiew, nawoływanie przez megafony, tańce do muzyki, którą odtwarzali na swoich głośnikach. Jeszcze inni malowali napotkanym po drodze kibicom kolory flagi Francji na policzkach lub wdawali się w krótkie rozmowy, gdy zauważyli kibiców spoza kraju[96]. Nie wolno zapominać także o wspominanych przeze mnie wcześniej wolontariuszach

[95] Na przykład: Wystawa czasowa „L'Olympisme" w Muzeum Luwru, od kwietnia do września 2024 roku, prezentująca początki krztałtowania się ruchu olimpijskiego i igrzsk.

[96] O ile podczas igrzysk olimpijskich stolicę Francji nawiedzali ludzie z różnych zakątków globu, o tyle igrzyska paralimpijskie były w zdecydowanej większości oblegane przez Franzcuzów. Flagi innych państw pojawiały się tam niezwykle rzadko.

paryskiego systemu transportu publicznego. Ich pomoc była szczególnie przydatna na dużych, przesiadkowych dworcach, łączących różne typy komunikacji. Odnalezienie się w gąszczu wielkiego miasta organizującego igrzyska pomagała także dedykowana aplikacja na smartfony „Paris 2024 Transport Public", dzięki której można było zakupić bilety czy wyznaczyć najdogodniejszą trasę dojazdu do wybranego obiektu sportowego. Była to zresztą jedna z kilku aplikacji stworzonych specjalnie na potrzeby igrzysk w 2024 roku[97]. Ze względów bezpieczeństwa na ulicach, placach i wokół budowli związanych z igrzyskami napotkać można było liczne patrole policji i wojska. Olimpijskie miasta już od dekad charakteryzują się wzmożoną ochroną przed m.in. atakami terrorystycznymi, co z jednej strony powoduje pewne niedogodności, ale z drugiej zapewnia poczucie bezpieczeństwa.

Igrzyska to nie tylko niezapomniany czas dla turystów i lokalnych kibiców. To także niezwykle trudny czas dla społeczności miejskiej, która przeżywa wówczas apogeum toczących się przez kilka lat przygotowań. Zmiany, jakie muszą zajść na potrzeby organizacji takiego przedsięwzięcia w sposób bezpośredni wpływają na codzienne funkcjonowanie mieszkańców rodząc pewne napięcia. Jak co cztery lata, część z nich opuszcza swoje miasto na czas igrzysk, postanawiając albo pracować z innego miejsca (jeśli mają taką możliwość), albo organizując sobie w tym czasie wakacje, za powód takiej decyzji wskazując najczęściej próbę uniknięcia chaosu i tłumów kibiców (Tramuta, 2024). Część z mieszkańców opuszczających Paryż na czas igrzysk postanowiło także wynająć swe mieszkania i domy, by przy okazji podreperować własny budżet. Jednak jak donosił w maju 2024 roku francuski dziennik Le Monde liczba ofert wynajmu na Airbnb[98] z ok. 65 tys. zwiększyła się z okazji igrzysk o ok. 80 tys. lokali (Cessac, 2024). Skutkiem tego była nadpodaż i w związku z tym spadek cen nie tylko prywatnych mieszkań i domów, ale także hotelowych pokoi czy apartamentów. Próba odnalezienia się w nowej rzeczywistości oswojonej przestrzeni to czas nieustannego szukania kompromisu pomiędzy codziennym życiem, a niecodzienną sytuacją. Częstym błędem jest branie pod uwagę wyłącznie okresu igrzysk olimpijskich, ograniczonego do zwyczajowych 16 dni sportowej rywalizacji. Jednak, co potwierdza przykład Paryża, instalacje igrzysk pozostają w mieście do czasu zakończenia zmagań paralimpijczyków. To znacząco wydłuża okres organizacyjny do niemal półtora miesiąca. Przez ten czas obowiązują w mieście inne zasady, zmieniające

[97] Kolejnymi dwiema były: „Paris 2024" – zawierająca najważniejsze informacje dotyczące igrzysk, w tym najświeższe informacje, istotne komunikaty, harmonogram zawodów itp.; „Paris 2024 Tickets" – zawierająca wszystkie posiadane bilety, umożliwiająca zeskanowanie odpowiedniego kodu QR w bramce wejściowej.
[98] Platforma internetowa służąca do wynajmu od osób prywatnych lokali i domów.

porządek i funkcjonowanie tkanki miejskiej. Pojawiają się bariery, blokujące dostęp do niektórych części miasta, następuje zmiana w organizacji ruchu na wielu ulicach i skrzyżowaniach, a ulubione miejsca zajmowane są przez przybyłych turystów. I choć wydawać by się mogło, iż to zaledwie kilkadziesiąt dni, które – z dużym prawdopodobieństwem – za życia jednego pokolenia mogą się nie powtórzyć, to jednak właśnie mieszkańcom-gospodarzom należy się wyjątkowy szacunek, ale i przede wszystkim zrozumienie. Rodzące się napięcia są naturalnym procesem, który powinien inspirować do rozmów i szukania rozwiązań respektujących warunki każdej ze stron sporu. Jedną z lepszych platform służących do dyskusji są konsultacje społeczne, które także w przypadku igrzysk paryskich były wykorzystywane.

5.3.11. Dziedzictwo olimpijskie[99]

Temat dziedzictwa olimpijskiego jako jednego z kluczowych elementów składających się na organizację igrzysk w Paryżu pojawiał się już w dokumentach kandydackich. Pod uwagę brana była nie tylko fizyczna spuścizna, ale także jej niematerialna część związana z wpływem na społeczeństwo. W 2021 roku, cztery lata po uzyskaniu prawa do organizacji igrzysk, komitet organizacyjny wydał ważny dokument *The Legacy and Sustainability plan for the Paris 2024 Olympic and Paralympic Games*, w którym szczegółowo wyjaśniono wszelkie kwestie związane z dziedzictwem igrzysk w Paryżu. W tym dokumencie komitet organizacyjny podjął się wyznaczenia drogi do osiągnięcia stabilnego i zrównoważonego dziedzictwa igrzysk. Przedstawione zostały w nim podstawowe problemy dotyczące środowiska, społeczeństwa, miasta, sportu oraz proponowane cele, które – jeśli zostałyby zrealizowane – pozwoliłyby na rozwiązanie wspomnianych problemów (COJOP2024, 2021b). Komitet wyznaczył sobie podstawowe założenia, które miały przyczynić się do organizacji ekologicznych igrzysk, wzmacniających rozwój regionalny i poprawiających jakość życia mieszkańców. Sport miał być narzędziem, nie tylko służącym poprawie zdrowia, ale także wzmacniającym inkluzywność, solidarność i transformację środowiskową. Władze miejskie Paryża także zwracały uwagę na olimpijską spuściznę, która wpłynąć ma zarówno na przestrzeń stolicy, jak i na jej mieszkańców. Wskazywały one

[99] W tym podrozdziale znajdują się informacje dotyczące pytania badawczego nr 4, które odnosi się do dziedzictwa olimpijskiego, będącego rezultatem m.in. decyzji podejmowanych przez organizatorów na etapie przygotowań do igrzysk. Poszerzenie odpowiedzi na te pytanie znajduje się także w podrozdziale 6.2.

na cztery punkty tego dziedzictwa (Ville de Paris, 2023b): ekologiczne („olimpijski pas" przekształcony po igrzyskach w drogę dla niskoemisyjnych pojazdów i połączona z tym zielona transformacja przez zasadzenie m.in. 45 tys. drzew, przebudowa dzielnicy Porte de Chapelle, oczyszczenie Sekwany, plan rowerowy), metropolitalne (zajęcie się dzielnicą Seine-Saint-Denis w tym budową wioski olimpijskiej), związane z dostępnością (program QAA; patrz str. 219), niematerialne (wsparcie stowarzyszeń sportowych, liczne projekty szkolne np. „Éducation par le sport", czy zwiększające równość płci w dostępie do sportu, np. program „Paris Sportives").

Władze francuskiej stolicy wydawały się podchodzić do kwestii igrzysk w sposób całościowy, uwzględniając różne czynniki i starając się odpowiedzieć na rozliczne problemy. Niektóre inicjatywy miały charakter zupełnie niematerialny, wpływający na rozwój i edukację młodzieży czy też regulujący stosunki pracy w ramach olimpijskich projektów. Z punktu widzenia tej pracy doktorskiej najistotniejsze jednak są te, które wpływały na zmianę miejskiej przestrzeni, a przez to zmiany zachowania ludzi zamieszkujących konkretny obszar miasta. Pojawienie się nowych obiektów sportowych lub modernizacja tych, które do tej pory były zaniedbane to tylko jedna z wielu części składowych zmian w ramach igrzysk olimpijskich. Projekty związane z wodą, które zawsze obarczone były wieloma problemami, a także były bacznie obserwowane przez organizacje ekologiczne, także w przypadku Paryża były jednymi z kluczowych. Oczyszczenie Sekwany to nie tylko przywrócenie jej środowisku, dzięki odtworzeniu dogodnego ekosystemu dla wielu gatunków zwierząt i roślin, ale także przywrócenie rzeki mieszkańcom, którym wcześniej zabraniano kąpieli w zanieczyszczonych wodach. Wydaje się, że porozumienia i podpisane umowy pomiędzy komitetem organizacyjnym, miastem, a podmiotami publicznymi i prywatnymi funkcjonowały stosunkowo sprawnie. Dzięki temu igrzyska w Paryżu przyczynić się mogły (i nadal mogą) nie tylko do wąskiego obszaru budowy i modernizacji obiektów sportowych, ale przede wszystkim do gruntownej poprawy funkcjonowania tkanki miejskiej. Jak się okazuje, nawet tak wielkie i sprawnie funkcjonujące miasto jak Paryż, może skorzystać na międzynarodowej imprezie sportowej, która staje się przyczynkiem do intensyfikacji działań i podjęcia projektów, które bez tego byłyby nadal niezrealizowane. Na początku 2025 roku, nadal jesteśmy jednak zaledwie kilka miesięcy po igrzyskach olimpijskich, a co za tym idzie, trudno oszacować i przewidzieć w którą dokładnie stronę pójdą rezultaty zmian dokonanych w mieście. Mimo najszczerszych chęci organizatorów oraz przedstawionych przeze mnie, szeroko

zakrojonych projektów, rzeczywiste dziedzictwo olimpijskie może znacząco różnić się od planowanego.

5.3.12. Dokumentacja wizualna

Rycina 18. Prace prowadzone przy Stade de France związane z przeprawą dla pieszych prowadzącą ze stadionu do centrum wodnego w 2019 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 19. Wnętrze Stade de France w czasie zawodów paralekkoatletycznych w 2024 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 20. Stade olympique Yves-du-Manoir w 2019 roku. Po lewej stronie widoczna część zadaszonej, zabytkowej trybuny, po prawej z kolei część betonowej, nieczynnej trybuny stadionu.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 21. Prace na terenie Stade olympique Yves-du-Manoir, wydoczne wyburzenie betonowej części trybuny w 2022 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 22. Przykład całkowicie tymczasowego obiektu sportowego - Stade de la Tour Eiffel w trakcie półfinału piłki nożnej niewidomych podczas igrzysk paralimpijskich w 2024 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina 23. System oznaczeń na czas igrzysk (różowa tablica) pod standardowym systemem informacyjnym metra w 2024 roku.

Źródło: fotografia własna.

6. Dyskusja i podsumowanie

6.1. Porównanie wybranych miast olimpijskich

Analizując zaludnienie wybranych trzech miast, można dostrzec, że to Paryż wybija się na prowadzenie ze swoją populacją, zarówno jako miasta jak i aglomeracji. Zajmuje on odpowiednio 8. oraz 3. miejsce pośród miast (2,14 mln) i aglomeracji (11,02 mln) Europy. Miejsce 15. z ponad 1,62 mln mieszkańców miasta zajmuje Barcelona, zaś Ateny z 664 tys. mieszkańców plasują się dopiero na 63. miejscu. Największy przeskok jednak grecka stolica notuje, kiedy analizujemy dane z obszaru aglomeracji miejskiej, wówczas osiągając liczbę ludności na poziomie 3,15 mln Ateny zajmują miejsce 10., Barcelona z kolei miejsce 6. z 5,59 mln mieszkańców. Widać wyraźnie, że stolica Republiki Greckiej jest miastem nieporównywalnie mniejszym w stosunku do Barcelony i Paryża, francuska aglomeracja za to, wybija się na 3. pozycję w Europie.

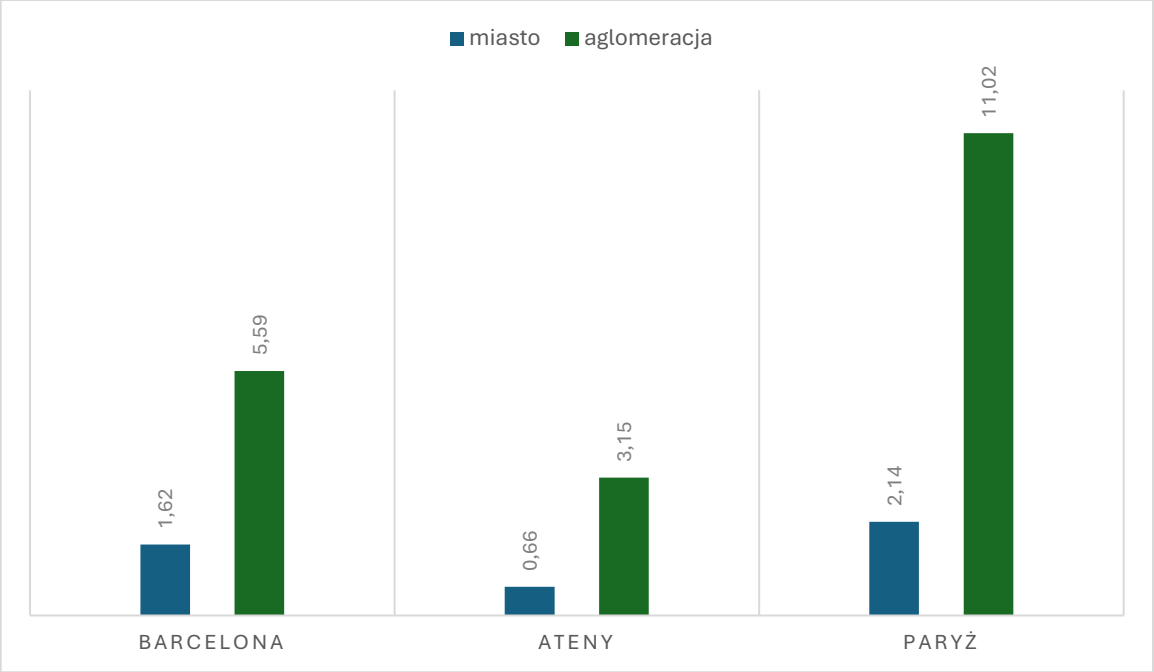

Rycina 24. Porównanie populacji miast i aglomeracji miejskich w mln mieszkańców, stan na 2023 rok.

Źródło: (miasta) World Population Review, 2023.

Źródło: (aglomeracje) Statista, 2023.

Pod względem powierzchni, pośród trzech wybranych regionów na pierwszym miejscu znajduje się Katalonia, której Barcelona jest stolicą, na drugim Île-de-France, na trzecim z kolei Attyka, której powierzchnia stanowi niespełna 12% powierzchni Katalonii.

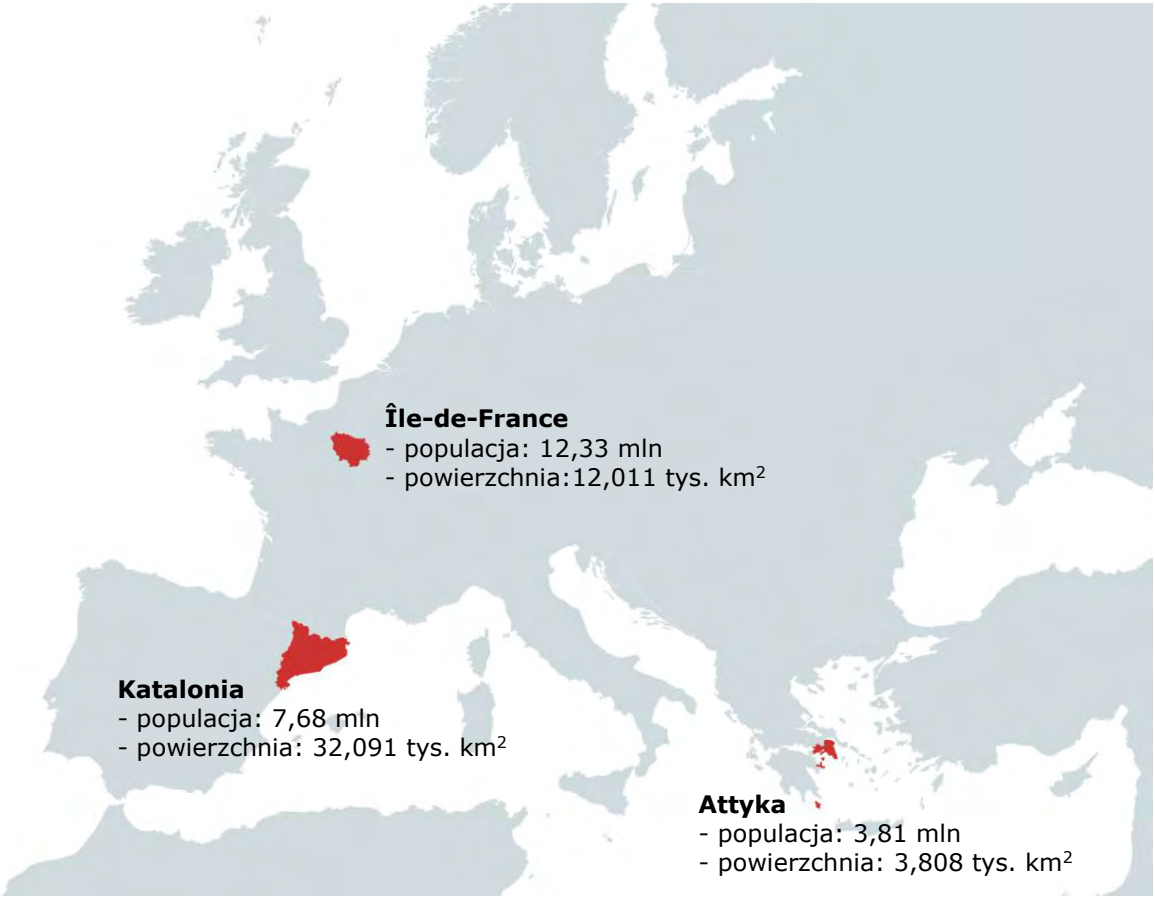

Rycina 25. Porównanie powierzchni wybranych regionów wraz z podaniem ich populacji.

Źródło: (populacja) Eurostat, 2023.

Źródło: (powierzchnia Île-de-France) Britannica, 2023a; (powierzchnia Katalonii) Britannica, 2023b; (powierzchnia Attyki) Portrait of the Regions, 2004.

Powierzchnia regionów oraz lokalizacja miasta względem ich granic sprawia, że odległości pomiędzy poszczególnymi obiektami (w szczególności tymi najdalszymi) różnią się znacznie, zwłaszcza w porównaniu regionów greckiego i francuskiego z katalońskim. Odległość pomiędzy głównym stadionem igrzysk, a najdalszym obiektem znajdującym się w regionie, w którym leży miasto jest największa w przypadku Barcelony: ok. 120 km (obiekt: La Seu d'Urgel). Od Stade de France do Colline d'Elancourt w linii prostej jest ok. 32 km, natomiast od Stadionu Olimpijskiego w Atenach do Markopoulo Olympic Equestrian Centre ok. 24 km. Warto zaznaczyć, że lokalizacja Stadionu Olimpijskiego w Barcelonie

jest zdecydowanie przybrzeżna, a zatem ograniczona z jednej strony przez morze. Stadiony ateński i paryski, oddalone są z każdej strony od granic swych regionów, a zatem zajmują nieco bardziej centralną pozycję. Wszystkie najdalsze obiekty sportowe związane są z dyscyplinami specyficznymi (jeździectwo, kajakarstwo górskie, kolarstwo górskie), które wymagają odpowiednio wielkiej infrastruktury, a zarazem nie są zwartymi budowlami zamkniętymi w jednej hali czy stadionie.

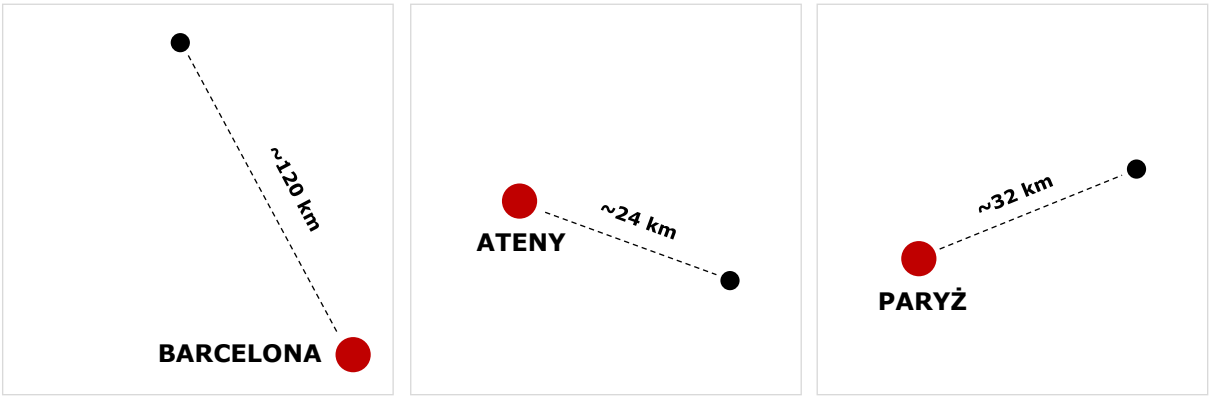

Rycina 26. Odległości w linii prostej od głównego stadionu igrzysk do najdalszego obiektu regionu[100]

Źródło: opracowanie własne na podstawie odległości wyznaczanych na Google Maps.

Miasta olimpijskie poddawane analizie w tej pracy, różnią się także ze względu na doświadczenie w organizacji igrzysk, a także pełnioną funkcję w kraju. Odpowiadając częściowo na pytanie badawcze nr 2, Barcelona tylko raz organizowała olimpijskie agony, z kolei Ateny miały zaszczyt gościć pierwsze nowożytne igrzyska, a następnie po 108 latach kolejne. Paryż jest drugim w historii olimpizmu miastem (po Londynie), które zorganizowało igrzyska trzy razy. Jednocześnie zarówno Ateny, jak i Paryż pełnią funkcję stolicy państwa będąc przy tym największym pod względem populacji miastem w kraju. Barcelona jest drugim, co do liczebności mieszkańców miastem w Hiszpanii, będąc jedynie stolicą regionu.

[100] Lokalizacja punktów ma charakter orientacyjny, a długość linii nie jest proporcjonalna do rzeczywistej odległości.

Rycina 27. Pozostałe istotne kwestie wybranych miast olimpijskich.

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Istnieje kilka elementów, które łączą wybrane trzy miasta w kwestii zarówno historii, jak i planowania urbanistycznego. Ateny są zdecydowanie najstarszym miastem w tym gronie, z kolei Barcelona i Paryż powstawały mniej więcej w podobnym czasie. Wszystkie te miasta zostały także zajęte przez Rzymian (najwcześniej Barcelona), którzy przeobrażali je na swój sposób (zdecydowanie najmniej takich działań było w Atenach). Każde z miast otaczano w ciągu wielu stuleci kolejnymi warstwami murów. Najdłużej jednak poza funkcją stołeczną pozostawały Ateny, będące częścią rozmaitych imperiów. To zatrzymało ich rozwój i spowodowało degradację przestrzeni miejskiej, która musiała odradzać się po odzyskaniu niepodległości przez Grecję. XIX wiek przyniósł jednak wszystkim trzem miastom przełom pod względem planowania urbanistycznego, którego do tej pory albo nie było (Ateny), albo miał on charakter spontaniczny (Barcelona) lub nieuregulowany (Paryż). Najwcześniej przebudową miasta zajęły się Ateny, jednak była ona najmniej spektakularna. Haussmannowska przebudowa Paryża zapisała się w historii urbanistyki jako największa taka zmiana w przestrzeni miejskiej, która zainspirowała kolejne pokolenia architektów. Barcelona otrzymała plan rozbudowy miasta w mniej więcej podobnym czasie, co francuska stolica.

Każde z miast jest zupełnie innym przypadkiem do analizy. Mimo pewnych, łączących je cech, formowały się i rozbudowywały w innych warunkach, zarówno geograficznych, społecznych, politycznych czy ekonomicznych. Niemniej jednak zarówno niewielkie Ateny, jak i spory Paryż, a także znajdująca się pomiędzy Barcelona były i pozostają nadal ważnymi ośrodkami dla swoich państw. Pełniąc wiodącą rolę we Francji i Grecji ich stolice posiadają prócz miejskich władz także siedziby rządów krajowych i centrale większości publicznych (a także wielu prywatnych) instytucji. Barcelona, pozostając poza centralną funkcją, którą

pełni Madryt, skupia się z kolei na wiodącej roli regionalnej, stanowiąc trzon katalońskiego ducha i tożsamości. Każde z tych miast w toku historii poddawane było rozmaitym przeobrażeniom, które narzucone były albo przez władze centralne, albo autorytarne rządy despotów. Zmieniali oni w ten sposób miejską tkankę, dostosowując ją pod własne oczekiwania i aspiracje. Wszystkie też padły ofiarą wojen i przemysłowej gorączki. Dopiero druga połowa XX wieku przyniosła stopniowe odzyskiwanie miasta przez jego mieszkańców, którzy zaczęli pełnić w nim coraz istotniejszą funkcję. Partycypacja społeczna zdaje się być coraz ważniejszym tematem zwłaszcza obecnie, a projekty i plany bywają nakreślane przy uwzględnieniu głosów zwyczajnych ludzi. Nie zawsze jednak efekty są takie, jakich się oczekuje, a to rodzi społeczne napięcia i chęć zmian.

6.2. Wybrane miasta wobec igrzysk olimpijskich

Organizacja igrzysk olimpijskich poprzedzona jest wieloma latami przygotowań, które można podzielić na okresy, wyznaczane precyzyjnie przez daty graniczne. Datą początkową, jaką wziąłem pod uwagę był fakt oficjalnego ogłoszenia przez władze miasta chęci kandydowania. Czas pomiędzy tą datą, a kolejną – wpłynięciem do MKOl odpowiedniego zgłoszenia – nazwałem okresem *pre-kandydackim*. Jest to czas, w którym powszechnie wiadomo o woli ubiegania się o zaszczyt organizacji igrzysk, jednak kandydatura nie jest jeszcze zgłoszona do MKOl (często także dlatego, że nie został otwarty proces zgłaszania ofert). W momencie, kiedy miasto oficjalnie zgłosi swoją ofertę do Lozanny, rozpoczyna się kolejny okres – *kandydacki*. W tym czasie podejmowane są działania na rzecz przekonania do siebie odpowiednich grup urzędników olimpijskich, intensyfikują się także procesy promocji i reklamy oferty. Czas ten kończy się w momencie wyborów na odpowiedniej sesji MKOl. Wówczas, jeżeli miasto przegrywa, kończy się proces związany z konkretną kandydaturą do igrzysk w wybranym roku. Jeśli jednak oferta miasta okaże się zwycięska, rozpoczyna się kolejny etap przygotowań do igrzysk, w którym miasto realnie podejmuje odpowiednie działania, m.in. poprzez budowę obiektów, modernizację dróg oraz działania edukacyjne . Okres ten kończy się w dniu ceremonii otwarcia igrzysk.

Dane z ryciny 114 pokazują, że najdłuższy czas *pre-kandydacki* posiadała Barcelona. Trwał on ponad 4 lata i 3 miesiące. Ateny i Paryż zamknęły go w odpowiednio 23 i 84 dniach. Nieco bardziej wyrównana sytuacja dotyczy drugiego okresu. Oficjalnym kandydatem miasta były przez średnio 620 dni. Na przygotowanie się do przeprowadzenia

igrzysk olimpijskich najmniej czasu posiadała stolica Katalonii – nieco ponad 5 lat i 9 miesięcy, natomiast Ateny i Paryż miały tych lat niemal 7. Tabela 4., przedstawia konkretne daty wyznaczające okresy, które pokazuje rycina 114 w postaci wykresu.

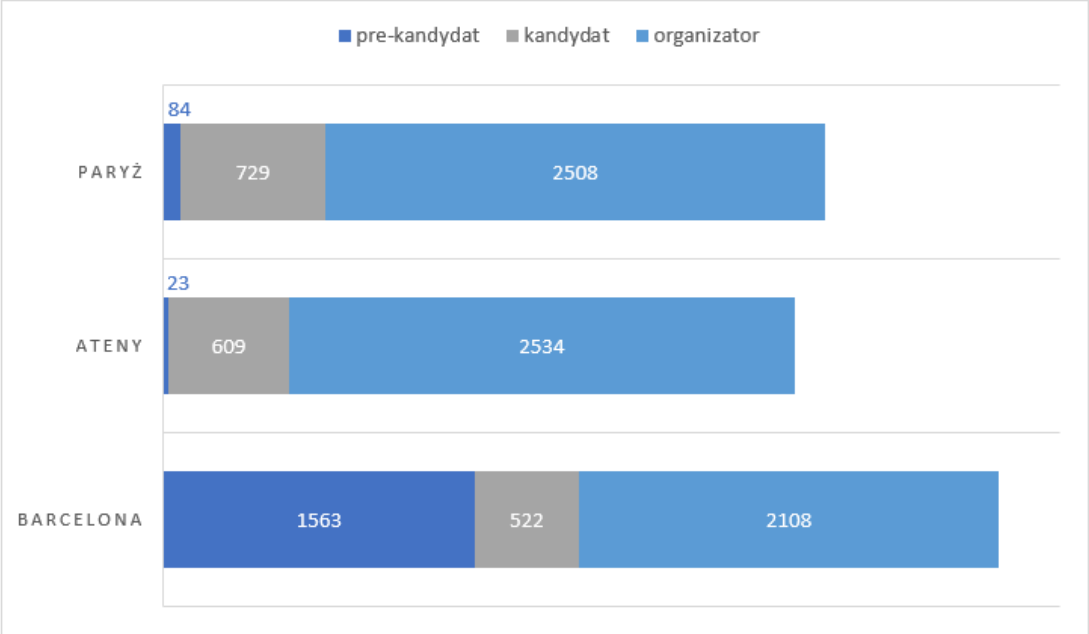

Rycina 28. Czas jaki zajmowały poszczególne okresy od pre-kandydackiego przez kandydacki do organizacyjnego w wybranych miastach olimpijskich. Podane liczby oznaczają liczbę dni.

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Warto zaznaczyć, że w przypadku Paryża, obowiązywały już inne zasady i wytyczne wobec potencjalnego miasta-kandydata, a sama stolica Francji wydawała się być niemal gotowa do sprostania temu zadaniu posiadając ponad 90% wymaganych obiektów. Ateny niezwykle chaotycznie podejmowały się kwestii kandydowania do organizacji igrzysk, a działania komitetu koordynującego każdorazowo taki proces, posiadały duży ładunek emocjonalny. Traktowanie przyznania Grekom prawa do organizacji igrzysk jako naturalnej kolei rzeczy wynikającej z historycznych losów miasta powiązanego z olimpizmem, spotykało się jednak z oporem ze strony MKOl i kończyło niepowodzeniami. Także zgłoszenie Aten do organizacji igrzysk w 2004 roku było raptowne i na ostatnią chwilę. Zupełnie inaczej sprawa wygląda w przypadku oferty barcelońskiej. Tutaj ogłoszenie chęci nastąpiło na kilka lat przed oficjalnym zgłoszeniem miasta do MKOl i charakteryzowało się procesem aktywizacji mieszkańców całej Hiszpanii, szeroko zakrojoną promocją na świecie i umowami pomiędzy istotnymi podmiotami państwowymi. Dzięki temu, wpływająca do

Lozanny oferta była niemal kompletna i zawierała najważniejsze założenia oraz plany działania miasta wobec igrzysk. Informacje te stanowią częściową odpowiedź na pytanie badawcze nr 4, ukazując to, jak wyglądały początkowe etapy drogi do uzyskania praw organizacji igrzysk olimpijskich.

Tabela 4. Daty kolejnych kamieni milowych od ogłoszenia woli ubiegania się o igrzyska do momentu ceremonii otwarcia (opracowanie własne)

Lp.	Wydarzenie	Igrzyska olimpijskie		
		Barcelona	**Ateny**	**Paryż**
1.	Ogłoszenie woli ubiegania się o igrzyska	31.01.1981	13.12.1995	23.06.2015
2.	Oficjalne zgłoszenie do MKOl	13.05.1985	05.01.1996	15.09.2015
3.	Wygrana w głosowaniu MKOl	17.10.1986	05.09.1997	13.09.2017
4.	Ceremonia otwarcia igrzysk	25.07.1992	13.08.2004	26.07.2024

6.3. Plany urbanistyczne badanych miast

Niniejszy podrozdział ma na celu odpowiedź na pytanie badawcze nr 3, zadane w części metodologicznej tej rozprawy doktorskiej, dotyczące wpisywania się w wieloletnie miejskie plany urbanistyczne olimpijskich projektów. W drugiej połowie XX wieku władze kolejnych miast zaczęły uważniej przyglądać się zmianom następującym w przestrzeni ich ośrodków, które wiązały się przede wszystkim z intensywnym rozwojem technicznym, gwałtownie rosnącą populacją i rozrastaniem się tkanki miejskiej poza ścisły obszar miasta. Aby zapanować nad toczącymi się zmianami i nie dopuścić do zbędnego chaosu, w poszczególnych miastach wprowadzać zaczęto lokalne plany urbanistyczne, mające wyznaczać trendy, stwarzać pewne szablony rozwoju i regulować zachodzące procesy. Nie oznacza to oczywiście, że wcześniej one nie istniały, wręcz przeciwnie, każde miasto posiadało projekty mniej lub bardziej wiążące i obejmujące swym zasięgiem różne jego obszary, jednak pod uwagę biorę jedynie te, powstałe w drugiej połowie XX wieku, zwłaszcza, że funkcjonowały one w czasie trwania igrzysk olimpijskich.

W 1967 roku Paryż wprowadził *Schéma Directeur d'Aménagement et d'Urbanisme (SDAU)* (pol. *Plan Generalny Rozwoju i Urbanistyki*), a także *Plan d'occupation des sols*

(POS) (pol. *Plan zagospodarowania przestrzennego*) (Prévost i in., 2012, s. 3). Obowiązywały one do roku 2000, kiedy przyjęto nowy projekt *loi no 2000-1208 du 13 décembre 2000 relative à la solidarité et au renouvellement urbains* znany jako *loi SRU* (pol. *ustawa nr 2000-1208 z 13 grudnia 2000 odnosząca się do solidarności i odnowy miast*). Prawo to opracowano, zwracając szczególną uwagę na (gouvernement.fr, 2022): większą solidarność, zachęcanie do zrównoważonego rozwoju oraz wzmocnienie demokracji i decentralizację. Ono także wyznacza ramy działania mniejszych planów i projektów, które dotyczą już bardziej szczegółowych elementów przestrzeni miejskiej. Projekty związane z igrzyskami olimpijskimi w 2024 roku wykonywane były w ramach działających w mieście i regionie planów, dzięki czemu mogą realizować ich założenia i działać w ramach zaproponowanych tam wytycznych. Igrzyska przez to stają się katalizatorem dalszych zmian, a nie jedynie powodem krótkotrwałego boomu modernizacyjnego w przestrzeni miejskiej.

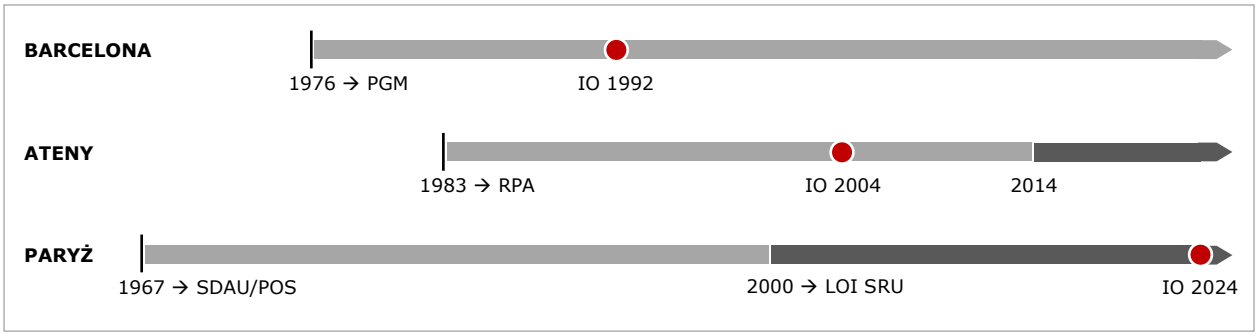

Rycina 29. Programy urbanistyczne wprowadzane w poszczególnych miastach olimpijskich oraz daty ich ewentualnych zmian. Czerwonymi punktami zaznaczono rok igrzysk olimpijskich.

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

W momencie, kiedy Paryż w 1967 roku wprowadzał swoje plany, w Hiszpanii trwały rządy Franco, a w Grecji doszło do zamachu stanu i objęcia władzy przez juntę czarnych pułkowników. Dla obydwu państw, w tym także dla miast, były to czasy słabego rozwoju urbanistycznego. Barcelona była bowiem krnąbrnym miastem, opornym wobec centralnego rządu w Madrycie, Ateny z kolei stały się centrum zamachu stanu i tworzenia nowego porządku przez wojskową dyktaturę. Nie był to czas sprzyjający zdrowemu rozwojowi tkanki miejskiej. Dopiero przywrócenie demokracji w tych państwach pozwoliło na ponowne zajęcie się sprawami miejskimi w sposób bardziej przemyślany i z perspektywą długofalowych zmian. Po śmierci generała Franco, demokratyzujący się klimat w Hiszpanii

pozwolił na odnowę katalońskiej stolicy. W 1976 roku wprowadzono tam *General Metropolitan Urban Regulations Plan (PGM)* (pol. *Ogólny Metropolitalny Plan Regulacji Urbanistycznych*), w ramach którego, w samych tylko latach 80. XX wieku, przeprowadzono ok. 150 operacji „tworzenia lub odzyskiwania przestrzeni publicznych" w Barcelonie (Monclús, 2003, s. 407). Rewitalizacja miasta była w tym przypadku zakrojonym na niespotykaną do tej pory skalę projektem urbanistycznym, zmieniającym zdegradowane i postindustrialne tereny w publiczne miejsca oraz przestrzenie dla mieszkańców. Otrzymanie prawa do organizacji igrzysk olimpijskich w 1992 roku spowodowało, że część z projektów zaczęło być realizowanych szybciej niż zakładano. Jednocześnie sportowe wydarzenie nie było momentem kulminacyjnym zmian, a jedynie jednym z kamieni milowych. Władze Barcelony kontynuowały bowiem – i do dziś kontynuują – dalsze przeobrażenia w mieście, a ogłoszony w 1976 roku plan PGM obowiązuje do dzisiaj. W jego ramach realizowane są także nowe, mniejsze projekty, które jak np. *22@ district* kontynuują modernizację konkretnej dzielnicy miasta (w tym przypadku El Poblenou).

Ateny dopiero w 1983 roku wprowadziły *Regulatory Plan of Athens (RPA 1983)* (pol. *Plan Regulacyjny Aten*). Projekt ten zawierał ogólne wytyczne wobec przestrzeni miejskiej, które finalnie miały na nią znikomy wpływ (Loukas, 2017). Nie zawierał on konkretnych planów rozbudowy miasta (w tym np. infrastruktury drogowej), a brak koordynacji i współpracy pomiędzy ministerstwami powodował kolejne zmiany oraz wynikające z tego sprzeczności pomiędzy tym, co było zaplanowane, a realizacją (Skyannis, 2013, s. 195-197). Dochodziły do tego obywatelskie działania wbrew prawu, m.in. poprzez budowę domów bez odpowiednich pozwoleń, a zatem w sposób nieplanowany i chaotyczny. Pantoleon Skyannis stwierdza, że takie oddolne, ale także i odgórne omijanie prawa zarówno przez mieszkańców, jak i władze, prowadziło do mizernych efektów wprowadzonego planu regulacyjnego (Skyannis, 2013, s. 195-197). Co istotne, plany związane z igrzyskami olimpijskimi (także te, które zaczęto realizować wcześniej, pomiędzy okresem kandydatury Aten do igrzysk w 1996, a okresem związanym z igrzyskami w 2004 roku), były wdrażane poza planem regulacyjnym, dzięki specjalnym ustawom (Skyannis, 2013, s. 197). Przez to właśnie projekty olimpijskie nie były skoordynowane ze sobą, nie działały bowiem w ramach szerszego urbanistycznego planu miasta. Poszczególne zmiany w przestrzeni miejskiej były rzadko omawiane z mieszkańcami, jednak czasami ich wola była uwzględniana po protestach i działaniach sądowych. Kwestia środowiskowa była natomiast spychana na dalszy tor ze względów na niewystarczającą ilość czasu i działania prowadzone w pośpiechu (Skyannis, 2013, s. 197). *Regulatory Plan of Athens* obowiązywał jeszcze

dziesięć lat po igrzyskach, a następnie został zastąpiony przez *New Regulatory Master Plan of Athens-Attiki 2021* (pol. *Nowy Główny Plan Regulacyjny Ateny-Attyka 2021*) w 2014 roku.

6.4. Sportowe kompleksy olimpijskie

Igrzyska dość szybko wykształciły pewien model przestrzennej organizacji obiektów sportowych, które grupowano w kompleksy zwane czasem parkami olimpijskimi. Sercem takiego obszaru był niemal zawsze główny stadion igrzysk, wokół którego lokowano mniejsze obiekty sportowe. W przypadku Sztokholmu były to korty tenisowe oraz olimpijski park będący strefą usług i relaksu dla odwiedzających. Paryski Colombes Olympic Stadium w 1924 roku otoczono obiektami treningowymi, a tuż obok znajdowała się olimpijska wioska. Cztery lata później w Amsterdamie na szczerych polach zbudowano stadion wraz z tymczasowymi halami sportowymi i pływalnią. Kolejne kompleksy olimpijskie powstawały w następnych miastach goszczących igrzyska, będąc obszarem o dużej powierzchni wewnątrz struktury miejskiej. Odbywały się tam później kolejne mniej lub bardziej ważne wydarzenia sportowe i kulturalne. Grupowanie miało też wymiar praktyczny – skracało dystans pomiędzy najważniejszymi obiektami sportowymi i skupiało kibiców w jednym miejscu. Część z obiektów rozlokowywano jednak w dalszej odległości od serca igrzysk, zwłaszcza, jeśli dyscypliny odbywające się tam, wymagały specjalnych warunków przyrodniczo-geograficznych (wioślarstwo, kolarstwo górskie, etc.). W tym podrozdziale chciałbym poszerzyć informacje dotyczące odpowiedzi na pytanie badawcze nr 1, dotyczące zmian w przestrzeni miejskiej Barcelony, Aten i Paryża ze względu na organizację igrzysk. Stanowi to także uzupełnienie odpowiedzi na to samo pytanie, która zawiera się w podrozdziałach studiów przypadku, dotyczących infrastruktury sportowej, transportu miejskiego i przestrzeni publicznych.

Na potrzeby igrzysk w Barcelonie zorganizowano aż cztery strefy sportowe, które – prócz jednej – nie były typowymi sportowymi kompleksami. Zarówno Diagonal, Parc de Mar i Vall d'Hebron Area były luźno lub wcale niepowiązanymi ze sobą obiektami sportowymi, a strefowanie wynikało wyłącznie z lokalizacji w podobnym obszarze miasta (choć nie zawsze w tych samych dzielnicach). Znów jednak – były to działania praktyczne, ułatwiające poruszanie się po olimpijskim mieście przede wszystkim turystom. Na mapie bowiem łatwiej było znaleźć całą strefę, a później szukać poszczególnych jej elementów

składowych. Jedynie strefa Montjuïc była typowym olimpijskim kompleksem, choć również na potrzeby igrzysk rozszerzonym o obiekty zlokalizowane nieco dalej od Stadionu Olimpijskiego. Pozostałe obiekty były samotnymi budowlami rozlokowanymi na obszarze aglomeracji barcelońskiej i całej Katalonii. Zintegrowanie olimpijskich projektów z generalnymi planami nadzorującymi przestrzeń miejską, ale także badania i ekspertyzy wykonywane w fazie koncepcyjnej doprowadziły do powstawania obiektów odpowiadających potrzebom lokalnej społeczności, a także – w szerszej perspektywie – miasta (zwłaszcza w przypadku największych budowli). Wykorzystanie istniejących już budynków, które służyły wcześniejszym, międzynarodowym wydarzeniom miało prócz praktycznego, wymiar symboliczny.

W Atenach sytuacja wyglądała inaczej. Z pięciu olimpijskich stref, trzy były ścisłymi kompleksami sportowymi, a dwie pozostałe (Goudi i Markopoulo) miały charakter podobny, jak w przypadku barcelońskich stref typu Vall d'Hebron. Kompleks OAKA, podobnie, jak strefa Montjuïc, istniał wcześniej, ale wymagał gruntownego przebudowania. Funkcjonujące obiekty zostały albo wyremontowane, albo zburzone, a na ich miejscu powstały nowe. Przestrzeń wspólna zaś zaaranżowana została według architektonicznych wizji w modelowe, publiczne place z elementami małej architektury, sadzawkami, fontannami, zielenią i oświetleniem. Kompleks w Faleronie i Eliniko to z kolei dwa nowe skupiska obiektów, które prócz niewielkich wyjątków, związane były z budową od podstaw: stadionów, hal czy boisk. Pozostałe z pojedynczych obiektów rozlokowano na całym obszarze Attyki. Brak koordynacji projektów z *planem regulacyjnym Aten* było jednym z potknięć, które charakteryzowały organizację igrzysk w greckiej stolicy. Wśród pozostałych były także: nieustanne napięcia i nieporozumienia pomiędzy instytucjami publicznymi, a także budowa trwałych obiektów sportowych zamiast tymczasowych (zwłaszcza na potrzeby mało popularnych w Grecji sportów).

Paryska oferta na 2024 rok wydawała się bliższa barcelońskiej, jednak różniła ją przede wszystkim sytuacja w samym ruchu olimpijskim. Był to już czas obowiązywania agend oraz wydawania wciąż nowych załączników, dokumentów i projektów, mających usprawnić procesy organizacji igrzysk i dostosować je do wymagań współczesności. Włodarze miast zaczynają zdawać sobie sprawę nie tylko z prestiżu, jaki niosą ze sobą igrzyska, ale przede wszystkim kosztów, ryzyka i wymagań z nimi związanych. Projekt olimpijskiego Paryża różnił się też zasadniczo od tych z 1992 czy 2004 roku m.in. brakiem wielkich, skondensowanych kompleksów sportowych, a także większym wykorzystaniem tymczasowych budowli. Podział stosowany przez Komitet Organizacyjny na obiekty

zlokalizowane w Paryżu, regionie Île-de-France oraz całej Francji miał charakter symboliczny, każdy bowiem z nich był właściwie osobną budowlą i miejscem na mapie Paryża, czasami tylko zlokalizowanych bliżej siebie. Powstające nowe obiekty olimpijskie, w tym wioski dla sportowców i dziennikarzy wynikały z potrzeb konkretnych dzielnic czy gmin, które od dłuższego czasu potrzebowały przestrzeni spotkań, kultury, sportu, rekreacji czy mieszkalnictwa. Każdy podmiot, udział w olimpijskich przygotowaniach, niezależnie czy były to władze gmin, instytucje rządowe, komitet organizacyjny, SOLIDEO, spółki zarządzające miejskim transportem czy prywatne przedsiębiorstwa współpracowały we wspólnej i spójnej wizji. Podpisane bilateralne umowy, a także działania w ramach własnych planów generalnych i strategii powodowały, że postępujące w Paryżu zmiany miały logiczny i konsekwentny wymiar.

6.5. Powrót do teorii

Poddając analizie problem miast olimpijskich oraz ich przestrzeni, można łatwo zauważyć wpływ pewnych idei zaczerpniętych z teorii wysnutych przez naukowców ze szkoły chicagowskiej. Już na początku tej pracy wspominałem, że choć nie można w pełni przełożyć stworzonych przez ekologów z Chicago konstruktów na temat wpływu igrzysk na tkankę miejską, to jednak pewne elementy wciąż inspirują i pojawiają się także i w tej pracy. Przeprowadzając badania w kolejnych miastach człowiek w sposób niemal bezwiedny zaczyna poszukiwać pewnych prawidłowości, które mogłyby wyznaczać swego rodzaju szablon olimpijskich zmian. Trzeba jednak być niezwykle ostrożnym – mimo istnienia rozmaitych, powtarzalnych elementów, nie istnieje jeden wzór miasta olimpijskiego. Szkoła chicagowska inspirować może jednak w przypadku podziału na strefy olimpijskie, tworzeniu się zwartych kompleksów sportowych, a także wpływu warunków geograficzno-przyrodniczych na dobór lokalizacji niektórych z obiektów. Nie są to spontaniczne działania bezosobowych sił, niemniej w przypadku niektórych dyscyplin, to przyroda wyznaczać może[101] miejsce rozgrywek sportowych. Wioślarze potrzebują wszak wielkiego zbiornika wodnego, kajakarze górscy rwącego potoku, a kolarze górscy stoków, na których mogą zjeżdżać. Opisując samo miasto olimpijskie także korzystam z wprowadzonych przez szkołę

[101] Może wyznaczać, ponieważ człowiek potrafi zbudować sztuczne jeziora, tory do kajakarstwa górskiego czy wzgórza do kolarstwa górskiego.

chicagowską terminów, które wzięte zostały z nauk przyrodniczych, ale dzięki metaforze idealnie oddają sens opisywanego zjawiska czy obiektu. Przeprowadzenie igrzysk to ostatecznie operacja na żywym organizmie miejskim, który po zabiegu nie tylko powinien pozostać przy życiu, ale także posiadać zdrowsze wnętrze. Wspominany w teoretycznym rozdziale Robert Park zwracał uwagę, że tym, co odróżnia nas od przyrodniczego świata, pełnego walki o byt i przestrzeń, jest kultura, dzięki której możemy współpracować ze sobą. Działania podejmowane przez władze wybranych trzech miast odzwierciedlają ten pogląd. Barcelońskie skoordynowanie z większymi planami urbanistycznymi, a także kooperacja pomiędzy rozmaitymi graczami olimpijskiej organizacji przyniosła inne rezultaty, niż chaos i „walka o przestrzeń" niepowiązanych ze sobą projektów w greckiej stolicy. Wydaje się, że Paryż podążył drogą katalońskiej stolicy, choć czasy i miejsce są zgoła inne.

Biorąc pod uwagę kwestie kulturowe, zmienia się nasza perspektywa, z której patrzymy na miasto. Odwołując się wielokrotnie do Aleksandra Wallisa w rozdziale 1.3.2., przytaczałem chociażby dwa podsystemy, które wzajemnie na siebie wpływają. Miasto rozumiane jako podsystem urbanistyczny to nie tylko jego architektoniczna struktura, ale przede wszystkim ciąg nieustających wydarzeń historycznych i zmian następujących w ich toku, które nakładają się na siebie, jak kolejne karty księgi. Krótkie szkice historyczne na początku każdego z trzech rozdziałów związanych z poszczególnymi miastami uwypuklić miały właśnie fakt, że miastem jest nie tylko to, co widoczne *tu i teraz*, ale także szereg minionych dziejów, które, choć wydarzyły się dawno, nadal mają wpływ na miejską przestrzeń. Lokowane nad brzegiem morza lub rzeką miasta wzrastały w historycznym procesie nieustannych napięć, konfliktów i wielkiej polityki. Kolejne modyfikacje wyrastały zwykle z ich wnętrza (od mieszkańców czy włodarzy), choć czasami przychodziły z zewnątrz wraz z najeźdźcami, wprowadzającymi własne wizje. O ile greckie czy rzymskie miasta posiadały jeszcze amfiteatry i stadiony, na których miały miejsce rozmaite wydarzenia ku uciesze ludu, o tyle od okresu średniowiecza aż do mniej więcej XIX wieku realizowane plany urbanistyczne nie zakładały sportowych obiektów. Okres ponownego ożywienia w kwestii aktywności fizycznej spowodował jednak, że na mapach miast pojawiać zaczęły się boiska, stadiony, hale czy korty. Prócz swej podstawowej funkcji zaczęły pełnić także inne role, obudowujące je w nowe systemy znaczeń i symboli. W końcu i te obiekty zaczęto zastępować innymi, czasami – jak w przypadku warszawskiego Stadionu Narodowego, kontynuującymi tradycje poprzednika, a czasami całkowicie zmieniającymi funkcję terenu, na jakim się znalazły.

Żyjące w obrębie podsystemu urbanistycznego społeczeństwo to autonomiczna część miasta jako jednego organizmu. Mimo, iż jeden i drugi podsystem są ze sobą powiązane, każde stanowi specyficzną składową całości. Budynki powstające na przestrzeni wieków nie wyrastają z gruntu same z siebie, ale są kreowane przez poszczególne jednostki czy grupy, będące częścią szerszej zbiorowości i wytworzonej w niej kultury. Niezwykle trudno wskazać momenty, od których można byłoby rozpocząć analizowanie jednego czy drugiego podsystemu, bowiem stanowią one ściśle powiązaną maszynerię, która im szybciej się obraca, tym spójniej wygląda. Igrzyska olimpijskie są wrzucane w ten wir i w zależności od tego, jaką strategię przyjmą organizatorzy, taka będzie wypadkowa tego spotkania. Mieszkańcy są z miastem związani od pokoleń, a ci, którzy dołączyli do niego niedawno – jeśli poddadzą się toczącym się procesom – zaczynają wrastać w tę społeczność. Każda jednostka ma swoje potrzeby, życiowe cele i wymagania, które miasto codziennie spełnia lub nie. Powoduje to nieustanne napięcia na granicy tych dwóch podsystemów, które jednocześnie są siłą napędową zmian. Jeżeli bowiem podsystem urbanistyczny nie realizuje konkretnych spraw mieszkańców, musi nastąpić modyfikacja, która przynosi podsystemowi społecznemu oczekiwany rezultat. Oczywiście, nie każda zmiana kończy się pełnym sukcesem, a kompromisy to miejska codzienność. Nowe przestrzenie, które pojawiają się w mieście za sprawą igrzysk są poddawane nieustannym „procesom funkcjonalnego wartościowania miasta", o których pisał Wallis (1977, s. 81-82). Nie są to działania podejmowane w próżni, a zatem nieobarczone ryzykiem społecznego odrzucenia. Czasem proponowane zmiany w miejskiej tkance nie odpowiadają na potrzeby jej mieszkańców, stając się obcymi czy wręcz nienaturalnymi. Takie obiekty traktowane są wrogo, a więc istnieje społeczne przyzwolenie na użytkowanie ich niezgodnie z pierwotną funkcją, a ostatecznie na dewastację i zniszczenie. Poznanie charakteru lokalnej społeczności może odbywać się jedynie za pośrednictwem procesu badawczego, poddającego analizie różne czynniki. Wydaje się więc, że jedynie współpraca pomiędzy dwoma podsystemami, która bierze pod uwagę zastaną rzeczywistość, ukształtowanie historyczne miejskiej tkanki, potrzeby i emocje żyjących w niej ludzi owocować może właściwymi przemianami przestrzeni miasta.

Jak już wspominałem wielokrotnie, zmiany, które dotykają miejską przestrzeń nie tylko nie dzieją się w próżni, ale także nie są kierowane przez niewidzialne siły. Ich źródłem są bowiem architekci, urbaniści, włodarze miejscy, władze centralne, pojedyncze jednostki (dyktatorzy) i grupy, prywatni przedsiębiorcy i publiczne podmioty. Wszystkich ich określić można za Bohdanem Jałowieckim (2010, s. 44) „aktorami społecznego wytwarzania

przestrzeni". W przypadku igrzysk są to zwykle podmioty, które w całym procesie organizacyjnym pełnią rozmaite funkcje. Komitet Organizacyjny, który nadzoruje igrzyska określa za Międzynarodowym Komitetem Olimpijskim i związkami sportowymi wymagania, jakim musi sprostać miasto. Jego włodarze z kolei, działając na podstawie własnych praw i planów, wytyczają możliwe zakresy zmian i koordynują prace tak, by zgadzały się z wiodącą wizją miasta. Zlecają oni w końcu wykonanie odpowiednich projektów architektom i urbanistom, dzięki którym w teren wyruszają koparki i dźwigi. Oczywiście jest to pewien typ idealny olimpijskich działań. Z historii, przeprowadzonych badań i analizy dokonanej w tej pracy wynika, że podjęte kroki nie zawsze wiodą tak prostą drogą. Każdy podmiot ma własne oczekiwania i potrzeby, które mogą pozostawać w konflikcie z koncepcjami innych aktorów. Kompromis, współpraca, koordynacja, zharmonizowanie – to słowa, które powinny być kluczowe w takich sytuacjach. Igrzyska olimpijskie są doskonałą okazją do wdrożenia nowych pomysłów, innowacyjnych technologii i eksperymentalnych operacji, nie mogą one jednak być oderwane od ogólnej wizji, którą przyjęto w mieście. Ci, którzy wytwarzają ową przestrzeń miasta, powinni – jak wspomina Golka (2008, s. 247), traktować „modernizację jako unowocześnienie", a nie jako zastąpienie starego – nowym. Igrzyska powinny być katalizatorem zmian wcześniej zaplanowanych lub powiązanych z szerszymi projektami urbanistycznymi. Powinny być bardziej kamieniami milowymi stawianymi w nieustannym procesie funkcjonowania miasta, nie zaś celem samym w sobie i momentem kulminacyjnym boomu modernizacyjnego, po którym następuje etap rozprężenia i dezorganizacji.

Organizacja igrzysk olimpijskich, wpływając na tkankę miasta dotyka jego przestrzeni publicznych w szerokim tego słowa zakresie. Od solidnych, trwałych zmian poprzez średniej wielkości modernizacje, aż po tymczasowe działania – nowożytne agony to wyzwanie dla współczesnego miasta. W obrębie przestrzeni sportu dotychczasowe obiekty uzyskują albo drobne usprawnienia, albo są gruntownie przebudowywane. Niefunkcjonalne budynki znikają z miejskiej mapy, a w ich miejsce pojawiają się nowe. Dawne lotniska zamieniają się w kompleksy sportowe, a koryta rzek są regulowane. Kreowane są współczesne swoim czasom miejsca dla profesjonalistów i amatorów. Tych, którzy rywalizują dla medalu i tych, którzy robią to rekreacyjnie. Odwołując się do pytania badawczego nr 1 – miasto zyskuje ostatecznie nie tylko nowy obiekt sportowy, ale ostatecznie – jeśli zabieg się uda – sprawniej funkcjonującą przestrzeń. Efekty takie nie pojawiają się raptownie. Potrzeba wielu lat, by móc je ocenić. Niewsłuchiwanie się jednak w głosy mieszkańców, a także nie zwracanie uwagi na statystyki i trendy doprowadzić może do budowy niepotrzebnych nikomu

stadionów i boisk, które po zgaszeniu olimpijskiego znicza pustoszeją i rozpadają się z upływem czasu. Szybka reakcja na nieudane zmiany w przestrzeni to także cenna umiejętność, którą posiadać powinni miejscy włodarze. Igrzyska wpływają jednak na przestrzeń nie tylko związaną ze światem sportu. Parki olimpijskie, prócz organizacji wielkich imprez sportowych i kulturalnych, pełnią także rolę publicznych terenów zielonych, stref usługowych, biurowych, mieszkalnych i edukacyjnych. Przy okazji organizacji igrzysk, miasto może jednak podjąć się modernizacji niemających sportowego charakteru obiektów. Modernizacja placów publicznych, przebudowa deptaków, zastąpienie starego oświetlenia nowym czy w końcu działania, których nie widać gołym okiem, bo dzieją się pod ziemią, jak systemy kanalizacyjne, sieć energetyczna, etc. Zarówno w Barcelonie jak i w Atenach czy Paryżu dokonywano zmian w budynkach publicznych lub budując nowe (muzea, galerie, sale koncertowe). Nie wszystkie gotowe są na czas igrzysk, ale ich organizacja jest właśnie katalizatorem rozwoju kulturalnej części miasta. Publiczne przestrzenie spełniać muszą jednak pewne określone funkcje, dzięki którym zapełniają się ludźmi. Nowoczesne, obszerne i betonowe place kompleksów sportowych doskonale sprawdzają się w momencie regulacji ruchu związanego z tłumami turystów, poza igrzyskami jednak stają się nieprzyjaznymi terenami, których człowiek unika. Wybiera on za to miejsca zacienione, o nieregularnym kształcie, pełnym zacisznych miejsc, w których można się zrelaksować i wyciszyć. Greckie strefy w Eliniko i Faleronie, które nie spełniały potrzeb lokalnej społeczności, są obecnie w trakcie gruntownych zmian, zakładających powstanie przestrzeni bogatych w zieleń, wodę i przyciągających kulturę, rozrywkę czy usługi. Popełnione błędy zaczynają być ostatecznie korygowane. Informacja ta wychodzi już poza odpowiedź na pytanie badawcze nr 4, nakreślając pewne wstępne sposoby radzenia sobie z rezultatami powziętych przez organizatorów decyzji na etapie przygotować do igrzysk.

Zupełnie odrębną kwestią zdaje się być przestrzeń transportu i komunikacji. Wielkie miasta z ciągle rosnącymi wymaganiami, potrzebują kolejnych usprawnień w przemieszczaniu się po nich. Te działania toczą się w każdym ośrodku miejskim z różną intensywnością, zwykle jednak są zbyt wolne w stosunku do pędzących zmian i przyspieszającego tempa życia miejskiego. Igrzyska są impulsem pobudzającym modernizację miejskiego transportu. Każde z miast analizowanych w tej pracy posiadał w momencie wyboru na organizatora igrzysk pewien, określony zestaw linii metra, tramwajów, autobusów, kolei podmiejskich, lotnisk i dróg. Najsłabiej pod tym względem wypadały Ateny, które zyskały całkowicie nowe linie tramwajowe, rozbudowę metra,

obwodnicę czy lotnisko. W Barcelonie kontynuowano z kolei projekty, które z różnych powodów zostały wcześniej zawieszone (finalizując m.in. obwodnicę), ale także zmodernizowano tabor miejskich środków transportu. Były to także czasy intensywnego rozwoju teleinformatycznego, dlatego też stolica Katalonii zyskała m.in. dwie telekomunikacyjne wieże. Paryż posiadał wysoce rozbudowaną sieć transportu miejskiego, ale mimo to poszczególne spółki w jej ramach podejmowały się działań zmierzających do unowocześnienia istniejących połączeń, a także budowy kolejnych.

Modernizacja przestrzeni transportu i komunikacji wydaje się być niejako odrębna od reszty olimpijskich działań. Zachodzące w niej zmiany są zwykle długo wyczekiwanymi przez mieszkańców przedsięwzięciami, usprawniającymi ich codzienne funkcjonowanie. Modyfikacje te nie kończą się także wraz ze zgaśnięciem olimpijskiego znicza, lecz kontynuowane są w kolejnych latach. Igrzyska rezonują zatem w projektach, które mają miejsce już po ich zakończeniu.

6.6. Ocena wybranych hipotez badawczych

HIPOTEZA NR 1

Wprowadzone poprzez organizację letnich igrzysk olimpijskich zmiany w przestrzeni miejskiej Barcelony, Aten i Paryża wiązały się głównie z likwidacją lub modernizacją istniejącej infrastruktury i – w mniejszym zakresie – budową lub tworzeniem nowych przestrzeni miejskich i obiektów.

Barcelona 1992

W mieście zmodernizowanych zostało 17 obiektów sportowych, z czego 9 w ramach czterech stref olimpijskich oraz 8 stanowiących pojedyncze obiekty. Powstało także 16 nowych obiektów, w tym 10 w ramach stref, a 6 pojedynczych. Dodatkowo 3 obiekty były całkowicie tymczasowymi instalacjami. Przebudowie poddane zostało także wybrzeże w czterech różnych dzielnicach miasta (w tym powstanie wioski olimpijskiej). Zmiany dotyczyły także sieci drogowej Barcelony, na którą złożyły się zarówno działania związane z budową od podstaw, wznowieniem prac i remontami. Objęły one dwie obwodnice, tunele, skrzyżowania oraz drogi dojazdowe do obiektów olimpijskich. Zmiany w transporcie publicznym dotyczyły powstania nowych terminali lotniczych oraz stacji metra,

reorganizacji kolei podmiejskiej, a także modernizacji jednej kolei linowo terenowej i portu morskiego. Powstały także dwie nowe wieże telekomunikacyjne.

Ateny 2004

W mieście zmodernizowanych zostało 12 obiektów sportowych (w tym Stadion Panateński), z czego 9 w ramach pięciu kompleksów olimpijskich. Powstało 14 nowych obiektów sportowych, w tym 9 w ramach kompleksów i 5 pojedynczych. Dodatkowo, trzy obiekty/miejsca związane były z tymczasowymi instalacjami. Dwa spośród pięciu kompleksów sportowych wiązały się z całkowitą przebudową terenów, na których się znalazły, w tym dawnego lotniska oraz strefy przybrzeżnej. Trzy kompleksy zyskały całkowicie nową, zaaranżowaną architektonicznie przestrzeń wspólną. W ramach przygotowań do igrzysk powstała także wioska olimpijska i budynek Międzynarodowego Centrum Nadawczego (IBC), a w ramach siedmiu wiosek medialnych, trzy obiekty były poddane remontom, cztery były z kolei całkowicie nowe. Zmodernizowano lub zbudowano od podstaw drogi i autostrady (10 ważniejszych realizacji), przeniesiono lotnisko w nowe miejsce, oddano do użytku nowe: dwie linie metra, całą sieć tramwajów oraz linię kolei podmiejskiej. Zmodernizowano tabory trolejbusowe i autobusowe.

Paryż 2024

We francuskiej stolicy zmodernizowanych zostało w sumie 6 istniejących obiektów, w tym 2 na terenie gminy Paryż, a cztery w regionie Île-de-France. Powstały trzy nowe obiekty, w tym 1 w Paryżu i dwa w regionie. Zawody sportowe odbywały się także w 8 funkcjonujących obiektach, które nie wymagały żadnej modernizacji (a jedynie tymczasowych działań), z czego 3 znajdowały się w gminie Paryż, a 5 poza nią. Dodatkowo, w miejscach historycznych powstało 7 tymczasowych instalacji (6 w Paryżu i 1 w Wersalu). Na potrzeby IBC powstała nowa hala w ramach istniejącego centrum wystawienniczego, od podstaw zbudowano wioskę olimpijską i klaster medialny. Co najmniej 18 miejsc treningowych zostało zmodernizowanych przez spółkę SOLIDEO, która zajmowała się także 20 projektami infrastrukturalnymi (w tym rozbudową i remontami dróg). Projekt zakładał także działania związane z oczyszczeniem Sekwany i modernizacją części jej brzegów, unowocześnieniem budynków miejskich oraz sieci ścieżek rowerowych. Własne działania (ale skoordynowane z Komitetem Organizacyjnym) prowadziły także spółki obsługujące: paryskie lotniska, metro (w tym jego rozbudowę), koleje podmiejskie i regionalne, tramwaje oraz autobusy.

Podsumowanie

Uzasadniana wielokrotnie w dokumentach kandydackich potrzeba jak największej minimalizacji poniesionych kosztów przy maksymalizacji wykorzystania istniejącej infrastruktury sportowej daje podstawy do założenia, że działo się tak także w przypadku trzech miast, które analizowane są w niniejszej rozprawie doktorskiej. Treść hipotezy nr 1 daje tym założeniom wyraz, zmuszając jednocześnie do analizy rozkładu wykorzystania istniejących obiektów, jak i budowy nowych. We wszystkich trzech miastach rzeczywiście wykorzystanie istniejącej infrastruktury[102] stanowi ponad połowę wszystkich obiektów. Najmniej, bo 15 obiektów (51,72%) wykorzystano w Atenach (w tym 3 obiekty [10,34%], będące przestrzeniami miejskimi z tymczasowymi działaniami takimi jak: trybuny, prace porządkowe etc.). Nieco więcej istniejącej infrastruktury wykorzystano w Barcelonie – 20 obiektów (55,55%) (w tym 3 obiekty [8,33%], będące przestrzeniami miejskimi z tymczasowymi działaniami). Najwięcej istniejącej infrastruktury i przestrzeni miejskich, bo aż 87,5% wszystkich obiektów w olimpijskim mieście, wykorzystano w Paryżu. Co istotne spośród tych 21 obiektów, aż 7 (29,17%) stanowiły zabytkowe miejsca w mieście, na których zbudowano tymczasowe konstrukcje. Nowe obiekty i miejsca stanowiły od 48,3% w Atenach, przez 44,4% w Barcelonie, do zaledwie 10,5% w Paryżu. Dane te pokazują, że we wszystkich tych trzech miastach większość obiektów sportowych istniała, bądź została skonstruowana jako tymczasowe budowle w funkcjonującej już, często historycznej, części miasta. Najmniejsza różnica, pomiędzy istniejącą a nową infrastrukturą sportową, wystąpiła w Atenach, jednak, gdyby doliczyć do ogólnej puli wszystkich obiektów także te spoza „olimpijskiego miasta", procent nowych budowli uległby zmniejszeniu (także w przypadku Barcelony i Paryża).

Biorąc pod uwagę powyższe informacje, można stwierdzić, że pomimo budowy nowych obiektów sportowych, zwłaszcza w przypadku Barcelony i Aten, a także nowych inwestycji m.in. w miejski transport publiczny, sumarycznie więcej podjęto działań związanych z modernizacją infrastruktury sportowej, mieszkaniowej czy komunikacyjnej. Uznać zatem można hipotezę nr 1 za potwierdzoną.

[102] Analiza zawiera wyłącznie te obiekty, które znalazły się w obszarze „miasta olimpijskiego" wyznaczonym każdorazowo dla Barcelony, Aten i Paryża w niniejszej rozprawie doktorskiej.

HIPOTEZA NR 2

Letnie igrzyska olimpijskie wpływają na przestrzeń miast-organizatorów, szczególnie poprzez ingerencję w układ urbanistyczny (transport, budownictwo, przestrzeń publiczna etc.), ale także w układ społeczny miasta (codzienne życie mieszkańców miasta, ich funkcjonowanie w przestrzeni miejskiej etc.).

Barcelona 1992

Prace prowadzone przed igrzyskami w katalońskiej stolicy skupiały się na usprawnieniu przemieszczania się po mieście (zarówno samochodem, jak i komunikacją publiczną) oraz na odzyskaniu terenów wcześniej zaniedbanych i ponownym włączeniu ich do funkcjonującej tkanki miejskiej. Spore inwestycje miały miejsce w nadbrzeżnej strefie, która była wówczas poprzemysłową przestrzenią oddzieloną od miasta m.in. torami kolejowymi. Dzięki rewitalizacji tego obszaru, powstały nie tylko plaże, ale także osiedla mieszkalne, mariny, hotele czy deptaki. Zmiany te oddziaływały zatem na różne gałęzie przemysłu i usług, wpływając jednocześnie na walory turystyczne miasta i poszerzając ofertę mieszkaniową i hotelową. Sieć dróg w Barcelonie domagał się po latach zaniedbań modernizacji i rozbudowy. Część z projektów, które rozpoczęto w latach 70. XX wieku została zaniechana, a miasto nie posiadało obwodnicy, odprowadzającej ruch tranzytowy poza centrum. Przygotowywanie się do igrzysk spowodowało wznowienie prac oraz realizację nowych inwestycji. Katalońska stolica zyskała nowe drogi, skrzyżowania i tunele, które usprawniły i rozładowały ruch samochodowy. W przypadku systemu komunikacji miejskiej, Barcelona posiadała stosunkowo dobrze funkcjonujące metro, sieć linii autobusowych czy kolej podmiejską. Jak w każdym rozwijającym się prężnie mieście, potrzebna była jednak ich rozbudowa. Przed igrzyskami oddano nowe linie metra oraz dwa terminale na lotnisku El Prat, a także zmodernizowano kolej podmiejską, port oraz kolej linowo terenowa na wzgórze Montjuïc. Przełom lat 80. i 90. ubiegłego wieku to także intensywny rozwój w dziedzinie telekomunikacji. W Barcelonie zbudowano na te potrzeby dwie nowe wieże radiowo-telewizyjne (Torre de Collserola i wieża na wzgórzu Montjuïc).

Ateny 2004

Najmniejsze miasto spośród badanych w niniejszej rozprawie doktorskiej borykało się od lat z problemami zanieczyszczenia powietrza, korków i niską przepustowością komunikacji miejskiej z powodu jej niewielkiej skali. Doskonale znane ze swej historycznej strony, obfitujące w zabytkowe miejsca, Ateny pilnie potrzebowały rozwiązania trapiących

je problemów. Inwestycje w transporcie publicznym realizowane były zarówno w systemie metra (dwie nowe linie), jak i kolei podmiejskiej (dodatkowa linia). Zmodernizowano także tabor autobusowy i trolejbusowy, a co najważniejsze, zbudowano od podstaw linie tramwajowe. Od 2001 roku ruch lotniczy obsługiwało nowe lotnisko, ale warto dodać, że realizacja tego projektu rozpoczęła się jeszcze przed przyznaniem Atenom prawa do organizacji igrzysk. Modernizacji poddane zostały także drogi (m.in. Poseidonos Avenue czy Kifissos Avenue), a także zrealizowano planowaną od lat 60. XX wieku autostradę nr 6 (Attiki Odos). Powstały także nowe trasy dojazdowe m.in. do wioski olimpijskiej czy obiektów sportowych w Markopoulo. Miasto zyskało także nowe obiekty mieszkaniowe w postaci osiedla w które została przekształcona po igrzyskach wioska olimpijska oraz kilka mniejszych pozostałych po wioskach medialnych. Tuż przy kompleksie OAKA wybudowano także spore centrum handlowe, podczas igrzysk służące jako Międzynarodowe Centrum Badawcze (IBC). Organizatorzy podkreślali także, że sporo prac prowadzonych było w historycznych częściach miasta. Choć skala wspominanych wcześniej projektów wydawać może się – zwłaszcza w stosunku do Barcelony – niewielka, to należy pamiętać o tym, że Ateny są zdecydowanie mniejszym miastem i poczynione zmiany były proporcjonalnie bardziej znaczące niż mogłoby się to wydawać. Nie oznacza to jednak, że były one jednocześnie wystarczające. Warto dodać, iż od czasu igrzysk w 2004 roku, zarówno ateńskie metro, jak i tramwaje zostały poszerzone zaledwie o kilka nowych stacji.

Paryż 2024

Stolica Francji jako jedno z większych miast Europy od dawna posiadała niezwykle rozbudowany system dróg i komunikacji miejskiej. Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk Paryż posiadał już trzy lotniska, 16 linii metra, 9 linii tramwajowych, 5 linii kolei podmiejskiej oraz rozbudowany system autobusów miejskich i sieć dróg i autostrad. Igrzyska olimpijskie stały się jednak okazją do podjęcia działań modernizacyjnych i dalszej rozbudowy. Największe prace miały miejsce w paryskim metrze (dokończono rozbudowę linii nr 14 oraz połączenia jej z lotniskiem Paris-Orly) oraz w portach lotniczych (przebudowa terminalu nr 1 na Paris-Charles-de-Gaulle oraz wspomniane połączenie z metrem lotniska Paris-Orly). Pozostałe prace powiązane były głównie z tymczasowymi działaniami związanymi z potrzebami „miasta olimpijskiego", nastawionymi głównie na ruch turystyczny. Duży nacisk kładziono przed igrzyskami także na Sekwanę i stan jej wód. Oczyszczenie rzeki stanowiło jeden z priorytetów, zwłaszcza, że odbywać miały się tam zawody pływackie w ramach triatlonu. Trudno jednak mówić o całkowitym sukcesie tych

działań, ponieważ jakość wody nie pozwoliła przeprowadzić jednej z konkurencji i zmusiła do przełożenia jej na inny dzień (o czym wspominałem na stronie 220). Nad fragmentem Sekwany znalazła się także wioska olimpijska, która była największą, budowaną od podstaw inwestycją igrzysk paryskich. Nowoczesne osiedle wypełniło przestrzeń w głównej mierze Saint-Denis (departament Sekwana-Saint-Denis). Wspominana wielokrotnie w rozdziale 5.3.9. spółka SOLIDEO miała także za zadanie wybudowanie nowych bądź zmodernizowanie istniejących obiektów sportowych i szkolnych, które w trakcie igrzysk służyły za centra treningowe. Były to m.in.: nowe centra pływackie: Annette Kellermann (La Courneuve), L'Odyssée (Aulnay-sous-Bois) czy Camille Muffat (Aubervilliers); Kompleks Sportowy PRISME (Bobigny); szkoły: Écoles Jacqueline Auriol et Jean Jaurès (Le Bourget), Zespół Szkół w Dugny czy Lycée Marcel Cachin (Saint-Ouen-sur-Seine) oraz zmodernizowane obiekty sportowe: Complexe sportif Bertrand Dauvin (Paryż 18), Complexe sportif Max Rousié (Paryż 17) czy Grande Nef et complexe sportif de l'Île-des-Vannes (L'Île-Saint-Denis); park miejski: Terrain des Essences (La Courneuve) – prace polegały na przywróceniu 13 ha zamkniętego i zdegradowanego terenu dla mieszkańców, poprzez jego renaturyzację i połączenie z istniejącym parkiem Georges Valbon[103]. Miasto i mieszkańcy zyskali nowe lub odnowione przestrzenie do uprawiania sportu i rekreacji, a także nowe budynki szkół. Prace prowadzone były w różnych miejscach Île-de-France, a także poza nim, dzięki czemu największe profity odnieść może lokalna społeczność.

Podsumowanie

W każdym z analizowanych w tej rozprawie doktorskiej przypadków miast, organizacja igrzysk olimpijskich przyniosła poważne zmiany w przestrzeni miejskiej co miało wpływ na funkcjonującą w niej społeczność. Wpisuje się to jednocześnie we wspominaną w rozdziale 1.3.2. koncepcję Aleksandra Wallisa, dzielącą miasto na dwa wzajemnie ze sobą powiązane podsystemy: urbanistyczny i społeczny. Działania w jednym nie pozostają obojętne wobec drugiego i na odwrót. Podczas przygotowań do igrzysk, ale także w okresie ich trwania oraz po ich zakończeniu w mieście realizowane są projekty mające wpływ na kształt miasta oraz jego mieszkańców. Powstające obiekty sportowe, przestrzenie służące rekreacji, nowe drogi czy systemy komunikacji miejskiej poszerzają ofertę miasta skierowaną zarówno do turystów jak i mieszkańców, pełniąc ważną rolę

[103] Prace zakończyć mają się wiosną 2025 roku.

w spełnianiu ich potrzeb. Szczególnie istotne z punktu widzenia mieszkańca okazują się być inwestycję w transport i komunikację. Przemieszczanie się między domem a pracą czy szkołą staje się dzięki nowym liniom metra, tramwajom czy zmodernizowanemu taborowi autobusowemu szybsze i wygodniejsze, a nowe drogi, tunele i obwodnice odciążają miasto. Działania te nie są oczywiście pozbawione błędów, krytyki i niezadowolenia, ale okazują się być jedną z najlepszych namacalnych inwestycji olimpijskich, a każda z nich jest nadal użytkowana, modernizowana i rozbudowywana po igrzyskach. W Paryżu, który posiadając już rozbudowaną sieć dróg i transportu miejskiego, a także większość gotowych obiektów sportowych, władze miejskie poświęciły więcej uwagi na mniejsze, rozrzucone po mieście i regionie przestrzenie, w których istniejące budowle potrzebowały modernizacji i rozbudowy lub też takich w ogóle nie było. Lokalna społeczność zyskała hale sportowe, boiska, pływalnie, parki i placówki edukacji, które z definicji służyć mają przede wszystkim najbliższemu otoczeniu. Prace tam prowadzone oznaczane były specjalnymi znakami, wiążącymi je z przygotowaniami do igrzysk. Mieszkańcy otrzymywali zatem jasny sygnał, że organizacja tego sportowego wydarzenia w ich mieście ma realny wpływ na życie w ich okolicy.

Z drugiej strony mamy także do czynienia z działaniami skierowanymi wprost do społeczności miasta (a także regionu i państwa), które polegają na rozmaitych akcjach edukacyjnych, informacyjnych, aktywizujących itp. Największą rolę już od wielu edycji igrzysk pełnią Olimpiady Kulturalne, które zostały niejako spuścizną po Olimpijskich Konkursach Sztuki i Literatury organizowanych od 1912 do 1948 roku. Ich program zawiera różne inicjatywy prezentujące historię i kulturę regionu, wydarzenia artystyczne i programy edukacyjne. Zarówno Barcelona, Ateny, jak i Paryż zorganizowały własne akcje w ramach takiego cyklu, ale także prowadziły inne działania promujące dbanie o środowisko czy – w końcu – zachęcające do aktywności fizycznej. Te ostatnie realizowano zarówno w szkołach (np. w Atenach: *Athens 2004 Olympic Education Programme*), jak i poprzez organizację mniejszych i bardziej rozbudowanych wydarzeń sportowych (np. w Paryżu *Marathon Pour*

Tous [pol. *Maraton dla wszystkich*] na 1000 dni przed igrzyskami). Warto podkreślić także, że w przypadku igrzysk w 2024 roku mieliśmy do czynienia z akcjami informacyjnymi i próbą zaangażowania mieszkańców w procesy organizacyjne poprzez partycypację społeczną. Część z działań poprzedzona była konsultacjami społecznymi. Tak było w przypadku wzgórza Élancourt. Okoliczni mieszkańcy informowani byli w różny sposób o planowanych konsultacjach. Jednym z tych sposobów były plakaty, które zawierały

komunikaty dotyczące planowanych zmian, trwania konsultacji oraz organizowanych w jej ramach wydarzeń. Odpowiednie zaznajomienie miejskiej społeczności z planowanymi, a następnie wdrażanymi projektami, a także organizacja programów kulturalnych, edukacyjnych i sportowych może prowadzić zarówno do zmiany nawyków dzieci, młodzieży i dorosłych, poszerzenia swojej wiedzy, jak i znalezienia inspiracji dla nowych zainteresowań. Potrzeby mieszkańców związane z kulturą fizyczną (w tym także, te, które zrodziły się dzięki udziałowi w jednym z olimpijskich programów czy wydarzeń), mogą być realizowane w przestrzeniach sportu i rekreacji, zbudowanych lub zmodernizowanych dzięki organizowanym w mieście igrzyskom. Społeczność wyposażona z kolei w wiedzę i narzędzia, może lepiej i efektywniej korzystać z dostępnej infrastruktury miejskiej.

Mając na uwadze zebrane materiały, należy stwierdzić, że dla wszystkich trzech przypadków hipoteza nr 2 została potwierdzona.

HIPOTEZA NR 3

Plany organizacji analizowanych letnich igrzysk olimpijskich uwzględniały wykorzystanie infrastrukturalnego dziedzictwa minionych mega imprez sportowych i kulturalnych (obiektów o funkcjach sportowych jak i pozasportowych) po organizacji tych wydarzeń.

Barcelona 1992

Miasto nigdy nie organizowało wcześniej igrzysk olimpijskich. Zawody sportowe odbywały się natomiast na obiektach będących spuścizną po wydarzeniach mających miejsce w historii miasta, w tym 3 obiektach zbudowanych na potrzeby wystawy światowej oraz po jednym obiekcie powstałym z okazji: igrzysk śródziemnomorskich, mistrzostw Europy w pływaniu, piłkarskiego mundialu. Korzystano także w całości lub częściowo z przestrzeni publicznych stworzonych na potrzeby wystaw światowych, zwłaszcza tej z 1929 roku.

Ateny 2004

Miasto organizowało wcześniej pierwsze igrzyska nowożytne w 1896 roku. W 2004 roku wykorzystano stadion Panateński odbudowany z okazji pierwszych igrzysk, a także znajdujący się w miejscu pierwszego olimpijskiego welodromu stadion Karaiskakisa (przebudowany). W sumie miasto skorzystało z 7 obiektów sportowych, które istniały

wcześniej i powstały lub były wykorzystywane w trakcie: lekkoatletycznych mistrzostw Europy (także halowych), mistrzostw świata w koszykówce, a także lekkoatletyce oraz igrzysk śródziemnomorskich i olimpijskich.

Paryż 2024

Miasto organizowało do tej pory dwie edycje igrzysk olimpijskich: w 1900 i 1924 roku. Jedynym obiektem z 1924 roku wykorzystywanym w 2024 roku na potrzeby sportowych rozgrywek był Stadion Yves du Manoir. Jako miejsce treningowe wykorzystana została także pływalnia z drugich paryskich igrzysk. Stolica Francji organizowała także wielokrotnie wystawy światowe, dzięki którym powstały cztery obiekty/miejsca, które zostały użyte w 2024 roku. Wykorzystany został także obiekt piłkarskiego mundialu z 1998 roku oraz jeden powstały na potrzeby Targów Paryskich.

Podsumowanie

Wszystkie trzy miasta korzystały lub korzystają z obiektów, które powstały z okazji innych wydarzeń zarówno sportowych, jak i kulturalnych. Dziedzictwo igrzysk organizowanych wcześniej przez Ateny i Paryż, również zostało wykorzystane na tyle na ile pozwalają możliwości związane z funkcjonowaniem starych obiektów olimpijskich (w obu przypadkach czas pomiędzy organizacją igrzysk w mieście wynosił równo lub ponad 100 lat). Największy procent udziału wykorzystanych przestrzeni, miejsc i infrastruktury po wcześniejszych wydarzeniach sportowych i kulturalnych wyniósł w przypadku Paryża (29,2%)[104], nieco mniej w przypadku Aten (24,1%), a najmniej w Barcelonie (16,7%). Warto wspomnieć, że podczas igrzysk w 2024 roku, we francuskiej stolicy wykorzystano więcej publicznych przestrzeni miejskich (m.in. Grand Palais czy Stade de France). Igrzyska olimpijskie organizowane w wybranych trzech miastach stały się pretekstem zarówno do podjęcia działań modernizacyjnych tych przestrzeni (głównie w postaci większych remontów lub drobniejszych napraw), jak i promocji tychże na arenie międzynarodowej. Ten drugi obszar jest tutaj szczególnie ważny dla turystyki. Doskonałym tego przykładem może być paryski Grand Palais, wybudowany z okazji Wystawy Światowej w 1900 roku. Od dziesięcioleci był jedną z wizytówek miasta, wielokrotnie poddawany remontom, ostatni

[104] Do obliczeń wykorzystane zostały wyłącznie te obiekty, które znalazły się w wyznaczonym w tej rozprawie doktorskiej obszarze „miasta olimpijskiego", a także spełniały kryterium związane z powstaniem tych obiektów na potrzeby imprez sportowych i kulturalnych poprzedzających igrzyska olimpijskie. Procent udziału istniejących przestrzeni, miejsc i infrastruktury w ogólnej liczbie wszystkich obiektów olimpijskich może się różnić.

raz zamknięty został w 2021 roku w celu odnowienia całości budynku. Ponownie otwarty został na czas igrzysk i gościł m.in. zawody szermiercze. Igrzyska stały się okazją do zaprezentowania okazałego, historycznego obiektu po remoncie i zainteresowania potencjalnego turystę do odwiedzenia tego miejsca. Całkowite otwarcie obiektu planowane jest z kolei na czerwiec 2025 roku[105]. Obiekty sportowe mogą natomiast dzięki igrzyskom stać się wizytówkami miasta-gospodarza, ukazując jego infrastrukturalne zaplecze związane z aktywnością fizyczną, a także możliwości organizacji rozmaitych imprez sportowych (np. Peace and Friendship Stadium w Atenach czy Piscines Bernat Picornell w Barcelonie). Dla mieszkańców, ale także zewnętrznych obserwatorów wykorzystanie infrastrukturalnego dziedzictwa poprzedzających igrzyska imprez może stanowić przykład gospodarności organizatorów, a także ciągłości historycznej wydarzeń mających miejsce w mieście. Daje to także nadzieję na odpowiednie wykorzystanie nowej spuścizny poolimpijskiej i przynajmniej w części może uzasadniać poniesione w tym celu koszty.

Dzięki zebranym informacjom i ich podsumowaniu powyżej, hipoteza nr 3 została potwierdzona.

HIPOTEZA NR 4

Koncepcje organizacji letnich igrzysk olimpijskich wpisywały się każdorazowo w plany urbanistyczne Barcelony, Aten i Paryża stanowiąc dla tych planów impuls przyspieszający projektowane zmiany.

Barcelona 1992

W mieście obowiązywał ustanowiony w 1976 roku *General Metropolitan Urban Regulations Plan (PGM)* (pol. Ogólny Metropolitalny Plan Regulacji Urbanistycznych). Zmiany związane z przygotowaniami do igrzysk olimpijskich wprowadzane były w ramach tego planu i były one spójne z założeniami w nim zawartymi.

Ateny 2004

W mieście obowiązywał wprowadzony w 1983 roku *Regulatory Plan of Athens (RPA 1983)* (pol. Plan Regulacyjny Aten), który nie był powszechnie przestrzegany. Działania

[105] Dane dotyczące Grand Palais pochodzą z oficjalnej strony obiektu (Grand Palais, 2025).

związane z przygotowaniami do igrzysk olimpijskich wprowadzane były na mocy specjalnych ustaw, bez związku z ogólnym planem regulacyjnym.

Paryż 2024

W mieście obowiązuje od 2000 roku *loi no 2000-1208 du 13 décembre 2000 relative à la solidarité et au renouvellement urbains* znane jako *loi SRU* (pol. Ustawa nr 2000-1208 z 13 grudnia 2000 odnosząca się do solidarności i odnowy miast). Działania związane z przygotowaniami do igrzysk olimpijskich wprowadzane były w jego ramach, uwzględniając także inne, mniejsze plany dotyczące poszczególnych problemów miejskich.

Podsumowanie

Miasta, posiadając własne plany urbanistyczne, wyznaczające główne kierunki rozwoju przestrzennego i rozbudowy, kształtowane mogą być przez społecznych aktorów wytwarzania przestrzeni z wykorzystaniem szerszej perspektywy i w sposób długofalowy. W ramach tychże planów powstają zwykle mniejsze projekty zagospodarowania przestrzennego, regulujące zasady przeznaczenia i funkcji określonych fragmentów miasta. Organizacja igrzysk wymaga od władz miejskich powzięcia decyzji związanych zwłaszcza z budową nowych obiektów sportowych (a także pozostałych, które są nieodzownymi elementami olimpijskiej przestrzeni). W przypadku Barcelony i Paryża, zachodzące z powodu igrzysk zmiany, uzgadniane były z ogólnymi planami urbanistycznymi. Powstające obiekty były efektem analizy sytuacji danego fragmentu miasta i potrzeb jego mieszkańców. Wpisywały się one w szersze zmiany, kształtujące miasto już wcześniej i posiadające plany na kolejne lata. Barcelona jest tutaj szczególnie istotnym przykładem, ponieważ – inaczej niż w przypadku Paryża – niemal 45% stanowiły nowe obiekty. Zachodzące w katalońskiej stolicy zmiany z okazji igrzysk były intensyfikacją prac prowadzonych już wcześniej. Wydarzenie to stało się katalizatorem zachodzących w mieście procesów, które kontynuowane były także po zgaszeniu olimpijskiego i paralimpijskiego ognia. Sytuacja w Atenach wyglądała jednak inaczej. Projekt kandydacki zakładał budowę wielu nowych obiektów, w tym sporego kompleksu sportowego w miejscu zdegradowanej linii brzegowej. W pierwszych latach po wyborze Aten na gospodarza igrzysk w greckiej stolicy niewiele się działo. Zmiany na stanowisku przewodniczącego komitetu organizacyjnego, brak zaangażowania ze strony władz w proces organizacyjny czy koszty proponowanych inwestycji spotkały się z zaniepokojeniem głównie MKOl. Dopiero po ponownym objęciu przewodnictwa przez Giannę Angelopoulos-Daskalaki, pierwszą kobietę

w historii na tym stanowisku, olimpijskie prace ruszyły. Na niektóre z projektów było już jednak za późno, a komitet organizacyjny musiał szukać szybkich i tańszych rozwiązań. Doprowadziło to do podejmowania pochopnych i nieprzemyślanych decyzji, w tym m.in. budowie stałych obiektów zamiast tymczasowych konstrukcji dla dyscyplin sportowych mało popularnych w Grecji i braku gruntownie zaplanowanego dziedzictwa olimpijskiego. Część inwestycji, została zrealizowanych na mocy wprowadzanych specjalnie ustaw, stojących niejednokrotnie w sprzeczności z Planem Regulacyjnym Aten.

Należy przyjąć, że hipoteza nr 4 została częściowo potwierdzona (dotyczy to dwóch z trzech analizowanych miast: Barcelony i Paryża), a częściowo odrzucona (w przypadku Aten).

HIPOTEZA NR 5

Decyzje podjęte przez organizatorów (komitet organizacyjny, władze miejskie, narodowy komitet olimpijski) na etapie przygotowań do letnich igrzysk olimpijskich mają wpływ na kształtowanie się dziedzictwa olimpijskiego Barcelony, Aten i Paryża, wyrażanego m.in. poprzez wykorzystywanie powstałej infrastruktury sportowej, mieszkaniowej czy transportowej.

Barcelona 1992

Dziedzictwo igrzysk olimpijskich łączone jest zwykle z tzw. *efektem Barcelony*, wiążącym się z prawidłowym wykorzystaniem potencjału igrzysk olimpijskich przez miasto-organizatora, które to potrafiło przekuć dobrze zorganizowane zawody sportowe w trwałe zmiany w przestrzeni miejskiej oraz efektywnie wpłynąć na wizerunek miasta. W tym przypadku zatem dziedzictwo olimpijskie odzwierciedla odpowiednio przeprowadzony proces organizacji.

Ateny 2004

Dziedzictwo igrzysk olimpijskich w greckiej stolicy pokazuje, że w czasie procesu organizacyjnego popełniono liczne błędy i zaniechania. Projekty cechowały się niespójnością, a działania były nieskoordynowane i pośpieszne. Wynikiem tego są: zamknięty (i obecnie w fazie przebudowy) kompleks w Eliniko; opuszczone lub zaniedbane obiekty sportowe; niewykorzystywane przestrzenie wspólne, łączące poszczególne budowle

olimpijskie w ramach jednego kompleksu; zaniedbania budynków poolimpijskich w tym wioski olimpijskiej. Jednocześnie mieszkańcy korzystają nadal z powstałych dzięki igrzyskom dróg, autostrad, metra czy tramwajów, które stanowią przykład ważnej olimpijskiej spuścizny. Część z obiektów sportowych (m.in. *Stadion Olimpijski, Olimpijska Hala Sportowa Nikosa Galisa, Hala Olimpijska w Galatsi*) spełnia zarówno sportowe, jak i kulturalne funkcje.

Paryż 2024

W momencie finalizowania niniejszej rozprawy doktorskiej (zima 2025) minęło zaledwie kilka miesięcy od zakończenia igrzysk olimpijskich i paralimpijskich. Większość z tymczasowych konstrukcji została już rozebrana, a system komunikacji miejskiej wrócił do swojego codziennego trybu funkcjonowania. Nie sposób jednak móc przewidzieć, jak wyglądać będą dalsze losy olimpijskiej spuścizny, niemniej już na etapie przygotowań komitet organizacyjny igrzysk publikował dokumenty zawierające planowane dziedzictwo (np. *Sustainability and Legacy Report: Paris 2024* czy *The Legacy and Sustainability Plan for the Paris 2024 Olympic and Paralympic Games* z 2021 roku). Co istotne, prócz dziedzictwa związanego z infrastrukturą sportową, transportową czy ze zrównoważonym rozwojem, kładziono tam nacisk na spuściznę społeczną, w tym zwiększenie udziału w aktywności fizycznej dzieci i młodzieży. Po zakończeniu igrzysk, jeszcze w 2024 roku wydano także kilka dokumentów podsumowujących prace związane z planowanym dziedzictwem zarówno przed, w trakcie, jak i po igrzyskach (np. *Paris 2024 Sustainability & Legacy Pre-Games Report Summary: Strategic Focus: Delivering More Sustainable Games* czy *The Paris 2024 Endowment Fund: Placing Sport at the Service of Society: the Legacy of Paris 2024*). Siłę i trwałość wpływu działań mających miejsce dzięki igrzyskom, a uwidaczniających się w dziedzictwie olimpijskim, będzie można jednak ocenić z perspektywy kolejnych lat.

Podsumowanie

Niezależnie od tego, czy w trakcie procesu związanego z przygotowaniami do igrzysk olimpijskich kierowano się przemyślanymi działaniami i spójnymi procesami, czy też popełniono błędy i zaniechania, dziedzictwo olimpijskie jest rezultatem wcześniej podejmowanych decyzji. Jak tłumaczyłem już w podsumowaniu hipotezy nr 4, chaos i pochopność decyzji w przypadku Aten, poskutkowały wysokim procentem nieużytkowanej czy wręcz opuszczonej infrastruktury (głównie sportowej). Z kolei współpraca na linii

komitet organizacyjny – miasto, w przypadku Barcelony zaowocowało zmianami wpisującymi się w szersze przeobrażenia miasta i trwale wzbogacającymi jego przestrzeń. Podobne działania widoczne były w trakcie przygotowań do igrzysk w Paryżu, podczas których sięgano także po partycypację społeczną, organizując spotkania i dyskusje na temat projektowanych zmian. Jednak czy podjęte decyzje w przypadku ostatnich letnich igrzysk olimpijskich przeobrażą się w trwałe i pozytywne dziedzictwo będzie można ocenić za kilka lat.

Decyzje podejmowane na etapie przygotowań do igrzysk mają kluczowy wpływ na kształt, przebieg i dziedzictwo olimpijskiego święta, niezależnie od tego, czy rezultaty tych decyzji mają wymiar pozytywny bądź negatywny. Hipotezę nr 5 należy zatem uznać za potwierdzoną.

HIPOTEZA NR 6

Publikowane od 2014 roku przez MKOl rekomendacje i wytyczne skutkują zmianami projektów przygotowawczych do letnich igrzysk olimpijskich, które dostosowywane są do nowych wymogów i odpowiadają współczesnym problemom ruchu olimpijskiego, potrzebom mieszkańców miast i funkcjonowaniu tkanki miejskiej.

Przygotowując ofertę związaną z organizacją igrzysk olimpijskich w 2024 roku, władze Paryża w 2016 roku kierować musiały się nie tylko *Kartą Olimpijską*, ale przede wszystkim wprowadzoną w 2014 roku *Agendą 2020* oraz dokumentem *Candidature Process Olympic Games 2024*, prezentującym wytyczne i kluczowe założenia oraz oczekiwania względem olimpijskich kandydatur. Od momentu wygranej, w Paryżu realizowane były postanowienia i wytyczne obowiązujących dokumentów poprzez publikowanie m.in. corocznych sprawozdań z postępów prac, dokumentacji związanej z poszczególnymi programami igrzysk olimpijskich w 2024 roku czy też tej, dotykającej problemu dziedzictwa. Dodatkowo, uwzględniano w nich nie tylko wprowadzoną przez MKOl w 2021 roku nową *Agendę 2020+5,* ale także *Cele Zrównoważonego Rozwoju 2030* ONZ i inne regulacje władz miejskich czy komitetu organizacyjnego. W 2019 roku MKOl dokonał znaczącej zmiany w Karcie Olimpijskiej. W jej 32 podpunkcie (IOC, 2019, s. 69) rozszerzono zapis o nadawaniu prawa do organizacji igrzysk. Funkcjonujące do 2018 roku „miasto" rok później poprzedziły słowa „co do zasady" oraz dodano kolejne zdanie: „Tam,

gdzie uzna to za stosowne, MKOl może wybrać kilka miast lub innych podmiotów, takich jak regiony, stany lub kraje, na gospodarzy Igrzysk Olimpijskich”[106]. Dzięki tej zmianie prawo do organizacji igrzysk zyskać mogą już także całe regiony lub kilka miast. Największym beneficjentem tej zmiany na razie okazują się być kandydatury do zimowych igrzysk. Od dawna bowiem prócz głównego miasta-organizatora wiele dyscyplin rozgrywanych było w innych ośrodkach i miasteczkach. W tym samym roku, w którym wprowadzono omawianą zmianę w Karcie Olimpijskiej wybrano na gospodarza zimowych igrzysk w 2026 roku dwa miasta: Mediolan i Cortinę d’Ampezzo. Warto dodać, że konkurencje sportowe odbywać będą się także m.in. w Bormio i Predazzo. Kolejne igrzyska zimowe z kolei po raz pierwszy nie posiadają w nazwie żadnego miasta, a jedynie cały region francuskich Alp (French Alps 2030). Działania MKOl to nie tylko dostosowywanie się do zmian, jakie dzieją się we współczesnym świecie (w tym także tych związanych z klimatem), ale także próba odpowiedzi na problemy kandydatur do organizacji igrzysk: gospodarczych, społecznych czy wizerunkowych. Ubywająca liczba miast, które jeszcze kilkanaście lat temu chętnie zgłaszały się do wyścigu o miano gospodarza, zmusiła do strategicznych zmian w Ruchu Olimpijskim. Obecnie to igrzyska mają dostosować się do miast i regionów. To istotna zmiana, pozwalająca na wykorzystanie igrzysk w sposób, który rezonować będzie pozytywnymi przeobrażeniami miejskich przestrzeni, zmniejszeniem negatywnego śladu w środowisku naturalnym i większym wpływem społecznym. Ten ostatni może mieć wiele twarzy, od większej partycypacji lokalnej społeczności w procesie przygotowań do igrzysk, poprzez jej aktywizację dzięki implementacji dedykowanych programów edukacyjnych i aktywizujących, aż po olimpijskie dziedzictwo w wymiarze społecznym.

Podsumowując zebrane materiały dotycząc Igrzysk Olimpijskich w Paryżu, należy stwierdzić, że hipoteza nr 6 została potwierdzona.

[106] Tłumaczenie własne z języka angielskiego. W styczniu 2025 roku MKOl wydał najnowszą wersję Karty Olimpijskiej, jednak zapis w podpunkcie 32 począwszy od 2019 roku nie zmienił się. Na stronie Polskiego Komitetu Olimpijskiego widnieje nadal (stan na luty 2025) wyłącznie angielska wersja Karty Olimpijskiej z 2023 roku. Ostatnia polska wersja tego dokumentu dotyczy Karty z 2018 roku.

Wnioski

Podsumowując przeprowadzone badania zarówno terenowe, jak i związane z danymi zastanymi oraz finalizującą je analizę można wyraźnie stwierdzić, że organizacja igrzysk olimpijskich w sposób istotny i trwały zmienia przestrzeń miejską. Zmiany te są najbardziej widoczne w sferze budownictwa i infrastruktury transportowej, jednak część działań dzieje się za kulisami życia mieszkańców olimpijskich miast. Zarówno w Barcelonie, jak i w Atenach na potrzeby igrzysk powstały lub zostały zmodernizowane kompleksy olimpijskie, które stanowiły (lub do dziś stanowią) zespoły sportowych obiektów połączonych wspólną przestrzenią publiczną. Prócz nich wybudowano lub poddano remontom pojedyncze obiekty sportowe, a także podjęto działania tymczasowe w mieście i regionie. Mimo, iż w takich przypadkach nie pozostały po nich żadne ślady fizyczne, to jednak za każdym razem podejmowano prace polegające co najmniej na przygotowaniu miejsca do zawodów, w tym sprzątaniu, wytyczaniu tras i miejsc dla kibiców, powstaniu tymczasowych obiektów zaplecza technicznego itp. Dzięki temu organizatorzy mieli szansę na pokazanie szerszej publiczności miejsc o szczególnych walorach widokowych czy estetycznych, a przy tym ich promocję. Wioski olimpijskie przyniosły w Atenach, Barcelonie i Paryżu nowe osiedla mieszkaniowe, które w przypadku katalońskiej stolicy zaprojektowano w sposób zgodny z istniejącym planem zagospodarowania dzielnicy charakteryzującej się specyficzną zabudową sektorową. W Atenach budowa wioski olimpijskiej wiązała się z historycznymi odkryciami archeologicznymi, które wkomponowano w jej przestrzeń. Wioska olimpijska w Paryżu jest nowoczesną przestrzenią mieszkalną położoną na dwóch brzegach Sekwany, która, w momencie finalizowania niniejszej rozprawy doktorskiej, przekształcana jest w osiedle zapewniające kompleksowe usługi i realizującym potrzeby przyszłych mieszkańców. Olimpijskie prace dotyczyły także innych miejsc, w tym: zabytków, publicznych placów, deptaków, esplanad, ścieżek rowerowych, itd.

Prócz zauważenia samych zmian warto jednak dostrzec także zasady, jakimi były one kierowane, a które wpłynęły na ich dalsze losy. Powstając, niektóre budowle zmieniły tkankę miejską swojej okolicy, jednak błędy popełnione na etapie ich planowania spowodowały, że ich dalszy wpływ na przestrzeń miasta nie był taki, jak zakładano w projektach. Oczywiście, nie zmienia to faktu, iż nawet opuszczone budynki w dalszym ciągu oddziałują na otaczający je obszar i jego mieszkańców, stają się bowiem trwałymi

punktami na mapie i w krajobrazie miasta. Jeśli warunki na to pozwalają, zaczynają pełnić zupełnie inne funkcje niż przewidzieli dla nich architekci – stają się schronieniem dla bezdomnych, miejscem spotkań grup przestępczych czy libacji alkoholowych. Oczekiwania wobec funkcjonowania tych obiektów są jednak inne – na projektach i wizualizacjach jawią się jako nowoczesne, tętniące życiem i doskonale wykorzystane przestrzenie, które mają pozytywnie wpływać zarówno na otoczenie urbanistyczne, jak i społeczne. W przypadku Barcelony, działania zgodne z istniejącym planem przestrzennym dały w niemal wszystkich przypadkach właśnie takie efekty – nowe miejsca sportu, rekreacji, kultury, rozrywki czy usług. W stolicy Grecji działania podejmowano pochopnie, poza ramami wyznaczonymi przez odgórne plany urbanistyczne, co w zaledwie kilka lat doprowadziło do tego, że część obiektów poolimpijskich pozostała niewykorzystana. Prócz tego, warto wskazać także inne problemy związane z ateńskimi przygotowaniami do igrzysk, a mianowicie: nieporozumienia zarówno na szczeblu rządowym, jak i miejskim, a także zmiany personalne mające miejsce w Komitecie Organizacyjnym.

Sytuacja wygląda zupełnie inaczej, jeżeli spojrzymy na infrastrukturę transportową. Wydaje się, że jej nieustanny rozwój jest kluczowy dla codziennego funkcjonowania mieszkańców miasta. Budowa nowych dróg czy połączeń kolejowych (o ile nie związane były stricte z konkretnym obiektem olimpijskim) nie leżała w gestii komitetów organizacyjnych, a działa się niejako obok. Jednak właśnie za sprawą igrzysk działania remontowe czy budowlane przyspieszały i intensyfikowały się w okresie przedolimpijskim, dając miastu między innymi nowe linie metra, kolei podmiejskiej czy tramwajów; zmodernizowane stacje, dworce i połączenia kolejowe; odnowiony tabor autobusowy i trolejbusowy; nowe lotnisko lub terminale lotnicze; nowe i zmodernizowane drogi. Igrzyska to także zmodernizowana sieć energetyczna, kanalizacyjna i telekomunikacyjna. Choć wydawać by się mogło, że są to kwestie techniczne, związane z planowaniem miejskim i architekturą, to jednak właśnie one wpływają na życie społeczności miejskich, ułatwiając je lub – czasami – utrudniając.

Przypadek Paryża, tak jak zakładałem na początku pracy, okazuje się zupełnie inną historią niż igrzyska w Barcelonie czy Atenach. Obowiązujące w Ruchu Olimpijskim regulacje, zawarte w publikowanych agendach i pozostałych dokumentach, sprawiły, że proces organizacyjny jest obecnie bardziej przejrzysty oraz koncentruje się na realizacji celów zrównoważonego rozwoju, dbając jednocześnie o jego wpływ na aktywność fizyczną (zwłaszcza najmłodszych) oraz rozkwit idei olimpijskiej. Już te działania powodują, że Komitet Organizacyjny igrzysk paryskich publikował dokumenty dotyczące przygotowań

zarówno ogólnie (sprawozdania roczne), jak i szczegółowo (olimpijskie dziedzictwo, wolontariat, Sztafeta Olimpijska, etc.). Różnice widać także na poziomie organizacyjnym, na którym, prócz Komitetu Olimpijskiego koordynującego działania związane z przygotowaniami do igrzysk, kluczową rolę odgrywa spółka SOLIDEO, zarządzająca inwestycjami budowlanymi i modernizacyjnymi związanymi z igrzyskami. Na jej budżet składają się nie tylko publiczne środki (Paryża i innych gmin regionu), ale także prywatne pieniądze. Warto zaznaczyć również nacisk na wykorzystanie istniejącej infrastruktury sportowej, dzięki czemu środki finansowe mogły być przeznaczane na inne cele zamiast na budowę nowych obiektów. Olimpijskie przygotowania współgrały także z szerszymi planami urbanistycznymi miasta i regionu oraz z projektami poszczególnych firm nadzorujących między innymi paryskie lotniska czy transport publiczny. Mimo że igrzyska barcelońskie odbyły się ponad trzy dekady temu, w ich przygotowaniach zastosowano mechanizmy przypominające te wykorzystywane we współczesnym Paryżu. Igrzyska wpisały się w przeobrażenia całej przestrzeni miejskiej zaplanowanej na kilkadziesiąt lat. Były one katalizatorem zmian, które być może dłużej czekałyby na realizację, gdyby katalońska stolica nie uzyskała prawa do organizacji tego sportowego święta. Warto jednak pamiętać, że zmiany, które zachodziły w Barcelonie, rozpoczęły się na kilka lat przed wyborem miasta przez MKOl. Wydarzenie to było zatem niezwykle istotnym kamieniem milowym w całym procesie przeobrażeń tkanki miejskiej Barcelony, jednak nie stanowiły one celu tej metamorfozy. W Atenach, w których borykano się z brakiem realizacji planu regulacyjnego miasta, wprowadzono zmiany na potrzeby igrzysk, lecz niekoniecznie na potrzeby samego miasta i jego mieszkańców. Nie oznacza to, że w greckiej stolicy wszystkie działania były nieodpowiednie i skazane na niepowodzenie. Przeciwnie – mimo wspomnianych problemów, miasto zyskało na organizacji igrzysk olimpijskich, a ich dziedzictwo wciąż rezonuje w mieście także pod postacią zmian pozytywnych, mających w dalszym ciągu wpływ na życie ateńczyków i przyjezdnych.

Organizacja igrzysk olimpijskich pozostawia po sobie dziedzictwo, które może stać się przestrogą lub zachętą do działania dla kolejnych miast. Ważne jednak, by prócz powielania sukcesów poprzedników brać pod uwagę także popełnione przez nich błędy. Sporo jest do zyskania, ale też dużo do stracenia. Bardzo łatwo wymienić wiele przykładów, które mogą posłużyć jako chwytliwe hasło medialne („igrzyska się nie opłacają"). Trudniej jednak wyłuszczyć powody wynikłych problemów, a jeszcze trudniej wyciągnąć z nich merytoryczne wnioski, będące nie tylko ostrzeżeniem dla kolejnych miast, ale także pomocą dla tego, które zmaga się z dziedzictwem olimpijskim niekoniecznie takim, jakim być ono

powinno. Bardzo dużo uwagi poświęca się dziś miastom przyszłych igrzysk i temu, jak powinny być „projektowane" igrzyska, by mogły stać się katalizatorem pożądanych zmian, a nie przyczyną problemów. Równie często w dyskursie medialnym wskazuje się na błędy, potknięcia i niewykorzystane możliwości, które chętnie uzupełniane są fotografiami opuszczonych i zaniedbanych obiektów poolimpijskich. Niewiele jednak mówi się o tym, jak pomóc tym miastom, które borykają się z problematycznym dziedzictwem igrzysk. Zwrócenie na ten fakt uwagi mogłyby pomóc w przekuciu porażki w sukces, nawet mimo upływu lat. To według mnie równie istotny temat, który warto, a nawet trzeba czym prędzej szerzej podjąć.

Zakończenie

Nie sposób wyobrazić sobie dzisiaj świata bez igrzysk olimpijskich. Wrosły one w historię ludzkości będąc łącznikiem pomiędzy odległymi dziejami, państwami na kuli ziemskiej i odległymi dyscyplinami sportowymi. W jednej przestrzeni aren olimpijskich spotykają się dziś ludzie różnych kultur, kibicujący biegaczom i tyczkarzom, tenisistom i zapaśnikom, pływakom i jeźdźcom, kajakarzom i łucznikom i wszystkim innym dyscyplinom olimpijskim. Spotykają się oni w specjalnie wykreowanych miejscach, wypełnionych ludzkimi emocjami i olimpijskim duchem. Na kilkanaście dni w olimpijskim mieście panuje świąteczna atmosfera, a ulice udekorowane są kolorowymi flagami. Po igrzyskach turyści, sportowcy i towarzyszące im sztaby szkoleniowe wyjeżdżają, barwne instalacje znikają, a mieszkańcy powracają do codziennych obowiązków. Wracają jednak do swojej, ale już innej przestrzeni, która uległa zmianie pod wpływem igrzysk. To, w jaki sposób się to stało, ma źródła w przedolimpijskich przygotowaniach. Decyzje zapadające już na początkowym etapie planowania igrzysk mają wpływ na kolejne rozstrzygnięcia, podejmowane w trakcie okresu oficjalnej kandydatury, a następnie w czasie przygotowań. W krótkim czasie w mieście przybywa budowlanych dźwigów, koparek i robotników, którzy później wiele miesięcy lub lat pracują na placach budów. Burzone są stare obiekty, a na szczerych polach wyrastają nowoczesne hipodromy, hale sportowe, czy korty. Nadgryzione zębem czasu budowle sportowe, miejska infrastruktura transportowa, a także zwykłe budynki, przechodzą gruntowne remonty, a w miejskich parkach regulowane są ścieżki i reperowane huśtawki dla dzieci.

Igrzyska zmieniają przestrzeń miejską pod wpływem wielu czynników, które dzielą się na mniejsze elementy, a także wiążą się jedne z drugimi. Część z nich jest widoczna dla szerszej publiczności, inne pozostają przed nią ukryte. Wszystkie jednak mają niepośledni wpływ na życie jednostek i grup społecznych. Część obiektów sportowych być może nigdy by nie powstała, gdyby nie igrzyska, natomiast infrastrukturę transportową być może z czasem rozbudowywano by niezależnie od organizacji igrzysk w dłuższej perspektywie czasowej. A jednak plany zaczynają być realizowane właśnie w tym konkretnym, przed igrzyskowym czasie. Intensyfikują się, im bliżej jest do momentu rozpalenia olimpijskiego znicza. Czasami bywają utrapieniem dla mieszkańców, próbujących odnaleźć się w nowej rzeczywistości. W końcu jednak prace ustają, a miasto staje się stolicą sportowego świata na nieco ponad dwa tygodnie. Po tym czasie jego mieszkańcy uczą się żyć w towarzystwie

nowego stadionu, zaczynają korzystać z nowych ulic i dróg, a trasę do pracy zamiast samochodem pokonać wreszcie mogą nową linią metra. Akceptacja niektórych zmian przychodzi człowiekowi łatwiej, inne z kolei powodują konflikty. Miasto to jednak żywy organizm, który nieustannie musi się konfrontować z wszelkimi napięciami dziejącymi się w jego ramach.

Badania przeprowadzone na potrzeby tej rozprawy doktorskiej pokazały, że przygotowania do organizacji igrzysk muszą być ściśle powiązane z planami zagospodarowania przestrzennego, a także potrzebują one odpowiednich warunków społecznych i atmosfery politycznej. Współpraca na różnych poziomach zarówno państwowych, miejskich, jak i biznesowych jest równie kluczową kwestią, jak odpowiednie rozpoznanie potrzeb lokalnej społeczności. Przede wszystkim jednak igrzyska nie powinny być organizowane wyłącznie dla samej imprezy czy podbudowania wizerunku miasta. Wydarzenie to przynosi oczywiście zmiany zarówno w urbanistycznym, jak i społecznym systemie miasta, jednak nieprzemyślane i pochopne decyzje organizatorów skutkować mogą dziedzictwem olimpijskim o wątpliwej – dla miasta i mieszkańców – wartości. Prowadzenie działań w ramach szerszych planów urbanistycznych nie jest, co oczywiste, łatwe. Z tego powodu bardzo często konieczna jest korekta wstępnych projektów i założeń architektów. Mimo to, te pozorne przeszkody torują prace w odpowiednim kierunku – kierunku, jaki obrało sobie miasto i w którym musi ono podążać, by toczące się w nim nieustannie procesy mogły zmieniać je codziennie na lepsze. Dzięki swojej międzynarodowej cesze i zebraniu w jednym miejscu najrozmaitszych dyscyplin sportowych, igrzyska wpływają na zmiany w większej liczbie sfer miejskiej przestrzeni niż mistrzostwa świata w jednej tylko dyscyplinie. Prócz imponujących rozmachem stadionów, które są projektowane lub modernizowane według planów najwybitniejszych architektów, powstają mniejsze hale, korty czy boiska. To właśnie te drobniejsze obiekty są dla lokalnej społeczności istotniejsze, ponieważ lepiej spełniają jej potrzeby, stanowiąc miejsce spędzania wolnego czasu, realizacji aktywności fizycznej oraz spotkań podczas rozgrywek i meczów. Sport to jednak tylko część całej olimpijskiej machiny. Nowe osiedla mieszkaniowe, hotele, restauracje, publiczne przestrzenie, sieć ulic i ścieżek rowerowych pozwalają realizować także pozasportowe potrzeby mieszkańców miasta. Nie wolno zapominać także o niematerialnym wpływie igrzysk na edukację, aktywność fizyczną, czy kulturę danego społeczeństwa. Olimpiady kulturalne wzbogacają historię regionu, uwypuklając jego walory i pomagają w odkryciu nieznanych wątków z dziejów miasta, regionu czy państwa.

Igrzyska olimpijskie są potężnym narzędziem, dzięki którym kolejne miasta mają niepowtarzalną szansę na stanie się bardziej funkcjonalnymi, dostępnymi i przyjaznymi dla swoich mieszkańców. Ośrodki miejskie borykają się dziś z wieloma problemami, które nasilają się w związku ze wzrostem populacji, kryzysami ekonomicznymi i politycznymi, zmianami środowiskowymi czy niespodziewanymi wydarzeniami, takimi jak pandemia Covid-19. Igrzyska nie są oczywiście rozwiązaniem wszystkich problemów, ale mając ogromną siłę i znaczenie, mogą przyczynić się do mądrych zmian, dzięki którym miasta staną się lepszymi miejscami do życia. Może się tak stać, jeśli będą igrzyska katalizatorem zmian i kamieniem milowym w procesie ciągłego przekształcania miasta. Stanie się to, jeśli igrzyska nie będą jednorazowym fajerwerkiem wystrzelonym w ciemnej nocy, ale nieustannie płonącym ogniem, wznieconym pośród ruin starożytnej Olimpii.

Bibliografia

Adlakha N. (2020). *How urban design impacts mental health.* The Hindu. Pobrane z: https://www.thehindu.com/society/how-urban-design-impacts-mental-health/article31693107.ece (20.07.2022).

Agence France-Presse. (2021). *Tokyo Olympics: More than 80% of Japanese oppose hosting Games – poll.* The Guardian. Pobrane z: https://www.theguardian.com/world/2021/may/17/tokyo-olympics-more-than-80-of-japanese-oppose-hosting-games-poll (18.07.2023).

Airport Technology (2002). *Eleftherios Venizelos International Airport.* Pobrane z: https://www.airport-technology.com/projects/eleftherios-venizelos-airport/#catfish (26.07.2023).

Alm, J., Solberg, H. A., Storm, R. K. & Jakobsen, T. G. (2014). Hosting major sports events: the challenge of taming white elephants. *Leisure Studies, 35*(5), 1-19. http://dx.doi.org/10.1080/02614367.2014.994550

Anderson, D. (1997, 7 września). Athens can thank Atlanta for 2004 Games. *The New York Times,* (50908), 9

Anglés, M. (2015). *Hotel Arts, un refugio de lujo para famosos.* Expansión. Pobrane z: https://www.expansion.com/catalunya/2015/06/15/557ebf92ca47417a7b8b4585.html (18.05.2023).

Angrosino, M. (2015). *Badania etnograficzne i obserwacyjne*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

AOBC (1996). *Athens 2004 candidate city, volume II.* The Athens 2004 Olympic Bid Committee. Pobrane z: https://library.olympics.com/Default/doc/SYRACUSE/53479/athens-2004-candidate-city-athens-2004-olympic-bid-committee (20.05.2023).

Arcanum Urbex (2023). *Olympic Village 1936*. Pobrane z: https://www.arcanumurbex.de/photos/civilian-objects/olympic-village-1936/ (14.06.2023).

Archéologie.culture.fr (b.d.). *Collection de référence du ministère de la Culture.* Pobrane z: https://archeologie.culture.gouv.fr/fr (12.07.2024).

ATHOC (2004). *Official Report of the Games of the XXVIII Olympiad, Volume 1.* ATHOC. Pobrane z:

https://library.olympics.com/Default/doc/SYRACUSE/54515/official-report-of-the-xxviii-olympiad-athens-2004-athens-2004-organising-committee-for-the-olympic- (23.07.2022).

Attiki Metro S.A. (2023). *Transit in Athens.* Pobrane z: https://www.emetro.gr/?page_id=3984&lang=en (26.07.2023).

Avé, A. (1924). *Les Jeux de la VIIIe Olympiade: Paris 1924: rapport officiel.* Comité Olympique Français. Pobrane z: https://tiny.pl/03cdwk50 (20.09.2022).

Baldwin, R. (2022). *Los Angeles. Miasto-państwo w siedmiu lekcjach*. Wydawnictwo Czarne.

Ballester, P. (2018). The 1992 Olympic and Paralympic Games in Barcelona. *Les Cahiers de la Chaire Immobilier et Développement Durable, 6*, 162 -172.

Banio, A., & Omorczyk, A. (2018). Turystyka olimpijska. Zarys problematyki. *Turystyka Kulturowa, 7*, 90-101.

Baranowska, M. (2008). Koncepcja miasta idealnego w dobie ery industrialnej - na przykładzie osiedla przemysłowego New Lanark. W: M. Kulesza (Red.), *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej* (s. 306-315). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

barcelona.cat. (2023). *Oficjalna strona miasta Barcelona.* Pobrane z: https://www.barcelona.cat/en/que-pots-fer-a-bcn/parcs-i-jardins/parc-de-l-espanya-industrial_92086015836.html (15.05.2023).

Bąkowski, K. (1911). *Dzieje Krakowa.* Spółka Wydawnicza Polska.

BBC. (2021). *'Heart' of medieval town revealed by building work.* BBC News. Pobrane z: https://www.bbc.com/news/uk-scotland-highlands-islands-57497775 (17.07.2022).

Beard, M. (2011, 21 marca). The Olympic legacy lesson of 1992 Games provided model for... London and a few warnings. *The London Standard*. Pobrane z: https://www.pressreader.com/uk/the-london-standard/20110321/283734130764038?srsltid=AfmBOop2UR65m8tgrolGOATrZ5mBQ04WjdGrnHsNPaVRYN9G4MFbeX-P (28.08.2023).

Beatson, B. W. (1837). *Progressive exercises on the composition of Greek prose, with a treatise on accentuation*. W. P. Grant.

Bednarowska, Z. (2015). Desk research — wykorzystanie potencjału danych zastanych w prowadzeniu badań marketingowych i społecznych. *Marketing i Rynek, 7*, 18–26.

Benevolo, L. (1995). *Miasto w dziejach Europy*. Wydawnictwo Krąg.

Bergvall, E. (1913). *The official report of the Olympic Games of Stockholm 1912: The Fifth Olympiad.* Swedish Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/g5704py4 (20.09.2022).

BIE. (2023). *Bureau International des Expositions.* Pobrane z: https://www.bie-paris.org/site/en/ (27.07.2022).

Blomster, J.P., Salazar Chávez, V.E. (2020). Origins of the Mesoamerican ballgame: Earliest ballcourt from the highlands found at Etlatongo, Oaxaca, Mexico. *Science Advances, 6*(11). http://doi/10.1126/sciadv.aay6964

Bloor, S. (2014). Abandoned Athens Olympic 2004 venues, 10 years on – in pictures. *The Guardian*. Pobrane z: https://www.theguardian.com/sport/gallery/2014/aug/13/abandoned-athens-olympic-2004-venues-10-years-on-in-pictures (07.01.2023).

Both, A. A. (2022). Understanding the quadruple flutes of Teotihuacan, Mexico. *Heritage, 5*(1), 157–169. http://dx.doi.org/10.3390/heritage5010009

Brignall, M. (2011). Can you rent out your home to Olympics visitors and make a fortune? *The Guardian*. Pobrane z: https://www.theguardian.com/money/2011/jul/08/rent-your-home-olympics-visitors (17.03.2023).

Britannica (2023a). *Île-de-France*. Pobrane z: https://www.britannica.com/place/Ile-de-France-region-France (9.07.2023).

Britannica (2023b). *Catalonia*. Pobrane z: https://www.britannica.com/place/Catalonia (9.07.2023).

Brunet, F. (1995). An economic analysis of the Barcelona ’92 Olympic Games: Resources, financing, and impact. W: M. de Moragas Spà & M. Botella (Red.), *The Keys of success, sporting, economic and communications impact of Barcelona’92* (s. 203–237). Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Brunet, F. (2005). *The economic impact of the Barcelona Olympic Games, 1986-2004: Barcelona: The legacy of the Games, 1992-2002.* Centre d’Estudis Olímpics UAB.

Brzozowska, B. (2017). *Miejskie tłumy. Miasto i wspólnotowość w dobie sieciowej współpracy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Castells, M. (1982). *Kwestia miejska*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Celińska-Janowicz, D. (2021). Przestrzeń, która sprzedaje. *Autoportret*, *IV* (71), 70–77.

Cessac, M. (2024, 27 maja). Paris 2024: Hotels and Airbnb rental prices continue to fall due to oversupply. *Le Monde*. Pobrane z:

https://www.lemonde.fr/en/economy/article/2024/05/27/paris-2024-hotels-and-airbnb-rental-prices-continue-to-fall-due-to-oversupply_6672794_19.html (20.11.2024).

Chalip, L. (2006). Towards social leverage of sport events. *Journal of sport & tourism, 11*(2), 109-127.

Chalip, L., Green, B. C., Taks, M., Misener, L. (2016). Creating sport participation from sport events: making it happen. *International Journal of Sport Policy and Politics, 9*(2), 257–276. https://doi.org/10.1080/19406940.2016.1257496

Chalip, L., Leyns, A. (2002). Local business leveraging of a sport event: Managing an event for economic benefit. *Journal of Sport Management, 16*(2), 132-158.

Chalkley, B., Essex, S. (1999). Urban development through hosting international events: a history of the Olympic Games. *Planning Perspectives, 14*(4), 369–394. https://doi.org/10.1080/026654399364184

Chappelet, J. L. (2008). Olympic Environmental Concerns as a Legacy of the Winter Games. *The International Journal of the History of Sport, 25*(14), 1884–1902. https://doi.org/10.1080/09523360802438991

Chappelet, J. L. (2012). Mega sporting event legacies: a multifaceted concept. *Papeles de Europa, 25*, 76-86

Chappelet, J. L. (2016). *Jeux olympiques: raviver la flamme.* EPFL Press.

Chełmecki, J., Wilk, S. (2012). *Zarys historii sportu*. Wyższa Szkoła Edukacja w Sporcie.

Coburn, A., & McCafferty, P. (2017). The real Olympic games: sponsorship, schools, and the Olympics—the case of Coca-Cola. *Taboo: The Journal of Culture and Education, 15*(1), 23-40. https://doi.org/10.31390/taboo.15.1.05

COJOP2024 (2021a). *Sustainability and Legacy Report*. Pobrane z: https://medias.paris2024.org/uploads/2022/01/PARIS-2024-210831-Rapport-Durabilite-et-Heritage-VENG_compressed.pdf (08.03.2023).

COJOP2024 (2021b). *The Legacy and Sustainability Plan for the Paris 2024 Olympic and Paralympic Games*. Pobrane z: https://medias.paris2024.org/uploads/2021/09/Paris2024-210830-Legacy-Plan-EN.pdf (12.04.2023).

COJOP2024 (2023). *Oficjalna strona igrzysk Paryż 2024*. Pobrane z: https://www.paris2024.org/en/ (20.08.2023).

Cohen, N. N. (2021). *The city: Definition of "urbanity".* Projekt: What is urbanity. Pobrane z:

https://www.researchgate.net/publication/356604318_The_City_Definition_of_Urbanity (07.07.2022).

Commonwealth Sport. (2022). *Hamilton 1930.* Pobrane z: https://www.commonwealthsport.com/games/hamilton-1930 (8.07.2022).

COOB'92 (1986). *Barcelona 1992 – Candidature File.* COOB'92. Pobrane z: https://library.olympics.com/Default/doc/SYRACUSE/56406/barcelona-92 (17.05.2023).

COOB'92 (1992a). *Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Volume I.* COOB'92. Pobrane z: https://library.olympics.com/Default/doc/SYRACUSE/57312/official-report-of-the-games-of-the-xxv-olympiad-barcelona-1992-ed-coob-92 (15.06.2022).

COOB'92 (1992b). *Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Volume II.* COOB'92. Pobrane z: https://library.olympics.com/Default/doc/SYRACUSE/57312/official-report-of-the-games-of-the-xxv-olympiad-barcelona-1992-ed-coob-92 (15.06.2022).

Cook, T.A. (1908). *The Fourth Olympiad being the Official Report of the Olympic Games of 1908*. British Olympic Association. Pobrane z: https://tiny.pl/cxzmd5qb (20.09.2022).

Corrarino, M. (2014). Law exclusion zones: Mega-events as sites of procedural and substantive human rights violations. *Yale Hum. Rts. & Dev. LJ*, *17*, 180-204.

Czaja D. (2013). Nie-miejsca. Przybliżenia, rewizje. W: D. Czaja (red.), *Inne przestrzenie, inne miejsca. Mapy i terytoria* (s. 7-26). Wydawnictwo Czarne.

Dang, T. P. A. (2014). The relationship between a mega sport event and the host destination. *International Journal of Tourism Sciences, 14*(3), 116–129. https://doi.org/10.1080/15980634.2014.11434703

Davis, L. K. (2011). International events and mass evictions: A longer view. *International Journal of Urban and Regional Research*, *35*(3), 582-599. https://doi.org/10.1111/j.1468 2427.2010.00970.x

Deccan Herald. (2004, August 13). *When messengers of peace were burnt alive*. Pobrane z: https://web.archive.org/web/20040829084509/http://www.deccanherald.com/deccanherald/aug132004/oly5.asp (8.07.2022).

Deery, M., Jago, L., & Fredline, L. (2012). Rethinking social impacts of tourism research: A new research agenda. *Tourism Management, 33*(1), 64–73. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.01.026

Della Sala, V. (2023). Olympic Games and expectations: The factor analysis model about Olympic Urbanism and Olympic Villages. *Sociologia e ricerca sociale, 132*(3), 127-147.

Demographia. (2001a). *Dane demograficzne dotyczące Londynu.* Pobrane z: http://www.demographia.com/dm-lon31.htm (24.07.2022).

Demographia. (2001b). *Dane demograficzne dotyczące Nowego Jorku.* Pobrane z: http://demographia.com/db-nyuza1800.htm (24.07.2022).

Demographia. (2001c). *Dane demograficzne dotyczące Paryża.* Pobrane z: http://demographia.com/dm-par90.htm (24.07.2022).

Dretzin, R., McNally, G. (2022). *Bądźcie szczęśliwi: Modlitwa i posłuszeństwo* [Serial dokumentalny]. Netflix.

Dz.U. 2019 poz. 1443. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych.* Kancelaria Sejmu.

Dz.U. 2010 nr 127 poz. 857. *Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie.* Kancelaria Sejmu.

Dziubiński, Z. (2011). Edukacja fizyczna i sport w szkole. W: Z. Dziubiński i Z. Krawczyk (red.), *Socjologia kultury fizycznej* (s. 298-317). Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Dziubiński Z. (2019). Edukacja fizyczna i sport w szkole. W: Dziubiński Z., Krawczyk Z., Lenartowicz M. (red.), *Socjologia kultury fizycznej* (s. 236-251). Akademia Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Dziubiński, Z. (2022). *Socjologia sportu i olimpizmu.* Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej.

ECCA (1990). *Athens'96, coffret 1.* Executive Committee for the Candidacy of Athens for the 1996 Olympic Games. Pobrane z: https://library.olympics.com/Default/doc/SYRACUSE/48287/athens-96-executive-committee-for-the-candidacy-of-athens-for-the-1996-olympic-games (19.05.2023).

Ekathimerini (2016). *Olympic venue to be turned into courtroom.* Pobrane z: https://www.ekathimerini.com/news/208437/olympic-venue-to-be-turned-into-courtroom/ (07.04.2023).

Essex, S., Chalkley, B. (1998). Olympic Games: catalyst of urban change. *Leisure Studies, 17*(3), 187–206. https://doi.org/10.1080/026143698375123

Eurostat (2023). Pobrane z: https://ec.europa.eu/eurostat (10.08.2023).

FIFA. (2015). *History of FIFA – The first FIFA World Cup.* [Archiwum internetowe]. Pobrane z: https://web.archive.org/web/20150429164718/http://www.fifa.com/classicfootball/history/fifa/first-fifa-world-cup.html (17.07.2022).

Firek, W. (2016). *Filozofia olimpizmu Pierre'a de Coubertina*. Wydawnictwo Fall.

Flick, U. (2007). *Qualitative Sozialforschung: Eine Einführung.* Rowohlt-Taschenbuch-Verlag.

Flick, U. (2012). *Projektowanie badania jakościowego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Flint, A. (2021). *Le Corbusier. Architekt jutra*. Grupa Wydawnicza Foksal.

Formela, D. (2021). *Dawid Kubacki o skoczni w Wiśle: "Nie lubię jej i koniec".* Pobrane z: https://www.skijumping.pl/wiadomosci/30080/dawid-kubacki-o-skoczni-w-wisle-nie-lubie-jej-i-koniec/ (dostęp: 21.04.2023).

Forster, J., Pope, N. (2004). *The Political Economy of Global Sporting Organisations.* Routledge.

Foszczyńska, B. (2022). Wspólnotowe wartości olimpizmu. W: Z. Dziubiński, W. Firek (red.), *Kultura fizyczna a komunitaryzm i liberalizm* (s. 325–334). Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej.

Foucault, M. (2005). Inne przestrzenie. W: *Teksty drugie, 6*, 117–125.

Frantzeskakis, J. M., Frantzeskakis, M. J. (2006). Athens 2004 Olympic Games: Transportation planning, simulation and traffic management. *Institute of Transportation Engineers. ITE Journal*, *76*(10), 26-32.

Gaibulina, K. (2021). Pojęcie 'Syberii' w narracjach dziewiętnastowiecznych polskich zesłańców. *Historyka. Studia Metodologiczne, 51*, 135–155.

Gajda, R., Szcześniak, N. (2018). *Archistorie. Jak odkrywać przestrzeń miast?* Wydawnictwo Znak.

GamesBids. (2011). *Games Bids Inc.* Pobrane z: https://web.archive.org/web/20110124022022/http://www.gamesbids.com/eng/past.html (25.07.2023).

Geiling, N. (2014). Sarajevo's abandoned Olympic sites. Haunting images of a war-torn Winter Olympic venue. *Smithsonian Magazine*. Pobrane z: https://www.smithsonianmag.com/history/sarajevos-abandoned-olympic-sites-180949468/ (06.05.2023).

Gibbs, G. (2015). *Analizowanie danych jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Giddens, A. (2008). *Konsekwencje nowoczesności.* Eidos.

Giedion, S. (1968). *Przestrzeń, czas i architektura. Narodziny nowej tradycji*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Glynn, M. A. (2008). Configuring the field of play: How hosting the Olympic Games impacts civic community. *Journal of Management Studies, 45*(6), 1117-1146.

Głażewska, K. (1998). Wywiad z Bottą z dnia 17.09.1998. – Mario Botta – dialog z naturą, *Architektura i Biznes, 11*, 21-22.

Gogołek, W., Cetera, W. (2014). *Leksykon tematyczny. Zarządzanie, IT*. Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Uniwersytet Warszawski.

Golka, M. (2008). *Socjologia kultury*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Gołdyka, L. (1976). W sprawie pojęcia przestrzeni społecznej. *Kultura i Społeczeństwo*, *20*(2), 193–201.

Google Maps (b.d.). Pobrane z: https://www.google.com/maps (14.05.2022).

Gorlach, K. (2004). *Socjologia obszarów wiejskich*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Gnaś, H. (2022). *Podwójne odkrycie pod Starym Rynkiem w Poznaniu.* Ciekawostki Historyczne.pl. Pobrane z: https://ciekawostkihistoryczne.pl/2022/06/22/podwojne-odkrycie-pod-starym-rynkiem-w-poznaniu/ (17.07.2022).

Gnich, T. (2014). *Sylwetki osób związanych z GP i Urbanistyką: Clarence Perry.* Urbnews. Pobrane z: http://urbnews.pl/sylwetki-osob-zwiazanych-gp-urbanistyka-clarence-perry/ (24.07.2022).

Graham, W. (2016). *Miasta wyśnione. Siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*. Karakter.

Grand Palais (2025). Pobrane z: https://www.grandpalais.fr/en (15.01.2025).

Grohmann, K., Homewood, B. (2017). IOC approves awarding 2024 and 2028 Games in September. *Reuters*. Pobrane z: https://www.reuters.com/article/olympics-vote-idINKBN19W1WW (12.02.2023).

Grzegorczyk, W. (2015). Studium przypadku jako metoda badawcza i dydaktyczna w naukach o zarządzaniu. W: W. Grzegorczyk (red.), *Wybrane problemy zarządzania i finansów. Studia przypadków* (s. 9-16). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

GUS (2022). *Uczestnictwo w sporcie i rekreacji ruchowej w 2021*. Główny Urząd Statystyczny. Pobrane z: http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5495/5/2/1/uczestnictwo_w_sporcie_i_rekreacji_ruchowej_w_2021_r.pdf (dostęp: 10.01.2024).

GUS (2023). *Funkcjonalne obszary miejskie (FUA).* Pobrane z:

https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/unijne-typologie-terytorialne-tercet/funkcjonalne-obszary-miejskie-fua/ (dostęp: 5.08.2023).

gouvernement.fr (2022). *Loi Solidarité et renouvellement urbain (SRU)*. Pobrane z: https://www.ecologie.gouv.fr/loi-solidarite-et-renouvellement-urbain-sru (12.01.2023).

gouvernement.fr (2014). *Réforme territoriale: les régions "seront plus fortes et plus puissantes"*. Pobrane z: https://www.gouvernement.fr/action/la-reforme-territoriale (18.03.2023).

Gyurkovich, M. (2016). Memory of the City – Layers of the City. Spanish Examples. *Technical Transactions Architecture, 2-A*, 107-124.

Gzell, S. (2020). *Urbanistyka XXI wieku*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Hamm, B. (1990). *Wprowadzenie do socjologii osadnictwa*. Książka i Wiedza.

Haut de Seine. (2023). *Stade départemental Yves-Du-Manoir. Un stade de légende.* Pobrane z: https://yves-du-manoir.hauts-de-seine.fr/ (07.08.2023).

Hekimoglou (2013). *Οραμα για 14 γραμμές Μετρό στην Αττική από το 2000.* ΤΟ ΒΗΜΑ. Pobrane z: https://www.tovima.gr/2013/08/24/society/orama-gia-14-grammes-metro-stin-attiki-apo-to-2000/ (08.04.2023).

Held, S.D.E., & Špinka, M. (2011). Animal play and animal welfare. *Animal Behaviour, 81*(5), 891-899. https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2011.01.007

Hellenic Red Cross. (2021, kwiecień-czerwiec). *Quarterly Newsletter, 6*.

Hiller, H.H. (2012). *Host Cities and the Olympics: an Interactionist Approach*. Routledge.

Hiller, H.H., Wanner, R. A. (2016). Public Opinion in Olympic Cities: From Bidding to Retrospection. *Urban Affairs Review*, *54*(5), 962-993. https://doi.org/10.1177/1078087416684036 (Original work published 2018).

Hirthler, G. (2023). *Paris 1924 and Pierre de Coubertin's enduring love for France.* Olympic.com. Pobrane z: https://olympics.com/ioc/news/paris-1924-and-pierre-de-coubertin-s-enduring-love-for-france (12.08.2023).

Howard, E. (2015). *Miasta-ogrody jutra*. Fundacja Centrum Architektury.

Hughes, R. (2017). *Barcelona*. Wydawnictwo Magnum.

IAAF. (2022). *1st IAAF World Championships in Athletics Helsinki 07/14–Aug–83*. Pobrane z: http://web.archive.org/web/20120828150602/http://www2.iaaf.org:80/results/past/WCH83/index.html (2.07.2022).

InTerLUD (2023). Pobrane z: https://www.interlud.green/ (01.07.2023).

IOC (2013). *Olympic Legacy.* International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/ryxn93pm (27.05.2023).

IOC (2014). *Olympic Agenda 2020.* International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/7dkn0wyg (25.06.2023).

IOC (2015). *Candidature Process Olympic Games 2024.* International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/fdjx3qk1 (20.05.2023).

IOC (2017). *2024/2028 Host City Election*. Olympic.com. Pobrane z: https://olympics.com/ioc/2024-2028-host-city-election (15.02.2023).

IOC (2018). *Karta Olimpijska. Wersja polska*. Pobrane z: https://www.olimpijski.pl/Media/files/Karta-Olimpijskav9-10-2018.pdf (24.04.2023).

IOC (2019a). *Athens 2004: Olympic legacies in the Greek capital.* Pobrane z: https://olympics.com/ioc/news/athens-2004-olympic-legacies-in-the-greek-capital (24.03.2023).

IOC (2019b). *Olympic Charter.* International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/czp3xpt2 (29.04.2023).

IOC (2021a). *Olympic Agenda 2020. Closing Report.* International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/hm708fs7 (10.06.2023).

IOC (2021b). *Olympic Agenda 2020+5. 15 Recommendations.* International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/86gw3zhj (9.08.2023).

Jacobs, A. (2008, 11 kwietnia). Olympic official calls protests a ‘crisis’. *The New York Times*. Pobrane z: https://www.nytimes.com/2008/04/11/world/asia/11china.html (18.07.2023).

Jacobs, J. (2014). *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*. Fundacja Centrum Architektury.

Jago, L. K., Shaw, R. N. (1998). Special events: A conceptual and definitional framework. *Festival management and event tourism*, *5*(1-2), 21-32. https://doi.org/10.3727/106527098792186775

Jakielaszek, K. (2022). Poetą był dzięki greckiemu powietrzu. O lordzie George’u Byronie. *Lente.* Pobrane z: https://lente-magazyn.com/poeta-byl-dzieki-greckiemu-powietrzu-o-lordzie-george-byronie/ (17.01.2023).

Jakubowska, H. (2017). Emocje. W: H. Jakubowska, P. Nosal (red.), *Socjologia sportu* (s. 25–34). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Jałowiecki, B. (1982). Proces waloryzacji przestrzeni miejskiej. W: Z. Pióro (red.), *Przestrzeń i społeczeństwo. Z badań ekologii społecznej* (s. 64–112). Wydawnictwo Książka i Wiedza.

Jałowiecki, B. (1999). *Metropolie*. Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku.

Jałowiecki, B. (2000). *Społeczna przestrzeń metropolii*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Jałowiecki, B. (2010). *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Jałowiecki, B., Szczepański, M. S. (2002). *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Jałowiecki, B., Szczepański, M. S. (2006). *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Janeczko, M. (2017). Kamil Stoch: „Nie przepadam za skocznią w Wiśle, ale potrafię na niej dobrze skakać". Pobrane z: https://skokipolska.pl/2017/07/13/kamil-stoch-nie-przepadam-za-skocznia-w-wisle-ale-potrafie-na-niej-dobrze-skakac/ (dostęp: 21.04.2023).

Jastrząbek, J. (2020). The Olympic Games and the economic performance of the host city–the case of London 2012 against selected global cities. *Ekonomia Międzynarodowa, 29*, 22-42.

Jędruch, D. (2021). Wstrzemięźliwe i frywolne: utopie przyjemności. *Autoportret*. Pobrane z: https://autoportret.pl/artykuly/wstrzemiezliwe-i-frywolne-utopie-przyjemnosci/ (24.07.2022).

Jiménez Sánchez, J.A. (2013). The Monk Hypatius and the Olympic Games of Chalcedon. *Studia Patristica, 60,* 39-46.

Jurczyńska-McCluskey, E. (2012). Tożsamość kulturowa i pamięć historyczna w miastach polskich. Korzenie, stereotypy czy mity? W: D. Czakon, M. Boruta (red.), *Kim jestem? Kim jesteśmy? antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości* (s. 97-109). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

Justo, E. P., Quijano, M. F. C., Beringui, K., Ventura, L. B., Pereira, G. M., Vasconcellos, P. D. C., Gioda, A. (2023). Assessment of the impact of the bus fleet and transportation infrastructure works on the air quality in Rio de Janeiro (Olympic Games 2016). *Air Quality, Atmosphere & Health, 16*(2), 289-309. https://doi.org/10.1007/s11869-022-01275-z

Kajdanek, K. (2011). *Pomiędzy miastem a wsią*. Nomos.

Kajdanek, K. (2012). *Suburbanizacja po polsku*. Nomos.

Kaltenberg-Kwiatkowska, E. (1986). Wspomnienie o Aleksandrze Wallisie. *Przegląd Socjologiczny, 36*, 207-209.

Kang, K. C. (2005). *From Old Boxing Arena to a House of Worship.* W: *Los Angeles Times.* Pobrane z: https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2005-aug-13-me-belief13-story.html (13.07.2023).

Kant, I. (2010). *Krytyka czystego rozumu* (tłum. R. Ingarden). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kasimati, E. (2015). Post-Olympic use of the Olympic venues: The case of Greece. *Athens Journal of Sports, 2*(3), 167-184.

Kassens-Noor, E. (2013). Transport Legacy of the Olympic Games, 1992–2012. *Journal of Urban Affairs, 35*(4), 393-416. https://doi.org/10.1111/j.1467-9906.2012.00626.x

Kassens-Noor, E., Wilson, M., Müller, S., Maharaj, B., Huntoon, L. (2015). Towards a mega-event legacy framework. *Leisure Studies, 34*(6), 665-671. https://doi.org/10.1080/02614367.2015.1035316

Kennelly, J., Watt, P. (2012). Seeing Olympic effects through the eyes of marginally housed youth: changing places and the gentrification of East London. *Visual Studies, 27*(2), 151-160. https://doi.org/10.1080/1472586X.2012.677496

Koba, T., Gong, H., Ross, W. J., Grady, J. (2021). Sustainable Olympic development: A proposed benchmark for managing economic outcomes. *Journal of Global Sport Management, 6*(1), 49-69.

Konecki, K. T. (2016). O socjologii jakościowej. *Roczniki Nauk Społecznych, 8*(44), 7–34.

Konstantaki, M. (2018). Environmental Sustainability of Olympic Games: A Narrative Review of Events, Initiatives, Impact and Hidden Aspects. *Journal On Tourism & Sustainability, 1*(2), 48–66.

Kontokosta, C. (2012). The Price of Victory. *Urban Studies, 49*(5), 961-978. https://doi.org/10.1177/0042098011411952

Koolhaas, R. (2013). *Deliryczny Nowy Jork*. Karakter.

Kostera, M. (2003). *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kossakowski, R. (2017). Religia. W: H. Jakubowska, P. Nosal (red.), *Socjologia sportu* (s. 205–217). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Krawczyk, Z. (1970). *Natura, kultura, sport. Kontrowersje teoretyczne w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Krawczyk, Z. (2019a). Kultura globalna a kultura fizyczna. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk i M. Lenartowicz (red.), *Socjologia kultury fizycznej* (s. 39-51). Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Krawczyk, Z. (2019b). Teoretyczne orientacje w socjologii kultury fizycznej. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk, M. Lenartowicz (red.). *Socjologia kultury fizycznej* (s. 28-38). Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Kubicki, P. (2010). *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości*. Księgarnia Akademicka.

Kubicki, P. (2017). O ulicy miejskiej. W: H. Mazur (red.), *Miasto na plus* (s. 137–159). Wysoki Zamek.

Kubicki, P. (2016). *Wynajdywanie miejskości*. Nomos.

Kumar, A. (2012). *Want to cleanse your city of its poor? Host the Olympics.* Pobrane z: https://ceasefiremagazine.co.uk/olympics-opportunity-cleanse-city/ (dostęp: 17.08.2023).

Kwiatkowska, M. (2010). Od faktów jednostkowych do uogólnień-metoda studium przypadku w socjologii. *Zeszyty Naukowe/Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa w Katowicach, 43,* 103-119.

Lee, C-K., Taylor, T., Lee, Y-K., Lee, B. (2005). The Impact of a Sport Mega-Event on Destination Image: The Case of the 2002 FIFA World Cup Korea/Japan. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration, 6*(3), 27-45. https://doi.org/10.1300/J149v06n03_03

Lee, H. M. (2013). The role of physicians (Galen, Mercuriale and Brookes) in the history of Greek sport and the Olympic revival. W: D. Lateiner, B. K. Gold, J. Perkins (red.), *Roman literature, gender and reception: Domina Illustris* (s. 196–206). Routledge.

Lehmann, N. F. (2022). *The Land Between The River - Teotihuacan - Draft 001.* Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/359573799_The_Land_Between_The_River_-Teotihuacan_-_Draft_001 (23.07.2022).

Lenartowicz, M. (2017). Klasy społeczne. W: H. Jakubowska, P. Nosal (red.), *Socjologia Sportu* (s. 61–73). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Lenartowicz, M., Mosz, J. (2018). *Stadiony i widowiska. Społeczne przestrzenie sportu*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Lennartz, K. (2001). The 2nd International Olympic Games in Athens 1906. *Journal of Olympic History*, *10*, 10–27.

Leszczycki, S. (1977). *Geografia a planowanie przestrzenne i ochrona środowiska*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Lewenstein, B., Zielińska, E., Gójska, A. (2020). Aktywizmy miejskie – próba rekonstrukcji zjawiska. W: B. Lewenstein, E. Zielińska, A. Gójska (red.), *Aktywizmy miejskie* (s. 7–34). Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Lewoc, M. (2021). *Nowy urbanizm – czym jest i jak kształtuje współczesne miasta?* Morizon. Pobrane z: https://www.morizon.pl/blog/nowy-urbanizm-jak-ksztaltuje-wspolczesne-miasta/ (25.07.2022).

Lipiec, J. (2014). *Sympozjon olimpijski*. Wydawnictwo FALL.

Lipiec, J. (2018). Przestrzeń sportu. Między domem, szkołą i środowiskiem lokalnym. W: J. Nowocień, K. Zuchora (Red.), (s. 55–64). Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Lipoński, W. (2000). *Olimpizm dla każdego*. Akademia Wychowania Fizycznego.

Lipoński, W. (2004). *Rochwist i palant. Studium etnologiczne dawnych polskich sportów i gier ruchowych na tle tradycji europejskiej.* Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu.

Lipoński, W. (2014). Brytyjska geneza sportu i koncepcji fair play. W: K. Hądzelek i in. (red.), *Czysta gra. Fair play* (s. 122–139). Wydawnictwo Fall.

Lis J., Olszański T. (1980). *Czas igrzysk. Od Aten do Moskwy.* Krajowa Agencja Wydawnicza.

Longman, J. (2000, 21 lipca). Leaders of Salt Lake Olympic bid are indicted in bribery scandal. *The New York Times*, (51456), 1.

Loukas, T. (2017). *The spatial planning framework for Athens City Centre. Aspects of strategic and normative planning*. Athens Social Atlas. Pobrane z: https://www.athenssocialatlas.gr/en/article/spatial-planning/ (27.03.2023).

Löw, M. (2021). *Socjologia przestrzeni*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Łanowski, J. (1981). *Święte igrzyska olimpijskie*. Krajowa Agencja Wydawnicza.

Łukowski, W. (2023). *Małe miasto w wielkim świecie*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

MacDonald, R. (2021). Why the 'Barcelona effect' might be the best way to measure our Olympics. *inQueensland*. Pobrane z: https://inqld.com.au/insights/2021/03/01/why-the-barcelona-effect-might-be-the-best-way-to-measure-our-olympic-success/ (04.07.2023).

Macfarlane, R. (2012). *Szlaki. Opowieści o wędrówkach*. Wydawnictwo Poznańskie.

Maennig, W., Zimbalist, A. S. (red.). (2012). *International handbook on the economics of mega sporting events.* Edward Elgar Publishing.

Magee, K., Weese, W. J. (2023). Olympic Public Transportation Investments, Legacy, and City Prosperity: An Empirical Look at the 2000-2016 Summer Games. *Athens Journal of Sports, 10*(4), 235-260.

Mahon, C. (2007). *Barcelona 1992: International Events and Housing Rights: a Focus on the Olympic Games*. COHRE.

Maizland, L. (2021). *The debate over boycotting the 2022 Beijing Olympics.* Council on Foreign Relations. Pobrane z: https://www.cfr.org/in-brief/debate-over-boycotting-2022-beijing-olympics (18.07.2023).

Majer, A. (2010). *Socjologia i przestrzeń miejska*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Malchrowicz-Mośko, E. M. (2015). Pozytywne oraz negatywne implikacje turystyki olimpijskiej. *Turystyka Kulturowa, 8*, 57-74.

Malchrowicz-Mośko, E., Botiková, Z., Poczta, J. (2019). "Because We Don't Want to Run in Smog": Problems with the Sustainable Management of Sport Event Tourism in Protected Areas (A Case Study of National Parks in Poland and Slovakia). *Sustainability, 11*(325), 1-20. https://doi.org/10.3390/su11020325

Malikowski, M. (1989). Socjologia miasta w Polsce. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, 51*(4), 327-342.

Mańkowski, D. (2018). Igrzyska olimpijskie jako instytucja społeczna. *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 61*(2), 353-368.

MapChart (b.d.). Pobrano z: https://www.mapchart.net/ (7.07.2023).

Mark, J.J. (2014). *The ancient city.* World History Encyclopedia. Pobrane z: https://www.worldhistory.org/city/ (23.07.2022).

Markopoulo Park (2023). *Horse races constitute one of the most long-standing and historic sports in Greece.* Pobrane z: https://www.markopoulopark.gr/en/horseraces-in-greece (17.04.2023).

Markowski, T., Marszał, T. (2006). *Metropolie. Obszary metropolitalne. Metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.

Markowski, T., Nowak, M. J. (2022). Koncepcja prawa do miasta w polskim systemie planowania przestrzennego. Wymiar ekonomiczny, prawny i polityczny. W: M. J. Nowak (red.), *Prawo do miasta a wyzwania polityki miejskiej w Polsce* (s. 9-31). Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Mather, V., Buckley, C. (2022). The Chinese language determines the order of the Parade of Nations. *The New York Times.* Pobrane z: https://www.nytimes.com/2022/02/04/sports/opening-ceremony-order-of-countries.html (8.07.2022).

Maunier, R. (1910). The definition of the city. *American Journal of Sociology, 15*(4), 536–548.

McLaren, I. (2021). London's greatest showman: The forgotten impresario behind White City. *The Telegraph*. Pobrane z: https://www.telegraph.co.uk/theatre/what-to-see/londons-greatest-showman-forgotten-impresario-behind-white-city/ (12.05.2023).

Mendick, R. (2012). *The 2004 Olympic legacy that London must avoid.* Pobrane z: https://www.standard.co.uk/hp/front/the-2004-olympic-legacy-that-london-must-avoid-6868504.html (07.04.2023).

Mérillon, D. (1901). *Concours internationaux d'exercices physiques et de sports: Rapports.* Ministère du Commerce, de l'Industrie, des Postes et des Télégraphes. Pobrane z: https://tiny.pl/5k4njzyz (20.09.2022).

Métropole du Grand Paris (2022). *La Métropole du Grand Paris*. Pobrane z: https://metropolegrandparis.fr/fr/la-metropole-du-grand-paris (21.11.2022).

Milionis, S. (2010). City marketing in Greece: The post-Olympic use of Hellinikon former airport site. *Regional Science Inquiry Journal, 2*(II), 151–172.

Miller, D. (2012). *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Londynu 1894-2012*. Dom Wydawniczy REBIS.

Miller, W. (1921). *The Turkish restoration in Greece, 1718-1797*. Society for Promoting Christian Knowledge.

Mills, B. M., Rosentraub, M. S. (2013). Hosting mega-events: A guide to the evaluation of development effects in integrated metropolitan regions. *Tourism Management, 34,* 238-246. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.03.011

Minkiewicz, W. (1991). *Olimpijska gorączka. Dzieje igrzysk inaczej*. Kantor Wydawniczy SAWW.

Moore, R. D. (2012). *The 1932 Los Angeles Olympics: A model for a broken system*. Oklahoma State University.

Monclús, F. J. (2003). The Barcelona model: An original formula? From ‘reconstruction’ to strategic urban projects (1979–2004). *Planning Perspectives, 18*(4), 399–421. https://doi.org/10.1080/0266543032000117514

Montgomery, J. (2022). *Article 5: Barcelona 1992: The Olympic Games and a paradigm shift in city planning – Cultural policy and resources, and a conclusion.* UrbanDesignReview. Pobrane z: https://urbandesignreview.com/article-5-barcelona-1992-the-olympic-games-and-a-paradigm-shift-in-city-planning-cultural-policy-and-resources-and-a-conclusion/ (18.05.2023).

Modern Polygamy and Mormon Fundamentalism (2022). *Lorin C. Woolley and His Council of Seven Friends*. Pobrano z: https://mormonfundamentalism.com/history/lorin-c-woolley-and-his-council-of-seven-friends/ (19.06.2022).

Morgan, E. (2021a). *How the gleeful aesthetic of L.A.'s 1984 Olympics unified a sprawling city.* KCET. Pobrane z: https://www.kcet.org/shows/lost-la/how-the-gleeful-aesthetic-of-l-a-s-1984-olympics-unified-a-sprawling-city (18.07.2023).

Morgan, E. (2021b). *The Olympic Village: A Los Angeles innovation.* KCET. Pobrane z: https://www.kcet.org/shows/lost-la/the-olympic-village-in-los-angeles (13.07.2023).

Morus, T. (1947). *Utopia*. Instytut Wydawniczy Kultura.

Muñoz, F. (2006). Olympic Urbanism and Olympic Villages: Planning Strategies in Olympic Host Cities, London 1908 to London 2012. *The Sociological Review, 54*(2_suppl), 175-187. https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2006.00660.x

Muraszkiewicz, M. (2016). Ku nowej utopii, ku inteligentnym miastom. W: D. Gotlib, R. Olszewski (red.), *Smart City. Informacja przestrzenna w zarządzaniu inteligentnym miastem* (s. 14–28). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Müller, M. (2015a). The Mega-Event Syndrome: Why So Much Goes Wrong in Mega-Event Planning and What to Do About It. *Journal of the American Planning Association, 81*(1), 6-17. https://doi.org/10.1080/01944363.2015.1038292

Müller, M. (2015b). What makes an event a mega-event? Definitions and sizes. *Leisure Studies, 34*(6), 627-642. https://doi.org/10.1080/02614367.2014.993333

Newcomb, T. (2015). *Embracing the horseshoe: A look through centuries of stadium design.* Pobrane z: https://www.si.com/extra-mustard/2015/02/02/history-stadium-design-arenas (08.09.2022).

Newman, H. K. (1999). Neighborhood impacts of Atlanta's Olympic Games. *Community Development Journal, 34*(2), 151-159. https://doi.org/10.1093/cdj/34.2.151

Newman, S. (2012). Sports in the Middle Ages. *The Finer Times*. Pobrane z: https://www.thefinertimes.com/sports-in-the-middle-ages (05.09.2022).

Nowak, S. (2012). *Metodologia badań społecznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Nowocień, J. (2014). Olimpizm i fair play jako źródło wartości w nowoczesnym procesie edukacji. W: K. Hądzelek i in. (red.), *Czysta gra. Fair play* (s. 198–204). Wydawnictwo Fall.

Nowocień, J. (2022). Komunitaryzm czy liberalizm w edukacji fizycznej. W: Z. Dziubiński i W. Firek (red.), *Kultura fizyczna a komunitaryzm i liberalizm* (s. 77-87). Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

OAKA (2023). *Ολυμπιακο Αθλητικο Κεντρο Αθηνων "Σπυροσ Λουησ".* Pobrane z: http://oaka.com.gr/ (01.07.2023).

Omorczyk, A. (2021). Tokio – miasto, które czeka (choć nie bez obaw). *Magazyn Olimpijski, 2*(135), 38–40.

Omorczyk, A. (2022). Irańskie marzenia. *Magazyn Olimpijski, 4*(141), 74–76.

Omorczyk, A. (2024). Beautifiation through exclusion. City image versus social marginalization on the example of the Summer Olympic Games. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica, (90)*, 37-54. https://doi.org/10.18778/0208-600X.90.03

ONZ. (2016). *The world's cities in 2016*. Pobrane z: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data_booklet.pdf (24.04.2023).

Orlewicz-Musiał, M. (2019). *Turystyka aktywna Polaków pod zaborem austriackim w dobie autonomii galicyjskiej (1867–1914)*. Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie.

OSC (2019). *The Olympic Stadiums of the Summer Games from Athens 1896 to Tokyo 2020.* International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/4zrmpctp (4.06.2023).

OSC (2022a). *Over 125 Years Of Olympic Venues: Post-Games Use: An Executive Summary*. International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/k7h13t41 (17.06.2023).

OSC (2022b). *Olympic Summer Games Villages from Paris 1924 to Tokyo 2020*. International Olympic Committee. Pobrane z: https://tiny.pl/5gh92g5n (27.07.2023).

OWL (2023). *Olympic World Library*. Pobrane z: https://library.olympics.com/accueil.aspx (20.08.2023).

Palmer, D. (2022). *Site more than 150 miles from Paris now preferred venue for shooting at 2024 Olympics.* Inside the Games. Pobrane z: https://www.insidethegames.biz/articles/1123612/paris-2024-shooting-chateauroux (17.03.2023).

Panasiuk, K., Panasiuk, B. (2017). Uzależnienie od komputera i internetu – wybrane problemy. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych, 1*, 59–84.

PAP. (2023). Letnie Igrzyska Olimpijskie w Paryżu dokładnie za rok. Paryżanie już liczą zyski z wynajmu mieszkań kibicom. *Polska Agencja Prasowa*. Pobrane z: https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1601521%2Cletnie-igrzyska-olimpijskie-w-paryzu-dokladnie-za-rok-paryzanie-juz-licza (07.08.2023).

Paravantes, M. (2021). *Greece Aims for National Recovery with 160 Projects.* Pobrane z: https://news.gtp.gr/2021/03/30/greece-aims-national-recovery-160-projects/ (27.04.2023).

Parnicki-Pudełko, S. (1964). *Olimpia i olimpiady*. Wydawnictwo Poznańskie.

Payne, M. (2012). *Olympic Turn Around*. Infinite Ideas.

PCCOG (2016). *Candidature File. Phase 1.* Paris Candidate City Olympic Games 2024. Pobrane z: https://library.olympics.com/Default/doc/SYRACUSE/171681/candidature-file-paris-candidate-city-olympic-games-2024 (20.06.2024).

Peña, E. F. (2009). Olympic Summer Games and Broadcast Rights. Evolution and Challenges in the New Media Environment. *Revista Latina de Comunicación Social, 64.* https://doi.org/10.4185/RLCS-64-2009-876-1.000-1.010-Eng

Persson, C. (2002). The Olympic games site decision. *Tourism Management, 23*(1), 27-36.

Petersen, R. (2017). *How public transit helped the 1932 Olympics move around Los Angeles.* KCET. Pobrane z: https://www.kcet.org/shows/lost-la/how-public-transit-helped-the-1932-olympics-move-around-los-angeles (13.07.2023).

Pióro, Z. (1982). Ekologia społeczna – nauka o strukturach i zachowaniach przestrzennych. W: Z. Pióro, (red.), *Przestrzeń i społeczeństwo. Z badań ekologii społecznej* (s. 113–130). Wydawnictwo Książka i Wiedza.

Pizlo, W. (2009). Studium przypadku jako metoda badawcza w naukach ekonomicznych. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 11*(5), 246-251.

Płoszaj K., Firek W. (2018). *Międzykulturowa edukacja olimpijska.* Imprint Media.

Polonorama Team (2023). *Podróż Juliusza Słowackiego do Grecji.* Polonorama. Pobrane z: https://www.polonorama.com/podroz-juliusza-slowackiego-do-grecji/ (08.07.2023).

Port Olímpic Barcelona. (2023). *The Port Olímpic takes a new direction.* Pobrane z: https://portolimpic.barcelona/en/the-new-port-olimpic/about-port-olimpic (04.07.2023).

Portrait of the Region (2004). Attiki - Geography and history. Pobrane z: https://circabc.europa.eu/webdav/CircaBC/ESTAT/regportraits/Information/gr3_geo.htm (9.07.2023).

Poynter, G., Viehoff, V., Li, Y. (2018). *The London Olympics and urban development.* Taylor & Francis.

Potrzuski, K. (2024). Bold Ambitions, Austere Realities: On the Unfulfilled Plans for the Warsaw Olympic Games. *The International Journal of the History of Sport, 41*(1), 89–109. https://doi.org/10.1080/09523367.2023.2293126

Potrzuski, K., Włodarczyk, A. (2023). Igrzyska Środkowoeuropejskie - niezrealizowany polski projekt międzynarodowej imprezy sportowej z lat dwudziestych XX wieku. *Pamięć i Sprawiedliwość, 41*(1), 284-305.

Preuss, H. (2007). The Conceptualisation and Measurement of Mega Sport Event Legacies. *Journal of Sport & Tourism, 12*(3-4), 207-228. https://doi.org/10.1080/14775080701736957

Preuss, H. (2009) Opportunity costs and efficiency of investments in mega sport events. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events, 1*(2), 131-140. https://doi.org/10.1080/19407960902992183

Prévost, A., Molines, N., Dehan, P., Bandet, J. (2012). *The Urban Planning of French Cities and the Challenge of Sustainable Town Planning: Improvements and Limits*. W: *AESOP 26th Annual Congress, 11-15 July 2012, METU, Ankara*. Pobrane z: https://hal.science/hal-01179362/file/Prevost_MP_AESOP12.pdf (20.11.2022).

Prus R. (1996). *Symbolic Interaction and Ethnographic Research: Intersubjectivity and the Study of Human Lived Experience.* State University of New York Press.

Przewodnik Gimnastyczny "Sokół" (1888, październik). Statut Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół" we Lwowie. *Przewodnik Gimnastyczny „Sokół", VIII*(10), 77-79.

Puttkamer, L. (2022). Superblocks in urban planning. *Topos Magazine*. Pobrane z: https://toposmagazine.com/superblocks-in-urban-planning/ (22.05.2023).

PWN. (b. d.). Aglomeracja. *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrane z: https://sjp.pwn.pl/szukaj/aglomeracja.html (17.07.2023).

PWN. (b. d.). Dziedzictwo. *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrane z: https://sjp.pwn.pl/szukaj/dziedzictwo.html (17.07.2023).

PWN. (b. d.). Przestrzeń. *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrane z: https://sjp.pwn.pl/szukaj/przestrzeń.html (17.07.2023).

PWN. (b. d.). Synojkizm. *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrane z: https://sjp.pwn.pl/szukaj/synojkizm.html (17.07.2023).

PWN. (2008). *Słownik języka polskiego PWN*. https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/event;9731.html (17.07.2023).

Quinn, P. (1988). On a Clear Day...: You Must Not Be in Athens. *Los Angeles Times*. Pobrane z: https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1988-06-19-mn-7595-story.html (24.07.2023).

Rada Europy. (2021). *Recommendation CM/Rec5 of the Committee of Ministers to member States on the Revised European Sports Charter*. Pobrane z: https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2021-5-on-the-revision-of-the-european-sport-cha/1680a43914 (24.04.2024).

Rewers, E. (2005). *Post-Polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*. Universitas.

Richie, A. (2021). *Berlin. Metropolia Fausta, tom II*. Grupa Wydawnicza Foksal.

Roach, J. (2009). *Rediscovering the lost city of Mohenjo Daro.* National Geographic. Pobrane z: https://www.nationalgeographic.com/history/article/mohenjo-daro (23.07.2022).

Romanos, A., Velissaratou, J., Liveris, K. (2005). Re-shaping urban environment through major events: The Athens Olympic Games. *41st ISoCaRP Congress 2005.* Pobrane z: https://www.isocarp.net/ (07.03.2023).

Roskal, E. Z. (2004). Miejsce, próżnia i przestrzeń w przednewtonowskiej filozofii przyrody. *Roczniki filozoficzne, LII* (1), 113–144.

Rotkiewicz, M. (2011). *Światło Olimpii*. Fundacja Centrum Edukacji Olimpijskiej, Wydawnictwo Heliodor.

Rulka, M. (2015). Referendum w sprawie organizacji przez Kraków Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 2022 r. *Samorząd terytorialny, 5,* 56-66.

Rymarczyk, P. (2019). Kultura fizyczna w społeczeństwie ponowoczesnym. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk, M. Lenartowicz (red.), *Socjologia kultury fizycznej* (s. 70-82). Akademia Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Sachanowicz, T. (2020). *Jednostka Marsylska Le Corbusiera, matka wszystkich bloków.* Bryła.pl. Pobrane z: https://www.bryla.pl/bryla/1,85298,14647562,Jednostka_Marsylska_Le_Corbusiera__matka_wszystkich.html (25.07.2022).

Salvati, L. (2014). Neither ordinary nor global: a reflection on the ‘extraordinary’ expansion of Athens. *Urban, Planning and Transport Research: An Open Access Journal, 2*(1), 49-56.

Schram, W. D. (2020). *Hadrian Athens (Greece).* Roman Aqueducts. Pobrane z: http://www.romanaqueducts.info/aquasite/athens1/index.html (23.03.2023).

Scruggs, G. (2020). *There are 10,000 cities on planet Earth. Half didn't exist 40 years ago.* Pobrane z: https://nextcity.org/urbanist-news/there-are-10000-cities-on-planet-earth-half-didnt-exist-40-years-ago (24.04.2023).

Shinn, P. (2017). *A look at the legacies that remain from the 8 Olympics hosted in the U.S.* Team USA. Pobrane z: https://www.teamusa.org/news/2017/september/13/a-look-at-the-legacies-that-remain-from-the-8-olympics-hosted-in-the-us (11.05.2023).

Shubert, A., Mackay, M., Damon, A. (2016). *Greece's 'warehouse of souls:' Refugees stuck in old stadiums, derelict airport.* CNN World. Pobrane z: https://edition.cnn.com/2016/03/09/europe/greece-refugees-olympic-park-airport/ (11.05.2023).

Sieradzka, J. (2015). Porno-tropiki i ksenotopie, czyli o śladach kolonialnego dyskursu w *Chwili przed zmierzchem* M. Kydryńskiego. *Perspektywy kultury, 12*(1/2015), 201-218.

Skyannis, P. (2013). The (master) plans of Athens and the challenges of its re-planning in the context of crisis. *ArchNet-IJAR: International Journal of Architectural Research, 7*(2), 192.

Słodczyk, J. (2001). *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Słodczyk, J. (2012). *Historia planowania i budowy miast*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Słoniewski, M. (2016). *Bojkot igrzysk olimpijskich jako instrument polityki międzynarodowej w latach 1976-1988*. Max.

Smarzyński, H. (1955). Dr Henryk Jordan - pionier postępowego wychowania fizycznego w Polsce. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Z. 3, Nauki Pedagogiczne*, 227-235.

Snaczke, G., Szuro, S. (2012). *Ateny*. Mediaprofit.

SOLIDEO (2023a). *Athletes' Village*. Des Ouvrages Notre Héritage. Pobrane z: https://projets.ouvrages-olympiques.fr/en/athletes-village/ (02.08.2023).

SOLIDEO (2023b). *Our DNA*. Pobrane z: https://www.ouvrages-olympiques.fr/en/who-are-we/dna (10.06.2023).

Sprzątamyreklamy.org. (2022). *Strona główna.* Sprzątamyreklamy.org. Pobrane z: https://sprzatamyreklamy.org/ (20.07.2022).

Statista (2023). *Largest urban agglomerations in Europe in 2023*. Pobrane z: https://www.statista.com/statistics/1101883/largest-european-cities/ (8.08.2023).

Stevenson, D. (2019). *Miasto*. Części Proste.

Sułkowski, B. (1991). Zabawa. W: A. Kłoskowska (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze* (s. 219-236). Wiedza o Kulturze.

Swaddling, J. (2003). *Starożytne Igrzyska Olimpijskie*. Wydawnictwo Axis.

Szujecki, K. (2018). *Historia sportu w Polsce, tom 1*. Biały Kruk.

Szczepański, J. (1963). *Elementarne pojęcia socjologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Szczepański, J. A. (1980). *Od Olimpii do olimpiad*. Wydawnictwo Literackie.

Szczepański, M. S. (1991). "Miasto socjalistyczne" i świat społeczny jego mieszkańców. W: *Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny, 32*. Uniwersytet Warszawski, Europejski Instytut Rozwoju Lokalnego i Regionalnego.

Szczepański, M. S. (2011). Plan i żywioł w procesie społecznego wytwarzania przestrzeni. W: M. S. Szczepański, *Miasto socjalistyczne i świat społeczny jego mieszkańców* (s. 15–22). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Szczepański, M. S., Śliz, A. (2022). Prawo do miasta. Spojrzenie socjologiczne. W: M. Nowak (red.), *Prawo do miasta a wyzwania polityki miejskiej w Polsce* (s. 54–71). Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Taks, M., Green, B. C., Chalip, L., Kesenne, S., Martyn, S. (2013). Visitor composition and event-related spending. *The International Journal of Event and Festival Management, 7*, 132–147.

Taylor, A. (2015). Greece's abandoned Olympic stadiums get a second life: Housing refugees. *The Washington Post.* Pobrane z: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/10/01/greeces-abandoned-olympic-stadiums-get-a-second-life-housing-refugees/ (14.04.2023).

The Economic Times, (2010). Did 2004 Olympics spark Greek financial crisis? *The Economic Times*. Pobrane z: https://economictimes.indiatimes.com/news/international/did-2004-olympics-spark-greek-financial-crisis/articleshow/6009043.cms?from=mdr (28.09.2021).

The Ellinikon (2023). *The Ellinikon.* Pobrane z: https://theellinikon.com.gr/en/home/ (10.04.2023).

The Guardian. (2003). *The preparations for Athens 2004 are turning into a theatre of the absurd.* Pobrane z: https://www.theguardian.com/sport/2003/mar/26/olympicgames (6.04.2023).

Torowska, J. (2006). *Park im. dra Henryka Jordana w Krakowie*. Ośrodek Kultury im. Cypriana Kamila Norwida.

Tönnies, F. (2008). *Wspólnota i stowarzyszenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Traiou, E. (2016). *Athens 1896, The First Host City.* Greece Is. Pobrane z: https://www.greece-is.com/athens-1896-first-host-city/ (11.05.2023).

Tramuta, L. (2024). *The Parisians Who Left Paris During the Olympics—and Those Who Wish They Stayed*. Condé Nast Traveler. Pobrane z: https://www.cntraveler.com/story/paris-locals-on-choosing-to-leave-or-stay-olympics (20.11.2024).

Tuan, Y.-F. (1987). *Przestrzeń i miejsce.* Państwowy Instytut Wydawniczy.

UNESCO. (2022). *Pahlevani and Zoorkhanei rituals.* Pobrane z: https://ich.unesco.org/en/RL/pahlevani-and-zoorkhanei-rituals-00378 (30.08.2022).

UN-Habitat (n.d.). *What is a City?* Pobrane z: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/06/city_definition_what_is_a_city.pdf (dostęp: 06.08.2023).

Urban Atlas (2018). Pobrane z: https://land.copernicus.eu/local/urban-atlas/urban-atlas-2018 (dostęp: 05.08.2023).

Valiente Salinas A. (2014). *Impacto Económico Para un País de Albergar Unos Juegos Olímpicos.* Universidad Pontificia Comillas.

Vikatou, O. (2012). Olympia. History. W: *Odysseus*. Pobrane z: http://odysseus.culture.gr/h/3/eh351.jsp?obj_id=2358 (23.07.2022).

Ville de Paris. (2023a). *Sur les traces des Jeux olympiques parisiens de 1900 et 1924 (1/9).* Pobrane z: https://www.paris.fr/pages/sur-les-traces-des-jeux-olympiques-parisiens-de-1900-et-1924-24239 (20.07.2023).

Ville de Paris (2023b). *Jeux olympiques et paralympiques de Paris 2024: toutes les réponses à vos questions*. Pobrane z: https://www.paris.fr/pages/jeux-olympiques-et-paralympiques-de-paris-2024-toutes-les-reponses-a-vos-questions-21857 (25.07.2023).

Wade, P. (2009). *The Olympic housing phenomenon.* Olympic Club. Pobrane z: https://www.olympinclub.com/BTTF-olympic-housing-phenomenon.html (23.02.2023).

Walker, A. (2014). *How L.A.'s 1984 Summer Olympics became the most successful Games ever.* Gizmodo. Pobrane z: https://gizmodo.com/how-l-a-s-1984-summer-olympics-became-the-most-success-1516228102 (18.07.2023).

Wallis, A. (1977). *Miasto i przestrzeń*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wallis, A. (1971). *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*. Państwowy Instytut Wydawniczy.

Wallis, A. (1990). *Socjologia przestrzeni*. Niezależna Oficyna Wydawnicza.

Walter, D. (1984). Festive federalism means trying to steer the Olympiad back to the idea of a festival in which it has its roots. *The Architectural Review*. Pobrane z: https://www.architectural-review.com/essays/festive-federalism-means-trying-to-steer-the-olympiad-back-to-the-idea-of-a-festival-in-which-it-has-its-roots (18.07.2023).

Walters, G. (2008). *Igrzyska w Berlinie. Jak Hitler ukradł olimpijski sen*. Dom Wydawniczy Rebis.

Wang, X. (2021). From "Kao Gong Ji" to "Tian Gong Kai Wu" Look at the Inheritance and Innovation of Traditional Creation Ideas. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 559*, 48–51.

Weisman, S. R. (1990, 19 września). Atlanta selected over Athens for 1996 Olympics. *The New York Times, 48363,* 1.

Wenlock Olympian Society (2023). *Attending the Wenlock Olympian Games – Sport*. Pobrane z: https://wenlock-olympian-society.org.uk/wenlock-olympian-society-sports/attending-the-sports/ (23.04.2023).

Wertheim, J. (2021). *How the L.A. '84 Olympics changed everything.* Pobrane z: https://www.si.com/olympics/2021/06/03/la-84-olympics-changed-the-games-daily-cover (18.07.2023).

Węgleński, J. (1983). *Urbanizacja. Kontrowersje wokół pojęcia*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wicker, P., Coates, D. (2018). Flame goes out: determinants of individual support at the 2024 Hamburg Games referendum. *Contemporary Economic Policy, 36,* 302-317. https://doi.org/10.1111/coep.12274

Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *The American Journal of Sociology, 44*(1), 1–24.

Włoch, R. (2016). *Globalne przez narodowe. Euro 2012 w Polsce.* DELab UW.

Włoch, R. (2017). Organizacje sportowe. W: H. Jakubowska i P. Nosal (red.), *Socjologia sportu* (s. 127-134). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Włodarczyk, A., Potrzuski, K., Rozmiarek, M. (2024). The reception of the German excavations at Olympia (1875–1881) in the 19th-century Polish press published under Prussian, Austro-Hungarian and Russian rule. *Rocznik Historii Prasy Polskiej 3*(75), 25-46.

Woertz, E. (2016). *Olympics and cities: Opportunities, ambitions and failures*. CIDOB.

Wołoszyn, S. (2014). Olimpizm – edukacja globalna. W: Z. Dziubiński i in. (red.), *Polska myśl olimpijska* (s. 74–77). Wydawnictwo Fall.

World Population Review (2023). *Europe Cities by Population 2023*. Pobrane z: https://worldpopulationreview.com/cities/continent/europe (8.08.2023).

Woźniak, W. (2015). Euro 2012 i Kraków 2022. Polskie elity polityczne wobec wielkich imprez sportowych. *Przegląd Socjologii Jakościowej, 11*(2), 60-83.

Wroczyński, R. (1979). *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*. Zakład Naukowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo.

WUOC. (2023). *World Union of Olympic Cities.* Pobrane z: https://www.olympiccities.org/ (24.04.2023).

Xenides, G. (2014). *The pre-2004 Olympic Stadium (1982 to 2002).* Pobrane z: http://www.stadia.gr/oaka/oaka-old.html (20.02.2023).

Xueyang, W. (2021). From "Kao Gong Ji" to "Tian Gong Kai Wu" Look at the Inheritance and Innovation of Traditional Creation Ideas. W: *2nd International Conference on Language, Art and Cultural Exchange (ICLACE 2021)* (s. 48–51). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/assehr.k.210609.010

Young, D. C. (2004). *A brief history of the Olympic Games*. Blackwell Publishing.

Załęcki, J. (2009). Społeczne, prawne i instytucjonalne uwarunkowania odnowy miast. W: M. Dymnicka, A. Majer (red.), *Współczesne miasta. Szkice socjologiczne* (s. 53–72). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Zamani, A., Karavokiros, G., Kotzamanis, B., Lalenis, L. (2011). *The social identity of the Post-Olympic use of the Olympic Village settlement in Athens – Greece.* Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/254457395_The_social_identity_of_the_Post_-_Olympic_use_of_the_Olympic_Village_settlement_in_Athens-Greece (17.05.2023).

Znaniecki, F. (1973). *Socjologia wychowania, Tom II.* Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Znaniecki, F. (1984). *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań?* Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Znaniecki, F. (1938). Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny, Socjologiczny*, *18*(1), 89–119.

Znaniecki, F. (1988). *Wstęp do socjologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Żakowska, M. (2017). Zielone dylematy. W: H. Mazur (red.), *Miasto na plus* (s. 287–305). Wydawnictwo Wysoki Zamek.

Spis tabel

Tabela 1. Poziomy administracyjne Hiszpanii, Grecji i Francji na obszarze których znalazły się obiekty olimpijskie igrzysk w Barcelonie w 1992 roku, Atenach w 2004 roku i Paryżu w 2024 roku 64

Tabela 2. Tabela podsumowująca przebieg badań terenowych oraz wykonanych kwerend bibliotecznych..... 108

Tabela 3. Zrealizowane wyjazdy naukowe związane z przygotowywaniem rozprawy doktorskiej 109

Tabela 4. Daty kolejnych kamieni milowych od ogłoszenia woli ubiegania się o igrzyska do momentu ceremonii otwarcia (opracowanie własne) 237

Spis tabel w aneksie

Tabela A.1. Barcelona 1992. Obiekty sportowe igrzysk olimpijskich w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu..... 305

Tabela A.2. Barcelona 1992. Modernizacja strefy wybrzeża Barcelony. 309

Tabela A.3. Sieć dróg w Barcelonie w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu..... 310

Tabela A.4. Sieć transportu publicznego w Barcelonie w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu..... 311

Tabela A.5. Podział obiektów sportowych ze względu na obszar administracyjny w jakim się znalazły 312

Tabela A.6. Ateny 2004. Obiekty sportowe igrzysk olimpijskich w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu..... 314

Tabela A.7. Ateny 2004. Pozostałe obiekty igrzysk olimpijskich w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu..... 317

Tabela A.8. Sieć dróg w Atenach w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu..... 318

Tabela A.9. Sieć transportu publicznego w Atenach w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu..... 319

Tabela A.10. Podział obiektów sportowych ze względu na obszar administracyjny w jakim się znalazły 320

Tabela A.11. Paryż 2024. Obiekty sportowe igrzysk olimpijskich okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz przewidywania co do wykorzystania obiektów po igrzyskach 322
Tabela A.12. Paryż 2024. Pozostałe obiekty igrzysk olimpijskich w Paryżu.....325
Tabela A.13. Transport i komunikacja w Paryżu.....326
Tabela A.14. Podział obiektów sportowych ze względu na obszar administracyjny w jakim się znalazły. 327

Spis rycin

Rycina 1. Widok na Stadion w Olimpii od strony wejścia i linii startu/mety w 2015 roku 71
Rycina 2. Widok na ruiny świątyni Hery (Herajonu) i zrekonstruowane kolumny tej budowli. Fotografia wykonana w 2015 roku 72
Rycina 3. Przedstawienie schematu wyboru miast do przeprowadzenia badań terenowych 112
Rycina 4. Linia czasu związana z igrzyskami olimpijskimi w Barcelonie 122
Rycina 5. Podział administracyjny Królestwa Hiszpanii z zaznaczoną na czerwono Wspólnotą Autonomiczną Katalonii oraz gminą Barcelony (pomarańczowy punkt) 126
Rycina 6. Strefa Montjuïc, widok na Palau Sant Jordi (po lewej) oraz wieżę telekomunikacyjną w 2019 roku 146
Rycina 7. Velòdrom d'Horta, wnętrze w 2019 roku 146
Rycina 8. Hotel Arts Barcelona (po lewej) oraz Torre Mapfre (po prawej) w 2019 roku 147
Rycina 9. Budynek Palau de la Metal·lúrgia, widok od strony Plaça d'Espanya w 2019 roku 147
Rycina 10. Linia czasu związana z igrzyskami olimpijskimi w Atenach 152
Rycina 11. Podział administracyjny Grecji z zaznaczoną na czerwono Administracją Zdecentralizowaną Attyka oraz gminą Ateny (pomarańczowy punkt) 160
Rycina 12. Kompleks OAKA, przestrzeń wspólna, w 2013 roku 185
Rycina 13. Olimpijskie Centrum Siatkówki Plażowej w Faleronie w 2013 roku 185
Rycina 14. Kompleks w Eliniko, widok na stadion baseballowy w 2013 roku 186
Rycina 15. Kompleks w Eliniko, widok na Hellinikon Fencing Hall w 2013 roku 186
Rycina 16. Linia czasu związana z igrzyskami olimpijskimi w Paryżu 190
Rycina 17. Podział administracyjny Republiki Francji (bez terytoriów zamorskich) z zaznaczonym na czerwono regionem Ile-de-France oraz gminą Paryż (pomarańczowy punkt) 196
Rycina 18. Prace prowadzone przy Stade de France związane z przeprawą dla pieszych prowadzącą ze stadionu do centrum wodnego w 2019 roku 228

Rycina 19. Wnętrze Stade de France w czasie zawodów paralekkoatletycznych w 2024 roku....228
Rycina 20. Stade olympique Yves-du-Manoir w 2019 roku. Po lewej stronie widoczna część zadaszonej, zabytkowej trybuny, po prawej z kolei część betonowej, nieczynnej trybuny stadionu....229
Rycina 21. Prace na terenie Stade olympique Yves-du-Manoir, wydoczne wyburzenie betonowej części trybuny w 2022 roku....229
Rycina 22. Przykład całkowicie tymczasowego obiektu sportowego – Stade de la Tour Eiffel w trakcie półfinału piłki nożnej niewidomych podczas igrzysk paralimpijskich w 2024 roku....230
Rycina 23. System oznaczeń na czas igrzysk (różowa tablica) pod standardowym systemem informacyjnym metra w 2024 roku....230
Rycina 24. Porównanie populacji miast i aglomeracji miejskich w mln mieszkańców, stan na 2023 rok....231
Rycina 25. Porównanie powierzchni wybranych regionów wraz z podaniem ich populacji....232
Rycina 26. Odległości w linii prostej od głównego stadionu igrzysk do najdalszego obiektu regionu....233
Rycina 27. Pozostałe istotne kwestie wybranych miast olimpijskich....234
Rycina 28. Czas jaki zajmowały poszczególne okresy od pre-kandydackiego przez kandydacki do organizacyjnego w wybranych miastach olimpijskich. Podane liczby oznaczają liczbę dni....236
Rycina 29. Programy urbanistyczne wprowadzane w poszczególnych miastach olimpijskich oraz daty ich ewentualnych zmian. Czerwonymi punktami zaznaczono rok igrzysk olimpijskich....238

Ryciny przedstawione w aneksie

Rycina A.1. Budowa skrzyżowania Plakentias w Atenach w sierpniu 2001 roku (przed igrzyskami w 2004 roku)....301
Rycina A.2. Skrzyżowanie Plakentias w Atenach w sierpniu 2004 roku w czasie trwania igrzysk olimpijskich w tym mieście....301
Rycina A.3. Saint-Quentin-en-Yvelines BMX Stadium w 2022 roku przed reorganizacją trasy na potrzeby igrzysk w 2024 roku w Paryżu....302

Rycina A.4. Tymczasowe konstrukcie (bieżnie i trybuny) na Moście Aleksandra III w Paryżu. Znajdowała się tam meta triatlonu, kolarstwa i paratriatlonu podczas igrzysk olimpijskich i paralimpijskich w 2024 roku 302

Rycina A.5. Wnętrze Grand Palais w Paryżu podczas zawodów paraszermierki w trakcie igrzysk paralimpijskich w 2024 roku. Widoczne tymczasowe trybuny i osłony przeszklonego dachu przesłaniające słońce 303

Aneks

Pozostała dokumentacja wizualna

Rycina A.1. Budowa skrzyżowania Plakentias w Atenach w sierpniu 2001 roku (przed igrzyskami w 2004 roku).

Źródło: Google Earth Pro.

Rycina A.2. Skrzyżowanie Plakentias w Atenach w sierpniu 2004 roku w czasie trwania igrzysk olimpijskich w tym mieście.

Źródło: Google Earth Pro.

Rycina A.3. Saint-Quentin-en-Yvelines BMX Stadium w 2022 roku przed reorganizacją trasy na potrzeby igrzysk w 2024 roku w Paryżu.

Źródło: fotografia własna.

Rycina A.4. Tymczasowe konstrukcie (bieżnie i trybuny) na Moście Aleksandra III w Paryżu. Znajdowała się tam meta triatlonu, kolarstwa i paratriatlonu podczas igrzysk olimpijskich i paralimpijskich w 2024 roku.

Źródło: fotografia własna.

Rycina A.5. Wnętrze Grand Palais w Paryżu podczas zawodów paraszermierki w trakcie igrzysk paralimpijskich w 2024 roku. Widoczne tymczasowe trybuny i osłony przeszklonego dachu przesłaniające słońce.

Źródło: fotografia własna.

Grupa tabel związanych z igrzyskami w Barcelonie w 1992 roku

Tabela A.1. Barcelona 1992. Obiekty sportowe igrzysk olimpijskich w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu.

Lp.	Obiekt/miejsce	Okres			Uwagi
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk	Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk	Po zakończeniu igrzysk	
Strefa Montjuïc					
1	**Estadi Olímpic Lluís Companys**	Stadion wielofunkcyjny.	modernizacja	sport / kultura	-
2	**Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, INEFC**	brak obiektu	budowa	sport / kultura / usługi	Budynek jest siedzibą Narodowego Instytutu Wychowania Fizycznego Katalonii.
3	**Palau de la Metal·lúrgia**	Budynek powstał z okazji Wystawy Światowej w 1929 roku.	modernizacja	sport / kultura / usługi	W obiekcie poczyniono niewielkie usprawnienia, związane przede wszystkim z oświetleniem i klimatyzacją.
4	**The Palau d'Esports de Barcelona**	Budynek powstał z okazji Igrzysk Śródziemnomorskich w 1955 roku.	modernizacja	sport / kultura	Obiekt został przekształcony w Teatre Musical, w którym organizowano spektakle i koncerty. Obecnie obiekt jest nieczynny.
5	**Palau Sant Jordi**	Na miejscu hali znajdował się były stadion Pau Negre.	budowa	sport / kultura / usługi	-
6	**Pavelló de l'Espanya Industrial**	Dawniej przemysłowy charakter terenu, w latach 80. przebudowanego na Parc de l'Espanya Industrial.	budowa	sport / rekreacja / kultura / usługi	Wielofunkcyjny kompleks sportowy z salami gimnastycznymi, siłownią, basenami, kortami i boiskiem.
7	**The Montjuïc Swimming Pool**	Baseny wybudowano w tym miejscu na potrzeby Wystawy Światowej w 1929 roku, zmodernizowane na Igrzyska Śródziemnomorskie w 1955 roku, ostatecznie rozebrane na potrzeby budowy nowego obiektu.	budowa	sport / rekreacja	Basen jest chętnie odwiedzany zwłaszcza ze względu na niezwykły widok na całe miasto. Trybuny są nieco zaniedbane.

8	**Piscines Bernat Picornell**	Obiekt wybudowany z okazji XII Mistrzostw Europy w Pływaniu w 1970 roku.	modernizacja	sport / rekreacja	Obiekt pełni funkcje miejskiego centrum pływackiego.
9	**Miejski kompleks sportowy Pau Negre**	Stadion Pau Negre znajdował się pierwotnie w miejscu obecnej Palau Sant Jordi.	budowa	sport	Stadion Pau Negre był początkiem i metą biegu przełajowego, którego trasa biegła przez pobliski ogród botaniczny.
10	**Trasa maratonu Mataró-Barcelona**	istniejące ulice	działania tymczasowe	-	Działania na igrzyska obejmowały tymczasowe przystosowanie ulic do zawodów.
11	**Trasa chodu sportowego**	istniejące ulice	działania tymczasowe	-	
12	**Przestrzeń wspólna kompleksu**	częściowo zabudowane wzgórze Montjuïc z kilkoma obiektami sportowymi.	modernizacja	rekreacja / kultura / inne	Duża przestrzeń z placami, parkami, sadzawkami i małą architekturą.
Strefa Diagonal					
13	**The FC Barcelona Stadium (Camp Nou)**	Stadion wybudowano w latach 1954-1957 i rozbudowano na potrzeby Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w 1982 roku.	modernizacja	sport / kultura	Obiekt na potrzeby igrzysk przeszedł niewielkie prace modernizacyjne.
14	**Sarrià Stadium**	Był to obiekt z 1923 roku.	modernizacja	sport	Stadion wyburzono w 1997 roku.
15	**Real Club de Polo de Barcelona**	Obiekt istniał od 1897 roku.	modernizacja	sport / rekreacja	Obiekt pełni role wielofunkcyjnego ośrodka sportowego.
16	**Palau Blaugrana**	Obiekt powstał w 1971 roku.	modernizacja	sport	-
Strefa Vall d'Hebron					
17	**Velòdrom d'Horta**	Powstał w 1984 na kolarskie mistrzostwa świata.	budowa	sport / rekreacja	Pierwszy z obiektów sportowych wybudowanych z myślą o igrzyskach olimpijskich. Płytę welodromu zmieniono w boiska piłkarskie. Widownia i zaplecze nieco zaniedbane.
18	**Tennis de la Vall d'Hebron**	brak obiektu	budowa	sport / rekreacja	Miejsce tenisa ziemnego oraz innych sportów.
19	**Pavelló de la Vall d'Hebron**	brak obiektu	budowa	sport / rekreacja	Obecnie jest to wielofunkcyjny obiekt „egora" z basenami, kortami, główną halą i siłownią.

20	**Camp Olímpic de Tir amb Arc**	brak obiektu	działania tymczasowe	-	Był to obiekt tymczasowy. Obecnie w tym miejscu znajduje się boiska do rugby i piłki nożnej.
Strefa Parc de Mar					
21	**Estació del Nord**	Budynek był niegdyś dworcem kolejowym zamkniętym w latach 70. XX wieku.	modernizacja	sport / rekreacja	Obecnie sportowy obiekt z salą gimnastyczną, basenem i fitnessem.
22	**Pavelló de la Mar Bella**	brak obiektu	budowa	sport / kultura / usługi	Obecnie wielofunkcyjna hala sportowa. Obok znajdują się boiska piłkarskie i plaża.
23	**Port Olímpic**	wybirzeże morskie	budowa	sport	Marinę wybudowano w ramach przekształceń związanych ze strefą nadmorską. Planowana modernizacja obiektu (w 2024 organizator Regat o Puchar Ameryki).

Pojedyncze obiekty olimpijskie					
Obszar Katalonii					
24	**The Pavelló Club Joventut Badalona**	Obiekt powstał w 1972 roku.	modernizacja	sport	Hala sportowa jest obecnie dość zaniedbana, jednak nadal funkcjonuje.
25	**The Palau d'Esports, Badalona**	brak obiektu	budowa	sport / kultura	Hala będąca zarówno domem klubu koszykarskiego Joventut Badalona jak i miejscem koncertów.
26	**Viladecans Baseball Stadium**	Obiekt powstał w 1989 roku.	modernizacja	sport	Stadion zbudowano w 1989 roku, jednak został on na potrzeby igrzysk zmodernizowany. Obecnie dom klubu baseballowego CB Viladecans.
27	**Castelldefels Olympic Canal**	Początkowo bagienny teren osuszono i obsadzono niegdyś sosnami.	budowa	sport / rekreacja	Obiekt służy nadal wioślarzon i kajakarzom, zarówno profesjonalistom jak i amatorom tych sportów.

28	**L'Hospitalet Baseball Stadium**	brak obiektu	budowa	sport	Obiekt w 1999 roku został przebudowany na boisko piłkarskie. Jest częścią kompleksu sportowego.
29	**A-17 cycling circuit**	Istniejący tor wyścigowy, wybudowany w 1991 roku oraz istniejące drogi: autostrada A-17 (obecnie C-33) oraz Avinguda Meridiana.	modernizacja / działania tymczasowe	tor wyścigowy: sport drogi: bez zmian	Na potrzeby igrzysk dokonano nieznacznych modyfikacji i poprawek toru wyścigowego *Circuit de Catalunya.*
30	**El Montanyà Equestrian Centre**	Obiekt powstał w 1991 roku.	modernizacja	sport / rekreacja / kultura	Obecnie tereny pól golfowych Club de Golf Montanyà oraz parku sportowo-rekreacyjnego Parc Muntanya.
31	**Nova Creu Alta Stadium, Sabadell**	Stadion powstał w 1967 roku.	modernizacja	sport	Siedziba klubu sportowego CE Sabadell FC.
32	**Palau d'Esports, Granollers**	brak obiektu	budowa	sport / rekreacja	Obiekt sportowy.
33	**Terrassa Hockey Stadium**	Stadion piłkarski wybudowany w 1955 roku.	modernizacja	sport / rekreacja	Stadion (obecnie piłkarski) jest siedzibą dwóch klubów sportowych. Wraz z innymi obiektami sportowymi tworzy cały kompleks.
34	**Mollet Shooting Range**	brak obiektu	budowa	sport / inne	Obiekt należy do Instytutu Bezpieczeństwa Publicznego Katalonii (ISPC).
35	**Sant Sadurní Cycling Circuit**	istniejące drogi	modernizacja / działania tymczasowe	-	Dokonano drobnych modernizacji dróg (m.in. poszerzenie niektórych odcinków trasy) oraz przystosowano je na potrzeby wyścigu kolarskiego.
36	**Banyoles Lake**	istniejące jezioro	modernizacja / działania tymczasowe	sport / rekreacja	Zmodernizowano przestrzeń wokół jeziora, przebudowano budynek Club Natació Banyoles oraz zajęto się pobliskim parkiem.
37	**The Parc del Segre, La Seu d'Urgell**	istniejąca rzeka	budowa	sport / rekreacja	Zbudowano na rzece kanał do kajakarstwa górskiego oraz zmodernizowano przestrzeń wokół.

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.2. Barcelona 1992. Modernizacja strefy wybrzeża Barcelony.

Lp.	Obiekt/miejsce		Okres			Uwagi
			Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk	**Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk**	**Po zakończeniu igrzysk**	
1	**strefa wybrzeża**	**La Barceloneta**	Zdegradowane tereny poprzemysłowe, oddzielone od miasta drogą i linią kolejową. Liczne zabudowania fabryczne.	budowa	osiedle mieszkalne, plaże, mariny, hotele	Wszystkie zmodernizowane fragmenty wybrzeża Barcelony pozostają do dziś modną i nowoczesną częścią miasta, rozwijającą się w miejsce nowych technologii.
2		**La Vila Olímpica del Poblenou**			osiedle mieszkalne, hotele, plaża, marina	
3		**Moll de la Fusta**			deptak, marina	
4		**El Poblenou**			osiedle mieszkalne, plaża	

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.3. Sieć dróg w Barcelonie w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu.

Lp.	Nazwa inwestycji	Okres			
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk		Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk	Po zakończeniu igrzysk
		Stan	Opis		
1	**Ronda de Dalt (B-20)**	w budowie	Rozpoczęcie prac w latach 70. XX w., które wstrzymano pięć lat później.	Budowa nowej, północnej obwodnicy miasta.	Dalsza eksploatacja.
2	**Ronda Litoral (B-10)**	istniała	Trasa biegnąca wzdłuż linii brzegowej otwarta w latach 80. XX wieku.	Modernizacja części drogi, otwarcie nowych odcinków oraz przeniesienie fragmentów pod ziemię.	Dalsza eksploatacja.
3	**Túnel de la Rovira**	w budowie	Rozpoczęcie prac w latach 70. XX w., które wstrzymano pięć lat później.	Tunel połączył Ronda de Dalt z Ronda del Mig.	Dalsza eksploatacja.
4	**Túnels de Vallvidrera**	w budowie	Rozpoczęcie prac w latach 70. XX w., które wstrzymano pięć lat później.	Oddano do użytku pięć tuneli, które połączyły Barcelonę z Vallès Occidental.	Dalsza eksploatacja.
5	**Skrzyżowanie Trinitat**	brak budowli	-	Jedno z wielu dużych skrzyżowań, które powstały by połączyć nowe odcinki dróg.	Dalsza eksploatacja.
6	**Oś Valldaura – Llucmajor - Via Julia**	istniała	Istniejące drogi i ulice.	Reorganizacja i modernizacja drogi i ulic.	Dalsza eksploatacja.
7	**Drogi dojazdowe do obiektów olimpijskich.**	istniejące / brak	Istniejące drogi lub brak dróg.	Budowa lub modernizacja niewielkich odcinków dróg dojazdowych do obiektów olimpijskich.	Według oficjalnego raportu z igrzysk, na ten cel wydano najwięcej peset (z pośród wszystkich inwestycji w infrastrukturę drogową).

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.4. Sieć transportu publicznego w Barcelonie w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu.

Lp.	Obiekt/system transportu	Okres			
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk		Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk	Po zakończeniu igrzysk
		Stan	Opis		
1	**Lotnisko**	istniało	Lotnisko w el Prat itnieje od 1918 roku. W 1968 roku otworzono nowy terminal (obecnie 2B).	Rozbudowa lotniska o dwa nowe terminale (obecnie 2A i 2C).	W 2009 otworzono nowy terminal nr 1.
2	**Metro**	istniało	Metro w pełnej skali istniało w Barcelonie od 1924 roku.	W tych latach oddano do użytku 10 nowych stacji metra na trzech różnych liniach.	Dalsza rozbudowa metra, powstanie nowych linii i stacji.
3	**Port**	istniał	Port barceloński to jeden z największych portów w Europie.	Wykonano potrzebne adaptacje, związane zwłaszcza z funkcją noclegową – w porcie cumowały 11 statków wycieczkowych spełniających rolę hoteli na czas igrzysk.	Dalsza eksploatacja.
4	**Montjuïc Funicular**	istniała	Kolej linowo-terenowa na wzgórze Montjuïc została wybudowana z okazji Wystawy Światowej w 1929 roku.	Dokonano modernizacji całej kolei z okazji igrzysk olimpijskich.	Dalsza eksploatacja.
5	**Kolej Podmiejska**	istniała	Pierwsza kolej podmiejska ruszyła w 1863 roku – fragment tej kolei stał się później jedną z linii metra.	Przebudowa sieci, zwłaszcza na wybrzeżu, gdzie prowadzono prace modernizacyjne strefy nadmorskiej.	Dalsza eksploatacja.
6	**Autobusy**	istniały	Pierwsze autobusy pojawiły się w Barcelonie w 1906 roku.	Niewielkie modyfikacje lub ustanowienie tymczasowych, dodatkowych połączeń.	Dalsza eksploatacja.
7	**Wieża telekomunikacyjna Torre de Collserola**	brak obiektu	-	Budowa wieży telekomunikacyjnej.	Budowla prócz funkcji telekomunikacyjnych posiada platformę widokową i jest jednym z symboli miasta.
8	**Wieża telekomunikacyjna Montjuïc**	brak obiektu	-	Budowa wieży telekomunikacyjnej.	Wieża jest jednym z symboli miasta, przedstawia sportowca z pochodnią w ręku.

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.5. Podział obiektów sportowych ze względu na obszar administracyjny w jakim się znalazły.

Lp.	Obszar administracyjny		
	Barcelona	Katalonia	Hiszpania
1	Estadi Olímpic Lluís Companys	The Pavelló Club Joventut Badalona	Luis Casanova Stadium, Walencja
2	Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya	The Palau d'Esports, Badalona	La Romareda Stadium, Saragossa
3	Palau de la Metal·lúrgia	Viladecans Baseball Stadium	
4	The Palau d'Esports de Barcelona	Castelldefels Olympic Canal	
5	Palau Sant Jordi	L'Hospitalet Baseball Stadium	
6	Pavelló de l'Espanya Industrial	A-17 cycling circuit	
7	The Montjuïc Swimming Pool	El Montanyà Equestrian Centre	
8	Piscines Bernat Picornell	The Nova Creu Alta Stadium, Sabadell	
9	Miejski kompleks sportowy Pau Negre	Palau d'Esports, Granollers	
10	Trasa maratonu Mataró-Barcelona	Terrassa Hockey Stadium	
11	Trasa chodu sportowego	The Mollet Shooting Range	
12	The FC Barcelona Stadium (Camp Nou)	The Sant Sadurní Cycling Circuit	
13	Sarrià Stadium	Banyoles Lake	
14	Real Club de Polo de Barcelona	Parc del Serge, La Seu d’Urgell	
15	Palau Blaugrana		

16	Velòdrom d'Horta		
17	Tennis de la Vall d'Hebron		
18	Pavelló de la Vall d'Hebron		
19	Camp Olímpic de Tir amb Arc		
20	Estació del Nord		
21	Pavelló de la Mar Bella		
22	Port Olímpic		

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Grupa tabel związanych z igrzyskami w Atenach w 2004 roku

Tabela A.6. Ateny 2004. Obiekty sportowe igrzysk olimpijskich w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu.

Lp.	Obiekt/miejsce	Okres			Uwagi
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk	Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk	Po zakończeniu igrzysk	
Athens Olympic Sports Complex (OAKA)					
1	**Olympic Stadium of Athens 'Spyros Louis'**	obiekt sportowy	modernizacja	sport / kultura / inne	Trwają prace nad modernizacją kompleksu, mające na celu m.in.: poprawę jego funkcjonalności oraz obniżenie kosztów eksploatacyjnych.
2	**Athens Olympic Velodrome**	obiekt sportowy	modernizacja	sport	
3	**Athens Olympic Aquatic Centre**	obiekt sportowy	modernizacja	sport / rekreacja / kultura	
4	**Nikos Galis Olympic Indoor Hall**	obiekt sportowy	modernizacja	sport / kultura	
5	**Athens Olympic Tennis Centre**	obiekt sportowy	modernizacja	sport / rekreacja	
6	**Przestrzeń wspólna kompleksu**	przestrzeń publiczna	modernizacja	rekreacja / kultura / inne	
Faliro Coastal Zone Olympic Complex					
7	**Peace and Friendship Stadium (SEF)**	obiekt sportowy	modernizacja	sport / kultura	Przestrzeń wokół obiektu zaniedbana.
8	**Faliro Olympic Beach Volleyball Centre**	teren zdegradowany	budowa	-	Obiekt jest opuszczony, planowano przebudowę na potrzeby Ministerstwa Sprawiedliwości co nie doszło do skutku. Obecnie planowana jest przebudowa całej strefy Faleronu.
9	**Faliro Sports Pavilion Arena**	teren zdegradowany	budowa	kultura / usługi	Obiekt wykorzystywany głównie na potrzeby targów oraz jako studio nagrań dla telewizji. Przestrzeń wokół zaniedbana.
10	**Przestrzeń wspólna kompleksu**	teren zdegradowany	budowa	sport (boisko piłkarskie) rekreacja (skatepark) kultura (koncerty) inne (marina)	Przestrzeń zaniedbana. Planowana modernizacja wraz z kompleksem Eliniko.
Helliniko Olympic Complex					

11	**Hellinikon Indoor Arena**	hangar lotniczy	modernizacja	usługi	Obiekty zostały zburzone, trwają prace związane z projektem „the Ellinikon”.
12	**Hellinikon Fencing Hall**	hangar lotniczy	modernizacja	usługi / inne	
13	**Olympic Baseball Centre**	płyta byłego lotniska	budowa	sport / inne	
14	**Olympic Hockey Centre**	płyta byłego lotniska	budowa	-	Planowane jest zburzenie pozostałych obiektów w ramach prac związanych z projektem „the Ellinikon”.
15	**Olympic Softball Stadium**	płyta byłego lotniska	budowa	-	
16	**Olympic Canoe/Kayak Slalom Centre**	płyta byłego lotniska	budowa	-	
17	**Przestrzeń wspólna kompleksu**	płyta byłego lotniska	modernizacja	-	
Goudi Olympic Complex					
18	**Goudi Olympic Hall**	park	budowa	kultura	Obiekt jest obecnie zamknięty.
19	**Olympic Modern Pentathlon Centre**	park z obiektami sportowymi	modernizacja	sport / rekreacja / inne	-
Markopoulo Olympic Complex					
20	**Markopoulo Olympic Equestrian Centre**	tereny niezagospodarowane	budowa	sport / kultura	-
21	**Markopoulo Olympic Shooting Centre**	tereny niezagospodarowane	budowa	sport / inne	Obiekt używany przez grecką policję.
Pozostałe obiekty sportowe igrzysk					
22	**Georgios Karaiskakis Stadium**	obiekt sportowy	modernizacja	sport / kultura	-
23	**Agios Kosmas Olympic Sailing Centre**	nadbrzeże morski	modernizacja	inne	Własność prywatna. Planowana jest modernizacja mariny w ramach prac związanych z projektem „the Ellinikon”.
24	**Schinias Olympic Rowing and Canoeing Centre**	tereny podmokłe	budowa	sport / rekreacja	-
25	**Ano Liosia Olympic Hall**	teren niezabudowany	budowa	sport	-
26	**Galatsi Olympic Hall**	teren niezabudowany	budowa	sport / kultura / inne	Obecnie hala nosi nazwę „Christmas Theater”. Organizowane są tam rozmaite spektakle i koncerty.
27	**Nikaia Olympic Weightlifting Hall**	boisko piłkarskie, teren zielony	budowa	kultura	Obiekt pełnił funkcję uniwersyteckiej auli wykładowej, obecnie jest zamknięty.
28	**Peristeri Olympic Boxing Hall**	teren niezabudowany	budowa	sport	-

29	**Parnitha Olympic Mountain Bike Venue**	las	działania tymczasowe	bez zmian	-
30	**Vouliagmeni Olympic Centre**	istniejące drogi	działania tymczasowe	bez zmian	-
31	**Ulice historycznego centrum Aten**	istniejące ulice miejskie	działania tymczasowe	bez zmian	-

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.7. Ateny 2004. Pozostałe obiekty igrzysk olimpijskich w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu.

Lp.	Obiekt/miejsce		Okres			Uwagi
			Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk	**Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk**	**Po zakończeniu igrzysk**	
1	**Stadion Panateński**		budowla historyczna	modernizacja	sport / kultura	Powszechnie znana atrakcja turystyczna. Co dwa lata miejsce przekazania ognia olimpijskiego do kraju kolejnych igrzysk.
2	**Wioska Olimpijska**		tereny niezagospodarowane	budowa	mieszkalnictwo	Teren wioski jest zaniedbany.
3	**Międzynarodowe centrum nadawcze**		brak obiektu	budowa	kultura / usługi	Modna galeria handlowa. Od 2021 roku mieszcząca także muzeum olimpijskie.
4	Wioski Medialne (Media Village)	**Agios Andreas**	istniejący ośrodek sił zbrojnych oraz ministerialnych	modernizacja	bez zmian	-
5		**SELETE**	brak obiektu	budowa	siedziba ministerstwa edukacji	-
6		**Amygdaleza**	kampus akademii policyjnej	modernizacja	bez zmian	-
7		**Maroussi**	brak obiektu	budowa	mieszkalnictwo	Prywatne osiedle mieszkaniowe.
8		**OTE Pallini**	brak obiektu	budowa	mieszkalnictwo	Prywatne osiedle mieszkaniowe.
9		**NTUA**	brak obiektu	budowa	mieszkalnictwo	Akademik Politechniki Narodowej w Atenach.
10		**University of Athens**	brak obiektu/istniejące akademiki	budowa/modernizacja	mieszkalnictwo	Akademiki Uniwersytetu Narodowego w Atenach.

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.8. Sieć dróg w Atenach w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu.

Lp.	Nazwa inwestycji	Okres			
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk		Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk	Po zakończeniu igrzysk
		Stan	Opis		
1	**Attiki Odos** (Autostrada nr 6)	nowa	Istniały plany budowy drogi od lat 60. XX w.	Budowa nowej droga wraz z niezbędnym zapleczem	Dalsza eksploatacja Planowana rozbudowa
2	**Poseidonos Avenue** (Paraliaki)	modernizacja	Została wybudowana w latach 70. i 80. XX w.	Przedłużenie drogi i jej modernizacja	Dalsza eksploatacja Przeniesienie części pod ziemię
3	**Varis-Koropi Avenue**	modernizacja	Istniejąca droga łącząca zatokę z gminą Koropi.	Modernizacja drogi	Dalsza eksploatacja
4	**Kifissos Avenue**	modernizacja	Istniejąca droga krajowa zbudowana w 1936 roku.	Przedłużenie drogi i jej modernizacja.	Dalsza eksploatacja
5	**Trasa: Wioska Olimpijska – Droga Krajowa nr 1**	nowa	-	Połączenie Wioski Olimpijskiej z drogą krajową Ateny-Saloniki	Dalsza eksploatacja
6	**Obwodnica kompleksu OAKA**	modernizacja	Istniejące drogi wokół kompleksu.	Utworzenie obwodnicy kompleksu z istniejących dróg oraz ich modernizacja	Dalsza eksploatacja
7	**Maraton Avenue**	modernizacja	Istniejąca droga prowadząca z Aten do Maratonu.	Modernizacja odcinka Maraton-Pikermi	Dalsza eksploatacja
8	**Hymettus Ring Road** (Autostrada nr 64)	nowa	Istniały plany budowy autostrady.	Budowa obwodnicy Pallini	Dalsza eksploatacja
9	**Droga dojazdowa do centrum jeździectwa Markopoulo**	nowa	-	Droga dojazdowa do obiektu sportowego	Dalsza eksploatacja
10	**Droga dojazdowa do centrum strzeleckiego Markopoulo**	nowa	-	Droga dojazdowa do obiektu sportowego	Dalsza eksploatacja

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.9. Sieć transportu publicznego w Atenach w okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz po ich zakończeniu.

Lp.	Obiekt/system transportu	Okres			
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk		Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk	Po zakończeniu igrzysk
		Stan	Opis		
1	**Lotnisko**	nowe	Istniejące do tej pory lotnisko w Eliniko istniało w latach 1938-2001.	Nowy obiekt w nowym miejscu	Dalsza eksploatacja
2	**Autobusy**	modernizacja	Komunikacja autobusowa istniała w mieście od początku XX wieku.	Modernizacja taboru, reorganizacja tras	Dalsza eksploatacja Planowana rozbudowa
3	**Trolejbusy**	modernizacja	Komunikacja trolejbusowa funkcjonowała w mieście od 1953 r.	Modernizacja taboru	Dalsza eksploatacja i rozwój
4	**Metro**	modernizacja	Istniała jedna linia od 1869 która jest uważana za pierwszą linię metra. Pojawiały się propozycje rozbudowy metra o kolejne linie.	Modernizacja istniejącej linii nr 1, udowa dwóch nowych linii (nr 2 i 3)	Dalsza eksploatacja Budowa nowych stacji Planowana dalsza rozbudowa
5	**Tramwaj**	nowy	Linie tramwajowe istniały w mieście w latach 1910-1960.	Budowa nowej sieci tramwajowej	Dalsza eksploatacja Rozszerzenie i reorganizacja linii
6	**Kolej Podmiejska**	nowa	Istniała jedna linia od 1869 która jest uważana za pierwszą linię metra.	Budowa nowej linii kolei	Dalsza eksploatacja Rozbudowa o kolejne 4 linie Planowana dalsza rozbudowa

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.10. Podział obiektów sportowych ze względu na obszar administracyjny w jakim się znalazły.

Lp.	Obszar administracyjny		
	Ateny	Attyka	Grecja
1	Olympic Modern Pentathlon Centre	Athens Olympic Aquatic Centre	Kaftanzoglio Stadium, Saloniki
2	Kotzia Square (historyczne centrum Aten)	Athens Olympic Tennis Centre	Pampeloponnisiako Stadium, Patras
3	Stadion Panateński	Athens Olympic Velodrome	Pankritio Stadium, Heraklion
4		Nikos Galis Olympic Indoor Hall	Panthessaliko Stadium, Wolos
5		Olympic Stadium	Stadion Olimpijski, Olimpia
6		Fencing Hall	
7		Helliniko Indoor Arena	
8		Olympic Baseball Centre	
9		Olympic Canoe/Kayak Slalom Centre	
10		Olympic Hockey Centre	
11		Olympic Softball Stadium	
12		Faliro Olympic Beach Volleyball Centre	
13		Faliro Sports Pavilion Arena	
14		Peace and Friendship Stadium	
15		Goudi Olympic Hall	
16		Markopoulo Olympic Equestrian Centre	

17		Markopoulo Olympic Shooting Centre	
18		Karaiskakis Stadium	
19		Agios Kosmas Olympic Sailing Centre	
20		Ano Liosia Olympic Hall	
21		Galatsi Olympic Hall	
22		Maraton	
23		Nikaia Olympic Weightlifting Hall	
24		Parnitha Olympic Mountain Bike Venue	
25		Peristeri Olympic Boxing Hall	
26		Schinias Olympic Rowing and Canoeing Centre	
27		Vouliagmeni Olympic Centre	

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Grupa tabel związanych z igrzyskami w Paryżu w 2024 roku

Tabela A.11. Paryż 2024. Obiekty sportowe igrzysk olimpijskich okresach przed i po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk oraz przewidywania co do wykorzystania obiektów po igrzyskach.

Lp.	Obiekt/miejsce	Okres		
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk	**Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk**	**Po zakończeniu igrzysk (przewidywania)**
Paryż				
1	**Pont Alexandre III**	Wybudowany z okazji Wystawy Światowej w 1900 roku.	Działania tymczasowe Na obiekcie zostały zamontowane tymczasowe trybuny, usunięte po przeprowadzeniu zawodów.	Bez zmian
2	**Invalides**	Cały kompleks Les Invalides powstał za panowania Ludwika XIV.	Działania tymczasowe Na terenie ogrodów przed Pałacem Inwalidów powstał tymczasowy obiekt sportowy.	Bez zmian
3	**Grand Palais**	Budynek powstał z okazji Wystawy Światowej w 1900 roku.	Modernizacja Obiekt został gruntownie zmodernizowany i w trakcie igrzysk służył za obiekt sportowy z tymczasowymi trybunami wewnątrz.	Bez zmian, ponowne otwarcie wiosną 2025 roku.
4	**La Concorde**	Plac Zgody powstał w latach 1755-1775.	Działania tymczasowe Stworzenie miejsca dla kilku dyscyplin sportowych.	Bez zmian
5	**Trocadéro/Pont d'Iéna**	Cała przestrzeń Trocadéro powstawała na przestrzeni wielu lat, a głównymi impulsami do kolejnych jej modernizacji były Wystawy Światowe organizowane w Paryżu kilkukrotnie.	Działania tymczasowe Stworzenie obiektu sportowego kilku dyscyplin sportowych.	Bez zmian
6	**Eiffel Tower Stadium /** Champ de Mars	Pola Marsowe zostały pod koniec XVIII wieku przeznaczone na miejsce ćwiczeń wojska, następnie odbywały się tam	Działania tymczasowe Stworzenie tymczasowego stadionu do siatkówki plażowej.	Bez zmian

		Wystawy Światowe, by ostatecznie przekształcić je w ogrody.		
7	**Arena Champ de Mars /** Grand Palais Éphémère	Tymczasowy budynek powstał na Polach Marsowych w 2021 roku by zastąpić poddawany remontowi Grand Palais.	Modernizacja Przekształcenie w sportową hale.	Obiekt ma zostać rozebrany i przeniesiony w inne, nieustalone do tej pory miejsce.
8	**Hôtel de Ville**	Ratusz miejski znajdował się w tym miejscu od XIV wieku. Obecny budynek powstał w 1882 roku.	Działania tymczasowe Było to miejsce startu maratonu.	Bez zmian
9	**Roland-Garros Stadium**	Stadion tenisowy, wybudowany w 1928 roku, wielokrotnie modernizowany, ostatnia modernizacja w 2021 roku.	Na igrzyska do 2024 roku powstał rozsuwany dach nad drugim co do wielkości kortem kompleksu - Suzanne Lenglen z 1994 roku.	Bez zmian
10	**Parc des Princes**	Początkowo znajdował się w tym miejscu welodrom otwarty w 1897 roku, następnie przebudowany w 1932 roku na stadion piłkarski z zachowaniem toru kolarskiego, ostatecznie całkowicie przebudowany w 1972 roku do obecnego kształtu.	Działania tymczasowe	Bez zmian
11	**Bercy Arena /** Accor Arena	Wielofunkcyjna hala wybudowana w 1984 roku.	Działania tymczasowe	Bez zmian
12	**South Paris Arena 1, 4, 6** Paris Expo Porte de Versailles: pawilony nr 1, 4 i 6	Obiekt powstał w 1923 roku na potrzeby paryskich targów Foire de Paris.	Działania tymczasowe	Bez zmian
13	**Porte de La Chapelle Arena**	brak obiektu	Budowa Nowa, średniej wielkości wielofunkcyjna hala.	Będzie to dom klubu koszykarskiego Paris Basketball, a razem z obiektami towarzyszącymi będzie miejscem sportu, rekreacji i kultury dla mieszkańców tej części miasta.
Region Île-De-France				
14	**Stade de France**	Wybudowany w 1998 roku, gościł Mundial w tym samym roku.	Działania tymczasowe	Bez zmian
15	**Aquatics Centre**	brak obiektu	Budowa Nowa pływalnia wraz z kompleksem sportowym połączonym kładką dla pieszych ze Stade de France.	Powstanie wielofunkcyjne centrum sportowe.
16	**Le Bourget Sport climbing venue**	brak obiektu	Budowa Nowe hale oraz tymczasowe ścianki wspinaczkowe	Wykorzystanie krytych hal przez lokalną społeczność. Obiekty tymczasowe zostaną usunięte.

17	**North Paris Arena** Parc des expositions de Paris-Nord Villepinte	Centrum wystawowe powstało w 1982 roku, jest jednym z największych w kraju.	Działania tymczasowe	Bez zmian
18	**Vaires-sur-Marne Nautical Stadium**	Pierwszy obiekt igrzysk oddany do użytku w 2019 roku.	Modernizacja	Bez zmian
19	**Yves-du-Manoir Stadium**	Wybudowany w 1907 roku, przebudowany został na potrzeby igrzysk w 1924 roku.	Modernizacja Obiekt przeszedł pełną modernizację i stał się częścią dużego sportowego kompleksu.	Będzie to kompleks hokejowo-piłkarski.
20	**Paris La Défense Arena**	Obiekt powstał w 2017 roku jako wielofunkcyjna hala.	Działania tymczasowe W obiekcie stworzony został basen na potrzeby zawodów pływackich.	Bez zmian
21	**Château de Versailles**	W 1634 roku powstał w tym miejscu niewielki pałacyk myśliwski, rozbudowany do obecnego kształtu za króla Ludwika XIV, stał się jego siedzibą od 1682 roku.	Działania tymczasowe W ogrodach Wersalu powstały tymczasowe obiekty na potrzeby zawodów jeździeckich.	Bez zmian
22	**Elancourt hill**	Jest to sztuczne wzgórze, które powstało w miejscu kamieniołomu, następnie stało się wysypiskiem śmieci, a po jego zamknięciu w latach 80. zrewitalizowano je tworząc miejski park.	Modernizacja	Wzgórze poddane zostało niewielkiej rewitalizacji mającej na celu ochronę przyrody i bioróżnorodności tego miejsca. Większość infrastruktury olimpijskiej została po igrzyskach rozebrana.
23	**Saint-Quentin-en-Yvelines Velodrome**	Welodrom zbudowano w 2014 roku.	-	Bez zmian
24	**Saint-Quentin-en-Yvelines BMX Stadium**	Obiekt wybudowany razem z welodromem w 2014 roku.	Działania tymczasowe Trasa toru została zmieniona, powstały także tymczasowe trybuny.	Bez zmian
25	**Golf National**	Obiekt powstał w 1991 roku.	Działania tymczasowe	Bez zmian

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.12. Paryż 2024. Pozostałe obiekty igrzysk olimpijskich w Paryżu.

Lp.	Obiekt/miejsce	Okres		
		Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk	**Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk**	**Po zakończeniu igrzysk (przewidywania)**
Paryż				
1	**Sekwana**	Program oczyszczania rzeki od lat 80. XX w.	Rewitalizacja brzegów rzeki, działania związane z oczyszczeniem rzeki i udostępnieniem jej dla celów kąpielowych (niektóre fragmenty).	Dalsze działania związane z poprawą czystości wód i ochrony środowiskowej.
2	**Sportowe obiekty treningowe**	Istniejące obiekty sportowe.	Modernizacja.	Działalność sportowa.
3	**Budynki miejskie**	Istniejące budynki miejskie.	Modernizacja.	bez zmian
4	**Ścieżki rowerowe**	Istniejąca sieć ścieżek rowerowych.	Modernizacja i budowa.	bez zmian
Ile-de-France				
5	**Wioska Olimpijska**	Teren zabudowany	Budowa osiedla mieszkaniowego z zapleczem usługowym, restauracjami, szkołami etc.	Osiedle mieszkaniowe.
6	**Wioska Medialna**	Teren częściowo zdegradowany.	Budowa osiedla mieszkaniowego z zapleczem usługowym, restauracjami, szkołami etc.	Osiedle mieszkaniowe.
7	**International Broadcasting Centre**	Hala wystawiennicza.	Zburzenie starej hali i budowa w jej miejsce nowej.	Działalność wystawiennicza.
8	**Media Press Centre**	Palais des Congres jest centrum kongresowym i wystawienniczym.	Działania tymczasowe	Bez zmian
9	**Sportowe obiekty treningowe**	Istniejące obiekty sportowe.	Modernizacja.	Działalność sportowa.

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.13. Transport i komunikacja w Paryżu.

Lp.	Obiekt/system transportu			Okres			
				Przed otrzymaniem prawa do organizacji igrzysk		Po otrzymaniu prawa do organizacji igrzysk	Po zakończeniu igrzysk (przewidywania)
				Stan	Opis		
1	**Infrastruktura drogowa**			istniejąca	Rozbudowana sieć ulic, dróg i autostrad.	Przebudowa skrzyżowań, modernizacja połączeń drogowych przy obiektach olimpijskich oraz budowa pasa olimpijskiego.	Przekształcenie pasa olimpijskiego w drogę dla m.in. pojazdów niskoemisyjnych.
2	**Lotniska**	**Aéroport de Paris-Charles-de-Gaulle**		istniało	Lotnisko otwarto w 1974 roku.	Przebudowa terminalu nr 1 na Lotnisku Charles-de-Gaulle. Tymczasowe działania usprawniające ruch na lotniskach.	ADG – spółka zarządzająca paryskimi lotniskami realizuje obecnie projekt 2025 Pionier Strategy ADG.
3		**Aéroport de Paris-Orly**		istniało	Lotnisko otwarto w 1932 roku.	Otwarcie połączenia z linią metra nr 14. Tymczasowe działania usprawniające ruch lotniczy.	
4		**Aéroport de Paris-Le Bourget**		istniało	Lotnisko otwarto w 1919 roku.	Lotnisko będzie przyjmowało przede wszystkim głowy państw przylatujące na igrzyska.	
5	**Île-de-France Mobilités**	**RATP**	**Metro**	istniało	Istniało 16 linii metra.	Dokończenie rozbudowy linii nr 14 + działania tymczasowe.	Budowa i oddanie do użytku do 2030 r. czterech nowych linii metra w ramach projektu Grand Paris Express.
6			**Kolej podmiejska (RER)**	istniała	Istniało 5 linii RER.	Działania tymczasowe w tym informacyjne.	Dalsza eksploatacja.
7			**Tramwaje**	istniały	Istniało 9 linii tramwajowych.	Działania tymczasowe.	Dalsza eksploatacja.
9			**Autobusy**	istniały	Istniała rozbudowana sieć autobusowa.	Działania tymczasowe mające na celu bezpośrednie połączenia autobusowe pomiędzy obiektami.	Dalsza eksploatacja.
10		**Kolej regionalna (SNCF)**		istniała	Istniało 8 linii Transilien.	Działania tymczasowe mające na celu poprawę obsługi na stacjach, informację dla podróżnych i transport sportowców i działaczy olimpijskich.	Dalsza eksploatacja.

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.

Tabela A.14. Podział obiektów sportowych ze względu na obszar administracyjny w jakim się znalazły.

Lp.	Obszar administracyjny		
	Paryż	Île-de-France	Francja
1	Arena Porte de la Chapelle	Arena Paris Nord	Stade Pierre Mauroy
2	Grand Palais	Site d'escalade du Bourget	Stade de la Beaujoire
3	La Concorde	Stade de France	Centre National de Tir de Châteauroux
4	Pont Alexandre III	Centre Aquatique	Stade de Lyon
5	Trocadéro	Stade Yves-du-Manoir	Stade Geoffroy-Guichard
6	Stade Tour Eiffel	Paris La Défense Arena	Stade de Bordeaux
7	Invalides	Stade nautique de Vaires-sur-Marne	Stade de Nice
8	Hôtel de Ville	Château de Versailles	Stade de Marseille
9	Arena Champ de Mars	Colline d'Elancourt	Marina de Marseille
10	Stade Roland-Garros	Stade BMX de Saint-Quentin-en-Yvelines	Tahiti Teahupo'o
11	Parc des Princes	Vélodrome National de Saint-Quentin-en-Yvelines	
12	Arena Bercy	Golf National	
13	Arena Paris Sud		

Źródło: Wykonanie własne na podstawie zebranych materiałów i danych.